

การพัฒนาแบบการสร้างชุมชนเข้มแข็งด้านการตลาดของ
วิสาหกิจชุมชน จังหวัดสมุทรสงคราม
Research and Development of Model for Building Strong
Community on Marketing of Samutsongkram
Community Enterprises

ธนภพ
นพพร

โสทรโยม
สกุลยืนยงสุข

งานวิจัยนี้ได้รับทุนอุดหนุนจากงบประมาณรายจ่าย ประจำปีงบประมาณ พ.ศ. 2559
คณะเทคโนโลยีคหกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลพระนคร

การพัฒนาแบบการสร้างชุมชนเข้มแข็งด้านการตลาดของ
วิสาหกิจชุมชน จังหวัดสมุทรสงคราม
Research and Development of Model for Building Strong
Community on Marketing of Samut Songkhram
Community Enterprises

นายธนภพ
THANAPOP
นพพร
NOPPORN

โสทรโยม
SOTEYOME
สกุลยีนยงสุข
SAKULYUNYONGSUK

สาขาวิชาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีการอาหาร คณะเทคโนโลยีคหกรรมศาสตร์
มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลพระนคร

ชื่อ	การพัฒนารูปแบบการสร้างชุมชนเข้มแข็งด้านการตลาดของ วิสาหกิจชุมชน จังหวัดสมุทรสงคราม
สาขาวิชาและคณะ	วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีการอาหาร เทคโนโลยีคหกรรมศาสตร์
ปีงบประมาณ	2559

บทคัดย่อ

จากการศึกษาการพัฒนาแบบการสร้างชุมชนเข้มแข็งด้านการตลาดของวิสาหกิจชุมชน จังหวัดสมุทรสงครามโดยรวมพบว่า ปัจจัยที่ส่งผลต่อการพัฒนาศักยภาพการบริหารการผลิตกลุ่มวิสาหกิจชุมชนในจังหวัดสมุทรสงคราม เมื่อเรียงตามลำดับพบว่า ปัจจัยด้านการควบคุม ด้านการวางแผน ด้านการประสานงาน ด้านการตลาด ด้านการผลิต ด้านการบังคับบัญชา ด้านการเงินการบัญชี ด้านการจัดองค์การ ส่งผลต่อการพัฒนาศักยภาพการบริหารการผลิตกลุ่มวิสาหกิจชุมชนในจังหวัดสมุทรสงคราม กล่าวคือ เมื่อปัจจัยการบริหารจัดการทั้ง 8 ด้านเพิ่มขึ้น จะทำให้ศักยภาพการบริหารการผลิตกลุ่มวิสาหกิจชุมชนในจังหวัดสมุทรสงคราม เพิ่มขึ้นด้วยตามลำดับ โดยมีประสิทธิภาพการพยากรณ์ศักยภาพการบริหารการผลิตกลุ่มวิสาหกิจชุมชนในจังหวัดสมุทรสงคราม ถึงร้อยละ 97.60 และผู้วิจัยดำเนินการจัดกิจกรรมสนทนากลุ่ม (Focus Group) ในประเด็นปัญหาของกลุ่มวิสาหกิจชุมชน โดยเริ่มดำเนินการวิเคราะห์ SWOT หรือ SWOT Analysis ซึ่งเป็นเครื่องมือในการประเมินสถานการณ์ขององค์กร ซึ่งจะช่วยให้กลุ่มวิสาหกิจกำหนดจุดแข็งและจุดอ่อนจากสภาพแวดล้อมภายใน โอกาส และอุปสรรคจากสภาพแวดล้อมภายนอก ตลอดจนผลกระทบที่มีศักยภาพจากปัจจัยเหล่านี้ต่อการทำงานขององค์กร และสามารถกำหนดร่างแผนพัฒนาวิสาหกิจชุมชน กลุ่มต้นน้ำ กลางน้ำ และปลายน้ำ ดังนี้

รูปแบบการสร้างชุมชนเข้มแข็งด้านการตลาดของวิสาหกิจชุมชน จังหวัดสมุทรสงครามจัดทำโครงการอบรมการออกแบบและพัฒนาผลิตภัณฑ์ บรรจุภัณฑ์ โครงการสนับสนุนสินเชื่อเพื่อการพัฒนาวิสาหกิจชุมชน โครงการอบรม/ศึกษาดูงานด้านการบริหารจัดการ การเงิน/การบัญชี การตลาด และการผลิต มีการพัฒนาคุณภาพและยกระดับมาตรฐานผลิตภัณฑ์วิสาหกิจชุมชน และการพัฒนาเอกลักษณ์ผลิตภัณฑ์วิสาหกิจชุมชน จังหวัดสมุทรสงคราม ส่งเสริมการขายและขยายช่องทางการจัดจำหน่ายผลิตภัณฑ์วิสาหกิจชุมชน สนับสนุนการจัดหาเครื่องจักรทันสมัยเพื่อประสิทธิภาพการผลิต จัดตั้งศูนย์ทดสอบและรับรองมาตรฐานคุณภาพผลิตภัณฑ์วิสาหกิจชุมชน พัฒนาการรวมกลุ่มเครือข่ายวิสาหกิจชุมชนสู่ความยั่งยืน และการเสริมสร้างผู้ประกอบการวิสาหกิจชุมชนรายใหม่แนวทางการพัฒนาปลายน้ำจัดงานแสดงสินค้าผลิตภัณฑ์วิสาหกิจชุมชนจังหวัดสมุทรสงคราม สื่อสารประชาสัมพันธ์และเผยแพร่การดำเนินงานการพัฒนาวิสาหกิจชุมชนผ่านช่องทางต่าง ๆ ส่งเสริมการเข้าร่วมงานแสดงสินค้าทั้งในและต่างประเทศ โครงการพัฒนาตราสินค้าผลิตภัณฑ์วิสาหกิจชุมชน จังหวัดสมุทรสงคราม และพัฒนาระบบเทคโนโลยีสารสนเทศวิสาหกิจชุมชน จังหวัดสมุทรสงคราม

คำสำคัญ: วิสาหกิจชุมชน, สมุทรสงคราม

Abstract

Research Project Name	Research and Development of Model for Building Strong Community on Marketing of Samutsongkram Community Enterprises
Researcher	THANAPOP SOTEYOME, NOPPORN SAKULYUNYONGSUK
Year that research	2016

The study of Research and Development of Model for Building Strong Community on Marketing of Samutsongkram Community Enterprises. It was aimed to investigate factors affecting effectiveness of running this enterprise for further improvement and to figure out possible path for enhance productivity of small community enterprises. The subject of this study consisted producers, Community Enterprises entrepreneurs who participating seminar in improving management and product designs. The participants included 149 community enterprises group, 200 participants in total.

The result stated that

1) Producing management ranked high level while each aspect yielded different results. Finance and accounting ranked the highest, producing and cooperating ranked respectively lower. The administrative was estimated as following;

2) Considering factors affecting effectiveness of Community on Marketing of Samutsongkram Community Enterprises ranked the high level in overall. Looking at each aspect, budgets and learning improvement ranked the highest while participants 'knowledge and gathering budgets and resources ranked the lowest.

3) Factors influencing effectiveness of community enterprise included planning, controlling, cooperating, marketing ,producing, administrating, accounting, organization managing affected the overall efficiency of Samutsongkram Community Enterprises, predicted at 97.60%.

4) Focus group analysis was done by SWOT Analysis presented strength, weakness, opportunity and threat of community enterprise planning from preparation, implementation and application as following;Preparation step: Arranging seminar in designing and product design. Having financial support, field trip for figuring out uniqueness of Samutsongkram Community Enterprises

Implementation step: Supporting distribution channels, enhancing production by increase machine capacity, setting up standard guarantee center and encouraging new group of small and minor community enterprise

Application step: Promoting products of Samutsongkram Community Enterprises by different channels of advertisement, improving brand of the group and also information technology to support Samutsongkram Community Enterprises.

กิตติกรรมประกาศ

งานวิจัยเรื่อง รูปแบบการสร้างชุมชนเข้มแข็งด้านการตลาดของวิสาหกิจชุมชน จังหวัดสมุทรสงครามสำเร็จลุล่วงไปด้วยดีนั้น คณะผู้จัดทำขอขอบพระคุณคณะบดีคณะเทคโนโลยีคหกรรมศาสตร์ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ชญาภัทร กี่อารีโย ที่กรุณาเสียสละเวลาให้ความรู้คำปรึกษา คำแนะนำ ตลอดจนข้อคิดเห็นต่างๆในการจัดทำงานวิจัยเล่มนี้ และขอขอบพระคุณคณะเทคโนโลยีคหกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลพระนครที่สนับสนุนทุนในการทำวิจัยครั้งนี้

ขอบคุณอาจารย์และนักศึกษา ทุกคนที่ให้ความร่วมมือในการประเมินผล และช่วยเหลือในการทำ ผู้จัดทำจึงตระหนักในพระคุณเป็นอย่างสูง

สุดท้ายนี้หากผลดีของงานวิจัยนี้ได้เกิดขึ้นต่อคณะเทคโนโลยีคหกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลพระนคร หรือต่อหน่วยงานอื่นใดที่เกี่ยวข้อง ข้าพเจ้าขอขอบพระคุณที่ให้แก่ผู้มีพระคุณทุกท่านที่กล่าวมา ส่วนความบกพร่องนั้นข้าพเจ้าขอน้อมรับไว้ เพื่อเป็นแนวทางในการปรับปรุงแก้ไขพัฒนาต่อไป

คณะผู้จัดทำ

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อ	(2)
กิตติกรรมประกาศ	(3)
สารบัญ	(4)
บทที่ 1 บทนำ	
1.1 ความสำคัญและที่มาของปัญหา	1
1.2 วัตถุประสงค์	4
1.3 ขอบเขตของการศึกษา	4
1.4 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	4
บทที่ 2 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	
2.1 แนวคิดเกี่ยวกับการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม	5
2.2 แนวคิดเกี่ยวกับการบริหารจัดการที่ดี	28
2.3 ทฤษฎีและหลักการพัฒนาชุมชน	47
บทที่ 3 วิธีดำเนินการ	
3.1 ขั้นตอนการวิจัย	141
3.2 วิธีการดำเนินการทดลอง	143
3.3 สถานที่และระยะเวลาดำเนินการ	144
3.4 ระยะเวลาดำเนินการทดลอง	144
บทที่ 4 ผลการทดลองและอภิปรายผลการทดลอง	
4.1 การศึกษาปัญหาและอุปสรรคด้านการตลาดของวิสาหกิจชุมชน จังหวัดสมุทรสงคราม	145

สารบัญ (ต่อ)

	หน้า
บทที่ 5 สรุปผล และข้อเสนอแนะ	
5.1 สรุปผล	173
เอกสารอ้างอิง	175
ภาคผนวก	
ภาคผนวก ก. ภาพการลงพื้นที่ในการสำรวจ	178

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ความสำคัญและที่มาของปัญหา

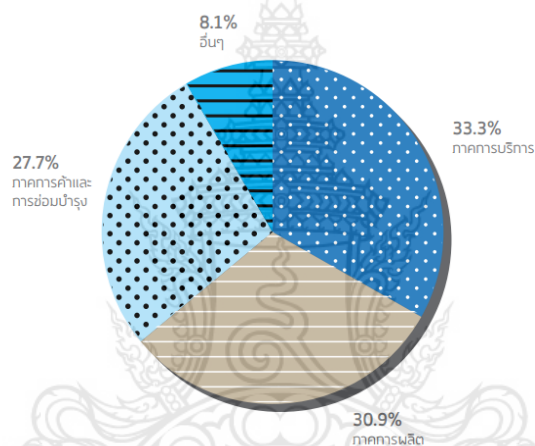
จากวิกฤติเศรษฐกิจของประเทศทำให้เกิดปัญหาทางสังคมตามมาหลายประการ อาทิปัญหาการว่างงานที่ส่งผลกระทบต่อผู้ยากจนและผู้อยู่ในชายที่ไม่ได้รับ บริการของรัฐอย่างเพียงพอปัญหาช่องว่างของรายได้และการได้รับผลของการพัฒนาที่ไม่เท่าเทียมกันระหว่างเมืองและชนบท ปัญหาการปรับตัวให้ทันกับวัฒนธรรมต่างชาติ ปัญหาการพัฒนาประเทศ สังคมอย่างต่อเนื่องและยั่งยืนทำได้ยาก เพราะมีข้อจำกัดด้านทรัพยากร ทุกปัญหาเป็นปัญหาที่ยิ่งใหญ่ซึ่งมีความสลับซับซ้อนเกินกว่าให้ฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งแก้ไขตามลำพังได้ จึงจำเป็นต้องให้ความสำคัญมากขึ้นต่อการใช้กระบวนการจัดการที่เน้นประชาชนเป็นศูนย์กลาง โดยความช่วยเหลือของภาคเอกชนและองค์กรสาธารณประโยชน์ท้องถิ่น

ณรงค์ เท็ชรประเสริฐ (2552 : 20) กล่าวว่าสืบเนื่องมาจากเศรษฐกิจตกต่ำเริ่มตั้งแต่ปี 2531 มีผลให้ราคาที่ดินและราคาหุ้นพุ่งสูงเกินความเป็นจริงและสูงใจให้มีการลงทุนกันมากขึ้นแต่เนื่องจากเงินออมภายในไม่พอทำให้สถาบันการเงินในประเทศและบริษัทใหญ่ ๆ เปลี่ยนไปกู้เงินจากต่างประเทศมาลงทุน อีกทั้งเงินกู้จากต่างประเทศดอกเบี้ยสูงจนธนาคารแห่งประเทศไทยมีนโยบายกำหนดอัตราแลกเปลี่ยนคงที่ ทำให้ผู้กู้ไม่ต้องเสี่ยงกับการแลกเปลี่ยนของค่าเงินยิ่งกว่านั้น ในปี 2536 มีการดำเนินงาน BIBF (Bangkok International Banking Facilities) คืออนุญาตให้มีการนำเงินเข้าออกได้ มีผลให้เงินกู้จากต่างประเทศในภาคเอกชนสูงมากขึ้นถึง 72,000 ล้านดอลลาร์ แต่ธุรกิจอุตสาหกรรมไม่ได้นำเงินก้อนนี้ไปลงทุนให้เกิดดอกออกผลเป็นเงินตราต่างประเทศในครั้งนั้น ครอบคลุมระยะเวลาใช้หนี้เป็นเงินตราต่างประเทศ เพื่อชำระหนี้เงินสำรองที่มีอยู่เดิมก็เหลือน้อยลงเพราะขาดดุลบัญชีหมุนเวียนและถูกแลกเปลี่ยนไปใช้หนี้ต่างประเทศจากประเด็นที่กล่าวมาชี้ให้เห็นว่าการพัฒนาอุตสาหกรรมและความผิดพลาดของภาคอุตสาหกรรมได้นำไปสู่ภาวะวิกฤตทางเศรษฐกิจและการเงินเมื่อรวมกับการบริหารจัดการที่ผิดพลาดกลายเป็นวิกฤตเศรษฐกิจ

ประเทศไทยมีรายได้หลักจากภาคอุตสาหกรรม การส่งออกสินค้าและบริการ การท่องเที่ยว เกษตรกรรมและทรัพยากรธรรมชาติ ซึ่งขัดแย้งกับสภาพความเป็นจริงของสังคมไทยที่แรงงานส่วนใหญ่ของไทยอยู่ในภาคเกษตรกรรม (ธนาคารแห่งประเทศไทย, 2556) การดำรงชีวิตเป็นแบบพึ่งพาตนเองตามวิถีแห่งธรรมชาติ เน้นการดำเนินชีวิตตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง อยู่รวมกันเป็นชุมชนพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน โดยแต่ละชุมชนมีวัฒนธรรมที่แตกต่างกันออกไป เช่น เสื้อผ้า อาหาร ทรัพยากร และรูปแบบการใช้ชีวิต เป็นต้น จากความแตกต่างที่เกิดขึ้นทำให้แต่ละชุมชนมีเอกลักษณ์ซึ่งเป็นอัตลักษณ์ของแต่ละชุมชนหรืออาจเรียกว่า **ทุน** ที่แตกต่างกัน และเพื่อให้แต่ละชุมชนสามารถพึ่งพาตนเองได้จึงมีความจำเป็นต้องมีการจัดการทุนที่มีอยู่ให้เกิดประโยชน์สูงสุด จึงทำให้เกิดแนวคิดการจัดตั้ง วิชาทกิจ

ชุมชนขึ้น ซึ่ง ดร.เสรี พงศ์พิศให้ความหมายของวิสาหกิจชุมชนว่า เป็นวิธีคิดใหม่ เกิดจากกระบวนการเรียนรู้ที่ชุมชนได้ค้นพบ “ทุน” ที่แท้จริงของตนเอง และเป็นวิถีจัดการใหม่ให้เกิดมูลค่าและพึ่งพาตนเองได้ หรือสรุปได้ว่าวิสาหกิจชุมชนคือ การประกอบการขนาดเล็กและขนาดจิ๋วเพื่อการจัดการ “ทุน” ของชุมชนอย่างสร้างสรรค์เพื่อการพึ่งตนเอง (SMCE - Small and Micro Community Enterprise) (เสรี, 2554)

ในปี พ.ศ. 2555 ประเทศไทยมีวิสาหกิจชุมชนรวมทั้งประเทศ จำนวน 2,991,645 ราย โดยกระจายตัวอยู่ในกลุ่มภาคบริการมากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 33.30 รองลงมาอยู่ในภาคการผลิต คิดเป็นร้อยละ 30.90 และภาคการค้าขายส่ง ขายปลีก คิดเป็นร้อยละ 27.70 ดังแสดงในภาพที่ 1-1

ภาพที่ 1-1 โครงสร้างวิสาหกิจชุมชนรวมทั้งประเทศ ปี พ.ศ. 2556

ที่มา : รายงานผลการดำเนินงาน สำนักงานส่งเสริมวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อม ประจำปี 2556

วิสาหกิจชุมชน (Small and Micro community Enterprise—SMCE) เป็นแนวคิดที่เกิดจากชุมชน ที่ต้องการรวมกลุ่มกันเพื่อช่วยเหลือกันในการดำเนินกิจการต่างๆ ที่มีลักษณะเป็นการประกอบการบริหารจัดการเชิงธุรกิจ มุ่งสร้างรากฐานความมั่นคงให้สมาชิก เป็นการร่วมกันสร้างระบบสวัสดิการให้สมาชิกในชุมชนโดยใช้ประโยชน์จาก ทุน ที่มีอยู่ให้เกิดประโยชน์สูงสุด ปัจจุบันผู้บริโภคอยู่ในกระแสบริโภคนิยมสินค้าที่เป็นธรรมชาติ สินค้าที่เกี่ยวข้องกับวัฒนธรรม สินค้าที่ส่งเสริมสุขภาพ การมีส่วนร่วมอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม หรือสินค้าที่ช่วยสนับสนุนชุมชน ดังนั้นจึงเป็นโอกาสทางธุรกิจของผู้ประกอบการวิสาหกิจชุมชน ที่ต้องเร่งพัฒนาสินค้า ทั้งด้านคุณภาพและมาตรฐานระดับสากล เพื่อสร้างความเชื่อมั่นโดยผสมผสานวัฒนธรรม ภูมิปัญญากับเทคโนโลยีนวัตกรรม และพัฒนารูปแบบการนำเสนอความโดดเด่นเรื่องราวของสินค้าให้เกิดการรับรู้ต่อผู้บริโภคเพื่อให้เกิดการสร้างคุณค่าในตัวสินค้า สามารถเพิ่มมูลค่า

และลดอุปสรรคการแข่งขันทางด้านราคา ให้ความสำคัญและตระหนักถึงการสร้างตราหือสินค้าให้เป็นที่ยอมรับ วิสาหกิจชุมชนจึงเป็นกิจการของชุมชนเกี่ยวกับการผลิตสินค้า การให้บริการหรืออื่นๆ ที่ดำเนินการโดยคณะบุคคลที่มีความผูกพัน มีวิถีชีวิตร่วมกันและรวมตัวกันประกอบกิจการดังกล่าว เพื่อสร้างรายได้และเพื่อการพึ่งพาตัวเองของครอบครัว ชุมชนและระหว่างชุมชน โดยใช้ทรัพยากร ผลผลิต ความรู้ ภูมิปัญญา วัฒนธรรม วิถีตนเอง หรือทุนในชุมชน ยึดโยงเป็นโครงสร้างเศรษฐกิจฐานรากเพื่อให้ชุมชนเข้มแข็ง เป็นส่วนต่อยอดให้ระบบเศรษฐกิจแข็งแรง ทั้งนี้ผู้ผู้ประกอบการวิสาหกิจชุมชนจำเป็นต้องกำหนดตำแหน่งทางการตลาดของสินค้าและลูกค้ากลุ่มเป้าหมายให้ชัดเจน ศึกษาสนิยมและพฤติกรรม การบริโภค และผลิตสินค้าให้สอดคล้องต่อความต้องการของกลุ่มลูกค้าเป้าหมาย สิ่งที่สำคัญอย่างยิ่งสำหรับผู้ประกอบการวิสาหกิจชุมชนนอกเหนือจากการพัฒนาคุณภาพของผลิตภัณฑ์คือ การพัฒนาศักยภาพของผู้ประกอบการวิสาหกิจชุมชน ในการดำเนินธุรกิจที่สร้างความน่าเชื่อถือแก่ลูกค้า คู่สัญญา หรือแม้กระทั่งสถาบันการเงิน โดยพัฒนาการบริหารจัดการให้มีมาตรฐานและเป็นระบบ มีการนำเทคโนโลยีสารสนเทศมาช่วยเพิ่มประสิทธิภาพการดำเนินงานและเพิ่มช่องทางการตลาดที่สามารถเข้าถึงลูกค้ากลุ่มเป้าหมาย พัฒนาความสามารถในการรองรับคำสั่งซื้อที่มีปริมาณมาก โดยเชื่อมโยงเครือข่ายผู้ผลิตทั้งในรูปแบบกลุ่มที่ผลิตสินค้าประเภทเดียวกัน และกลุ่มที่ผลิตสินค้าสนับสนุนในห่วงโซ่อุปทาน เพื่อพัฒนาตนเองจากผู้ประกอบการวิสาหกิจชุมชนที่ตอบสนองต่อความต้องการระดับท้องถิ่น ให้ยกระดับไปสู่ผู้ประกอบการที่สามารถตอบสนองต่อผู้บริโภคในระดับอาเซียนได้ แต่อย่างไรก็ตามการพัฒนาวิสาหกิจชุมชนเพื่อให้สามารถแข่งขันในระดับอาเซียนได้นั้นไม่ใช่เรื่องง่าย เนื่องจากวิสาหกิจชุมชนนั้นเกิดจากการรวมกลุ่มของคนในชุมชนซึ่งยังขาดองค์ความรู้ในหลายด้าน

กลุ่มส่งเสริมและพัฒนาเกษตรกร คณะกรรมการการส่งเสริมวิสาหกิจชุมชนได้สรุปสภาพปัญหาหลักของวิสาหกิจชุมชนคือ ปัญหาด้านการตลาด คือ ขาดการประสานเชื่อมโยงและการขยายการตลาดยังน้อยเน้นตลาดในชุมชนเป็นหลัก การวางแผนการตลาดและการผลิตยังไม่ชัดเจน ขาดการประชาสัมพันธ์ โดยเฉพาะสินค้าเกษตรแปรรูปส่วนใหญ่เป็นสินค้าที่ออกสู่ตลาดมีรูปแบบคล้ายคลึงกัน มีความสามารถในการอยู่รอดในระบบตลาดต่ำ (รายงานสรุปผลการดำเนินงานวิสาหกิจชุมชน, 2556)

จากการลงพื้นที่ของผู้วิจัยในการบริการวิชาการ สาขาวิชาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีการอาหาร คณะเทคโนโลยีคหกรรมศาสตร์ของ วิสาหกิจชุมชน จังหวัดสมุทรสงคราม มีกรณีปัญหาที่พบสอดคล้องกับภาพสรุปของกลุ่มส่งเสริมและพัฒนาเกษตรกร คณะกรรมการการส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน **ที่พบว่าวิสาหกิจชุมชน จังหวัดสมุทรสงครามมีปัญหาทางการตลาด** โดยวิสาหกิจชุมชน จังหวัดสมุทรสงคราม อยากให้แก้ไขปัญหาดังกล่าวด้วยการร่วมกันกำหนดรูปแบบการเสริมสร้างชุมชนด้านการตลาดให้เข้มแข็ง เพื่อให้ร่วมแก้ปัญหาและร่วมกันพัฒนาเศรษฐกิจของชุมชนอย่างยั่งยืน

ซึ่งจากสภาพปัญหาที่กล่าวมาข้างต้นผู้วิจัยจึงสนใจที่จะศึกษา การพัฒนารูปแบบการสร้างชุมชนเข้มแข็งด้านการตลาดของ วิสาหกิจชุมชน จังหวัดสมุทรสงคราม เพื่อเป็นการยกระดับของกลุ่มวิสาหกิจชุมชน จังหวัดสมุทรสงคราม อีกทั้งยังสามารถช่วยแก้ปัญหาด้านการตลาดที่เป็นอยู่ให้ดีขึ้นตลอดทั้งยังสามารถใช้เป็นแนวทางต้นแบบให้กับวิสาหกิจชุมชนกลุ่มต่างๆได้อีกด้วย

1.2 วัตถุประสงค์ของการศึกษา

1. เพื่อศึกษาปัญหาและอุปสรรคด้านการตลาดของวิสาหกิจชุมชนจังหวัด สมุทรสงคราม
2. พัฒนารูปแบบการสร้างชุมชนเข้มแข็งด้านการตลาดของวิสาหกิจชุมชน จังหวัดสมุทรสงคราม

1.3 ขอบเขตของการศึกษา

1. ในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยใช้วิธีการศึกษาเชิงคุณภาพ ด้วยวิธีการสัมภาษณ์แบบเชิงลึก (In-depth interview) และการสนทนากลุ่ม (Focus group Interview) โดยมีขอบเขตการวิจัยดังต่อไปนี้

ขอบเขตด้านประชากรและกลุ่มตัวอย่าง ผู้วิจัยกำหนดเนื้อหาที่ต้องการวิจัย ดังนี้

- ขอบเขตด้านเนื้อหา

ขอบเขตของเนื้อหาประกอบด้วย การสำรวจสภาพปัญหา ด้านการลงทุน ด้านการขาย การบริหารจัดการของสินค้าที่ผลิตจาก วิสาหกิจชุมชน จังหวัดสมุทรสงครามและพัฒนารูปแบบการสร้างชุมชนเข้มแข็งด้านการตลาดของ วิสาหกิจชุมชน จังหวัดสมุทรสงคราม

- ขอบเขตด้านประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

ในการวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยได้กำหนดหน่วยของการวิเคราะห์ (Unit of analysis) คือ วิสาหกิจชุมชน จังหวัดสมุทรสงคราม โดยเก็บข้อมูลจากตัวแทนวิสาหกิจชุมชน ได้แก่ ประธาน รองประธาน เற்றுญิก หรือผู้ซึ่งประธานได้มอบหมายให้เป็นผู้ให้ข้อมูลแก่ผู้วิจัย จำนวน 30 วิสาหกิจชุมชน ซึ่งเป็นตัวแทนจากทั้ง 3 อำเภอ อำเภอละ 10 วิสาหกิจชุมชน ในจังหวัดสมุทรสงคราม ประกอบด้วย อำเภอเมือง อำเภอบางคนที และอำเภออัมพวา

1.4 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. ผลที่ได้จากการวิจัยครั้งนี้ ภาคเอกชนและผู้สนใจสามารถนำผลงานวิจัยไปประยุกต์เพื่อใช้ในการต่อยอดในการบริหารจัดการด้านการตลาดและใช้เป็นแนวทางการกำหนดนโยบายให้กับส่วนงานอื่นที่เกี่ยวข้องอีกทั้งสามารถนำผลการวิจัยที่ได้เผยแพร่ลงตีพิมพ์ในวารสารวิชาการ

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

2.1 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การวิจัยการพัฒนารูปแบบการสร้างชุมชนเข้มแข็งด้านการตลาดของวิสาหกิจชุมชน จังหวัดสมุทรสงคราม ผู้วิจัยได้ศึกษาแนวคิด ทฤษฎีและเอกสารที่เกี่ยวข้อง ประกอบด้วย

1. การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research :PAR)
2. แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาแบบมีส่วนร่วม
3. แนวคิดเกี่ยวกับการบริหารจัดการ
4. แนวคิดเกี่ยวกับการบริหารจัดการที่ดี (Good Governance)
5. แนวคิดเกี่ยวกับกลุ่ม
6. แนวคิดเกี่ยวกับกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต

1. แนวคิดเกี่ยวกับการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research : PAR)

แนวคิดเกี่ยวกับการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม เป็นการวิจัยที่สร้างองค์ความรู้ที่สามารถพัฒนาไปสู่การปฏิบัติได้ ซึ่งสอดคล้องกับสภาพสังคมในปัจจุบันที่ต้องการองค์ความรู้ที่จำเป็นต่อการแก้ปัญหาเพื่อการพัฒนาในกิจกรรมต่างๆ สามารถจำแนกเป็นข้อๆ ได้ดังนี้

1. องค์ความรู้เกี่ยวกับการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม เป็นความพยายามของนักวิชาการและนักพัฒนาในการสังเคราะห์ปัญหาและศักยภาพของงานวิจัยส่วนหนึ่งกับงานพัฒนาอีกส่วนหนึ่ง และพยายามเชื่อมโยงสาระสำคัญของการพัฒนาและการวิจัยออกมาเป็นการวิจัยแบบมีส่วนร่วมหรือการวิจัยและพัฒนา (Research and Development : R&D) การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (PAR) จึงเป็นการวิจัยและพัฒนารูปแบบหนึ่งที่ทำกับชุมชนและมีการเชื่อมโยงส่วนที่เป็นการวิจัย (Research) กับส่วนที่เป็นการพัฒนาหรือแก้ปัญหา (Development) เข้าด้วยกัน

2. แนวคิดการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม คือ กระบวนการที่ผู้คนจำนวนหนึ่งในองค์กรหรือชุมชนเข้ามาร่วมศึกษาปัญหา โดยกระทำร่วมกับนักวิจัยผ่านกระบวนการวิจัยตั้งแต่ต้นจนกระทั่งเสร็จสิ้นการเสนอผลและการอภิปรายผลการวิจัย เป็นการเริ่มต้นของคนที่อยู่กับปัญหา (Problems People) ค้นหาปัญหาที่ตนเองมีอยู่ร่วมกับนักวิชาการ จึงเป็นกระบวนการที่คนในองค์กรหรือชุมชนมิใช่ผู้ถูกกระทำ แต่เป็นผู้กระทำที่มีส่วนร่วมอย่างกระตือรือร้นและมีอำนาจร่วมกันในการวิจัย

การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมเป็นการวิจัยที่ต่างไปจากการวิจัยเชิงวิทยาศาสตร์ธรรมชาติหรือทางสังคมศาสตร์เพราะเน้นการยอมรับหรือความเห็นพ้องจากฝ่ายชาวบ้านในการวิจัยชนิดนี้สิ่งที่นักวิจัยต้องคำนึงถึงคือการประเมินความสัมพันธ์ระหว่างผู้วิจัยกับชาวบ้านอยู่ตลอดเวลาและการ

ทบทวนวัตถุประสงค์ของการวิจัยเป็นครั้งคราว เพื่อให้สอดคล้องกับความคิดเห็นของชาวบ้าน อันจะนำไปสู่การมีส่วนร่วมอย่างแท้จริงและเกิดการเปลี่ยนแปลงของชุมชน

3. ปรัชญาของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม เชื่อในปรัชญาว่าชาวบ้านเป็นผู้ที่อยู่กับข้อมูลอยู่กับความจริงเป็นผู้ที่รู้ดีเท่ากับนักวิจัยหรืออาจจะรู้มากกว่านักวิจัย การเลือกปฏิบัติใดๆ ก็ตามที่จะนำไปสู่การพัฒนาคุณภาพชีวิตจึงต้องเริ่มจากชาวบ้านด้วย ไม่ใช่จากสมมติฐานของ ผู้วิจัยหรือนักพัฒนาแต่ฝ่ายเดียวและผู้ที่เกี่ยวข้องฝ่ายต่าง ๆ ทั้งชาวบ้าน นักวิจัยและนักพัฒนาควรมีบทบาทในการร่วมกำหนดปัญหาและเลือกแนวทางในการปฏิบัติเพื่อนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงและพัฒนาบทบาทของทั้งสามฝ่ายที่ต่างก็มีความเท่าเทียมกัน การวิจัยลักษณะนี้จึงเป็นการเรียนรู้ผสมผสานระหว่างความรู้เชิงทฤษฎีและระเบียบวิธีวิจัย เป้าหมายและวัตถุประสงค์ของนักพัฒนา รวมทั้งความต้องการกับความรอบรู้ของชาวบ้านดังภาพประกอบ

แผนภาพ 1 เปรียบเทียบโลกทัศน์ของผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับการวิจัย

ที่มา : สิทธิณัฐ ประพุทธนิตินสาร (2545, หน้า 23)

จากภาพวงกลมแต่ละวงเป็นโลกทัศน์หรือวิธีมองปัญหาของคนแต่ละกลุ่มที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการวิจัย โลกทัศน์ของแต่ละฝ่ายต่างกันไปตามกรอบแนวคิดที่ตนยึดถือ หลังจากเข้าสู่กระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม คนทั้งสามกลุ่มจะมี “โลกทัศน์ร่วม” และความเข้าใจร่วมกันในการพัฒนา ซึ่งเป็นรากฐานที่สำคัญในการพัฒนาความรู้ ความเข้าใจที่ได้จากการวิจัยและการพัฒนาไปพร้อมๆกัน ในลักษณะการศึกษาชุมชนเพื่อนำมาใช้แก้ปัญหา คือ ค่อย ๆ ศึกษาไปแล้วทำกิจกรรมไป กลุ่มประชากร ผู้ถูกวิจัยเปลี่ยนบทบาทไปเป็นผู้ร่วมในการกระทำวิจัยโดยการมีส่วนร่วมตลอดกระบวนการ นับตั้งแต่การเริ่มตัดสินใจว่า ควรจะศึกษาวิจัยในชุมชนนั้นหรือไม่ การประมวลเหตุการณ์ หลักสูตรและข้อมูลเพื่อกำหนดปัญหาการวิจัยการเลือกกระบวนประเด็นปัญหา การสร้างเครื่องมือ การเก็บรวบรวมข้อมูล วิเคราะห์และเสนอสิ่งที่ค้นพบ

นอกจากนี้ สิทธิณัฐ ประพุทธนิตินสาร (2545, หน้า 24-27) ได้เสนอปรัชญา แนวคิด ของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม สรุปได้ ดังนี้

1. การมีส่วนร่วมเป็นสิทธิ (Right) เป็นเอกสิทธิ(Privilege)เป็นการทำงานเป็นกลุ่ม เป็นกระบวนการบริหารการพัฒนาชนบทและเป็นเครื่องมือชี้วัดการพัฒนาชนบท

2. การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม เป็นกระบวนการที่มีชีวิต (Dynamic and Organic Process) เริ่มต้นจากสภาพจริงในปัจจุบันมุ่งไปถึงจุดที่ควรจะเป็นไปได้ในอนาคต จะมีลักษณะที่มีความยืดหยุ่นและปรับเปลี่ยนได้ ไม่สามารถกำหนดเวลาและกิจกรรมล่วงหน้าได้ เชื่อว่า ผู้ด้อยโอกาสมีความสามารถที่จะร่วมทำงานได้ จะต้องเริ่มจากคนที่รู้สึก (Feel) ต่อปัญหาหรือความต้องการของตนไปสู่การคิด (Think) การกระทำ ซึ่งยังผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลง (Transformation) ทั้งในตัวเองและชุมชนทั้งในด้านสติปัญญา จิตใจและมีติด้านกายภาพ สิ่งแวดล้อมอื่น ๆ

3. กระบวนการของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมที่ประกอบไปด้วยการแสวงหาความรู้และการกระทำจะดำเนินไปอย่างต่อเนื่องและไม่สิ้นสุดตราบเท่าที่ผู้ด้อยโอกาสยังสามารถรวมกลุ่มกันได้และคำนึงถึงภูมิปัญญาชาวบ้านที่มีความสำคัญไม่ยิ่งหย่อนไปกว่า ภูมิปัญญาของนักวิชาการ

4. การวิจัยแบบมีส่วนร่วมเกิดจากการประยุกต์ศาสตร์ในการพัฒนาชุมชนท้องถิ่น จากการสั่งการจากหน่วยเหนือมาเป็นชุมชนหรือชาวบ้านผู้ได้รับการพัฒนาเป็นศูนย์กลางการดำเนินการ ด้วยความเชื่อในความสามารถของมนุษย์ที่แก้ไขปัญหาด้วยตัวเองได้ถ้าเขารู้และเข้าใจ เป้าหมายการพัฒนาตนเองและชุมชนการวิจัยลักษณะนี้เป็นการจุดพลังให้ชุมชนรับรู้การเรียนรู้ร่วมกันแก้ไขปัญหาต่างๆ ของชุมชน เป็นการเรียนรู้ของชุมชนอันเกิดจากการทำงานร่วมกันซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญต่อการพัฒนาชุมชนที่ยั่งยืนนอกจากนี้ ยังเป็นการทำงานร่วมกันระหว่างผู้วิจัยกับสมาชิกในชุมชนทำการศึกษาร่วมกันเน้นการวิเคราะห์ชุมชนเพื่อค้นหาศักยภาพ ปัญหา แนวทางแก้ปัญหาด้วยการวางแผน ปฏิบัติตามแผนที่วางไว้ ประเมินงานเป็นระยะเพื่อปรับเปลี่ยนแผนการดำเนินงานให้สามารถบรรลุเป้าหมายได้

5. เป้าหมายสุดท้ายของการวิจัย คือการเปลี่ยนแปลงสังคมอย่างถอนรากถอนโคน เพื่อพัฒนาชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชนให้ดีขึ้นเพราะฉะนั้นจึงต้องให้ประชาชน มีส่วนร่วมอย่างแข็งขันและเต็มที่ ตลอดกระบวนการของการวิจัยตั้งแต่การทำความเข้าใจและนิยามปัญหาของการวิจัย การเลือกวิธีการแก้ปัญหา การวิเคราะห์ข้อมูลต่างๆ การทำกิจกรรม ที่จะตามมาจากผลการวิจัย และยังคงให้กลุ่มคนไร้อำนาจต่อรอง (Powerless Group) เข้ามา มีส่วนร่วมในการวิจัยด้วย ทั้งนี้ เพื่อจะก่อให้เกิดจิตสำนึกในหมู่ประชาชนเกิดความหวงแหนทรัพยากรต่างๆของตนและมุ่งไปสู่การพึ่งตนเอง นักวิจัยภายนอกเป็นเพียงผู้อำนวยความสะดวกและเป็นผู้ร่วมเรียนรู้ตลอดกระบวนการวิจัยเท่านั้น

4. วัตถุประสงค์ของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมเป็นการส่งเสริมให้คนในชุมชนได้เรียนรู้ ได้พัฒนาตนเองในการนำไปสู่การพัฒนาชุมชนและสังคมทุกด้าน ซึ่งสามารถจำแนก วัตถุประสงค์ของการวิจัยได้ ดังนี้

4.1 เพื่อปลูกจิตสำนึกให้คนในชุมชนได้ตระหนักในปัญหาของตนเอง และ เกิดความตระหนักในบทบาทหน้าที่ความรับผิดชอบของตน มีส่วนร่วมในการแก้ปัญหาของตนเองและ ชุมชน

4.2 เพื่อดำเนินการวิจัยโดยเน้นการเก็บรวบรวมข้อมูลการวิเคราะห์อย่างเป็น วิทยาศาสตร์เพื่อช่วยในการตัดสินใจ กำหนดปัญหาและแนวทางในการแก้ปัญหา รวมทั้ง ดำเนินการแก้ปัญหาด้วยตนเอง โดยอาจร่วมกับองค์กรและหน่วยงานต่าง ๆ ซึ่งมีหน้าที่รับผิดชอบ ในเรื่องนั้น ๆ

4.3 เพื่อร่วมกับชุมชนในการดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจ สังคมและ การเมือง

4.4 เพื่อส่งเสริมการรวมกลุ่มและการทำงานร่วมกันในการแก้ปัญหาและ การพัฒนาชุมชน อีกทั้งผลักดันให้กิจกรรมทั้งหมดดำเนินไปได้อย่างต่อเนื่อง

5. วิธีการวิจัย

การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม มีวิธีดำเนินการวิจัย ดังนี้

5.1 เน้นการศึกษาชุมชน เป็นการให้ความสำคัญกับข้อมูลและความคิด ของชาวบ้านการเก็บข้อมูลเป็นการสนทนาแลกเปลี่ยนประสบการณ์และความคิดเห็นร่วมกัน เพื่อ ศึกษาถึงสภาพปัญหาในชุมชนหรือความต้องการของชุมชน ซึ่งเป็นการช่วยกันวิเคราะห์สภาพปัจจุบัน ในชุมชน นอกจากนี้ต้องคำนึงถึงทรัพยากรในชุมชนที่เอื้อต่อการแก้ปัญหาและการพัฒนา

5.2 เน้นการหาแนวทางในการแก้ไขปัญหาโดยประชาชนมีส่วนร่วมในการ วิเคราะห์ปัญหา ศึกษาทรัพยากรท้องถิ่นที่จะนำไปสู่วิธีการแก้ไขปัญหา

5.3 เน้นให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการคัดเลือกโครงการ เพื่อนำไปสู่การ นำไปปฏิบัติ ซึ่งอาจจะต้องคำนึงเชิงเศรษฐศาสตร์ในแง่ของความคุ้มค่า ความเหมาะสมกับเงื่อนไข ทางวัฒนธรรม ความเชื่อและอื่น ๆ ร่วมด้วย

5.4 เน้นให้ชาวบ้านมีส่วนร่วมในการดำเนินงานแก้ไขปัญหาทุกขั้นตอนและ สามารถดำเนินการได้เองหลังจากสิ้นสุดการวิจัยหรือเมื่อนักวิจัยออกจากพื้นที่แล้ว

6. ระเบียบวิธีวิจัย

ระเบียบวิธีการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมเป็นระเบียบวิธีที่ไม่ยึดติดรูปแบบ อันเป็นมาตรฐานใดๆ การรวบรวมข้อมูลทำได้หลายรูปแบบ ซึ่งโดยมากจะใช้วิธีเดียวกันกับวิธีการวิจัย เชิงคุณภาพ แต่การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมมีขั้นตอนมากกว่างานวิจัยเชิงคุณภาพซึ่งมีการ ปฏิบัติการและกิจกรรมที่เพิ่มเข้ามาตลอดจนการติดตามประเมินสถานการณ์และการปรับปรุงแก้ไข เพื่อให้เกิดความเหมาะสม การรวบรวมข้อมูลตั้งแต่การเข้าไปในสนามการสร้างความสัมพันธ์ การสังเกต การสัมภาษณ์และการวิเคราะห์ เน้นการมีส่วนร่วมของฝ่ายประชาชนวิธีการทำได้หลายวิธี เช่น การตะล่อม (Probe) การประชุมกลุ่มการใช้วิดิทัศน์ การประชุมเชิงปฏิบัติการ การสัมมนา การสำรวจ การให้คำปรึกษา การทำแผนที่ของชุมชน การสัมภาษณ์แบบเจาะลึก การสนทนากลุ่ม

การอภิปราย ส่วนการที่จะได้ข้อมูลที่ต้องการโดยใช้วิธีการใดนั้น ต้องมีความกลมกลืนและขึ้นอยู่กับ การตกลงร่วมกันระหว่างนักวิจัยกับประชาชนในชุมชน

7. บทบาทของนักวิจัยในการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมนักวิจัยต้องมีบทบาท ดังนี้

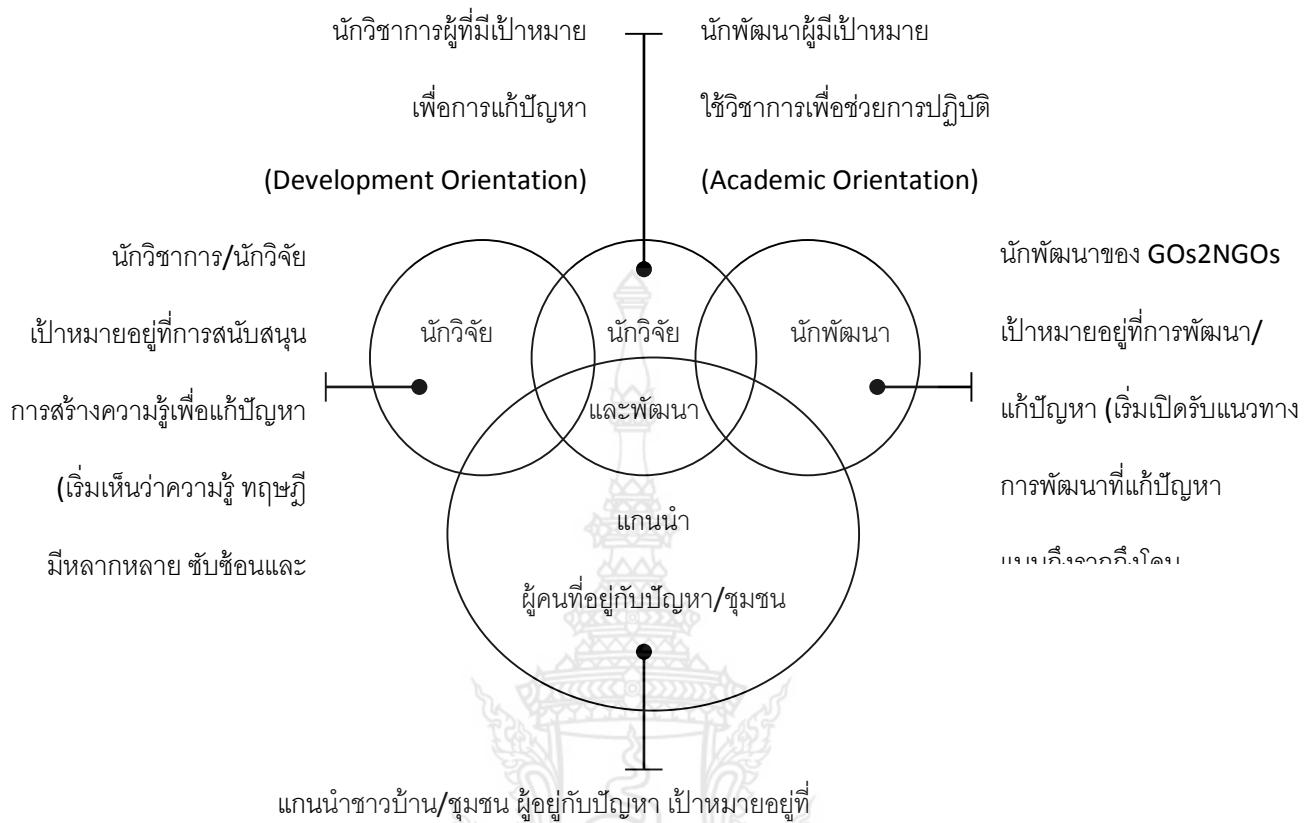
7.1 ต้องตระหนักในข้อจำกัดของตนเองมีความรู้สึกลัวว่าไม่รู้ นอกจากนี้ยัง ต้องตระหนักในระบบคุณค่าของตนเองเมื่อต้องสัมพันธ์กับค่านิยมของประชาชนในท้องถิ่นที่แตกต่าง กันไปจากตนเอง

7.2 ยอมรับการไม่รู้และพยายามเรียนรู้จากคนในชุมชนผ่านมิตรภาพ ความเข้าใจซึ่งกันและกัน

7.3 หลังจากที่ได้ข้อมูลพอสมควรหรือเข้าใจปัญหาของท้องถิ่น ต้องร่วมกับ ชาวบ้านหาทางออกหรือการแก้ไขปัญหา ซึ่งขั้นตอนนี้เป็นงานหนักและมักเกี่ยวพันกับความขัดแย้งอัน เกิดจากโครงสร้างอำนาจท้องถิ่น แต่การก้าวเดินอย่างมีจังหวะปลุกกระตุ้นให้ชาวบ้านตระหนักและ เปิดใจกว้างออกจะช่วยให้ชาวบ้านได้เรียนรู้และเห็นทางออกที่ไม่จำเป็นต้องมีการ ปะทะหรือนำไปสู่ ความขัดแย้งเสมอไปนอกจากนั้นการแก้ไขปัญหาโดยชาวบ้านมีส่วนร่วมเป็นระบบการเรียนรู้วิธีการ แก้ปัญหาไปด้วย

7.4 คนนอกที่เข้าไปเรียนรู้ในชุมชนหรือชนบท ต้องเตรียมเรียนรู้เกี่ยวกับ สถานการณ์ความขัดแย้งของชนชั้นผู้นำในชุมชน ความสัมพันธ์ระหว่างพวกเขา กับอำนาจ ภายนอก อิทธิพลของเขาต่อนโยบายและการปฏิบัติในการพัฒนาด้วย

การแก้ไขปัญหายังเป็นระบบให้เกิดผล โดยอาศัยการเรียนรู้

เชื่อมองค์ความรู้กับการปฏิบัติ

แผนภาพ 2 การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม
(แบบที่จุดประสงค์อยู่ที่การแก้ปัญหาแบบยั่งยืน)

ที่มา : สิทธิรัฐ ประพุทธนิตสาร (2545, หน้า 45)

จากแผนภาพ 2 แสดงการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ซึ่งนักวิจัย นักพัฒนาหรือนักวิจัย และพัฒนาร่วมกับแกนนำของคนที่อยู่กับปัญหาในชุมชนเป็นหุ้นส่วน และมีการผสมผสานระหว่างจุด แข็งของแต่ละหุ้นส่วนเข้าด้วยกันอย่างเลือกสรรและกลมกลืน คือ

- นักวิชาการแข็งในด้านการวิเคราะห์ แต่ไม่รู้ปัญหาดี ไม่มีหน้าที่ปฏิบัติ
 - นักปฏิบัติแข็งในด้านการปฏิบัติ มีทรัพยากรแต่ไม่รู้ปัญหาดีและวิเคราะห์
- สู่นักวิชาการไม่ได้
- แกนนำผู้อยู่กับปัญหา รู้ปัญหาดีตั้งแต่การวิเคราะห์และศักยภาพในการระดม ทรัพยากรมีน้อยกว่านักปฏิบัติ

เพราะฉะนั้น การวิจัยและพัฒนาแบบมีส่วนร่วมจึงเป็นกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันผลของ กระบวนการเรียนรู้จะทำให้ทุกฝ่ายที่เป็นหุ้นส่วนได้รับ (Take) และได้ให้ (Give)

จะเห็นได้ว่าการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research : PAR) เป็นกลไกสำคัญในกระบวนการพัฒนาซึ่งสอดคล้องกับสภาพสังคมในปัจจุบันที่ต้องการองค์ความรู้ที่จำเป็นต่อการแก้ปัญหาหรือการพัฒนาในกิจกรรมต่างๆเพื่อการดำรงชีวิตที่มี คุณภาพ

2. แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาแบบมีส่วนร่วม

การมีส่วนร่วมเป็นการที่ประชาชนหรือชุมชนสามารถเข้าไปมีส่วนในการตัดสินใจการกำหนดนโยบายพัฒนาท้องถิ่น อันเป็นกระบวนการขั้นตอนของการวางแผนในการพัฒนาท้องถิ่นที่เป็นที่อยู่อาศัยในการดำรงชีวิตของตน รวมทั้งมีส่วนร่วมในการประเมินผลโครงการต่าง ๆ ของท้องถิ่น ซึ่งอาจเป็นไปได้โดยตรง คือ เข้าไปมีส่วนร่วมด้วยตนเองหรือโดยทางอ้อม คือ ผ่านกรรมการที่เป็นฝ่ายบริหารงานของหมู่บ้าน ซึ่งประกอบด้วย

1. รูปแบบการพัฒนาแบบมีส่วนร่วม

เฉลียว บุรีภักดีและคณะ (2545, หน้า 115) กล่าวถึง รูปแบบการมีส่วนร่วม มีลักษณะ ดังนี้

1.1 การมีส่วนร่วมแบบชายขอบ (Marginal Participation) เป็นการมีส่วนร่วมที่เกิดจากความสัมพันธ์เชิงอำนาจไม่เท่าเทียมกัน ฝ่ายหนึ่งรู้สึกด้อยอำนาจกว่าหรือมีทรัพยากรหรือความรู้ด้อยกว่า

1.2 การมีส่วนร่วมแบบบางส่วน (Partial Participation) รัฐเป็นผู้กำหนดนโยบาย โดยที่รัฐไม่รู้จักความต้องการของชาวบ้าน ดังนั้น การมีส่วนร่วมก็เพียงแสดงความคิดเห็นในการดำเนินกิจกรรมบางส่วนเท่านั้น

1.3 การมีส่วนร่วมแบบสมบูรณ์ (Full Participation) เป็นการมีส่วนร่วมในทุกขั้นตอน ตั้งแต่การกำหนดปัญหา ความต้องการ การตัดสินใจในแนวทางการแก้ปัญหาและความเท่าเทียมกันของทุกฝ่าย

ประพีร์ เกิดเพิ่มพูล (2544, หน้า 3 – 4) เปรียบเทียบข้อแตกต่างระหว่างกลุ่มที่มีส่วนร่วมกับกลุ่มทั่วไป ดังนี้

กลุ่มที่สมาชิกมีส่วนร่วม	กลุ่มทั่วไป
ทุกคนมีส่วนร่วมไม่ใช่เพียงแค่พูด	คนคิดเร็วและพูดเก่งได้โอกาสมากกว่า
คนในกลุ่มให้เวลาคนอื่นคิดและหาทางออก	สมาชิกมักขัดคอตัวเอง
ผู้ที่มีความเห็นขัดแย้งก็มีส่วนร่วมได้	ความคิดเห็นที่แตกต่างจะถูกมองว่ามีความขัดแย้งที่ต้องกำจัดทิ้งหรือแก้ไข
สมาชิกช่วยกันและกันด้วยการตั้งคำถามว่า “เรื่องนี้ใช่ที่คุณว่ามั้ย?”	คำถามมักกลายเป็นการทำทนายร่าวกับว่าคนที่ถูกถามทำอะไรผิด
สมาชิกทุกคนตั้งใจฟังผู้พูด	ถ้าผู้พูดไม่พยายามดึงความสนใจผู้ฟัง คนอื่นจะใจลอย นั่งขีดเขียนอะไรเล่นหรือคอยดูนาฬิกา
สมาชิกนั่งฟังความคิดเห็นของคนอื่น เพราะรู้ว่าความเห็นของตนเองก็จะมีคนฟังเช่นกัน	สมาชิกไม่ยอมฟังคนอื่นเพราะกำลังเตรียมว่าตัวเองจะพูดอะไรบ้าง
สมาชิกพูดข้อโต้แย้งโดยรู้ว่าตนเองมีจุดยืนอยู่ที่ใด	สมาชิกบางคนนั่งเงียบ บางคนโต้แย้ง ไม่รู้ว่า ตัวเองมีจุดยืนที่ใด
สมาชิกสามารถพูดถึงแนวคิดของกันและกันแทนกันได้อย่างถูกต้อง แม้ว่าจะไม่เห็นด้วยก็ตาม	ยากที่สมาชิกจะพูดถึงแนวความคิดและอธิบายเหตุผลแทนกันให้กับผู้ที่มีความคิดตรงข้ามกับความคิดตนเอง
สมาชิกไม่พูดกลับหลังผู้อื่น	ในที่ประชุม สมาชิกรู้สึกว่า ไม่ได้รับอนุญาตให้พูดตรงไปตรงมา จึงพูดกลับหลังคนอื่น นอกห้องประชุม
แม้จะอยู่ต่อหน้าฝ่ายตรงข้าม สมาชิกก็กล้าที่จะยืนยันความเชื่อของตน	สมาชิกที่ขัดแย้งกัน สมาชิกที่เป็นฝ่ายข้างน้อยจะไม่กล้าพูดออกมา
เมื่อมีข้อตกลงร่วมงาน ก็จะสรุปว่าการตัดสินใจนั้นสะท้อนมาจากแนวคิดของหลายคน	เมื่อมีข้อตกลงร่วมกันจะสรุปว่า สมาชิกทุกคนคิดเหมือนกันหมด

2. ประโยชน์ของการมีส่วนร่วมในการพัฒนา ได้แก่

2.1 การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาย่อมก่อให้เกิดการพึ่งตนเองได้ในที่สุด เนื่องจากเกิดการเรียนรู้วิธีการแก้ปัญหา และสร้างความเจริญให้กับชุมชนหรือหมู่บ้านของตน ผ่านกิจกรรมกระบวนการทำงานตามโครงการ

2.2 การส่งเสริมให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการพัฒนา เป็นการสะท้อนถึงความจริงใจของรัฐที่มีต่อการสนับสนุนให้ประชาชนมีเสรีภาพในการตัดสินใจในการกำหนดชะตากรรมของท้องถิ่นของตน

2.3 เป็นช่องทางสะท้อนปัญหาความต้องการที่แท้จริงของท้องถิ่นได้ถูกต้องตรงประเด็น

2.4 เป็นการสร้างฉันทามติร่วมกันซึ่งจะก่อให้เกิดความชอบธรรมในการตัดสินใจเนื่องจากการสร้างข้อตกลงที่เกิดจากการยอมรับร่วมกันภายในกลุ่ม

2.5 เป็นการพัฒนาศักยภาพของบุคคลเพราะในกระบวนการมีส่วนร่วมย่อมจะต้องมีการแลกเปลี่ยนความรู้และข้อคิดเห็นระหว่างกันดังนั้นการมีส่วนร่วมของประชาชนจึงเป็นเสมือนเวทีในการเรียนรู้ที่มีประโยชน์อย่างมาก

2.6 เป็นการสนับสนุนการพัฒนาความรักท้องถิ่นและความรับผิดชอบต่อสังคมให้เกิดขึ้นในพฤติกรรมของประชาชนในท้องถิ่น

2.7 ประชาชนเกิดความรู้สึกเป็นเจ้าของผลงานอันเนื่องมาจากโครงการพัฒนาที่จัดทำขึ้นในหมู่บ้าน และช่วยแบ่งเบาภาระของรัฐในการดูแลรักษา

แผนภาพ 3 วงจการพัฒนาแบบมีส่วนร่วม
ที่มา : เฉลียว บุรีภักดีและคณะ (2545, หน้า 121)

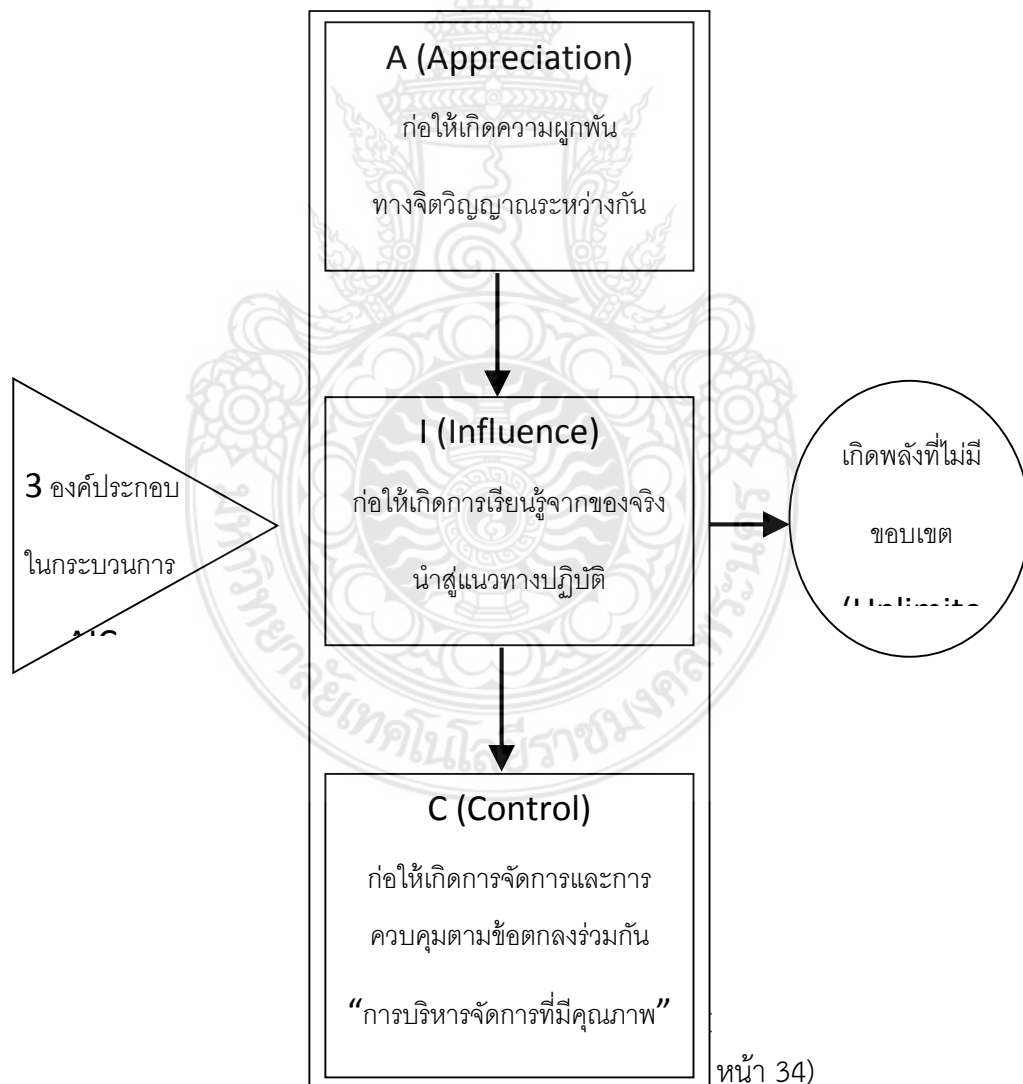
3. กระบวนการที่ก่อให้เกิดการมีส่วนร่วม

ในการดำเนินงานเกี่ยวกับการประชุมหรือวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research : PAR) เพื่อทำให้เกิดแนวคิดในการพัฒนาของประชาชนในชุมชนนั้น จะต้องมึเทคนิคในการระดมสมองร่วมกัน โดยผู้นำชุมชนและประชาชนในหมู่บ้าน จะต้องระดมความคิด การวางแผนและการทำงานร่วมกัน เพื่อให้เกิดข้อสรุปของงานที่จะเป็นประโยชน์ต่อชุมชน วิธีการที่สามารถนำมาใช้สำหรับประชาชนในท้องถิ่น ซึ่งปฏิบัติมาแล้วในชุมชนและบังเกิดผลดี มีดังนี้

3.1 กระบวนการระดมพลังสร้างสรรค์ (Appreciation Influence Control : AIC) กระบวนการ AIC เป็นเทคนิคในการระดมความคิด การวางแผนและการทำงานร่วมกัน ซึ่งเป็นการพัฒนาแนวคิดมาจากสถาบัน Organizing for Development and International Institute (ODII) โดยการก่อตั้งของ Dr. William E. Smith และ Ms. Turid Sato สำหรับประเทศไทย สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย (TDRI) ได้นำเข้ามาทดลองและ เผยแพร่ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2533

ต่อมาในปี พ.ศ.2536 สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย (TDRI) ร่วมกับสมาคมพัฒนาประชากร และชุมชน (PDA) และกรมการพัฒนาชุมชนได้นำเอาแนวคิดนี้ไปดัดแปลงและฝึกปฏิบัติในระดับ หมู่บ้านและตำบลอย่างได้ผล กระบวนการนี้จึงมีความเหมาะสมกับพื้นฐานของสังคมไทยเพราะหลักปรัชญาของกระบวนการเป็นหลักการที่สอดคล้องกับค่านิยมของไทยและมีพื้นฐานมาจากวัฒนธรรมของคนเอเชีย(สิทธิรัฐ ประพุทธนิตินสาร, 2546, หน้า 49-50)

AIC เป็นวิธีการระดมและแลกเปลี่ยนความคิดเห็นของผู้ร่วมประชุมโดยการวาดภาพหรือใช้สัญลักษณ์และด้วยเหตุที่ผู้ร่วมประชุมต้องรับฟังความเห็นของผู้อื่น แม้ไม่ชอบหรือไม่ตรงกับความคิดของตนนั้น คือ วิธีการสร้างสรรค์บรรยากาศการประชุมที่ทุกคนมอบให้แก่กัน โดยเฉพาะบรรยากาศการเรียนรู้ร่วมกันจากการที่ต้องช่วยกันทำงานจะเป็นพลังทำให้ผลการพัฒนาสู่อนาคตที่วางไว้ร่วมกันในที่สุด (กรมการพัฒนาชุมชน, 2543, หน้า 38)

ขั้นตอนการดำเนินการ วิธีการระดมความคิดในกระบวนการAIC จะทำการแบ่งผู้เข้าร่วมประชุมเป็นกลุ่มย่อย กลุ่มละ 8 – 10 คน แล้วดำเนินการระดมความคิดแบ่งออกเป็น 3 ขั้นตอนหลัก ประกอบด้วย

1. ขั้นตอนการสร้างความรู้ (Appreciation หรือ A) คือขั้นตอนการเรียนรู้และการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ โดยการทำให้ทุกคนให้การยอมรับและชื่นชมคนอื่นโดยไม่รู้สึกรู้สึหรือแสดงการต่อต้านหรือวิพากษ์วิจารณ์ ขั้นตอนนี้เปิดโอกาสให้ผู้เข้าร่วมประชุมทุกคนแสดงความคิดเห็นรับฟังและหาข้อสรุปร่วมกันอย่างเป็นประชาธิปไตย แบ่งเป็น 2 ช่วง

A 1 = การวิเคราะห์สถานการณ์ของหมู่บ้านในปัจจุบัน

A2 = การกำหนดอนาคตของหมู่บ้านว่าต้องการให้เกิดการพัฒนาในทิศทางใด

2. ขั้นตอนการสร้างแนวทางการพัฒนา (Influence หรือ I) คือ การใช้ความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ที่แต่ละคนมีอยู่มาช่วยกันกำหนดวิธีการสำคัญหรือยุทธศาสตร์ที่จะทำให้บรรลุวิสัยทัศน์ร่วม หรืออุดมการณ์ร่วมของกลุ่มได้อย่างดีที่สุดในขั้นนี้ทุกคนมีโอกาสทัดเทียมกันที่จะให้ข้อคิดเห็น่ววิธีการสำคัญที่จะทำให้บรรลุวิสัยทัศน์ร่วมหรืออุดมการณ์ร่วมของกลุ่มได้อย่างดีที่สุดในขั้นนี้ทุกคนมีโอกาสทัดเทียมกันที่จะให้ข้อคิดเห็น่ววิธีการสำคัญที่จะทำให้บรรลุวิสัยทัศน์ร่วมหรืออุดมการณ์ร่วมนั้นประกอบด้วยอะไรบ้าง ดังนั้น ในขั้นตอนนี้ เป็นการหาแนวทางในการพัฒนาหมู่บ้านและหาเหตุผลเพื่อจัดลำดับความสำคัญตามความเห็นของผู้เข้าร่วมประชุมแบ่งเป็น 2 ช่วง คือ

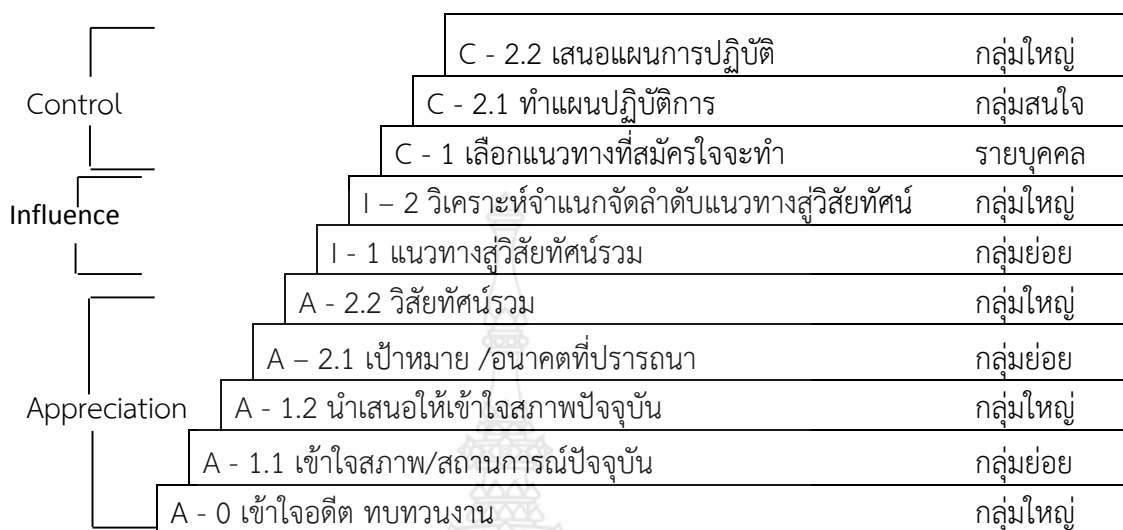
I1 = การคิดโครงการที่จะให้บรรลุวัตถุประสงค์

I2 = การจัดลำดับความสำคัญของโครงการ แยกเป็น 3 ประเภท คือ กิจกรรมที่ชาวบ้านทำได้เอง กิจกรรมหรือโครงการที่ชาวบ้านทำเองบางส่วนโดยร่วมมือกับ ภายนอกทั้งความรู้ทรัพยากรการจัดการและกิจกรรมหรือโครงการที่สามารถขอจากภาครัฐ

3. ขั้นตอนการสร้างแนวทางปฏิบัติ (Control หรือ C) คือการนำวิธีการสำคัญ มากำหนดเป็นแผนปฏิบัติการอย่างละเอียดว่า ทำอะไร มีหลักการและเหตุผลอย่างไร มีเป้าหมายอย่างไร ใครรับผิดชอบเป็นหลัก ใครต้องให้ความร่วมมือ จะต้องใช้งบประมาณค่าใช้จ่ายเท่าไร จากแหล่งใด จะมีรายได้จากการดำเนินการดังกล่าวหรือไม่ ถ้าจะมีประมาณ เท่าไรและรายละเอียดอื่น ๆ ตามที่ควรระบุไว้ แบ่งเป็น 2 ช่วง

C1 = การแบ่งกลุ่มรับผิดชอบ

C2 = การตกลงรายละเอียดในการดำเนินงาน

แผนภาพ 5 ขั้นตอนการดำเนินการ AIC

ที่มา : มาตรฐานสากลแห่งประเทศไทย (2547)

ปัจจัยที่เอื้อต่อความสำเร็จในการดำเนินการตามกระบวนการ AIC ประกอบด้วย

1. กระบวนการ ต้องดำเนินการตามขั้นตอน จะข้ามและสลับขั้นตอนไม่ได้โดยเน้นให้มีการระดมความคิดอย่างทั่วถึงและเน้นบรรยากาศของการให้อภัยที่ทุกคนมอบแก่กัน
2. เทคนิคระดมความคิด ช่วยรวมพลังแห่งปัญญาและพลังความคิดสร้างสรรค์ของบุคคลเป็นพลังพัฒนาโดยใช้หลักการมีส่วนร่วมอย่างเป็นประชาธิปไตย
3. เทคนิควาดภาพ เป็นเทคนิคที่ช่วยให้ผู้ร่วมประชุมสร้างสรรค์ความคิดและสื่อออกมาให้ผู้อื่นเข้าใจได้ไม่ยากทั้งการรวมความคิดเห็นก็ทำได้ง่ายกว่าข้อเขียนอีกด้วย
4. การเตรียมชุมชน ผลของการระดมความคิดจะเป็นอย่างไรขึ้นอยู่กับการณ์ที่ผู้ร่วมประชุมตระหนักถึงความสำคัญของการมีส่วนร่วมและเข้าใจในความจำเป็นของการประชุมเพียงใด
5. ผู้ร่วมประชุมความเป็นตัวแทนจากกลุ่มและองค์กรประชาชนที่มีส่วนได้ส่วนเสียผู้ด้อยโอกาสหรือองค์กรสตรี เพราะจะช่วยให้แผนพัฒนาครอบคลุมด้านต่างๆ มากขึ้น
6. ผู้ดำเนินการ นอกจากทักษะในการนำและสรุปเนื้อหาแล้วผู้ดำเนินการต้องมีความชัดเจนในทุกขั้นตอน AIC เป็นผู้มีไหวพริบ สามารถไกล่เกลี่ยข้อขัดแย้งและแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้าได้ดี สามารถสร้างบรรยากาศ ควบคุมขั้นตอนและเวลาให้เป็นไปตามกระบวนการ (ยืดหยุ่นได้อย่างเหมาะสม) รวมถึงความรับผิดชอบในการวิเคราะห์และสังเกตบรรยากาศการประชุม
7. สถานที่ มีขนาดกว้างพอต่อการทำกิจกรรมของกลุ่ม มีฝานั่งและกระดานสำหรับการติดภาพและสามารถนำเสนอภายในกลุ่มได้โดยไม่รบกวนกันและควรเป็นสถานที่อยู่ในอาณาบริเวณที่สะดวกต่อการเดินทาง

จุดแข็งและข้อจำกัดของเทคนิค AIC บางประการในการประยุกต์ใช้กับการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม มีดังนี้

1. จุดแข็ง

1.1 ปรัชญาและหลักการของ AIC มีความประนีประนอมสูงมาก มีความเชื่อ ในพลังสร้างสรรค์ของคนในชุมชน มีความเชื่อว่าการสร้างวิสัยทัศน์ที่ดีจะทำให้ผู้เข้าร่วมกระบวนการ มีความซาบซึ้งในคุณค่า มีความรักซึ่งกันและกันมีจุดมุ่งหมายไปสู่การสร้างสิ่งที่ดีกว่าสำหรับผู้ร่วมกระบวนการที่มีบริบท เจื่อนไข และสถานการณ์ในชุมชนมีความสมานฉันท์ระดับหนึ่ง และถ้าทุกคนมีส่วนร่วมด้วยความเต็มใจ ด้วยความรักสมัครสมานสามัคคี ผลของการปฏิบัติตามกระบวนการ AIC ย่อมทำให้กลุ่มเข้มแข็ง องค์กรที่มีศักยภาพเป็นทุนเดิมอยู่แล้วมีความเข้มแข็งและมีศักยภาพสูงขึ้น

1.2 เทคนิค AIC ถือเป็นกระบวนการที่ใช้วิธีที่เรียบง่ายเป็นที่เข้าใจ โดยทั่วกันในกลุ่มที่เข้าร่วมกระบวนการ ผู้ที่เป็นวิทยากรก็สามารถดำเนินกระบวนการได้อย่างราบรื่น เช่น ใช้การวาดภาพในการสร้างจินตนาการ ใช้การระดมความคิดแบบเปิดกว้างซึ่งทำให้มีบรรยากาศที่เอื้อต่อการมีส่วนร่วม และการเป็นประชาธิปไตย

2. ข้อจำกัด

2.1 ข้อจำกัดที่เกี่ยวกับบริบท เจื่อนไขและสถานการณ์ในชุมชน ถ้าในชุมชนมีปัญหาใหญ่โตสลัซบซ้อนมีพลวัตสูงเกินไปจนทำให้คนในชุมชนท้อแท้สิ้นหวัง ชุมชนไม่มีความสมานฉันท์ เจื่อนไขทั้งภายในและภายนอกชุมชนมีส่วนน้อยที่เป็นบวกแต่ส่วนที่เป็นผลลบหรืออุปสรรคมีมาก ไม่ว่าจะเป็นเรื่องส่วนตัว เรื่องกลุ่ม เรื่องอำนาจหรือผลประโยชน์ในชุมชน เรื่องของหน่วยงานโครงสร้างของระบบการเมือง การจัดการของรัฐ ข้อจำกัดเกี่ยวกับปัจจัย การผลิต ปัญหาบริโภคนิยม เรื่องของหนี้สิน ความเสียเปรียบในทางการตลาด การได้ประโยชน์ เสียประโยชน์ของคนในชุมชนที่เชื่อมโยงกับอำนาจของรัฐและของทุนจากภายนอกกับผู้ที่ไม่มีความสามารถเข้าถึงอำนาจรัฐและอำนาจทุนได้ AIC จึงเป็นกิจกรรมอบรมที่อาจจะประสบความสำเร็จในช่วงประชุม แต่ความลึกซึ้งของการวิเคราะห์วิสัยทัศน์ การแปลวิสัยทัศน์สู่ยุทธศาสตร์ พันธกิจ แผน และการนำไปสู่การควบคุมจัดการตามแผนอาจมีไม่มากเท่าที่ควร

2.2 การกำหนดความสัมพันธ์ บทบาทของวิทยากรกับผู้เข้าร่วมกระบวนการ ในการหาข้อมูล ข้อเท็จจริงซึ่งถือว่าเป็นกระบวนการเรียนรู้ส่วนหนึ่งที่ทำให้วิสัยทัศน์ ยุทธศาสตร์ แผนและการปฏิบัติตามแผนมีความละเอียดอ่อนและสามารถเกิดผล แต่หลังจากกระบวนการอาจมีปัญหาหากเจื่อนไขที่เป็นลบมีมากมายหรือหากปัญหาที่กลุ่มและชุมชนเผชิญมีความรุนแรงมาก ผู้ที่เข้าร่วมประชุมอาจพูดถึงวิสัยทัศน์เพื่อจะได้ลืมปัญหาก็ได้และเมื่อพูดถึงสิ่งที่ต้องการ การหาข้อมูล การจัดทำโครงการหรือปฏิบัติการก็จะไม่เป็นจริงไม่เข้มข้นเท่าที่ควร

เทคนิคและกระบวนการ AIC สามารถนำมาประยุกต์สำหรับการประชุมเพื่อระดมความคิดในการพัฒนาหมู่บ้าน เป็นเทคนิคการระดมความคิดที่เปิดโอกาสให้ผู้เข้าร่วมประชุมได้มีการแลกเปลี่ยนความรู้ ประสบการณ์และข้อมูลข่าวสารกันในทุกขั้นตอนอย่างมีส่วนร่วม ของสมาชิกในชุมชนบนพื้นฐานของความเท่าเทียมกัน กระบวนการนี้นำเอาคนเป็นศูนย์กลาง โดยคนผู้ซึ่งมีส่วนเกี่ยวข้องทั้งหมดในชุมชน (Village Stakeholder) มาช่วยกันและทำงานร่วมกัน ทำให้สมาชิกเข้าใจ

สภาพปัญหา ข้อจำกัด ความต้องการและศักยภาพของผู้ที่เกี่ยวข้อง เป็นการประชุมที่ระดมสมองเพื่อแก้ปัญหาและหาแนวทางพัฒนาเชิงสร้างสรรค์ เทคนิคนี้จึงเป็นกระบวนการประชุมเพื่อระดมความคิดรวมพลังสร้างสรรค์ของแต่ละคนเข้ามาเพื่อเป็นพลังในการพัฒนาโดยใช้หลักการมีส่วนร่วมอย่างประชาธิปไตย (สิทธิบัญญัติ ประพุทธนิตินิสาร, 2546, หน้า 52)

3.2 การประชุมระดมความคิดเพื่อสร้างอนาคตร่วมกัน (Future Search Conference : F.S.C.)

การประชุมระดมความคิดเห็นเพื่อสร้างอนาคตร่วมกัน (Future Search Conference : F.S.C.) เป็นเทคนิคการประชุมแบบมีส่วนร่วมที่พัฒนาจากหลักการทางสังคมจิตวิทยาโดยภาคธุรกิจในอังกฤษและสหรัฐอเมริกา องค์กรอื่นๆ นอกจากภาคธุรกิจในประเทศต่างๆได้นำเทคนิค F.S.C. ไปใช้อย่างแพร่หลาย โดยองค์การประชากรของสหประชาชาติ (UNFPA) ร่วมกับ FIT (Federation of International Training Canada) เป็นผู้นำเทคนิคนี้มาเผยแพร่ในต่างประเทศ สำหรับประเทศไทยได้นำเทคนิค F.S.C. มาใช้และเผยแพร่ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2539 โดยสมาคมวางแผนครอบครัวแห่งประเทศไทย (ทวีศักดิ์ นพเกษร, 2542, หน้า 23)

วัตถุประสงค์ของ F.S.C.

1. ร่วมกันทำความเข้าใจกับสถานการณ์ในอดีตและปัจจุบัน ที่มีความเชื่อมโยงซึ่งจะมีผลกระทบในอนาคต
2. เพื่อเสนอภาพรวมของสถานการณ์ปัจจุบัน
3. เพื่อลงมติและสร้างพันธะสัญญาในการสร้างวิสัยทัศน์ของอนาคตร่วมกัน
4. เพื่อรวบรวมแนวคิด ความเข้าใจ ข้อมูลพื้นฐาน แผนปฏิบัติการที่จะใช้ในการสร้างอนาคตร่วมกัน

ผลลัพธ์จากการประชุมแบบ F.S.C.

1. เข้าใจปัจจัยองค์ประกอบเหตุการณ์ในอดีตที่มีผลต่อสภาพปัจจุบันและแนวโน้มที่มีผลกระทบต่ออนาคต
2. ทุกคนเห็นภาพรวมเป็นภาพเดียวกันเกิดวิสัยทัศน์ในอนาคตร่วมกันที่เต็มไปด้วยความหวังและพันธะสัญญาร่วมกัน
3. ทุกคนเกิดความตระหนักได้แลกเปลี่ยนแนวคิดใหม่ๆร่วมกัน เป็นการขยายเครือข่ายมีสัมพันธ์ภาพที่ดี เข้าใจและเห็นคุณค่าซึ่งกันและกัน ความคิดทุกอย่างอยู่ในสมองของทุกคน และตระหนักว่าทุกคนลงเรือลำเดียวกันมีจุดมุ่งหมายปลายทางร่วมกันมีแผนงานที่ชัดเจนร่วมกัน

กระบวนการการประชุมระดมความคิดเห็นเพื่อสร้างอนาคตร่วมกัน (F.S.C.) มีองค์ประกอบหลัก 3 ส่วน คือ

1. การวิเคราะห์เหตุการณ์ในอดีต เพื่อเชื่อมโยงกับสภาพการณ์และแนวโน้มในปัจจุบัน
2. การวิเคราะห์และสังเคราะห์สภาพการณ์ปัจจุบันเพื่อความเข้าใจในทิศทางและปัจจัยที่มีอิทธิพลในประเด็นหลักของการประชุม

3. การจินตนาการถึงอนาคตที่พึงปรารถนาในประเด็นหลักของการประชุมเพื่อร่วมกันกำหนดความคิดเห็นร่วมและสร้างแผนปฏิบัติการไปสู่อนาคตร่วมกัน

ขั้นตอนการดำเนินการ

1. Time Line (เส้นแบ่งเวลาเป็น พ.ศ.) เป็นการทบทวนเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในแต่ละช่วงเวลาว่าแต่ละช่วงส่งผลต่อประเด็นทั้ง 4 ประเด็นนี้ได้อย่างไร

1.1 การเปลี่ยนแปลงที่สำคัญของสังคมโลกทั้งด้านสังคมและเศรษฐกิจ มีอะไรบ้าง

1.2 การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคมและประชากรของประเทศไทย มีอะไรบ้าง

1.3 โครงสร้างพื้นฐานของรัฐและสังคมไทย เป็นอย่างไร

1.4 เหตุการณ์สำคัญในชีวิตของเราเองมีอะไรบ้าง

2. เข้าใจอดีต เพื่อระบุและแปลความหมายของสถานการณ์ในอดีตที่มีความสำคัญต่อกลุ่มในการประชุมครั้งนี้

2.1 การเปลี่ยนแปลงที่สำคัญของโลกต่อประเทศไทยมีอะไรบ้าง

2.2 โครงสร้างพื้นฐานของรัฐและสังคมไทยกับการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น เป็นอย่างไร

2.3 โครงสร้างพื้นฐานของรัฐและสังคมไทยกับชีวิตของเราเป็นอย่างไร

2.4 การเปลี่ยนแปลงของโลกและประเทศ มีผลต่อชีวิตของเราอย่างไร

3. การหยั่งเห็นเพื่อสะท้อนสิ่งที่เรียนรู้จากอดีตให้นำเสนอเป็นประเด็นสั้น ๆ

4. Mind Map แผนที่จิตใจหรือแผนที่ความคิด เพื่อสร้างภาพที่สมบูรณ์ของปัจจัยแนวโน้มนทั้งหมดที่มีผลกระทบต่อประเด็นนั้น เชื่อมโยงความคิดให้เห็นเป็นภาพรวมของต้นไม้ ที่ออกจากรากต้นไม้ออกไปเรื่อย ๆ จนกว่าจะสิ้นสุดการระดมความคิด

5. มุมมองของผู้เกี่ยวข้อง แต่ละกลุ่มนำเสนอประเด็นที่นำเสนอจากแผนที่จิตใจ มาวิเคราะห์ในกลุ่มของตน แต่ละกลุ่มตกลงเรียงลำดับความสำคัญให้เหลือเพียง 3 ข้อเพื่อวิเคราะห์และนำเสนอให้กลุ่มใหญ่ เช่น ทุกข์เรื่องใดที่รุนแรงที่สุด ทุนของชุมชนด้านใดบ้างที่เข้มแข็ง เป็นต้น

6. ความภูมิใจและความเสียใจ เพื่อเปิดโอกาสให้สมาชิกทุกกลุ่มนำเสนอ

7. การสังเคราะห์ สะท้อนในสิ่งที่ผู้ร่วมประชุมเรียนรู้จากปัจจุบัน

8. การแสดงในรูปแบบต่าง ๆ ให้วาดภาพว่าอยากให้เกิดขึ้นในอนาคตแล้ว นำเสนอรูปแบบต่าง ๆ เช่น ละคร บทสัมภาษณ์บทความในหนังสือพิมพ์การแสดงหุ่นกระบอก เป็นต้น

9. การนำเสนอละคร เพื่อนำเสนอภาพอนาคตที่พึงปรารถนาร่วมกัน แต่ละกลุ่มนำเสนอประเด็นสำคัญที่ชอบและคิดว่าเป็นไปได้จากการแสดงของกลุ่มอื่นมาแสดงความคิดเห็นความหวังร่วมสมาชิกกลุ่มร่วมกันสรุปประเด็นเป็นความเห็นรวมของกลุ่มตนโดยแยกเป็นแนวคิดทั่วไป (Common idea) และแนวคิดตามข้อตกลง (Promising idea) ของแต่ละกลุ่ม และนำมารวมกันจนได้ Common idea ของกลุ่มใหญ่ (ละคร 1 เรื่อง อาจจะมีหลายประเด็น)

10. แผนปฏิบัติการของแต่ละกลุ่ม แต่ละคนตัดสินใจเลือกเรื่องจาก Common idea ที่ได้จากกลุ่มใหญ่เพียงเรื่องเดียว เรื่องที่ตนเองสนใจ

11. แผนปฏิบัติการ กลุ่มที่สนใจ Common Idea เรื่องเดียวกันมารวมกลุ่มกันเพื่อระบุถึงกลวิธี เพื่อใช้สร้างอนาคตร่วมกัน (Common Idea) ในอนาคตอันใกล้ (Action Plan) โดยระบุถึงกลวิธีความต้องการสนับสนุนในด้านใดบ้าง จากหน่วยงานหรือบุคคลใดและใช้ขั้นตอนดำเนินงานอย่างไรเมื่อไรเพื่อนำเสนอกกลุ่มใหญ่

12. แผนปฏิบัติการ เลือกตามความคิดเห็นจากที่นำเสนอในกลุ่มใหญ่ โดยที่กลุ่มกลุ่มสนใจและเห็นว่ามีความสำคัญมาพิจารณาหาอุปสรรคที่สำคัญ กลุ่มจะใช้กลวิธีอะไรในการแก้ปัญหาอุปสรรคเหล่านั้น ต้องการความช่วยเหลืออะไรเพิ่มเติม จากใคร อย่างไร เมื่อไร

13. นำเสนอแผนปฏิบัติการ มุมมองของการจัดการประชุมเปิดโอกาสให้ผู้จัดได้ชี้แจงและชี้แจงต่อผลของการประชุมเชิงปฏิบัติการครั้งนี้ ประเมินผล เปิดโอกาสให้ทุกคนพูดถึงการประชุมเชิงปฏิบัติการครั้งนี้สั้นๆ และมีพิธีปิด “รวมใจสู่ความสำเร็จในอนาคต”

อนาคต	13. แผนปฏิบัติการของกลุ่มผู้เกี่ยวข้อง	กลุ่มเฉพาะ	
	12. แผนปฏิบัติการกลุ่มสนใจ	กลุ่มสนใจ	
	11. แผนปฏิบัติการส่วนบุคคล	รายบุคคล	
	10. ความคิดเห็นร่วมและความคิดเห็นที่เป็นไปได้	กลุ่มผสม	
	9. การนำเสนอละคร	กลุ่มเฉพาะ	
	8. การทำเป็นละคร	กลุ่มเฉพาะ	
	7. การสังเคราะห์	ประชุมร่วม	
	6. ความภูมิใจ - ความเสียใจ	กลุ่มเฉพาะ	
	ปัจจุบัน	5. มุมมองของผู้เกี่ยวข้อง	กลุ่มเฉพาะ
		4. การสร้างแผ่นคลี่ความคิด	ประชุมร่วม
		3. การหยั่งเห็น	ประชุมร่วม
	อดีต	2. เข้าใจอดีต	กลุ่มผสม
		1. เส้นแบ่งเวลา	กลุ่มผสม

แผนภาพ 6 กระบวนการประชุมเชิงปฏิบัติการเพื่อสร้างอนาคตร่วมกัน (F.S.C.)

ที่มา : สำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษา (2547)

การจัดกลุ่ม

ผู้เข้าร่วมประชุม F.S.C. ควรมีความหลากหลาย ไม่ยึดให้กลุ่มมีลักษณะใดลักษณะหนึ่งตายตัว บางกิจกรรมอาจใช้กลุ่มผสมกลุ่มเฉพาะกลุ่มใหญ่กลุ่มย่อยหรือใช้กลุ่มสนใจ ซึ่งลักษณะของกลุ่มกิจกรรม มีดังนี้

1. กลุ่มเฉพาะ (Stakeholders) คือ กลุ่มของสมาชิกที่มีส่วนได้เสียร่วมกัน เช่น กลุ่มผู้ใช้น้ำการเกษตร ภารกิจการใกล้เคียงกัน เช่น กลุ่มผู้กำหนดนโยบาย กลุ่มผู้ปฏิบัติงานระดับสูง กลุ่มผู้ปฏิบัติงานระดับล่างหรือผู้ที่อยู่ในพื้นที่หรือสถานการณ์ใกล้เคียงกัน เช่นกลุ่ม องค์การบริหารส่วนตำบล (อ.บ.ต.) กลุ่มเฉพาะจะมีมุมมอง ประสบการณ์ ความชำนาญเฉพาะด้านที่มีคุณค่าการพิจารณาที่ละเอียดในด้านต่าง ๆ

2. กลุ่มผสม (Mixed Group) คือกลุ่มของสมาชิกที่มีความแตกต่างหลากหลาย เช่น สมาชิกในกลุ่มที่ประกอบด้วยผู้กำหนดนโยบาย ผู้บริหาร ผู้ปฏิบัติงานความหลากหลายทำให้ได้ข้อมูล ข้อคิดเห็น ประสบการณ์หลาย ๆ ด้านเกิดความครอบคลุม เห็นความเชื่อมโยงด้านต่าง ๆ นอกจากนี้ยังเกิดความเข้าใจซึ่งกันและกัน เป็นการเรียนรู้ร่วมกันของสมาชิกกลุ่ม

3. กลุ่มสนใจ (Self-Selected Group) คือ กลุ่มที่สมาชิกที่มีความสนใจและเลือกประเด็นเดียวกันมาทำงานร่วมกัน การตัดสินใจเลือกประเด็นเป็นการตัดสินใจส่วนบุคคล สนใจประเด็นเดียวกันจะรวมตัวกันเป็นกลุ่มสนใจประเด็นนั้น ๆ

ปัจจัยที่เอื้อต่อความสำเร็จ ประกอบด้วยปัจจัย ดังนี้

1. ผู้ร่วมประชุม จำนวนที่เหมาะสม คือ 50-60 คน ซึ่งจะถูกแบ่งออกเป็นกลุ่มย่อย(ไม่เกิน 10 คน) ทุกคนจะต้องค้นหาและวิเคราะห์ข้อมูลหรือประสบการณ์ซึ่งกันและกัน

2. ผู้นำสนทนาในกลุ่มมีภารกิจที่จะต้องกระตุ้นและเปิดโอกาสให้สมาชิกทุกคนแสดงความคิดเห็นออกมาคอยดูแลให้การทำงานเป็นไปตามกติกาและควบคุมพฤติกรรมไม่พึงประสงค์ที่อาจเกิดขึ้น

3. ผู้จัดบันทึก ต้องบันทึกทุกอย่างให้กระชับ ชัดเจนและรวบรวมเพื่อนำเสนอต่อไป

4. โฆษกกลุ่ม มีหน้าที่นำเสนอความคิดของกลุ่มต่อที่ประชุมใหญ่

5. ผู้ควบคุมเวลา คือการดูแลขั้นตอนการทำงานของกลุ่มให้สอดคล้องกับเวลา

6. ผู้ควบคุม flipchart เป็นผู้เขียนชื่อสมาชิกและหัวข้อสนทนา พร้อมทั้งดึงประเด็นสำคัญมาเขียนลงแผ่นพลิกอย่างกระชับและนำไปติดฝาผนังให้กลุ่มอื่นรับรู้ร่วมกัน

F.S.C. เป็นเครื่องมือที่ช่วยให้กลุ่มช่วยกัน ค้นหาแนวทางในการทำงานที่ดำเนินการจะคอย กระตุ้น เพื่อให้ผู้ร่วมประชุมมีโอกาสแลกเปลี่ยนความคิดเห็นหรือประสบการณ์ ซึ่งกันและกันอย่างทั่วถึง ข้อมูลที่ได้จากการประชุมจะมีความหลากหลายจะถูกนำมาใช้เป็น ข้อมูลพื้นฐานในการกำหนดวิสัยทัศน์ เพื่อช่วยกันปฏิบัติงานตามแผนที่วางไว้ต่อไป ซึ่งเป็นการก้าวสู่นาคต ร่วมกันของชุมชน การประชุมด้วย F.S.C. จึงช่วยเปิดโอกาสให้ประชาชนได้แสดงศักยภาพให้เป็นที่ ยอมรับ โดยเฉพาะในหมู่ข้าราชการที่จะหันมายอมรับและศรัทธาในศักยภาพของชุมชนมากขึ้น (เอเลียส บุรีภักดีและคณะ, 2545, หน้า 135)

3. แนวคิดเกี่ยวกับการบริหารจัดการ

ได้มีการศึกษาแนวคิดเกี่ยวกับการบริหารจัดการไว้หลายแนวทางด้วยกันในหัวข้อนี้ ผู้วิจัยได้ จำแนกไว้ 4 หัวข้อ ดังนี้

1. การบริหาร (Administration)

อวยชัย ชบา (2542, หน้า 5) รวบรวมความหมายของคำว่า การบริหาร จากความคิดเห็น ของนักวิชาการไว้ ดังนี้

การบริหาร คือ งานของผู้หน้าที่ใช้ทรัพยากรบริหารทั้งปวงที่มีอยู่ในหน่วยงาน เพื่อให้เป้าหมายที่กำหนดไว้บรรลุผล (Warren B. Brown)

การบริหาร คือ งานของหัวหน้าหรือผู้นำที่จะต้องกระทำเพื่อให้กลุ่มต่าง ๆ ที่มีคน หมู่มาก มาอยู่รวมกันและร่วมกันทำงานเพื่อวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้จนสำเร็จผลโดยมีประสิทธิภาพ (ธงชัย สันติวงษ์)

การบริหาร คือ การทำงานของคณะบุคคลตั้งแต่ 2 คนขึ้นไปที่ร่วมกันปฏิบัติการให้ บรรลุเป้าหมายร่วมกัน (ชูป กาญจนประกร)

การบริหาร คือ การจัดดำเนินงานให้บรรลุวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ โดยใช้ปัจจัย ทรัพยากรการบริหารอันได้แก่ คน วัสดุ เงิน และวิธีการจัดการต่าง ๆ (Harold Koontz)

การบริหาร คือ งานของผู้บริหารที่ต้องกระทำให้สำเร็จโดยการประสานให้งานของ ผู้อื่นที่ต้องแก้ไขปัญหาและแสวงหาโอกาสให้กับองค์กรได้บรรลุผล (Derek Torrington)

อาจกล่าวโดยสรุปได้ว่า การบริหาร คือ การรวมพลังของกลุ่มคนที่มีวัตถุประสงค์ ร่วมกันและใช้ทรัพยากรการบริหารเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ด้วยความร่วมแรงร่วมใจแก้ปัญหา อุปสรรคทั้งปวงนอกจากนี้ยังได้กล่าวอีกว่าการบริหารสามารถวัดได้จากปัจจัยองค์ประกอบ ดังต่อไปนี้

1. วัตถุประสงค์การบริหารจะต้องมีเป้าหมายหรือวัตถุประสงค์หรือ จุดมุ่งหมายที่แน่นอนเป็นที่เข้าใจกันในหมู่สมาชิก

2. กลุ่มคนต้องเป็นการรวมตัวกันของคนตั้งแต่ 2 คนขึ้นไปเพื่อทำงานให้ ได้ผลตามที่ต้องการโดยที่คนๆเดียวไม่สามารถทำงานให้สำเร็จลงได้งานบริหารเป็นงานของ กลุ่มคน

3. ทรัพยากรการบริหาร ได้แก่ เงิน คน วัสดุ อุปกรณ์ และวิชาการบริหารหรือ เทคนิคการบริหารต่าง ๆ ที่เหมาะสมกับสถานการณ์นั้น ๆ การบริหารเป็นปัจจัยที่ก่อให้การ ทำงานของกลุ่มคนดำเนินไปได้

4. กิจกรรมเป็นขั้นตอน การบริหารจำเป็นต้องมีกิจกรรมต่างๆ เรียงลำดับกันเป็นขั้นตอนอย่างค่อนข้างมีระเบียบเพื่อให้กลุ่มคนสามารถทำงานได้อย่างต่อเนื่องและเป็นกระบวนการ
5. ระบบความร่วมมือการบริหารเป็นระบบความร่วมมือของกลุ่มคนที่ทำงานด้วยกัน
6. ปฏิสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกกลุ่มคนที่อยู่ในหน่วยงานจะติดต่อสื่อสารข้อความกันตลอดเวลา ขณะที่การบริหารดำเนินไปตามปกติปฏิสัมพันธ์เหล่านี้มีความจำเป็นในการบริหารหรือการจัดการ
7. การใช้ความพยายามดำเนินงานด้วยกัน ในการบริหารกลุ่มคนจะปรากฏให้เห็นชัดถึงการใช้ความพยายามกระทำการใด ๆ ร่วมกันเพื่อให้บรรลุงานเป้าหมายตลอดเวลา
8. ความขัดแย้งย่อมเกิดขึ้นอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ในการบริหารกลุ่มคน การแก้ไขปัญหาความขัดแย้งจึงเป็นประเด็นสำคัญที่จะทำให้กลุ่มมีพลังหรือไม่มีพลัง

ศิริพร พงศ์ศรีโรจน์ (2543, หน้า 48) กล่าวถึง ลักษณะของการบริหารว่า การบริหารเป็นทั้งศาสตร์และศิลป์พร้อมกันในตัวเองโดยมีเหตุผล ดังนี้

1. การบริหารในลักษณะที่เป็นศาสตร์ (Science) เพราะเป็นวิชาที่ให้ความรู้ (Knowledge) ซึ่งได้จากการสังเกต (Observation) ของบุคคลผู้มีประสบการณ์ (Experience) ในสิ่งที่เป็นความจริง (Axioms) และจากการปฏิบัติจนชำนาญ มีความแน่นอนเชื่อถือได้ แล้วนำความจริงนั้นมาค้นคว้าหาหลักฐานและรวบรวมและจัดให้เป็นระบบอย่างมีระเบียบขึ้นเป็นกฎเกณฑ์หรือทฤษฎี เพื่อให้มีการศึกษาเรียนรู้และถ่ายทอดกันได้โดยตำรา เพื่ออาศัยกฎเกณฑ์เหล่านั้นมาช่วยคาดการณ์ในอนาคตเกี่ยวกับผลของการบริหาร
2. การบริหารในลักษณะที่เป็นศิลป์ (Art) เพราะการใช้เทคนิคในการทำงานร่วมกับคน เพื่อให้งานนั้นสำเร็จบรรลุเป้าหมาย ทั้งนี้โดยอาศัยประสบการณ์ ทักษะ ความรู้ความสามารถพิเศษและบุคลิกลักษณะเฉพาะตัวของผู้บริหารนั้นที่จะนำศาสตร์ที่เป็นทฤษฎีไปประยุกต์ใช้ให้เหมาะสมกับงาน คน เวลา สถานที่และสถานการณ์

2. การจัดการ (Management)

ในองค์กรซึ่งประกอบด้วยคนตั้งแต่ 2 คนขึ้นไปมารวมตัวกันเพื่อดำเนินการให้บรรลุผลตามเป้าหมายที่ต้องการโดยที่บุคคลคนเดียวไม่สามารถทำให้สำเร็จได้ตามลำพังนั้น การทำงานของแต่ละบุคคลหรือแต่ละกลุ่มจะต้องประสานงานกันและมุ่งไปสู่เป้าหมายเดียวกันโดยอาศัยกลุ่มของกิจกรรมที่ถูกออกแบบมาเพื่อสนับสนุนและชี้แนะแนวทางสำหรับการทำงานเหล่านั้น กลุ่มของกิจกรรมดังกล่าว หมายถึง “การจัดการ” (Management)

พิมลจรรย์ นามวิวัฒน์ (2542, หน้า 206) อธิบายว่า มีนักทฤษฎีและนักวิชาการได้ให้คำนิยามของการจัดการไว้ว่า “การจัดการ” หมายถึง

1. กระบวนการใช้ทรัพยากรขององค์การเพื่อบรรลุสำเร็จตามวัตถุประสงค์ที่กำหนดด้วยการทำหน้าที่ด้านวางแผน การจัดองค์กร การนำ และการควบคุม

2. กระบวนการกำหนดวัตถุประสงค์และประสานความพยายามของบุคลากรเพื่อบรรลุวัตถุประสงค์นั้น

3. กระบวนการที่บุคคลหรือกลุ่มบุคคลดำเนินการเพื่อประสานกิจกรรมของบุคคลอื่นให้บรรลุผลสำเร็จในสิ่งที่บุคคลเดียวกันไม่สามารถกระทำได้โดยลำพัง

จากคำนิยามดังกล่าว สรุปได้ว่า การจัดการเป็นเรื่องของการใช้ทรัพยากรขององค์การ โดยเฉพาะอย่างยิ่งความพยายามของบุคลากรหรือบุคคลอื่นเพื่อสร้างความสำเร็จให้กับองค์การ นอกจากนี้ยังได้อธิบายถึงความสำคัญของการจัดการไว้ดังนี้

1. การจัดการเป็นกลไกสำคัญที่จะทำให้องค์การทุกองค์การดำเนินไปได้จากกล่าวได้ว่าความสำคัญของการจัดการอยู่ที่กิจกรรมทางการจัดการที่มีต่อเจ้าขององค์การรวมถึงประชาชนผู้ให้บริการอันเป็นผลผลิตขององค์การนั้น

2. การตัดสินใจทางการจัดการมีอิทธิพลต่อประสิทธิภาพในการผลิตและการกำหนดนโยบายและเป้าหมายขององค์การ ซึ่งมีผลกระทบต่อองค์การและสังคมส่วนรวมด้วยจากกล่าวได้ว่าการจัดการมีความสำคัญต่อมาตรฐานการครองชีพและคุณภาพชีวิตของประชาชนในแง่ของความรับผิดชอบต่อจัดการมีผลต่อการบริการที่มีผลกระทบต่อผู้รับบริการต่อการรักษาสุขภาพแวดล้อมและต่อความสันติสุขของสังคม

จากแนวคิดที่กล่าวมายังสะท้อนให้เห็นว่า โดยธรรมชาติของการจัดการมีทั้งที่เป็นศาสตร์และศิลป์ ด้วยเหตุผลดังนี้

1. การจัดการมีธรรมชาติเป็นศาสตร์เพราะมีองค์ความรู้ที่อธิบายการจัดการได้อย่างอิงหลักความจริงทั่ว ๆ ไป และแสดงความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปรต่างๆ ทางการจัดการอย่างน่าเชื่อถือได้ ในการดำเนินกิจกรรมทางการจัดการต้องมีการศึกษาปัญหาที่เกิดขึ้นโดยใช้หลักแห่งตรรกะ และทำการวิเคราะห์เพื่อหาแนวทางแก้ไข นอกจากนี้ศาสตร์ทางการจัดการยังมีพัฒนาการเช่นเดียวกับศาสตร์อื่นๆ ในปัจจุบันเจริญก้าวหน้ามากขึ้นด้วยการพัฒนาทางคอมพิวเตอร์และการประยุกต์ใช้สูตรทางคณิตศาสตร์และสถิติในเทคนิคเชิงปริมาณของการจัดการสมัยใหม่

2. การจัดการเป็นศิลป์เพราะนอกจากจะอาศัยความรู้ความเข้าใจในศาสตร์เป็นพื้นฐานแล้วยังต้องใช้ทักษะเชิงพฤติกรรมและดุลพินิจในการแก้ปัญหาที่ไม่ใช่เชิงวิทยาศาสตร์และเชิงปริมาณ ซึ่งส่วนใหญ่เป็นปัญหาการติดต่อสื่อสาร การจูงใจ การนำ การใช้วิจรรณญาณเชิงคุณภาพ ดุลพินิจ ความรู้สึกส่วนตัว ตลอดจนความสามารถอื่นๆ ที่นอกเหนือไปจากความสามารถเชิงปริมาณ

จะเห็นได้ว่า คำว่าการบริหาร (Administration) และการจัดการ (Management) มีความหมายที่ใกล้เคียงกัน แต่ความนิยมนำไปใช้นั้น คำว่า การจัดการ นิยมใช้ในทางบริหารธุรกิจ ส่วนคำว่าการบริหาร มักนิยมใช้ในทางบริหารราชการ ซึ่งโดยทั่วไปจึงใช้แทนกันได้และบ่อยครั้งที่มีการใช้ควบกันเป็นคำว่า “การบริหารจัดการ” (ศิริพร พงศ์ศรีโรจน์, 2543, หน้า 12)

3. การบริหารจัดการ

จากความหมายของการบริหารและการจัดการดังกล่าวข้างต้น ได้มีนักวิชาการหลายท่านได้เสนอแนวคิดของนักทฤษฎีการจัดการ ดังนี้

1. เฮนรี ฟาโยล์ (Henri Fayol) ได้ระบุหน้าที่ในการบริหารจัดการไว้ ดังนี้

การวางแผน (Planning) เป็นหน้าที่เกี่ยวกับกิจกรรมการกำหนดวัตถุประสงค์และแนวทางปฏิบัติงานอย่างมีประสิทธิภาพ

การจัดองค์การ (Organizing) เป็นเรื่องเกี่ยวกับกิจกรรมการประสมประสานทรัพยากรต่างๆ ได้แก่ คน วัสดุ และเครื่องจักรให้เหมาะสมสำหรับการดำเนินงานให้เป็นไปตามแผนที่กำหนดไว้

การบัญชาการ (Commanding) เป็นเรื่องเกี่ยวกับกิจกรรมการใช้ศิลปะของการเป็นผู้นำอย่างมีประสิทธิภาพและการประเมินโครงสร้างองค์การเพื่อปรับเปลี่ยนให้เหมาะสม

การประสานงาน (Co-ordinating) เป็นเรื่องเกี่ยวกับกิจกรรมการจัดกลุ่มความพยายามในการกระทำอย่างเป็นระเบียบ มีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันและการนำกลุ่มกิจกรรมเหล่านั้นไปสู่วัตถุประสงค์ร่วมกัน

การควบคุม (Controlling) เป็นเรื่องเกี่ยวกับกิจกรรมการดูแลให้การกระทำทั้งหมดสอดคล้องกับแผนที่กำหนดไว้

2. เอ็น เอช นิวแมน (N.H.Newman) มีความเห็นว่าการบริหารจัดการควรประกอบด้วยหน้าที่ต่อไปนี้

การวางแผน
การจัดองค์การ
การจัดส่วนผสมของทรัพยากร
การกำกับดูแล
การควบคุม

3. เอช คูนซ์ (H.Koonz) และ ซี โอ ดอนแนล (C.O'Donnell) มีความเห็นว่าการบริหารจัดการควรประกอบด้วยหน้าที่ต่อไปนี้

การวางแผน
การจัดองค์การ
การจัดคนเข้าทำงาน
การนำ
การควบคุม

4. ริชาร์ด เอ็ม ฮอดเกตส์ (Richard M.Hodgetts) และ โดแนล เอฟ คัวร์ตโก (Donald F.Kuratko) ได้ระบุหน้าที่พื้นฐานของการบริหารจัดการว่า ประกอบด้วย

การวางแผนทิศทางขององค์การ
การจัดองค์การและจัดคนเข้าทำงานในโครงสร้างองค์การที่ได้กำหนดขึ้น
การนำและการใช้อิทธิพลเหนือบุคคลอื่น
การควบคุมการปฏิบัติการณ์และทรัพยากรองค์การ

5. ลูเธอร์ กูลิค (Luther Gulick) และ ลินดอลล์ เออวิกค์ (Lyndall Urwick) ระบุว่า การบริหารจัดการต้องประกอบไปด้วยขั้นตอนที่เรียกย่อ ๆ ว่า POSDCORB จำนวน 7 ขั้นตอน คือ

- การวางแผน (Planning)
- การจัดองค์กร (Organizing)
- การจัดสรรบุคคลเข้าทำงาน (Staffing)
- การอำนวยความสะดวก (Directing)
- การประสานงาน (Coordinating)
- การรายงานผลการปฏิบัติงาน (Reporting)
- การจัดทำงบประมาณ (Budgeting)

6. หลักการวัฏจักรของเดมिंग (Deming Cycle) กล่าวถึงองค์ประกอบการบริหารจัดการ มี 4 ขั้นตอน คือ

- การวางแผน (Plan)
- การปฏิบัติ (Do)
- การตรวจสอบ (Check)
- การแก้ไขปรับปรุง (Action)

จะเห็นได้ว่า แนวความคิดดังกล่าวข้างต้นแม้ว่าจะมีแนวความคิดที่แตกต่างกันอยู่บ้าง แต่การบริหารจัดการตามแนวคิดเหล่านี้ครอบคลุมประเด็นที่เกี่ยวกับการวางแผนการจัดองค์กร การจัดคนเข้าทำงาน การปฏิบัติ การประสานงาน การควบคุม ตรวจสอบและปรับปรุงแก้ไข

จากความหมายของการบริหารและการจัดการดังกล่าวข้างต้น ได้สอดคล้องกับงานวิจัยของชาติชาย มณีกาญจน์ (2538) ที่ได้ศึกษาเรื่อง ศักยภาพขององค์กรชุมชนในการจัดการกองทุนหมุนเวียน ผลการศึกษาพบว่า การที่สมาชิกกองทุนหมุนเวียนได้พิจารณาตัดสินใจเรื่องต่างๆ และสร้างสรรค์ใหม่ ๆ ซึ่งเป็นสิ่งสำคัญอย่างยิ่งในการบริหารจัดการกองทุน เพราะว่าสมาชิกสามารถที่จะแบ่งผลกำไรเก็บไว้เพิ่มเป็นกองทุนเพื่อเก็บเกี่ยวผลให้เกิดประโยชน์ต่อกองทุนและใช้เป็นเงินสนับสนุนสนองต่อความต้องการของสมาชิกได้อย่าง สูงสุด ความคิดริเริ่มใหม่ๆ ควรต้องเริ่มต้นจากภายในชุมชนเอง องค์กรภายนอก (ทั้งองค์กรของรัฐและเอกชน) จะมีบทบาทเป็นเพียงผู้ก่อให้เกิดการพัฒนา เปลี่ยนแปลงและเป็นผู้ให้ข้อมูลข่าวสารแก่ชุมชนเท่านั้น ผลการศึกษายังได้พบอีกว่า องค์ประกอบสำคัญ 12 ประการ ที่ทำให้องค์กรชุมชนมีศักยภาพในการบริหารจัดการกองทุนหมุนเวียน คือสมาชิกและประชาชน ดังต่อไปนี้

1. ต้องมีความเข้าใจและการยอมรับกันในปัญหาและการแก้ปัญหา
2. ต้องมีความไว้วางใจในผู้นำของชุมชนของเขา
3. ต้องมีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิด
4. ต้องได้รับผลประโยชน์ร่วมกัน
5. ต้องมีความรู้สึกเป็นเจ้าของกองทุนร่วมกัน
6. ต้องมีความเสียสละและทุ่มเทเพื่อส่วนรวม
7. ต้องมีข้อมูลเพียงพอเพื่อประกอบการตัดสินใจ

8. ต้องเข้าใจในเป้าหมาย วัตถุประสงค์ในการดำเนินงานอย่างชัดเจน
9. ต้องมีส่วนร่วมในกระบวนการตัดสินใจและดำเนินการ
10. ต้องเข้ามามีส่วนร่วมด้วยความสมัครใจ
11. ต้องมีความซื่อสัตย์สุจริตและคุณธรรม
12. ต้องมีความเข้าใจในกระบวนการดำเนินงาน บทบาทหน้าที่และ

ความรับผิดชอบ

นอกจากนี้ผู้ศึกษายังได้ให้ข้อเสนอแนะจากผลการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับศักยภาพขององค์กรชุมชนในการบริหารจัดการกองทุนหมุนเวียนอย่างมีประสิทธิภาพ คือ ควรเป็นองค์กรที่จัดตั้งขึ้นโดยชุมชนเอง เลือกตั้งคณะกรรมการเอง เพื่อทำหน้าที่เป็นตัวแทนของกลุ่มสมาชิกในการเข้าไปบริหารจัดการกองทุน องค์กรภายนอกจะต้องเข้าใจสภาพความเป็นอยู่ของชุมชน เพื่อเข้าไปให้ความช่วยเหลือด้านวิชาการและพัฒนาส่งเสริมขีดความสามารถในด้านการบริหารจัดการกองทุนตามความเหมาะสมกับสภาพของแต่ละชุมชน

จิระประภา อัครบวร และคณะ (2545) ได้ศึกษาเรื่อง ยุทธศาสตร์ชุมชนเข้มแข็งด้วยการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ : กรณีศึกษาตำบลบางพระจังหวัดฉะเชิงเทรา มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการบริหารจัดการทรัพยากรมนุษย์ในชุมชนเข้มแข็ง ศึกษาปัจจัยสำเร็จในการพัฒนาชุมชนเข้มแข็ง และเพื่อนำเสนอยุทธศาสตร์การพัฒนาชุมชนเข้มแข็งจากมุมมองการบริหารจัดการและการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ ผลการศึกษาแสดงให้เห็นว่าชุมชนบางพระมีความเข้มแข็งพึ่งตนเองได้ในระดับหนึ่ง และมีแนวโน้มที่จะเป็นชุมชนยั่งยืนอันเนื่องมาจากชุมชนมีการบริหารจัดการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ในทุกกระดับ และมีการจัดทำอย่างเป็นระบบ ซึ่งนับ ได้ว่าเป็นปัจจัยสำเร็จของชุมชน ดังนี้ 1) การมีผู้นำที่เข้มแข็งและผู้นำมีแนวทางการบริหารจัดการชุมชนโดยให้คน ในชุมชนเป็นศูนย์กลางของการค้นหาปัญหา และการพัฒนา ผู้นำมีบทบาทเป็นเพียงนักแปลความ นักเชื่อมโยง คือ เชื่อมโยงคนและทักษะ เชื่อมโยงเงิน เชื่อมโยงกิจกรรม 2) การมีชุมชนแห่งการเรียนรู้ คือ การที่คนในชุมชนแสดงความเป็นเจ้าของ (Sense of Belonging) โดยการมีส่วนร่วมเสนอความคิดเห็นในการช่วยกันพัฒนาตำบลให้เป็นชุมชน ที่น่าอยู่อาศัย นอกจากนี้ยังช่วยกันคิดแก้ปัญหาในชุมชน โดยมองผลประโยชน์ของคนในชุมชนเป็นส่วนรวม (Shared Vision) คนในชุมชนมีการช่วยกันพัฒนาความสามารถซึ่งกันและกัน (Team Learning) ในทุกกลุ่ม เช่น การสอนตัดเย็บชุดชั้นใน การพัฒนาผู้นำชุมชน การจัดค่ายจริยธรรม เป็นต้น 3) ความสามารถในการแปลงนโยบายรัฐสู่การปฏิบัติของชุมชน จากตัวอย่างการดำเนินนโยบายกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมืองนโยบายหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์โดยเริ่มจากการให้ความรู้แก่คนในชุมชนก่อนที่จะมีการเลือกตัวแทนเพื่อทำการบริหารจัดการมีการแปลคำว่า “กองทุนหมู่บ้าน” มาเป็น “มรดกของหมู่บ้าน” ซึ่งต้องรักษาไว้ให้ลูกหลาน นอกจากนี้คณะผู้วิจัยยังได้เสนอ “ยุทธศาสตร์พัฒนาชุมชนเข้มแข็งด้วยการเสริมสร้างศักยภาพและขีดความสามารถของคนในชุมชน” เป็นยุทธศาสตร์ในการสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนชนบทที่ต้องดำรงอยู่ในโลกสมัยใหม่

4. แนวคิดเกี่ยวกับการบริหารจัดการที่ดี (Good Governance)

หลักการบริหารจัดการที่ดีหรือหลักธรรมาภิบาล (Good Governance) เป็นแนวคิดหนึ่งที่มีการนำมาใช้และอ้างอิงอยู่เป็นประจำในสาขาวิชารัฐศาสตร์ รัฐประศาสนศาสตร์ หรือ พัฒนบริหาร โดยมักปรากฏควบคู่กันไปกับแนวคิดและศัพท์วิชาการจำพวกประชาธิปไตย ประชาสังคม การมีส่วนร่วมของประชาชน สิทธิมนุษยชนและการพัฒนาสังคมที่ยั่งยืน

ธรรมาภิบาลในภาษาไทยมาจากคำว่า "ธรรม" รวมกับ "อภิบาล" เป็น "ธรรมาภิบาล" ซึ่งหมายถึง การปกครองหรือบริหารจัดการด้วยระบบคุณธรรม

ระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรีว่าด้วยการสร้างระบบบริหารกิจการบ้านเมืองและสังคมที่ดี พ.ศ.2542 ชัยสิทธิ์ เฉลิมมีประเสริฐ (2547, หน้า 48) ได้ให้ความหมายของธรรมาภิบาล หมายถึง การบริหารกิจการบ้านเมืองและสังคมที่ดี เป็นแนวทางสำคัญในการจัดระเบียบให้สังคมทั้งภาครัฐ ภาคธุรกิจเอกชนและภาคประชาชน นอกจากนี้ยังครอบคลุมถึงฝ่ายวิชาการ ฝ่ายปฏิบัติการ ฝ่ายราชการและฝ่ายธุรกิจสามารถอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข มีความรู้รักสามัคคีและร่วมกันเป็นพลังก่อให้เกิดการพัฒนาอย่างยั่งยืน และเป็นส่วนเสริมความเข้มแข็งหรือสร้างภูมิคุ้มกันแก่ประเทศ เพื่อบรรเทาป้องกัน หรือแก้ไขเยียวยาภาวะวิกฤติภัยอันตรายที่หากจะมีขึ้นในอนาคต เพราะสังคมจะรู้สึกถึงความยุติธรรม ความโปร่งใสและมีส่วนร่วมอันเป็นคุณลักษณะสำคัญของศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์และการปกครองแบบประชาธิปไตย อันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุขสอดคล้องกับความ เป็นไทยรัฐธรรมนูญและกระแสโลกยุคปัจจุบัน

การบริหารจัดการที่ดีมีองค์ประกอบสำคัญซึ่งเป็นเป้าหมายอันพึงประสงค์ของการบริหารจัดการที่ดี ได้แก่ การมีระบอบการปกครองที่เป็นประชาธิปไตย การที่ประชาชนสามารถมีส่วนร่วมในกระบวนการตัดสินใจ การให้บริการสาธารณะอย่างมีประสิทธิภาพตลอดจนการเคารพสิทธิมนุษยชน และการมีรัฐบาลที่ทำงานด้วยความสุจริต โปร่งใส (ไชยวัฒน์ คำชูและคณะ 2545, หน้า 37) โดยมีองค์ประกอบหลักของธรรมาภิบาล ดังนี้

1. หลักความโปร่งใส (Transparency) เป็นการสร้างความไว้วางใจซึ่งกันและกันของคนในชาติ โดยปรับปรุงกลไกการทำงานขององค์กรทุกวงการให้มีความโปร่งใส มีการเปิดเผยข้อมูลข่าวสารที่เป็นประโยชน์อย่างตรงไปตรงมาด้วยภาษาที่เข้าใจง่าย ประชาชนเข้าถึงข้อมูลข่าวสารได้สะดวกและมีกระบวนการให้ประชาชนตรวจสอบความชัดเจน กล่าวคือไม่ว่าจะทำการใดๆ ในการบริหารจัดการองค์กรต้องมีเหตุผล โปร่งใสในวิธีการและสามารถตรวจสอบได้และมีองค์กรหรือหน่วยงานเพื่อตรวจสอบการทำงาน โดยพร้อมถูกตรวจสอบไม่ว่าจะเป็นจากองค์กรภายในหรือองค์กรภายนอก

2. หลักนิติธรรม (Rule of law) หมายถึงการใช้กฎหมายต่างๆ อย่างเที่ยงตรง ยุติธรรม สามารถบังคับใช้กฎหมายกับทุกคนได้เสมอกันโดยไม่เลือกปฏิบัติ เป็นการตรากฎหมายและกฎข้อบังคับให้ทันสมัยและเป็นธรรม เป็นที่ยอมรับของสังคมอันจะทำให้สังคม ยินยอมพร้อมใจกันปฏิบัติตามกฎหมายและกฎข้อบังคับเหล่านั้น โดยถือว่าเป็นการปกครองภายใต้กฎหมายมิใช่อำเภอใจหรืออำนาจของตัวบุคคล

3. หลักความรับผิดชอบ (Responsibility) เป็นการตระหนักในสิทธิหน้าที่ความสำนึกในความรับผิดชอบต่อสังคม การใส่ใจในปัญหาสาธารณะของบ้านเมืองและกระตือรือร้นในการแก้ปัญหา ตลอดจนการเคารพในการแสดงความคิดเห็นที่แตกต่างและความกล้าที่จะ ยอมรับผลจากการกระทำของตน กล่าวคือ ต้องมีการรับผิดชอบในการกระทำของตนในฐานะเป็นส่วนหนึ่งของการขับเคลื่อนของงานหรือองค์กรและต้องปฏิบัติตามหน้าที่ของตน อย่างเคร่งครัดเพื่อบรรลุผลของงานและองค์กร

4. หลักคุณธรรม (Moral) เป็นการยึดมั่นในความถูกต้องดีงาม โดยธรรมาภิบาลให้เจ้าหน้าที่ของรัฐยึดถือหลักนี้ในการปฏิบัติหน้าที่เป็นตัวอย่างแก่สังคม และส่งเสริมสนับสนุนให้ประชาชนพัฒนาตนเองไปพร้อมกัน เพื่อให้คนไทยมีความซื่อสัตย์ จริงใจ ขยัน อดทน มีระเบียบวินัย ประกอบอาชีพสุจริตจนเป็นนิสัยประจำชาติ กล่าวคือคนในองค์กรต้องมีความรู้สึกรับผิดชอบชีวิต และสำนึกในความดีงามที่จะทำงานโดยถูกต้องและสุจริต

5. หลักความคุ้มค่า (Definition) เป็นการบริหารจัดการและใช้ทรัพยากรที่มีจำกัดเพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดแก่ส่วนรวม โดยธรรมาภิบาลให้คนไทยมีความประหยัด ใช้ของอย่างคุ้มค่า สร้างสรรค์สินค้าและบริการที่มีคุณภาพ สามารถแข่งขันได้ในเวทีนานาชาติ และพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติให้สมบูรณ์ยั่งยืน โดยต้องถือประโยชน์สูงสุดแห่งองค์กรเป็นที่ตั้งในการบริหารและขับเคลื่อนองค์กรให้ไปสู่ความสำเร็จ

6. หลักการมีส่วนร่วม กล่าวคือประชาชนและบุคลากรในองค์กรจะต้องมีส่วนร่วมในการทำงานโดยมุ่งผลแห่งความสำเร็จร่วมกัน

7. หลักความเสมอภาค (Equity) หมายถึง การได้รับการปันส่วนในประโยชน์ ต่างๆ อย่างเท่าเทียมกัน เพื่อจะได้ไม่เกิดการขัดกันแห่งผลประโยชน์ มีการกระจายการพัฒนาอย่างทั่วถึง ไม่มีการเลือกปฏิบัติและมีระบบรับเรื่องร้องทุกข์ที่ชัดเจน ประชาชนทุกคนมีความสามารถในการเข้าถึงโอกาสต่าง ๆ ในสังคม เช่น โอกาสพัฒนาหรือมีความเป็นอยู่ที่ดีโดยรัฐเป็นผู้จัดสรรสาธารณูปโภคขั้นพื้นฐาน เพื่อให้ประชาชนสามารถเข้าถึงการบริการได้

โดยเมื่อกระทำงานโดยอาศัยหลักการบริหารจัดการที่ดีแล้ว ต้องมีความโปร่งใสความมีประสิทธิภาพ การมีส่วนร่วม และความเป็นธรรม จึงจะสามารถบริหารงานได้อย่าง มีประสิทธิภาพและสำเร็จผล

ชัยสิทธิ์ เฉลิมมีประเสริฐ (2547) ได้กล่าวถึงการบริหารจัดการภาครัฐและเอกชนที่ดี (Good Public and Private Governance) สรุปได้ว่า การบริหารจัดการที่ดีจะต้องมีลักษณะและเงื่อนไขดังนี้

1. การมีส่วนร่วมของสาธารณชน (Public Participation) เป็นกลไกที่ประชาชน มีส่วนร่วมในกระบวนการตัดสินใจอย่างเท่าเทียมกัน (Equity) ไม่ว่าจะเป็นโอกาสในการเข้าร่วมทั้งทางตรงหรือทางอ้อมโดยผ่านกลุ่มผู้แทนราษฎรที่ได้รับการเลือกตั้งจากประชาชนโดยชอบธรรมหรือการมีรูปแบบการปกครองและบริหารงานที่กระจายอำนาจ (Decentralization) การเปิดโอกาสให้ประชาชนมีส่วนร่วมอย่างเสรีนี้ รวมถึงการให้เสรีภาพแก่สื่อมวลชนและสาธารณชนในการแสดงความคิดเห็นอย่างสร้างสรรค์

2. ความสุจริตและโปร่งใส (Honesty and Transparency) เป็นกลไกที่มีความสุจริตและโปร่งใส ซึ่งรวมถึงการมีระบบกติกาและการดำเนินการที่เปิดเผย โดยประชาชนสามารถเข้าถึงและได้รับข้อมูลข่าวสารอย่างเสรีเป็นธรรม ถูกต้องและมีประสิทธิภาพ โดยเฉพาะประชาชนสามารถตรวจสอบการบริหารงานและติดตามผลได้

3. พันธะความรับผิดชอบต่อสังคม (Responsiveness and Accountability) เป็นกลไกที่มีความรับผิดชอบในบทบาทภาระหน้าที่ต่อสาธารณชน โดยมีการจัดองค์กรหรือการกำหนดกฎเกณฑ์ที่เน้นด้านการดำเนินงานเพื่อตอบสนองความต้องการของกลุ่มต่างๆในสังคมอย่างเป็นธรรม รวมถึงการมี Bureaucratic Accountability และ Political Accountability ซึ่งจะมีความหมายที่มากกว่าการมีความรับผิดชอบเฉพาะต่อผู้บังคับบัญชาหรือกลุ่มผู้เป็นฐานเสียงที่ให้การสนับสนุนทางการเมือง แต่จะครอบคลุมถึงพันธะความรับผิดชอบต่อผู้มีต่อประชาชน สังคมโดยรวม

4. กลไกทางการเมืองที่ชอบธรรม (Political Legitimacy) เป็นกลไกที่มีองค์ประกอบของผู้ที่เป็นรัฐบาลหรือผู้ที่เข้าร่วมบริหารประเทศที่มีความชอบธรรม เป็นที่ยอมรับของคนในสังคมโดยรวม ไม่ว่าจะโดยการแต่งตั้งหรือเลือกตั้ง แต่จะต้องเป็นรัฐบาลที่ได้รับการยอมรับจากประชาชนว่า มีความสุจริตเที่ยงธรรมและมีความสามารถที่จะบริหารประเทศได้

5. กฎเกณฑ์ที่ยุติธรรมและชัดเจน (Fair Legal Framework and Predictability) เป็นกรอบของกฎหมายที่ยุติธรรมและเป็นธรรมสำหรับกลุ่มคนต่างๆในสังคม ซึ่งกฎหมายมีการบังคับใช้และสามารถใช้บังคับได้ ซึ่งคนในสังคมทุกส่วนเข้าใจ สามารถคาดหวังและรู้ว่าจะเกิดผลอย่างไร สิ่งเหล่านี้เป็นการประกันความมั่นคง ศรัทธาและความเชื่อมั่นของประชาชน

6. ประสิทธิภาพและประสิทธิผล (Efficiency and Effectiveness) เป็นกลไกที่มีประสิทธิภาพในการดำเนินงานไม่ว่าจะเป็นด้านการจัดกระบวนการทำงาน การจัดองค์กรการจัดสรรบุคลากร และมีการควบคุมการใช้ทรัพยากรสาธารณะต่างๆ อย่างคุ้มค่าและเหมาะสมมีการดำเนินการและให้บริการสาธารณะที่ให้ผลลัพธ์อย่างคุ้มค่า

นอกจากนี้ยังได้กล่าวถึงการสร้างระบบการบริหารจัดการที่ดีว่าการสร้าง Good Governance ในทางปฏิบัติ คือ การสร้างฐานชุมชนเพื่อการพัฒนาสังคมที่ยั่งยืน ไม่ใช่เฉพาะเรื่องสิทธิทางการเมืองแต่ต้องเป็นการพัฒนาในลักษณะเพิ่มพลังทางเศรษฐกิจและวัฒนธรรม ให้กับกลุ่มชนที่ด้อยโอกาส โดยเฉพาะกลุ่มกรรมกร กลุ่มเกษตรกร ซึ่งประกอบกันเป็นชนส่วนใหญ่ของประเทศ การพัฒนาสังคมที่ยั่งยืนที่จะนำไปสู่ Good Governance นั้น จึงต้องประกอบไปด้วย ฐานคิดที่สำคัญ 4 ฐาน คือ ฐานเศรษฐกิจ ฐานชุมชน ฐานปัญญา และฐานสภาพแวดล้อม ซึ่งล้วนปฏิสัมพันธ์และเกื้อกูลกัน ดังนี้

1. ฐานเศรษฐกิจ ต้องลงไปสู่ชุมชนชนบทแล้วร่วมคิด ร่วมงานกับปราชญ์ชาวบ้าน เพื่อสร้างกระบวนการเรียนรู้ทางการผลิต ภูมิปัญญา วัฒนธรรม บนหลักการเศรษฐกิจที่พึ่งตนเองแล้วพัฒนาไปสู่เครือข่ายการเรียนรู้และการผลิตร่วมกัน การส่งเสริมให้ชาวบ้านสร้างปัจจัยพื้นฐานการผลิตที่สำคัญ ได้แก่ น้ำ ดิน ปุ๋ย และความหลากหลายทางชีวภาพของพันธุ์พืชพันธุ์สัตว์ คือ การเกษตรผสมผสานที่ให้ผลผลิตมากมายหลายชนิด ทั้งข้าว พืชผัก ผลไม้ ปลา และสัตว์เลี้ยงที่ชาวบ้านสามารถเก็บเกี่ยวได้ตลอดปี เป็นฐานชีวิตของชาวบ้านที่พึ่งพิงตนเองได้เลี้ยงครอบครัวได้ ชีวิตชาวบ้านจะอยู่อย่างมั่นคง (แม้ไม่มีเงินก็มีกิน) นอกจากนี้ผลผลิตส่วนหนึ่งจะนำไปขายเป็นรายได้ไว้ใช้จ่าย หรือสะสม

รวมกันเป็นกลุ่มสัจจะออมทรัพย์หรือยกระดับขั้นสู่เศรษฐกิจชุมชนที่มีเงินทุน และการประกอบธุรกิจของชุมชนตามลำดับ

2. ฐานชุมชน เป็นเรื่องพลังและผลประโยชน์ร่วมกันของชุมชนในการพัฒนาหรือประกอบการ เช่น การตั้งกลุ่มออมทรัพย์ การร่วมกันค้าพืชผลทางการเกษตร แล้วเฉลี่ยผลโดยแบ่งปันเพื่อการอยู่ร่วมกัน ฐานชุมชนที่ต้องเน้นหนัก ได้แก่ ฐานด้านปัจจัยสี่ที่จะทำให้ชุมชนพึ่งพาตัวเองได้ เพื่อเป็นหลักการพัฒนาตนเองให้เข้มแข็งยั่งยืนในอนาคตถ้าหากฐานชุมชนเข้มแข็งชุมชนชนบทก็จะเป็พื้นฐานอาหารให้กับชุมชนเมือง ชุมชนชนบทก็จะไม่แตกแยก

3. ฐานทางปัญญา บนหลักการเคารพภูมิปัญญาท้องถิ่น นำมาปรับใช้ให้

สอดคล้องกับความรู้สมัยใหม่และสภาพสังคมที่เปลี่ยนไป เปิดเวทีการแลกเปลี่ยนเพื่อให้เกิดการเรียนรู้อย่างกว้างขวาง สร้างเครือข่ายทางปัญญาของชุมชนชนบท นักวิชาการในสถาบันการศึกษาท้องถิ่นต้องลงมาศึกษาวิจัยเรื่องที่เอื้อประโยชน์ต่อการสร้างฐานของชุมชน

4. ฐานด้านสิ่งแวดล้อม ต้องสนับสนุนการพัฒนาที่คำนึงถึงความหลากหลาย ทางชีวภาพและสร้างความสมดุลและความยั่งยืนต่อสังคมมนุษย์ หากการพัฒนาทั้ง 4 ฐานนี้ เติบโตขึ้นได้ ผลย่อมกระทบต่อระบบเศรษฐกิจ ระบบการเมืองและระบบนิเวศน์ตามไปด้วย และหากสังคมไทยสามารถสร้างฐานคิดนี้ขึ้นจริง แนวคิดในการแก้ไขปัญหาจะเกิดขึ้นบนสภาพความเป็นจริง ประชาชนส่วนใหญ่จะรู้จักใช้ปัจจัยที่เป็นคุณประโยชน์ของตนเองและมีฐานความคิดที่เป็นอิสระทางปัญญา จากแนวทางการบริหารจัดการที่ดีดังกล่าวข้างต้นยังสอดคล้องกับงานวิจัยของประจักษ์ผลเรือง (2546) ได้ทำการวิจัยการพัฒนารูปแบบการบริหารจัดการกองทุนหมู่บ้าน ในเขตความรับผิดชอบของศูนย์ช่วยเหลือทางวิชาการพัฒนาชุมชนเขตที่ 4 รวม 7 จังหวัด โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาสภาพปัญหาความต้องการในการจัดการกองทุนหมู่บ้าน ศึกษาปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อผลสัมฤทธิ์การบริหารจัดการกองทุนหมู่บ้านและการพัฒนารูปแบบการบริหารจัดการกองทุนหมู่บ้านแบบมุ่งผลสัมฤทธิ์ปรากฏผลวิจัย ดังนี้

1. สภาพปัญหาเกี่ยวกับการบริหารจัดการกองทุนหมู่บ้าน พบว่า ประเด็นปัญหาต่างๆ มีสภาพความรุนแรงในระดับมาก ซึ่งควรนำไปพิจารณาหาทางแก้ไขและพัฒนา ที่สำคัญได้แก่ สมาชิกขาดความรู้ความเข้าใจ การไม่รู้จักรับบทบาทหน้าที่ ขาดข้อมูล ขาดจิตสำนึก คนจน ไม่พอใจในการจัดสรรเงินกู้ คณะกรรมการกองทุนขาดประสบการณ์และทักษะในการปฏิบัติ ไม่เสียสละ ไม่ชัดเจนในการทำทะเบียนและบัญชี ขาดความรู้ความเข้าใจ ที่ปรึกษาไม่มีบทบาท ไม่มีผลิตภัณฑ์ ขาดการเสริมสร้างสืบทอดภูมิปัญญาและการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ระเบียบไม่มีความเหมาะสม ข้อมูลข่าวสารไม่เพียงพอ การแบ่งหน้าที่ไม่ชัดเจน ขาดข้อมูลข่าวสารด้านอาชีพและโอกาสการเรียนรู้ระหว่างกัน

2. ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อผลสัมฤทธิ์การบริหารจัดการกองทุนหมู่บ้าน พบว่า สาเหตุสำคัญที่มีอิทธิพลต่อผลสัมฤทธิ์การบริหารจัดการกองทุนหมู่บ้านมากที่สุด คือ ระบบองค์การบริหารจัดการ ซึ่งมีอิทธิพลทั้งทางตรงและทางอ้อม

3. การพัฒนารูปแบบการบริหารจัดการกองทุนหมู่บ้านแบบมุ่งผลสัมฤทธิ์ พบว่า ยุทธวิธีในการดำเนินยุทธศาสตร์เพื่อพัฒนาระบบองค์การบริหารจัดการกองทุนหมู่บ้าน มี 4 ยุทธวิธีที่สำคัญตามลำดับ คือ 1) การพัฒนาระบบงานกองทุน 2) การพัฒนาองค์การบริหารกองทุน 3) การ

กำหนดทิศทางและยุทธศาสตร์การพัฒนาหมู่บ้าน 4) การเสริมสร้างบรรยากาศการบริหารจัดการกองทุน โดยกระบวนการขั้นตอนในการนำยุทธศาสตร์ไปใช้สังเคราะห์ได้ 6 ขั้นตอน คือ 1) ศึกษาสภาพแวดล้อมทั้งภายในและภายนอกชุมชนเกี่ยวกับสภาพปัญหาความต้องการของกองทุนหมู่บ้าน กลุ่ม องค์กร สถาบันต่าง ๆ ทรัพยากรต่าง ๆ ที่มีอยู่ในชุมชน รวมถึงระบบความสัมพันธ์ของกลุ่ม องค์กร ทรัพยากร ฯลฯ ให้ชัดเจน 2) จัดตั้งศูนย์ประสานงานองค์กรชุมชนระดับหมู่บ้าน ให้ตัวแทนกลุ่ม องค์กร เครือข่ายต่าง ๆ เข้ามามีส่วนร่วมเพื่อให้เป็นแกนกลางและกลไกในการตรวจสอบ กลั่นกรอง เชื่อมประสาน บูรณาการและเสริมสร้างกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันทั้งภายในและภายนอกชุมชน 3) จัดประชาคมเกี่ยวกับประเด็นการพัฒนากองทุนหมู่บ้าน พร้อมทั้งนำเสนอยุทธศาสตร์กองทุนหมู่บ้านผ่านเวที ประชาคมเป็นทางเลือกสำหรับการพัฒนา 4) การจัดทำแผนงานโครงการเข้าสู่เวทีประชาคมตำบล กรณีทางเลือกที่ชุมชนเห็นว่ามีมีความสำคัญและจำเป็นแต่มีข้อจำกัดเกี่ยวกับงบประมาณ เทคนิค วัสดุอุปกรณ์ 5) จัดประชาคมตำบลเกี่ยวกับการพัฒนากองทุนหมู่บ้านพร้อมทั้ง นำ แผนงานโครงการ ยุทธศาสตร์กองทุนหมู่บ้าน เสนอเป็นทางเลือกสำหรับการพัฒนา 6) ปฏิบัติติดตาม ประเมินผลการดำเนินงานตามยุทธศาสตร์ทางเลือกให้มีการประสาน ส่งเสริมและสนับสนุน ให้กลุ่ม องค์กร เครือข่ายชุมชน ดำเนินการอย่างจริงจังต่อเนื่อง และเปิดโอกาสให้มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกันอย่างกว้างขวางโดยใช้เวทีประชาคมเป็นกลไกขับเคลื่อน

นอกจากนี้ผู้วิจัยยังได้ให้ข้อเสนอแนะเชิงนโยบายไว้ว่า ระบบองค์การบริหารจัดการ มีอิทธิพลโดยตรงต่อผลสัมฤทธิ์การบริหารจัดการกองทุนหมู่บ้านมากที่สุด ดังนั้น ควรให้ความสำคัญต่อการเพิ่มสมรรถนะการบริหารจัดการกองทุนหมู่บ้านให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้นโดยเฉพาะในด้านการพัฒนาบุคลากรที่เกี่ยวข้อง และการเสริมปัจจัยจำเป็นทางการบริหาร การพัฒนาองค์การบริหาร จำเป็นต้องคำนึงถึงจริยธรรมของการพัฒนาด้วย กล่าวคือ ควรให้คณะกรรมการกองทุนหมู่บ้านมีโอกาสได้รับการพัฒนาศักยภาพอย่างกว้างขวางเท่าเทียมกันและทั่วถึง

กำธร ธิฉลาด และคณะ (2544) ได้ทำการศึกษาการพัฒนาแบบการพัฒนากองทุนหมู่บ้านของตำบลท่าปลาตึก อำเภอแม่ทา จังหวัดลำพูน โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อศึกษากระบวนการบริหารกองทุนด้านเศรษฐกิจในตำบลอย่างมีพลวัตต่อเนื่อง ทางประวัติศาสตร์ท้องถิ่น โดยการสร้างกระบวนการเรียนรู้การบริหารกองทุนระหว่างชุมชนในตำบลและชุมชนภายนอกตำบล เพื่อสร้างกลไกในการบริหารกองทุนขององค์การบริหารส่วนตำบล (อบต.) ในอนาคต ผลการศึกษาพบว่าความเข้มแข็งของชุมชนที่เกิดจากการมีส่วนร่วมของสมาชิกสามารถที่จะเรียนรู้การบริหารและสามารถปรับเปลี่ยนการบริหารให้สอดคล้องกับปัญหาและความต้องการของชุมชน อย่างไรก็ตามยังมีระบบอุปถัมภ์ ภาวะผู้นำ ที่ทำให้ระบบการควบคุมพฤติกรรมของผู้นำไม่เป็นไปตามความต้องการของสมาชิก ยังเป็นสิ่งขัดขวางการสรุปบทเรียนของการเรียนรู้การบริหารกองทุนให้มีความโปร่งใส สำหรับแนวทางในการบริหารกองทุนในอนาคตจะต้องพิจารณาถึงการสรุปบทเรียน การรู้ข้อผิดพลาดในอดีตของการบริหารกองทุน ต้องมีการแจ้งให้หน่วยงานส่วนท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วมอย่างใกล้ชิดต่อการเรียนรู้ด้านการบริหารกองทุนการบริหารกองทุนในชุมชน ในอนาคตที่ยั่งยืนควรเอื้ออำนวยให้โอกาสแก่ชุมชนในการตัดสินใจ จึงจะเป็นการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนให้สามารถพึ่งตนเองได้ในที่สุด

จะเห็นได้ว่า การบริหารจัดการที่ดีถือเป็นการรวมพลังของกลุ่มคนที่จะทำให้เกิดผลสำเร็จในการทำงานที่ก่อให้เกิดประโยชน์แก่ประชาชนโดยรวม โดยที่การดำเนินงานต้องยึดหลักประชาธิปไตย และการส่งเสริมให้ประชาชนมีส่วนร่วมในกระบวนการทำงานทุกขั้นตอน ยึดหลักการทำงานที่ประกอบด้วยความโปร่งใส สร้างความไว้วางใจซึ่งกันและกัน ยึดระเบียบแบบแผน มีความเที่ยงตรง ยุติธรรมโดยไม่เลือกปฏิบัติ มีความรับผิดชอบต่อหน้าที่ของทุกฝ่ายในสังคม มีความเท่าเทียมกัน ยึดหลักคุณธรรมความถูกต้องดีงาม มีความประหยัดและยึดการมีส่วนร่วมของประชาชนในการทำงานอย่างเสมอภาคกัน ทั้งนี้เพื่อนำไปสู่การสร้างชุมชนให้เข้มแข็งและยั่งยืน โดยเฉพาะอย่างยิ่งการมุ่งไปสู่การพัฒนาเศรษฐกิจฐานราก การพัฒนาความเข้มแข็ง ของชุมชน การพัฒนาภูมิปัญญาท้องถิ่น และการพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม โดยการพัฒนาคนในชุมชน องค์กรในชุมชน ระบบงานของชุมชน ที่เกิดจากการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนไปสู่การบริหารจัดการที่ดี

5. แนวความคิดเกี่ยวกับกลุ่ม

แนวคิดเกี่ยวกับกลุ่มนี้ มีนักวิชาการหลายคนได้ให้ความหมายเกี่ยวกับองค์ประกอบและลักษณะของกลุ่มที่ทำให้กลุ่มมีประสิทธิภาพ ดังนี้

1. องค์ประกอบที่ทำให้กลุ่มมีประสิทธิภาพ

พนม ลิ้มอารีย์ (2522, หน้า 110-120) กล่าวว่า การที่กลุ่มจะอยู่รอด และมีการพัฒนามากยิ่งขึ้นหรือมีการเปลี่ยนแปลงไปในทางเสื่อมจนกลุ่มแตกสลายขึ้นอยู่กับกลุ่มว่ามีประสิทธิภาพหรือไม่ กลุ่มที่มีประสิทธิภาพ คือกลุ่มที่สามารถสนองความต้องการของกลุ่มและความต้องการของสมาชิกแต่ละคนในกลุ่มได้สำเร็จช่วยให้กลุ่มบรรลุจุดมุ่งหมายที่ตั้งไว้ ส่วนกลุ่มที่ขาดประสิทธิภาพ คือ กลุ่มที่ไม่สามารถสนองความต้องการของกลุ่มและสมาชิกได้ ไม่สามารถนำกลุ่มไปถึงจุดมุ่งหมายที่ตั้งไว้ กลุ่มที่มีประสิทธิภาพมีองค์ประกอบที่จะต้องพิจารณา 7 ประการ คือ

1.1 การยึดเหนี่ยวกันและผลผลิตของกลุ่ม (Cohesiveness and Productivity)

หมายถึงความรู้สึกและลักษณะต่างๆ ที่ปรากฏในกลุ่มไม่ว่าจะเป็นความภูมิใจของสมาชิกการยอมรับปฏิบัติตามระเบียบข้อบังคับของกลุ่ม ความร่วมแรงร่วมใจกันในการฟันฝ่าอุปสรรคหรือลักษณะต่างๆ ที่ทำให้สมาชิกรู้สึกว่าเป็นการรวมกันเพื่อความอยู่รอดของกลุ่ม และผลงานที่กลุ่มได้รับจากการทำงานร่วมกันของสมาชิกภายในกลุ่ม ซึ่งเป็นผลพลอยได้จากการที่กลุ่มยึดเหนี่ยวกัน

1.2 ขนาดของกลุ่ม (size) กลุ่มขนาดเล็กจะมีการยึดเหนี่ยวสูงกว่ากลุ่มขนาดใหญ่ และกลุ่มขนาดเล็กจะมีความสามัคคีในการทำกิจกรรมต่างๆ มากกว่ากลุ่มขนาดใหญ่ แต่กลุ่มขนาดใหญ่ก็มีผลดีอยู่บ้าง คือ ยิ่งกลุ่มมีคนจำนวนมากความคิดใหม่ ๆ แนวแปลกๆ ก็อาจมีได้มากยิ่งขึ้น

1.3 จุดมุ่งหมายของกลุ่ม (Group Goal) กลุ่มที่มีประสิทธิภาพจะต้องไม่คลุมเครือและเป็นที่ยอมรับตรงกันในกลุ่มสมาชิกตอบสนองความต้องการของสมาชิกได้และในขณะเดียวกันก็นำไปสู่จุดมุ่งหมายที่ตั้งไว้เป็นผลสำเร็จ

1.4 ค่านิยมและปทัสถาน (Values and Norms) กลุ่มที่มีประสิทธิภาพจะต้องมีค่านิยมบางอย่างที่คล้ายคลึงกันและสมาชิกทุกคนจะยอมรับปทัสถานของกลุ่ม ยึดถือเป็นระเบียบข้อบังคับปฏิบัติตัวอย่างเคร่งครัด

1.5 ลักษณะสมาชิก (Membership) หมายถึง ลักษณะบุคลิกภาพของสมาชิกที่มารวมกันในแต่ละกลุ่มจะมีผลต่อแบบแผนทางพฤติกรรมของกลุ่ม เช่น ลักษณะนิสัย ของสมาชิกภายในกลุ่ม ถ้ามีความก้าวหน้า มีความเชื่อมั่นในตนเองหรือเป็นแบบเผด็จการ ย่อมทำให้การยึดเหนี่ยวกันของกลุ่มและความเป็นกันเองภายในกลุ่มน้อยลง เป็นต้น

1.6 ผู้นำ (Leader) ผู้นำจะมีส่วนรับผิดชอบเกี่ยวกับประสิทธิภาพของกลุ่มโดยตรง กลุ่มที่มีประสิทธิภาพย่อมจะมีผู้นำที่ดี ใช้อำนาจถูกกาลเทศะ ค่านิยมและปทัสถาน

1.7 การสื่อสารภายในกลุ่ม (Communication) หมายถึง การที่สมาชิกภายในกลุ่มมีการติดต่อซึ่งกันและกัน

2. ลักษณะของกลุ่มที่พึ่งตนเองได้

ในการรวมกลุ่มนั้นความเข้มแข็งของกลุ่มในการดำเนินกิจกรรมมีไม่เท่ากัน ลักษณะของกลุ่มที่พึ่งตนเองได้ เป็นส่วนหนึ่งที่สามารถชี้วัดความเข้มแข็งได้ แนวคิดเกี่ยวกับลักษณะของกลุ่มที่พึ่งตนเองได้ มีดังนี้

ศรันยา แก้วพรรณา (2537, หน้า 51) ได้กล่าวถึงกลุ่มที่พัฒนาแล้วมีลักษณะของการพึ่งตนเอง ดังนี้

2.1 สามารถปกป้องผลประโยชน์ แก้ไขปัญหาและสนองความต้องการของสมาชิกได้มีการกระจายผลประโยชน์อย่างเสมอภาค

2.2 สมาชิกมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ และมีความรู้สึกเป็นเจ้าของกลุ่ม

2.3 กลุ่มมีผู้นำที่ดี สามารถแสดงบทบาทได้อย่างเหมาะสม

2.4 กลุ่มมีความสามารถในการทำงานอย่างเป็นระบบด้วยตนเอง มีบทบาทในการตัดสินใจ

2.5 กลุ่มสามารถควบคุมปัจจัยต่างๆ ภายในชุมชนและสภาพแวดล้อมพื้นฐานของกลุ่มให้เป็นไปตามทิศทางที่พึงประสงค์

2.6 กลุ่มมีการปรับตัวที่จะทำให้บรรลุจุดมุ่งหมายแนวความคิดเกี่ยวกับลักษณะกลุ่มที่พึ่งตนเองได้ ดังกล่าวข้างต้นสอดคล้องกับการ

ศึกษาของสายพิรุณ น้อยศิริ (2530) และพิมาน วงศ์อภัย (2533) พบว่ากลุ่มที่มีการพัฒนาหรือพึ่งตนเองได้ ประกอบด้วย

1. ผู้นำกลุ่มหรือกรรมการ มีความรู้ความสามารถ มีคุณลักษณะที่เหมาะสมแสดงบทบาทได้ตามความคาดหวัง และเข้าใจวัตถุประสงค์ของกลุ่ม

2. มีการจัดโครงสร้างองค์กรมีระเบียบแบบแผนแบ่งงานกันทำตามบทบาทหน้าที่ตามโครงสร้าง

3. สมาชิกมีทัศนคติที่ถูกต้องและเข้าใจวัตถุประสงค์ขององค์กรและมีส่วนร่วมในกระบวนการทำงานทุกขั้นตอน

4. มีกิจกรรมที่สามารถสนองความต้องการและแก้ไขปัญหาให้กับสมาชิกมีการกระจายผลประโยชน์ให้สมาชิกด้วยความเสมอภาคและเป็นธรรม

5. มีกระบวนการพัฒนาจิตสำนึกให้สมาชิกเห็นความสำคัญที่จะเข้ามามีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหา โดยการพึ่งพาซึ่งกันและกันในกลุ่ม

6. องค์กรที่สนับสนุนมีความยืดหยุ่นในการทำงานและสนับสนุนทรัพยากรจากแนวคิดเกี่ยวกับกลุ่มดังกล่าวสอดคล้องกับงานวิจัยของจรัล พุเต็มวงศ์ (2538) เรื่องกระบวนการทางการศึกษาและปัจจัยที่ส่งผลต่อการคงอยู่ของกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต ซึ่งมีวัตถุประสงค์ เพื่อศึกษากระบวนการทางการศึกษา และปัจจัยที่ส่งผลต่อการคงอยู่ของกลุ่มและเพื่อศึกษาบทบาทของการศึกษาที่มีผลต่อการคงอยู่ของกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิตบ้านหลวง-บ้านเหมียง หมู่ที่ 2 ตำบลนาครี อำเภอมะนัง จังหวัดลำปาง ซึ่งดำเนินงานมาตั้งแต่ปี 2525 และได้รับรางวัลรองชนะเลิศระดับเขต ในปี 2528 ผลการวิจัยพบว่า กระบวนการทางการศึกษาที่ส่งผลต่อการคงอยู่ของกลุ่มมี 2 ลักษณะ คือ 1) การศึกษาที่เกิดจากการเรียนรู้ ตามอัธยาศัย เช่น การพบปะพูดคุยกันเองในชุมชน การมาศึกษาดูงานขององค์กรภายนอกและการไปศึกษาดูงานหมู่บ้านที่ประสบความสำเร็จ 2) กระบวนการศึกษาอย่างเป็นทางการ ในรูปของการฝึกอบรม การสัมมนาในระยะสั้นๆ ส่วนใหญ่เป็นการศึกษาสำหรับผู้นำกลุ่ม เพื่อนำไปขยายผลเผยแพร่แก่สมาชิกกลุ่มต่อไป ปัจจัยอื่นที่ทำให้กลุ่มคงอยู่ ได้แก่ การมีเป้าหมายและการมีความสัมพันธ์อันดีภายในกลุ่ม การสร้างบรรยากาศที่ดีภายในกลุ่ม ประสิทธิภาพของกลุ่มและกิจกรรมกลุ่ม

สรุปได้ว่า การพัฒนากลุ่มให้มีประสิทธิภาพต้องประกอบด้วย ความรู้สึกเป็นเจ้าของร่วมกัน ขนาดของกลุ่มไม่ใหญ่เกินไป สมาชิกมีจุดมุ่งหมายที่ตรงกัน ลักษณะของสมาชิกคล้ายคลึงกัน มีผู้นำที่ดีและมีการติดต่อสื่อสารซึ่งกันและกันอยู่เสมอ ส่วนลักษณะกลุ่มที่สามารถพึ่งตนเองได้จะต้องประกอบด้วย โครงสร้างองค์กรที่ดี มีกิจกรรมสนองความต้องการของสมาชิกโดยสมาชิกมีส่วนร่วมทุกขั้นตอนและมีการกระจายผลประโยชน์ให้กับสมาชิกอย่างทั่วถึง

6. แนวคิดเกี่ยวกับกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต

กลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิตเป็นกลุ่มสะสมทุนประเภทหนึ่งที่ถูกออกแบบมาเพื่อเป็นเครื่องมือในการทำกิจกรรมพัฒนาชุมชน โดยถือกำเนิดครั้งแรกที่ตำบลชวมุง อำเภอสาร์ภักดิ์ จังหวัดเชียงใหม่ ตามแนวทางของกรมการพัฒนาชุมชน กระทรวงมหาดไทย โดยมีแนวคิดดังนี้

1. แนวคิด

แนวความคิดในการจัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต (กองปฏิบัติการ กรมการพัฒนาชุมชน, 2543, หน้า 17-23) เป็นแนวความคิดที่ดัดแปลงผสมผสานระหว่างแนวความคิดของสหกรณ์ การเกษตรเครดิตยูเนียนและสินเชื่อเพื่อการเกษตร ซึ่งสามารถแยกออกได้ดังนี้

แนวความคิดที่ 1 เป็นการรวมคนในหมู่บ้านให้มาช่วยเหลือกันเพราะสภาพความเป็นอยู่ของคนในหมู่บ้านคนจนก็จนอยู่อย่างนั้น คนรวยก็รวยมากขึ้นเรื่อย ๆ ทำอย่างไรจึงจะทำให้คนรวยได้มีโอกาสช่วยเหลือคนจน การรวมคนจึงควรเริ่มจากคนจนที่สุดแล้วดึงคนฐานะดีมาช่วย ดังนั้น หมู่บ้านที่มีฐานะยากจนหรือหมู่บ้านที่มีคนจนมากยิ่งควรจัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต เพื่อยกฐานะคนยากจนเหล่านั้นให้ดีขึ้น แนวความคิดนี้จึงอยู่บนพื้นฐานความเชื่อที่ว่า “ เงินเงินแต่ไม่เงินน้ำใจ ”

แนวความคิดที่ 2 คนชนบทขาดแคลนเงินทุน เพราะการพัฒนาอาชีพที่จะทำให้เกิดผลดีนั้น จะต้องอาศัยวิชาการสมัยใหม่เข้ามาช่วย การจัดหาพันธุ์พืช พันธุ์สัตว์ดี ๆ การใช้ปุ๋ยวิทยาศาสตร์

ตลอดจนการบำรุงรักษาเป็นสิ่งจำเป็น คนจนในชนบทถูกปิดล้อมด้วยวงจรแห่งความยากจน ลำบาก การกู้เงินจากธนาคาร จากเพื่อนฝูง พี่น้อง นายทุนเป็นสิ่งหลีกเลี่ยงไม่ได้ แต่ต้องเสียดอกเบี้ยในอัตราสูงหรือต้องมีหลักทรัพย์ค้ำประกัน คนจนไม่สามารถหาหลักทรัพย์ค้ำประกันเงินกู้ได้ การหันมาช่วยตนเองโดยการรวมกลุ่มออมเงินแล้วนำไปใช้ทำทุน น่าจะเป็นทางออกที่ดีกว่า

แนวความคิดที่ 3 การทำงานด้วยความขยันอย่างฉลาด เมื่อคนจนสามารถรวมกันออมเงินจนมีทุนเป็นของตัวเองแล้ว ผู้ที่นำไปลงทุนในการประกอบอาชีพต้องระลึกรู้เสมอว่า เงินเหล่านั้นได้มาจากเพื่อนฝูง ญาติมิตรที่ให้น้ำใจจึงควรนำไปใช้แบบประหยัดเพราะเท่ากับประหยัดทั้งเงินเพื่อนฝูงที่กู้มา ประหยัดในการลงทุนและทำงานด้วยความขยันอย่างฉลาด คือ ต้องรู้ว่าเงินที่ยืมไปทำอะไร ทำแล้วเกิดผลอย่างไร เพราะฉะนั้นแนวความคิดนี้ สรุปได้ว่า เมื่อนำเงินไปแล้วต้องลงทุน และเมื่อลงทุนแล้วต้องขยัน เพื่อให้ได้ทุนคืนและมีกำไรเป็นรายได้

แนวความคิดที่ 4 ลดต้นทุนการกินอยู่ในครัวเรือน เพราะกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต มุ่งให้คนในหมู่บ้านช่วยเหลือกัน การลดต้นทุนการกินอยู่จึงเป็นเรื่องจำเป็นที่สมาชิกกลุ่มต้องทำวิธีการของกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิตในการลดต้นทุนการกินอยู่ คือ การจัดตั้ง “ศูนย์สาธิตการตลาด” เพื่อให้สมาชิกได้ซื้อของราคาถูกมีคุณภาพดีมาใช้ในครอบครัว เพราะในปัจจุบันประชาชนในหมู่บ้านถูกเอารัดเอาเปรียบโดยพ่อค้าการจัดตั้งศูนย์สาธิตการตลาด ของกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต จึงมีความจำเป็นต้องจัดหาสินค้าประเภทอาหารการกินปัจจัยในการผลิตและเครื่องใช้การเกษตร เช่น จอบ เสียม ปุ๋ย มาขายเพื่อลดต้นทุนการกินอยู่ในครอบครัวแก่สมาชิก เพราะถ้าเราสามารถลดต้นทุนการกินอยู่ในครอบครัวได้ก็จะมีเงินออมมากขึ้น เมื่อมีเงินออมมากขึ้นก็ใช้เงินออมนั้นเป็นทุนในการประกอบอาชีพได้มากขึ้น

นอกจากนี้ (จารุพงศ์ พลเดช , 2547, หน้า 2) ได้สรุปแนวคิดของกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต ดังนี้

1. การรวมคนในหมู่บ้านให้ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน โดยรวมคนที่มีฐานะแตกต่างกัน ให้ช่วยเหลือกัน อันจะเป็นการยกฐานะคนยากจน
2. การแก้ไขปัญหาการขาดแคลนเงินทุน โดยรวมกลุ่มกันออมเงินแล้วนำไปทำทุน
3. การนำเงินทุนไปดำเนินการด้วยความขยัน ประหยัดและถูกต้อง เพื่อให้ได้ทุนคืนและมีกำไรเป็นรายได้
4. การลดต้นทุนในการครองชีพ โดยการจัดตั้งศูนย์สาธิตการตลาด เป็นการรวมกันซื้อ-ขาย สามารถลดต้นทุนในการซื้อสินค้าอุปโภค-บริโภคและปัจจัยการผลิต

2. หลักการ

หลักการของกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต คือ พัฒนาคอนให้ยึดคุณธรรม 5 ประการคือ ความซื่อสัตย์ ความเสียสละ ความรับผิดชอบ ความเห็นอกเห็นใจและความไว้วางใจซึ่งกันและกัน

3. วัตถุประสงค์

วัตถุประสงค์หลักอันสำคัญ คือการพัฒนาคน โดยให้การศึกษาอบรมเพื่อการพัฒนาตนเองและเพื่อนสมาชิกเป็นสำคัญ ส่วนการจัดการบริการเกี่ยวกับการออมทรัพย์การกู้ยืม และกิจกรรมอื่นๆ นั้นเป็นวัตถุประสงค์รองที่ใช้เป็นสื่อให้สมาชิกได้มีกิจกรรม มีโอกาสพบปะ ปรึกษาหารือกันอยู่เสมอต่อเนื่องกันไปมิให้ขาดตอน ซึ่งจะช่วยให้กลุ่มมั่นคงถาวรตลอดไป

4. การดำเนินงานกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต

กลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิตเป็นกระบวนการให้การศึกษาเพื่อที่จะนำไปใช้ในการพัฒนาเศรษฐกิจให้มีประสิทธิภาพและนำไปใช้ในการพัฒนาสังคมและชุมชนต่อไป เป็นขั้นตอนของกระบวนการสอนให้คนรู้จักช่วยตนเองและผู้อื่นในด้านเศรษฐกิจและสังคม โดยการประหยัดทรัพย์แล้วนำมาสะสมรวมกันทีละเล็กละน้อยเป็นประจำสม่ำเสมอ เพื่อเป็นทุนก้อนหนึ่งให้สมาชิกที่มีความจำเป็นเดือดร้อนกู้ยืมเอาไปใช้ในการลงทุนประกอบอาชีพ หรือเพื่อสวัสดิการของครอบครัว การรวมกันของสมาชิกกลุ่ม ตลอดจนการดำเนินงานต่างๆของกลุ่มยึดหลักความเป็นประชาธิปไตย โดยการรวมคนที่มีความสัมพันธ์เดียวกัน มีสภาพทางเศรษฐกิจและสังคมอย่างเดียวกันหรือคล้ายคลึงกัน การรวมกันเป็นสมาชิกของกลุ่ม ถือเอาความสมัครใจเป็นที่ตั้ง การดำเนินงานใดๆ ถือเอาแนวความคิดและมติของสมาชิกเป็นหลักกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต จึงเป็นธุรกิจการเงินอย่างหนึ่งที่กระทำกันระหว่างเพื่อนฝูง ผู้รักคุ้นเคยกัน โดยสมาชิกของกลุ่มเป็นผู้กำหนดกฎเกณฑ์การดำเนินงานและความมั่นคงของกลุ่ม กล่าวโดยสรุปหลักการและวัตถุประสงค์ของกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต คือ การรวมคนเพื่อช่วยเหลือซึ่งกันและกันด้วยน้ำใจ จุดเน้นอันเป็นหัวใจหลักของกลุ่มออมทรัพย์ คือ การสร้างคุณค่าให้เกิดขึ้นในตัวคนและชุมชน ได้แก่ ความซื่อสัตย์ เสียสละ ความรับผิดชอบ ความเห็นอกเห็นใจและความไว้วางใจ โดยใช้เงินเป็นอุปกรณ์ในการพัฒนาคนให้คนสามารถพึ่งตนเองและสามารถช่วยเหลือ ซึ่งกันและกันได้ในขณะที่เดียวกัน (กรมการพัฒนาชุมชน ,2525, หน้า 2)

กิจกรรมเครือข่ายของกลุ่มออมทรัพย์ที่สำคัญ ได้แก่ การให้กู้ยืม และการให้การสงเคราะห์ช่วยเหลือกันในการประกอบอาชีพ ปัจจุบันแยกเป็น 3 ประเภท คือ 1) กิจกรรมด้านธุรกิจ ได้แก่ การกู้ยืม ศูนย์สาธิตการตลาด (ร้านค้าชุมชน) ยุ้งฉาง บั่มน้ำมัน โรงสีข้าว โรงงานน้ำดื่มสะอาด การแปรรูปผลิตภัณฑ์ ผลิตภัณฑ์ระลึก การรับช่วงการผลิตอื่นๆ 2) กิจกรรมด้าน สวัสดิการชุมชน ได้แก่ ธนาคารข้าว ให้ทุนการศึกษา ประกันชีวิต ประกันสุขภาพ ฅาปนกิจสงเคราะห์ และอื่น ๆ 3) กิจกรรมด้านการพัฒนาสมาชิก ได้แก่ การฝึกอบรมสัมมนาสมาชิก การศึกษาดูงาน การสนับสนุนสมาชิกเป็นผู้นำท้องถิ่นระดับต่างๆ สนับสนุนสมาชิกเข้ารับการ อบรมสัมมนาหมู่บ้าน ฯลฯ เป็นต้น

รูปแบบการบริหารจัดการกลุ่มออมทรัพย์ฯ ตามหลักที่พึงประสงค์ คือ การให้สมาชิกส่งสัจจะสะสมทรัพย์(เงินออม)ตามศักยภาพต่อกลุ่ม จำนวนที่แน่นอนอย่างสม่ำเสมอไม่ขาดสายเงินสัจจะที่สมาชิกฝากไว้กลุ่มจะมีสมุดสัจจะสะสมทรัพย์ประจำตัว ออกให้สมาชิกเก็บไว้เป็นหลักฐาน เมื่อเงินสัจจะครบมูลค่าที่หุ้นตามที่กลุ่มกำหนดไว้ในระเบียบข้อบังคับหรือข้อตกลง ของกลุ่มก็จะผลึกเป็นหุ้นของสมาชิกที่มีไว้ในกลุ่มโดยอัตโนมัติ ซึ่งหุ้นทั้งหมดจะนำไปใช้คิดอัตราปันผลที่สมาชิกพึงได้จากกำไร เมื่อกลุ่มได้ลงทุนดำเนินกิจกรรมเครือข่าย สำหรับสัจจะสะสมของสมาชิกทั้งหมด กลุ่มจะนำไปฝากธนาคารกรุงไทย ออมสิน ธกส. หรือธนาคารของรัฐ ที่ใกล้ที่สุด การดำเนินกิจกรรมเครือข่ายของกลุ่มจะเกิดขึ้นได้ภายหลังที่กลุ่มมั่นใจว่า สมาชิกได้พัฒนาตนเองและมีคุณธรรม 5 ประการพอสมควร ในการสร้างศรัทธาต่อกัน และมีเครดิตเพียงพอต่อสถาบันการเงิน คือ ธนาคารหรือบุคคลภายนอกที่เกี่ยวข้อง กล่าวคือควรผ่านการ ก่อตั้งกลุ่มมาแล้วไม่น้อยกว่า 6 เดือน เงินสำหรับการลงทุนจะใช้วิธีการกู้จากธนาคารโดยใช้เงินสัจจะสะสมที่กลุ่มฝากไว้เป็นหลักทรัพย์ค้ำประกัน หากทุนการดำเนินการไม่เพียงพอก็จะใช้วิธีระดมสัจจะสะสมทรัพย์พิเศษ (หุ้นพิเศษ) จากสมาชิกตามสมัครใจ ความสนใจและศักยภาพของสมาชิกแต่ละคน โดยถือปฏิบัติตามระเบียบข้อบังคับ หรือข้อตกลงกลุ่มที่

กำหนดไว้เป็นที่ตั้ง คณะกรรมการการบริหารกลุ่มออมทรัพย์ฯ มีความก้าวหน้าและสามารถขยายผล ทั้งในเชิงปริมาณและคุณภาพ

แม้ว่าจะมีหลักการบริหารจัดการกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิตตามมาตรฐานกลาง ที่กรมการพัฒนาชุมชนมีหนังสือสั่งการให้ถือปฏิบัติทั่วประเทศ แต่ในทางปฏิบัติจริงกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต หรือผู้สนใจก็มีแนวคิดหลากหลายและอิสระเพียงพอที่จะริเริ่มและตัดสินใจกำหนดรูปแบบการบริหารจัดการที่นอกเหนือมาตรฐาน กฎเกณฑ์ นโยบายหรือหนังสือสั่งการดังกล่าวตามความเหมาะสมของแต่ละพื้นที่ โดยเฉพาะกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต ในจังหวัดสงขลาที่สำคัญ (เสรี พงศ์พิศ, 2544) กลุ่มออมทรัพย์คลองวะ ตำบลคลองหงส์ อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา ซึ่งก่อตั้งโดยการส่งเสริมของกรมการพัฒนาชุมชน เมื่อวันที่ 1 มกราคม พ.ศ. 2520 นับเป็นกลุ่มแรกของจังหวัดนี้ ผู้นำคนสำคัญ ได้แก่ นายลักษณ์ หนูประดิษฐ์ ได้คิดริเริ่มทดลองปรับรูปแบบการบริหารจัดการ กลุ่มอันเป็นเอกลักษณ์เฉพาะตนตั้งแต่เริ่มต้น โดยไม่นำเงินออมของสมาชิกไปฝากธนาคาร ตามหลักการดั้งเดิมของกลุ่มออมทรัพย์ฯ แต่หากพยายามนำเงินออมที่มีอยู่ไปลงทุนหมุนเวียนและใช้เป็นประโยชน์มากที่สุดเท่าที่ จนทำให้กลุ่มประสบผลสำเร็จ มีความเจริญก้าวหน้าเป็นลำดับและได้รับคัดเลือกให้เป็นประธานสหกรณ์ การเกษตรขนาดใหญ่ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2529 เป็นต้นมา เพราะสามารถนำเอาประสบการณ์ตรงที่ได้จากคลองวะมาสร้างสรรค์สหกรณ์จนประสบผลสำเร็จเช่นเดียวกัน

หลังจากนั้น กลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิตอื่นๆ ซึ่งได้จัดตั้งขึ้นมาก็ได้มีการปรับปรุง รูปแบบการบริหารจัดการกลุ่มของตนแตกต่างกันออกไปตามสภาพปัญหาและความต้องการของชุมชน ที่สำคัญ ได้แก่ กลุ่มออมทรัพย์คลองเปี้ยะ กลุ่มออมทรัพย์ตำบลนาหว้า กลุ่มสัจจะออมทรัพย์แบบพัฒนาวงจรชีวิต ธนาคารชีวิต ดังจะได้นำเสนอพอสังเขป ดังนี้

กลุ่มออมทรัพย์ที่ตำบลนาหว้า อำเภอจะนะ (จัดตั้งในปี พ.ศ. 2521 ผู้นำคนสำคัญ ได้แก่ นายเคล้า แก้วเพชร ในช่วงกลางปี พ.ศ. 2544 มีเงินทุนหมุนเวียนประมาณ 30 ล้านบาท มีจุดเด่นที่สำคัญคือ ความหลากหลายของกองทุนสวัสดิการต่าง ๆ ที่ตั้งขึ้น ตั้งแต่เกิดจนตาย เป็นกลุ่มเล็กกลุ่มน้อย จำนวนประมาณ 80 กองทุน เป็นเครือข่ายกิจกรรมของกลุ่มออมทรัพย์กลุ่มใหญ่ ซึ่งมีเงินออมและหมุนเวียนอยู่ประมาณ 27 ล้านบาท โดยใช้คำขวัญว่า “ระบบดี ระเบียบสวย รวยคุณธรรม” กองทุนที่สำคัญ ได้แก่ เยาวชน ปัญหาสุขภาพ สังกะสี ปุ๋ย อาหารนักเรียน ยาไก่ ยากลุ่มเลี้ยงโค งานกระเบื้อง ซ้อน หีบศพ โรงศพ รถลากศพ ร้านค้า แก้อื้อ เครื่องนุ่งข้าว หม้อแก๊ส โรงสี ร้านเสริมสวย วัด เต็นท์ ร้านอาหาร ส่งเสริมอาชีพ การศึกษารักเรียน การศึกษาอบรม ค่ารักษาพยาบาล ชมรมผู้สูงอายุ ดอกไม้จันทน์ ชุบน้ำสังข์ เข็มเย็บผ้า ศูนย์สาธิตการตลาด ฯลฯ ผู้นำคนสำคัญคือ นายเคล้า แก้วเพชร เป็นการกระจายอำนาจการบริหารจัดการไปสู่สมาชิกให้มากที่สุด ให้ทุกคนมีส่วนร่วมในการบริการจัดการ เรียนรู้การทำงานร่วมกันในแต่ละเดือนประธานของแต่ละกองทุน จะเข้าร่วมประชุมกับคณะกรรมการหมู่บ้านทุกครัวเรือน ก่อให้เกิดเวทีกระบวนการเรียนรู้การไหลเวียนของข้อมูลข่าวสาร การแลกเปลี่ยนประสบการณ์ระหว่างกันอย่างต่อเนื่อง

กลุ่มออมทรัพย์คลองเปี้ยะนำโดยนายอัมพร ด้วงปาน จะเน้นการบริหารจัดการกลุ่ม

ในระดับตำบลและให้สวัสดิการแก่สมาชิกด้านการรักษาพยาบาลเต็มร้อยเปอร์เซ็นต์ โดยขยายผลไปยังพื้นที่ตำบลใกล้เคียงด้วย ในช่วงกลางปี 2544 กลุ่มคลองเปี้ยะมีทุนหมุนเวียนประมาณ 100 ล้านบาท คณะกรรมการการบริหารกลุ่มได้รับคัดเลือกมาจากสมาชิกในแต่ละหมู่บ้าน ทำหน้าที่กำหนดนโยบาย ออกกฎระเบียบบริหารออมทรัพย์ระดับหมู่บ้านของตนเองด้วยการดำเนินงานของกลุ่มเป็นไปอย่างเรียบง่าย ทำทุกอย่างให้แล้วเสร็จภายใน 2 วัน คือ วันที่ 1 ของทุกเดือน มีการออมและคืนเงินกู้ วันที่ 2 ของสมาชิกรับเงินกู้ได้ กลุ่มใดใน 12 กลุ่ม มีเงินออมมากและเงินเหลือไม่มีคนกู้ก็จะนำไปไว้ให้ส่วนกลาง กลุ่มใดขาดก็จะเอาเงินจากส่วนกลางไปให้สมาชิกในหมู่บ้านของตนเอง กิจกรรมสำคัญอื่น ได้แก่ การให้สวัสดิการค่ารักษาพยาบาล ร้อยเปอร์เซ็นต์ของค่ารักษาพยาบาลที่จ่ายจริง การช่วยเหลือสมาชิกที่ประสบภัยธรรมชาติ ภัยพิบัติต่างๆ รายละเอียดไม่เกิน 5 หมื่นบาท การช่วยเหลือสมาชิกเสียชีวิตรายละ 5,000 บาท รวมทั้งผู้สูงอายุ คนพิการ คนด้อยโอกาสและกองทุนที่ดินสำหรับช่วยเหลือสมาชิกไม่มีที่ดิน หรือมีแต่ไม่เพียงพอไปซื้อที่ดิน สวัสดิการ การศึกษาในรูปแบบต่าง ๆ ที่สำคัญ คือ ทุนเรียนพิเศษ โดยจ้างครูเก่งจากในเมืองไปสอนเด็กถึงหมู่บ้านทำให้เด็กยากจนมีโอกาสได้เรียนด้วย ทุกวันที่ 1 เมษายน จะมีการเลือกตั้งกรรมการใหม่และสามารถอยู่ได้อย่างต่อเนื่องยาวนาน จนกว่าจะครบเกษียณเมื่อครบอายุ 65 ปี กลุ่มจะจ่ายเงินบำนาญตามอัตราค่าตอบแทนที่ได้รับ ปีสุดท้ายจนถึงแก่กรรม ซึ่งถือเป็นรูปแบบการบริหารจัดการที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของประชาธิปไตย การสร้างแรงจูงใจ ขวัญกำลังใจ สำหรับผู้ปฏิบัติงานด้วยความซื่อสัตย์ สุจริต มีคุณธรรม เป็นระบบชุมชนที่ไม่ได้ทอดทิ้งผู้สูงอายุซึ่งมีพระคุณต่อชุมชนอีกด้วย

ต่อมา ขบ ยอดแก้ว (เสรี พงศ์พิศ , 2544, หน้า 18-41) ได้ก่อตั้งกลุ่มออมทรัพย์เพื่อพัฒนาชีวิตแบบครบวงจรขึ้นที่ตำบลน้ำขาว อำเภอจะนะ จังหวัดสงขลา ขึ้นมาซึ่งเป็นการสร้างรูปแบบของคนใหม่ทั้งหมด ตั้งแต่การตั้งชื่อกลุ่มที่ต่างจากเดิมคือ กลุ่มสัจจะออมทรัพย์แบบพัฒนาครบวงจรชีวิต เป็นกลุ่มแรกที่นอกจากจะสัมพันธ์กับการผลิตแล้วยังก่อให้เกิด กองทุนสวัสดิการด้านการรักษาพยาบาลและฅาปนกิจศพด้วย กลายเป็นแม่แบบของระบบ สวัสดิการชุมชนแบบหนึ่งที่แพร่หลายไปทั่วประเทศในปัจจุบัน การกั๊ยเงินของสมาชิกไม่ต้องจ่ายดอกเบี้ย แต่ต้องจ่ายค่าบำรุงให้กลุ่มในอัตราร้อยละ 5 ต่อเดือน เงินรายได้จากส่วนนี้ 50 เปอร์เซ็นต์ จะเฉลี่ยคืนและปันผลให้สมาชิก อีก 50 เปอร์เซ็นต์ ส่งเข้ากองทุนสวัสดิการนอกจากนี้ยังได้ดำเนินการศูนย์สวัสดิการตลาดขึ้นในปี พ.ศ.2530 และกลุ่มออมทรัพย์เครือญาติปี พ.ศ. 2535

รูปแบบการบริหารจัดการที่โดดเด่นของกลุ่มคือ การมุ่งสวัสดิการด้านการรักษาพยาบาลและการทำบุญงานศพ ไม่ได้เน้นการขยายตัวของเงินออมสะสมของสมาชิก กล่าวคือเมื่อสมาชิกมีเงินออมสะสมเกิน 10,000 บาทขึ้นไป สามารถถอนคืนได้ครั้งหนึ่ง แนวความคิดสำคัญในการบริหารจัดการกลุ่ม ครูชบได้ย้ำให้เห็นถึงเหตุผลการเน้นกองทุนสวัสดิการและเรื่องสุขภาพเพราะเชื่อว่า ถ้าคนสุขภาพไม่ดี เศรษฐกิจนั้นก็ต้องไม่ดีด้วยเพราะคนไม่มีกำลังไปทำงาน ไม่มีหัวจะคิดทำอะไร ถ้าสุขภาพจิตดี สุขภาพกายดี ก็จะทำให้สิ่งอื่นๆ ดีตามไปด้วย และได้ชี้ให้เห็นถึงการทำให้ชุมชนเข้มแข็งและการแก้ปัญหาความยากจนว่า ชุมชนต้องพยายามพึ่งตนเองก่อน เงินมาทีหลัง เงินเป็นเพียงเครื่องหมายของการพัฒนาให้คนเป็นคนดีการช่วยเหลือที่ยั่งยืนต้องช่วยให้เขารู้จักบริหารจัดการตัวเอง มี 100 บาท รู้จักเก็บ 10 บาทแบบนี้ช่วยได้

ปี พ.ศ. 2527 ได้รูปแบบการบริหารจัดการกองทุนเกิดขึ้นอีก เรียกว่า “ ธนาคารชีวิต ” ที่วัดอยู่ ตะเถา บ้านหัวควาย ต.ควนลัง อ.หาดใหญ่ จังหวัดสงขลา พระอาจารย์ทอง หรืออดีตพระอธิการทอง เตชะบุญโญหรือพระครูพิพัฒน์โชติในปัจจุบัน ซึ่งได้รับคำแนะนำจาก อาจารย์สวัสดิ์กาญจนสุวรรณ (จากวิทยาลัยครูสงขลา) จุดต่างที่สำคัญ คือ ให้สมาชิกตั้งสัจจะ การออมวันละบาท นำเงินมารวมกัน เป็นกลุ่มออมทรัพย์ แต่เรียกว่า “ธนาคารชีวิต” ลักษณะสำคัญกลุ่มคือ คนออมไม่ได้คิดดอกเบี้ย คนกู้ เสียดอกเบี้ยละ 12 ต่อปีดอกเบี้ยกำไรทั้งหมด ไม่ได้นำไปแบ่งปันกัน แต่นำไปพัฒนาชุมชนและ สวัสดิการให้ชุมชน การออมเงินเป็นเพียงเครื่องมือหรือวิธีการหรือสัญลักษณ์ของการนำชีวิตมารวมกัน เท่านั้น ธนาคารชีวิตจึงมีความหมายว่า การออมเงินมีการประยุกต์หลักธรรมเข้ากับการทำกลุ่มออม ทรัพย์ ตั้งใจให้เบญจศีลเป็นวินัยกลุ่ม มีการเชื่อมโยงการออม การกู้ การคืนเงินกู้เข้าสู่วัด บริหาร จัดการกลุ่มโดยการแบ่งเป็นกลุ่มย่อย ๆ ประมาณกลุ่มย่อยละ 10-25 คน แต่ละกลุ่มจะมีชื่อตาม มงคล 38 ในพระพุทธศาสนา เช่น กลุ่มประพตติธรรม กลุ่มการงานไม่เอาดურ กลุ่มไม่คบคนพาล กลุ่ม กตัญญู กลุ่มไม่ดื่มน้ำเมา เป็นต้น มีการประชุมกันเป็นนิจ เดือนละครั้ง ตามกำหนดแน่นอนคือวัน เสาร์แรกของเดือน เพื่อเปิดโอกาสให้ชาวบ้านได้พบปะกัน แบ่งเบาความทุกข์ แบ่งปันความสุขให้กัน และกัน ช่วยกันคิดว่าจะทำให้ชีวิตในชุมชนดีขึ้นได้อย่างไร เน้นการสร้างคุณภาพภูมิเิจการสร้าง ศรัทธา ให้เชื่อว่า แคว้นละบาทก็ช่วยชุมชนได้ กรรมการช่วยกันทำทุกอย่าง อย่างโปร่งใส ตรงไปตรงมา และชาวบ้านร่วมกันรับรู้ ว่า เงินออมเพียงวันละบาทอยู่ที่ไหน เอาทำอะไรบ้าง วิชิต นันทสุวรรณและเสรี พงศ์พิศ (2536, หน้า 555 – 567)

ธนาคารชีวิตไม่ใช่ธนาคารแต่เป็นระบบสวัสดิการและเป็นเครื่องมือให้คนช่วยเหลือกัน ธนาคารชีวิตมีหลักการสำคัญคือ (1) มุ่งให้สมาชิกมีความเป็นอยู่ร่วมกันอย่างปลอดภัย (2) สมาชิกต้อง คิดช่วยเหลือกลุ่มมากกว่าคิดจะเอาจากกลุ่ม (3) ยึดหลักเบญจศีลเป็นวินัย ของกลุ่ม (4) การ ดำเนินงานตามอหิมาศัยมติที่ประชุมใหญ่ (5) แบ่งสมาชิกเป็นกลุ่มย่อยตามมงคล 38 ประการในพุทธ ศาสนา (6) สมาชิกร่วมกิจกรรมอย่างน้อยเดือนละครั้ง หลักการทั้ง 6 ข้อ เป็นทั้งเป้าหมายและ วิธีการบริหารจัดการธนาคารชีวิต กล่าวคือ หลักการ 3 ข้อแรกเป็นเสมือนเป้าหมายที่สมาชิกจะต้อง ยึดเอาเบญจศีล เป็นวินัยของตนเอง ชาวบ้านผู้ละเลิกอบายมุขได้ จึงมีคุณสมบัติของการสมัครเข้าเป็น สมาชิกกลุ่ม และมีกิจกรรมร่วมกันกับกลุ่ม โดยไม่คำนึงถึงผลประโยชน์ของตนเอง แต่มุ่งที่การ ช่วยเหลือคนอื่นสอดคล้องกับคำกล่าวของพระอธิการทองที่ว่า การเน้นที่น้ำใจ สามัคคี ซื่อสัตย์ ทำให้ กลุ่มก้าวหน้าไปได้ดีกว่าการเน้นที่ผลประโยชน์ ส่วน 3 ข้อหลัง เป็นเสมือนการจัดระบบการบริหาร จัดการกลุ่มย่อย การสมัครเป็นสมาชิกต้องผ่านกลุ่มย่อยก่อน จึงเข้าสู่ที่ประชุมใหญ่ให้รับรอง ทั้งนี้มี หัวหน้ากลุ่มเป็นผู้ดูแลการปฏิบัติกิจกรรมภายในกลุ่มของตน กลุ่มย่อยเหล่านี้ถือเป็นฐานสำคัญของ การบริหารงาน และการจัดการความสัมพันธ์ในหมู่สมาชิก การเข้าร่วมกิจกรรมกลุ่มตั้งแต่การฝาก การกู้ การรับสวัสดิการ การติดตามเงินกู้และอื่น ๆ จึงเริ่มที่กลุ่มย่อยก่อน เข้าสู่กิจกรรมร่วมกัน ของกลุ่มใหญ่ กำหนดให้ทุกวันอาทิตย์แรกของเดือนเป็นวันทำการของธนาคารชีวิต สมาชิกกลุ่มทุก คนจะมารวมกันที่โบสถ์ ทบทวนการอยู่ร่วมกันนำเรื่องทุกข์สุขมาปรึกษาหารือกันรับศีลร่วมกัน ก่อน เริ่มกิจกรรมสะสม ส่งคืนเงินกู้และกู้เงินจากกลุ่ม การเปลี่ยนแปลงหลักการและวิธีการดำเนินงานจะ ทำได้ต่อเมื่อมีมติจากที่ประชุมใหญ่ของสมาชิกเท่านั้น วัตถุประสงค์ คือ (1) ฝึกให้สมาชิกรู้จักควบคุม ตนเอง สำนึกในบทบาทและกตिकाของสังคม (2) สมาชิกมั่นใจในพลังสัจจะของแต่ละคนในการละเว้น

ชั่วและทำจิตใจให้ผ่องใส (3) เมื่อเป็นศูนย์กลางเผยแพร่วิทยาการใหม่ๆ ให้สมาชิกสามารถนำไปปฏิบัติในชีวิตประจำวันได้ถูกต้องและอยู่ในสังคมด้วยความสงบสุข

จากที่กล่าวมาข้างต้น สรุปได้ว่า แนวคิดการดำเนินงานกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต เป็นการรวมคนในหมู่บ้านที่มีฐานะแตกต่างกันให้มาช่วยเหลือซึ่งกันและกันในด้านเงินทุนประกอบอาชีพ เพื่อสร้างงาน สร้างรายได้ โดยเสียดอกเบี้ยในอัตราที่ต่ำและเป็นการส่งเสริมให้คนในชนบทรู้จักประหยัดอดออม ตลอดจนลดรายจ่ายค่าครองชีพและปัจจัยการผลิต โดยการจัดตั้งศูนย์สาธิตการตลาด ซึ่งหลักการดำเนินงานของกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิตที่สำคัญ คือ มุ่งเน้นการพัฒนาคนให้ยึดคุณธรรม 5 ประการ ประกอบด้วย ความซื่อสัตย์ ความเสียสละ ความรับผิดชอบ ความเห็นอกเห็นใจและความไว้วางใจซึ่งกันและกัน อย่างไรก็ตามรูปแบบการดำเนินงานของกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิตสามารถดำเนินการได้นอกเหนือจากแนวทางที่กรมการพัฒนาชุมชนกำหนด โดยให้พิจารณาตามความเหมาะสมของแต่ละพื้นที่ แต่ทั้งนี้ต้องไม่ละเลยหลักคุณธรรม 5 ประการ ซึ่งจะช่วยให้กลุ่มมีความมั่นคงตลอดไป

ผลการศึกษางานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ใจมานัส พลอยดี (2540) ได้เสนอวิทยานิพนธ์ เรื่องปัจจัยที่มีผลต่อความสำเร็จและความล้มเหลวของธุรกิจชุมชน เปรียบเทียบระหว่างภาพรวมและภาพย่อย อำเภอคำเขื่อนแก้ว จังหวัดยโสธร และอำเภอลานสกา จังหวัดนครศรีธรรมราช ผู้วิจัยได้เสนอว่า ธุรกิจชุมชน เป็นการผลิตที่ไม่ได้มุ่งหมายตอบแทนในรูปของผลกำไรเท่านั้น หากแต่เน้นให้ผลตอบแทนที่ได้รับกระจายสู่สมาชิกของชุมชน ให้มากที่สุด นอกเหนือจากการใช้กำไรเพื่อขยายกิจการ เกณฑ์ในการพิจารณาความสำเร็จและความล้มเหลวของธุรกิจชุมชน คือ 1) ความสามารถในการรวมทุน 2) ความสามารถในการขยายกิจการ 3) รายได้ของผู้ร่วมธุรกิจชุมชน 4) ประโยชน์ที่สมาชิกจะได้รับ 5) ผลการดำเนินธุรกิจ 6) การพึ่งพาภายนอกและการพึ่งตนเอง

ปัจจัยที่กำหนดความสำเร็จและความล้มเหลวมีหลายประการ ปัจจัยที่สำคัญอันหนึ่ง คือ ความเป็นผู้นำและการปฏิสัมพันธ์ภายนอก การยอมรับความเป็นผู้นำนั้น แสดงออกโดยการมีฐานะทางสังคม มีคนพึ่งพาอาศัย เป็นคนมีความรู้และมีสถานภาพอย่างเป็นทางการ ในส่วนของปฏิสัมพันธ์ภายนอก จะเกี่ยวข้องกับ 4 กลุ่ม คือ รัฐหรือหน่วยงานของรัฐ องค์กรพัฒนาเอกชน นักวิชาการหรือสถาบันทางวิชาการและธุรกิจ การปฏิสัมพันธ์เป็นการปฏิสัมพันธ์ทั้งทางบวกและลบ ปฏิสัมพันธ์ทางบวก เช่นการช่วยเหลือเกื้อกูล การประสานความร่วมมือ ย่อมจะเป็นปัจจัยส่งเสริม และสร้างสรรค์ความสำเร็จ ปฏิสัมพันธ์เชิงลบ ย่อมทำให้เกิดความระมัดระวัง เรียนรู้ต่อรอง เพื่อมิให้เกิดผลด้านลบมากเกินไป

จรัส พุเต็มวงศ์ (2538) ได้เสนอวิทยานิพนธ์ เรื่อง การระบวนการทางการศึกษาและปัจจัยที่ส่งผลต่อการคงอยู่ของกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต โดยมีวัตถุประสงค์ เพื่อศึกษาการระบวนการทางการศึกษา และปัจจัยที่ส่งผลต่อการคงอยู่ของกลุ่ม และเพื่อศึกษาบทบาทของการศึกษาที่มีผลต่อการคงอยู่ของกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิตบ้านหลวง-บ้านเหมียง หมู่ที่ 2 ตำบลนาครี อำเภอมะนัง จังหวัดลำปาง ซึ่งดำเนินงานมาตั้งแต่ปี 2525 และได้รับรางวัลรองชนะเลิศระดับเขต ในปี 2528 ผลการวิจัยพบว่า การระบวนการทางการศึกษาที่ส่งผลต่อการคงอยู่ของกลุ่มมี 2 ลักษณะ คือ

1) การศึกษาที่ที่เกิดจากการเรียนรู้ตามอัธยาศัย เช่น การพบปะ พุคยกันเองในชุมชน การมาศึกษาดูงานขององค์กรภายนอก และการไปศึกษาดูงานหมู่บ้านที่ประสบความสำเร็จ 2) กระบวนการศึกษาอย่างเป็นทางการในรูปของการฝึกอบรม การสัมมนา ในระยะสั้น ๆ ส่วนใหญ่ เป็นการศึกษาสำหรับผู้นำกลุ่ม เพื่อนำไปขยายผลเผยแพร่ แก่สมาชิกกลุ่มต่อไป ปัจจัยอื่นที่ทำให้กลุ่มคงอยู่ได้แก่ การมีเป้าหมายและการมีความสัมพันธ์อันดีภายในกลุ่ม การสร้างบรรยากาศที่ดีภายในกลุ่ม ประสิทธิภาพของกลุ่มและกิจกรรมกลุ่ม

สุชาติดา ยงเกียรติตระกูล (2542) เสนอวิทยานิพนธ์เรื่อง กระบวนการควบคุมทางสังคมต่อสมาชิกกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต : ศึกษาเฉพาะกรณีกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิตบ้านชานาอำเภोजฉนะ จังหวัดสงขลา ผู้ศึกษาได้ใช้วิธีการศึกษาทางมานุษยวิทยา โดยเน้นการสังเกตแบบมีส่วนร่วมและสัมภาษณ์กรรมการ คำถามสำคัญในการศึกษา คือ การดำเนินการของกลุ่ม จนมีความสำเร็จหรือต่อเนื่องเกิดขึ้นเพราะปัจจัยหรือกลไกใดบ้าง ผลการศึกษาพบว่า ในหมู่บ้านยังมีการให้ความช่วยเหลือกัน 2 แบบ คือ แบบที่ไม่กำหนดระยะเวลาแน่นอน ได้แก่ การลงพรรค ลงขอ และแบบให้ความช่วยเหลือแบบเดิม ซึ่งมีการตอบสนองไม่ชัดเจน เรียกว่า “การขอช่วย” ความช่วยเหลือทั้ง 2 แบบนี้ เป็นทางเลือกที่ชาวบ้านใช้ในการผลิตในโอกาสที่แตกต่างกัน เพื่อประกันความเสี่ยงจากการผลิตและบริโภค การแลกเปลี่ยนทั้ง 2 แบบนี้ กรรมการในฐานะที่เป็นชาวบ้านคนหนึ่ง จะนำมาเป็นข้อมูลสำคัญในการพิจารณาเงินกู้หรือพิจารณาค้าประกัน และจากการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างองค์ประกอบของกลุ่มออมทรัพย์ คือ สมาชิก กรรมการ และกลุ่ม พบว่า กลุ่มออมทรัพย์จะมีหลักการจัดความสัมพันธ์ทางอำนาจในการกำกับสมาชิกสามแบบ คือ ความเป็นชุมชน ความสัมพันธ์แบบอุปถัมภ์และพันธสัญญา โดยจะมีการเลือกใช้ความสัมพันธ์ที่ก่อให้เกิดประโยชน์บนหลักการที่เป็นข้อตกลงในหมู่สมาชิกภายใต้สถานการณ์ที่แตกต่างกันไป

ณรงค์ เพชรประเสริฐ (2544) ทำการวิจัยเรื่อง กลุ่มออมทรัพย์ อำเภोजฉนะ จังหวัดสงขลา กรณีศึกษาบ้านนาหว้า คลองเป๊ะ และบ้านน้ำขาว โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อค้นหาคำตอบว่า จะมีกรณีใดที่พอจะนำมาขยายเป็นแม่แบบ (Model) ของเศรษฐกิจชุมชนที่สามารถจัดสวัสดิการให้แก่สมาชิกชุมชนได้อย่างพอเพียงทั่วถึง และเป็นแบบอย่างของเศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเองได้ดีที่สุด ข้อมูลที่นำมาศึกษาวิเคราะห์ประกอบด้วยข้อมูลจากการร่วมประชุมสัมมนา ข้อมูลจากเอกสาร ข้อมูลจากการเข้าไปสังเกตการณ์ในชุมชนและข้อมูลจากการสัมภาษณ์บุคคลในชุมชน และบุคคลที่เป็นผู้นำกลุ่มออมทรัพย์ จากการวิจัยพบว่า จุดเด่นที่สุดของบ้านนาหว้า คือ เรื่องการบริหารจัดการให้กลุ่มเป็นหน่วยเศรษฐกิจชุมชนที่มีทั้งด้านการเงิน การผลิตและการค้า สามารถเติบโตได้ในระดับเศรษฐกิจตลาด กรณีคลองเป๊ะ จุดเด่นที่สุด คือ การสร้างเครือข่ายที่ครอบคลุมกว้างขวางให้อยู่ภายใต้การประสานงานและกระบวนการเดียวกันได้ กรณีบ้านน้ำขาว จุดเด่นที่สุด คือ การเป็นกลุ่มออมทรัพย์ที่เน้นสวัสดิการเพื่อสมาชิก และการจัดตั้งกลุ่มตามเงื่อนไขความสัมพันธ์ของสมาชิก แต่ละกลุ่ม (กลุ่มย่อย-ผู้วิจัย) ผลการวิจัยที่ได้จากทั้ง 3 กลุ่ม สรุปลักษณะที่พบได้ว่า การสร้างแม่แบบเพื่อไปขยายผลเศรษฐกิจชุมชนนั้น กลุ่มออมทรัพย์จะต้องมีคุณสมบัติ ดังนี้ 1) ต้องเป็นกลุ่มที่มีกิจกรรมครบวงจร 2) มีเครือข่ายเติบโต กองทุนมั่นคง 3) เป็นกลุ่มที่ขนาดเหมาะสม สามารถใช้กลไกทางสังคมควบคุมได้ทั้งถึง 1) เป็นกลุ่มที่มีผู้นำกล้าคิด กล้าทำ กล้าทดลอง และทุ่มเทการทำงานให้กลุ่ม 5) เป็นกลุ่มที่มีผู้นำเป็นนักประสานงาน เป็นนักบริหารจัดการ และเป็นนักคิด นักทดลอง

องค์การนานาชาติเพื่อร่วมพัฒนา (2536) ได้ทำการวิจัยเรื่อง กลุ่มออมทรัพย์และกระบวนการแก้ไขปัญหาที่อยู่อาศัยคนจนในเมือง โดยมีวัตถุประสงค์ เพื่อสรุปพัฒนาการและประสบการณ์ในกระบวนการจัดตั้ง และพัฒนาออมทรัพย์ และเพื่อสรุปประสบการณ์จากกระบวนการแก้ไขปัญหาที่อยู่อาศัยคนจนในเมือง วิธีการศึกษาใช้วิธีรวบรวมข้อมูลจากเอกสารที่เกี่ยวข้อง การศึกษาข้อมูลจากกลุ่มที่เป็นตัวอย่าง 25 กลุ่ม โดยการสัมภาษณ์กลุ่ม กรรมการและสมาชิกกลุ่ม ๆ ละ 5-10 คน สัมภาษณ์เจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้อง 20 คน โดยใช้แนวคำถามประกอบการสัมภาษณ์ ผลการศึกษา สรุปได้ว่า กลุ่มออมทรัพย์มีวัตถุประสงค์คล้ายคลึงกัน สำหรับประโยชน์ที่ได้รับจากการจัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์ ส่วนใหญ่เป็นไปตามวัตถุประสงค์ คือ มีแหล่งเงินกู้เพื่อแก้ไขปัญหาความเดือดร้อนเฉพาะหน้า มีเงินออม รู้จักการทำงานเป็นกลุ่ม เกิดกิจกรรมต่อเนื่องด้านอื่น มีการประสานงานช่วยเหลือกันระหว่างชุมชน สามารถใช้กลุ่มเป็นพลังต่อรองกับภายนอก

สันติสุข เทศประสิทธิ์ (2534) ได้เสนอวิทยานิพนธ์ เรื่อง บทบาทขององค์กรประชาชนในการพัฒนาเศรษฐกิจชนบท : ศึกษากรณีกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิตบ้านคันทา ตำบลธาตุทอง อำเภอสว่างแดนดิน จังหวัดสกลนคร โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาพัฒนาการของกลุ่ม และศึกษาบทบาทกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิตในการพัฒนาเศรษฐกิจชนบท ผู้วิจัยได้ใช้วิธีการศึกษาเชิงคุณภาพเป็นหลัก และใช้วิธีการเชิงปริมาณช่วยสนับสนุน ผลการศึกษาพบว่า การที่กลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิตจะมีพัฒนาการของกลุ่มจนเข้มแข็งได้นั้น จากประสบการณ์ของกลุ่มที่ผ่านมา กลุ่มจะต้องทำหน้าที่ทางเศรษฐกิจหลายบทบาทด้วยกัน คือ 1) บทบาทในการส่งเสริมสนับสนุนประสิทธิภาพด้านการผลิต ได้แก่ การจัดหาปัจจัยการผลิตให้สมาชิก การส่งเสริมการออมและการลงทุน การจัดสวัสดิการให้สมาชิก 2) บทบาทองค์กรในด้านการตลาด ได้แก่ การซื้อ การขาย โดยผ่านระบบกลุ่ม การลดขั้นตอนการตลาด การสร้างพลังต่อรอง และ 3) บทบาทในด้านการพัฒนาอาชีพรายได้ การมีงานทำ ได้แก่ การส่งเสริมอาชีพหรืออาชีพเสริม การสนับสนุนอาชีพหลัก เป็นต้น

กิ่งแก้ว อินทวง และวีระศักดิ์ อนันตมงคล (2532) ได้ทำการวิจัยเรื่อง การดำเนินงานกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิตกับการพัฒนาชนบท เป็นการศึกษาเฉพาะกรณีกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิตตำบลศรีพราน อำเภอแสวงหา จังหวัดอำนาจ โดยมรวัตถุประสงค์ที่จะศึกษากลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิตเกี่ยวกับสภาพพื้นฐานของพื้นที่ตั้งกลุ่ม ประวัติการจัดตั้ง การบริหารงาน ผลงานที่สำคัญ นโยบายการดำเนินงานในอนาคต ผลกระทบที่มีต่อการพัฒนาชนบท วิธีการวิจัย ใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยเข้าไปสังเกตการณ์ การสังเกตการณ์อย่างใกล้ชิด และทำการเก็บรวบรวมข้อมูลด้วยการสนทนากลุ่ม และสัมภาษณ์ ผู้นำที่เกี่ยวข้องทั่วไป จากการวิจัยพบว่า การบริหารงาน มีการจัดโครงสร้างการทำงาน มีคณะกรรมการบริหารงาน 4 คณะ ซึ่งมาจากการเลือกตั้งของสมาชิก มีการจัดองค์การ มีการวางแผน การอำนวยความสะดวก และควบคุมงาน ผลงานที่สำคัญของกลุ่มออมทรัพย์ฯ ได้แก่ เป็นกลุ่มที่มีความเป็นปึกแผ่นมั่นคง จัดตั้งมานานถึง 7 ปี มีการรวมกลุ่มราษฎรสามารถเพิ่มสมาชิกขึ้นทุกปี ได้ให้การสนับสนุนทุนประกอบอาชีพ กับสมาชิกกลุ่มในรูปการกู้ยืมเงินทุน กู้ยืมวัสดุ บริการด้านการตลาดแก่สมาชิก ด้านการตลาดจำหน่ายผลิตภัณฑ์จักสานทั้งในและนอกจังหวัด จัดตั้งศูนย์สาธิตการตลาด รับซื้อผลิตภัณฑ์จากสมาชิก ปัจจัยที่ผลักดันสู่ความสำเร็จ ได้แก่ การผู้นำทางศาสนา และผู้นำทางด้านการศึกษาที่สมาชิกให้การยอมรับในความสามารถ มีคณะกรรมการบริหารที่เลือกตั้งโดยสมาชิก ราษฎรมีอาชีพมากกว่าหนึ่งอาชีพ สมาชิกเข้าใจกฎระเบียบข้อบังคับดี มีการเก็บออมสูง

ปัจจัยภายนอกที่มีส่วนสนับสนุน คือ การส่งเสริมจากรัฐ และเจ้าหน้าที่ของรัฐในด้านวิชาการ การติดตามผลการตรวจเยี่ยม

จากผลงานวิจัยที่กล่าวมาข้างต้น พบว่า การดำรงอยู่ของกลุ่มและองค์กร ประกอบด้วย 1) การมีส่วนร่วมของสมาชิกในหลาย ๆ ด้าน อาทิ ความคิด การวางแผน การตัดสินใจ การระดมเงินทุน การมีส่วนร่วมในกิจกรรม การมีส่วนร่วมกำหนดผลประโยชน์ การมีส่วนร่วมในการควบคุมติดตามผลการดำเนินงาน 2) การพัฒนาโครงสร้างการบริหารกลุ่ม อาทิ เป็นองค์กรที่มีฐานะเป็นนิติบุคคล มีการตัดสินใจและดำเนินงานที่เป็นอิสระ มีการแบ่งบทบาทหน้าที่ความรับผิดชอบชัดเจน 3) การมีกิจกรรมกลุ่มร่วมกัน อาทิ มีกิจกรรมที่ตอบสนองความต้องการของสมาชิก มีกิจกรรมเครือข่าย มีการบริการสมาชิกด้านต่าง ๆ ในรูปของการช่วยเหลือ คำปรึกษาทางความคิด ด้านการมีงานทำ การส่งเสริมอาชีพ 4) การจัดการทุนของกลุ่มร่วมกัน อาทิ มีการระดมเงินทุนในรูปเงินออม เงินฝาก ค่าหุ้น เงินทุนโครงการสนับสนุนปัจจัยด้านการผลิต เช่น ที่ดิน วัสดุ ครุภัณฑ์ของกลุ่ม 5) การมีผลประโยชน์ร่วมกัน อาทิ มีผลกำไรจากการดำเนินงาน มีการกระจายผลประโยชน์อย่างยุติธรรมและเสมอภาค การบริการเรื่องป่วย เงินกู้ฉุกเฉิน และเงินกู้สามัญ มีฐานะเป็นแหล่งวิชาการของชุมชน นอกจากนี้ ยังมีการสนับสนุนจากภายนอก ในเรื่องข้อมูลข่าวสาร เงินทุน การช่วยเหลือด้านเทคนิค ความรู้ต่าง ๆ เป็นต้น ในส่วนองค์ประกอบที่กล่าวมานี้ พบว่า ปัจจัยสนับสนุน เช่น การพึ่งพาทั้งภายในและภายนอก กรรมการมีความเสียสละ ตั้งใจจริงและซื่อสัตย์ ปัจจัยด้านเครือข่ายความสัมพันธ์ทางสังคม แบบเครือญาติ หรือระหว่างองค์กรชุมชน ทั้งภายในและภายนอก การสนับสนุนจากเจ้าหน้าที่ และความสัมพันธ์ระหว่างผู้นำ หรือความสัมพันธ์ระหว่างผู้นำและสมาชิก ในองค์กรชุมชน โดยมีพื้นฐานความสัมพันธ์แฝงเร้นด้วย เป็นต้น ซึ่งองค์ประกอบที่กล่าวมา ผู้วิจัยจะนำมาพิจารณา กำหนด

แนวคิดเกี่ยวข้องกับกระบวนการบริหาร

การบริหารเป็นวิธีการทำให้คนหลายคนมาร่วมกันทำงานให้สำเร็จตามวัตถุประสงค์โดยใช้คน ทรัพยากร งบประมาณและเวลาที่มีอยู่จำกัดให้เกิดประโยชน์สูงสุด มีประสิทธิภาพ และประสิทธิผล (สถาบันราชภัฏนครปฐม, 2539, หน้า 3-4)

การบริหารเป็นกระบวนการที่ประกอบด้วยองค์ประกอบหลายๆประการที่สัมพันธ์เกี่ยวข้องและมีอิทธิพลต่อกัน ตั้งแต่การวางแผนจนถึงควบคุมงาน การเป็นผู้นำจนถึงการทำงานให้ประทับใจการบริหารเป็นระบบที่ขึ้นอยู่กับสถานการณ์ซึ่งผันแปรไปตามปัญหาความต้องการและอารมณ์ ความรู้สึกของมนุษย์ตลอดจนศักยภาพและทรัพยากรที่มีอยู่

ลูเธอร์ กุลิก (Luthur Gulick) ให้หลักการต่างๆ ในกระบวนการจัดการตามแนวการจัดการแบบวิทยาศาสตร์ (Scientific management) ได้กล่าวว่า การจัดการที่ดีนั้นจะต้องดำเนินการเป็นขั้น ๆ ตามลำดับ ดังนี้

1. การวางแผน (Planning) คือ การคาดการณ์ล่วงหน้าถึงเหตุการณ์ต่าง ๆ เกี่ยวกับกิจการที่ทำแล้วกำหนดเป็นแผนปฏิบัติงาน หรือวิถีทางที่จะปฏิบัติเอาไว้เพื่อใช้สำหรับเป็นแนวทางของการทำงานในอนาคต

2. การจัดองค์การ (Organizing) คือ การจัดโครงสร้างของงานต่างๆจัดแบ่งงาน ออกเป็นกลุ่มซึ่งเรียกว่า แผนก ฝ่าย สำนักงานและการกำหนดอำนาจหน้าที่ของผู้ที่มาทำงานใน ตำแหน่งต่าง ๆ ทั้งนี้เพื่อให้เครื่องจักร สิ่งของและตัวบุคคลทำงานอย่างถูกต้องเหมาะสม ช่วยให้งาน ขององค์การบรรลุผลสำเร็จตามเป้าหมาย

3. การจัดบุคคลเข้าทำงาน (Staffing) การกำหนดหน้าที่ของงานต่าง ๆ ที่ได้มีการ วางแผนไว้ การจัดบุคคลที่เหมาะสมให้เข้าทำงานในตำแหน่งหน้าที่ต่างๆ ดังกล่าว เริ่มตั้งแต่การสรร หาคคน การคัดเลือกคน การบรรจุแต่งตั้ง การนิเทศติดตาม การพัฒนา การดูแล การบำรุงรักษา จนกระทั่งการพ้นจากการปฏิบัติงาน การจัดบุคคลเข้าทำงานถือเป็นสิ่งสำคัญ เพราะคนเป็นปัจจัย สำคัญของความสำเร็จหากจัดคนที่มีความรู้ความสามารถตรงกับงาน งานก็จะสำเร็จเรียบร้อยด้วยดี แต่ถ้าจัดบุคคลเข้าทำงานไม่ตรงกับความรู้ความสามารถจะทำให้งานล่าช้าและมักไม่เรียบร้อยจึงต้อง จัดคนให้ตรงกับงาน (Put the right man on the right job)

4. การสั่งการ (Directing) คือ การใช้ความสามารถชักจูงคนงานหรือผู้ร่วมงานให้ ปฏิบัติอย่างดีที่สุด อาจใช้วิธีชักจูงและกระตุ้นให้ผู้ใต้บังคับบัญชาของตนทำงานให้ดีที่สุดหรืออาจใช้ อิทธิพลส่วนตัวให้บังเกิดความสำเร็จกับงาน

5. การประสานงาน (Co-ordinating) การเชื่อมโยงงานของทุกคนให้เข้ากันได้และ กำกับให้ไปในทิศทางเดียวกันคนในองค์การมีจำนวนมากแต่ละคนปฏิบัติหน้าที่ต่างๆกันการที่ให้งาน เข้ากันได้และเป็นไปในทิศทางเดียวกันนับว่าเป็นสิ่งสำคัญผู้จัดการจะต้องหาทางให้งานเป็นไปตาม วัตถุประสงค์อย่างเดียวกัน

6. การรายงาน (Reporting) คือ การรายงานผลการปฏิบัติงาน อาจรายงานด้วย วาจาหรือลายลักษณ์อักษรตามกำหนดเวลาที่นัดหมาย การรายงานเป็นการประเมินผล การทำงาน ของคนงาน หากผลการทำงานเป็นไปตามแผนงานก็มีความสำเร็จตามเป้าหมาย หากผลการทำงาน ไม่เป็นไปตามแผนงานก็จะได้สาเหตุและทำการแก้ไขได้ทันที

7. การเงิน (Budgeting) คือ การจัดการเกี่ยวกับการเงิน ตั้งแต่วิธีการต่างๆที่จะได้ เงินมาหรือที่เรียกว่า รายรับ ตลอดจนการแยกแยะรายการต่าง ๆ ของรายรับ รายจ่ายและรวมยอด รายจ่าย การสรุปหักกลบลบหนี้ในองค์การนั้น ๆ

หลักการจัดการด้วยกระบวนการต่าง ๆ ตามแนวของลูเธอร์ กูลิค ดังกล่าว ถ้านำ อักษรตัวแรกมาเรียงกันจะได้คำว่า พอสต์คอร์บ (POSDCORB) ซึ่งใช้เรียกกระบวนการจัดการตาม ข้อเสนอของ ลูเธอร์ กูลิค

จากแนวคิดดังกล่าวสอดคล้องกับงานวิจัยของ กิ่งแก้ว อินหว่างและวีระศักดิ์ อนัน ตมมงคล (2532) ในการศึกษาเรื่อง การดำเนินงานงานกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิตกับการพัฒนาชนบท เป็นการศึกษานเฉพาะกรณีกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิตตำบลศรีพราน อำเภอแสวงหา จังหวัด อ่างทอง โดยมีวัตถุประสงค์ เพื่อศึกษากลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิตเกี่ยวกับสภาพพื้นฐานของพื้นที่ตั้ง กลุ่ม ประวัติการจัดตั้ง การบริหารงาน ผลงานที่สำคัญ นโยบายการดำเนินงานในอนาคต ผลกระทบที่มี ต่อการพัฒนาชนบท จากการวิจัยพบว่า การบริหารงานมีการจัดโครงสร้างการทำงาน มี คณะกรรมการบริหารงาน 4 คณะ ซึ่งมาจากการเลือกตั้งของสมาชิก มีการจัดองค์การ มีการวางแผน การอำนวยความสะดวก และควบคุมงาน ผลงานที่สำคัญของ

กลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต ได้แก่ เป็นกลุ่มที่มีความเป็นปึกแผ่นมั่นคง จัดตั้งมานานถึง 7 ปี มีการรวมกลุ่มราษฎร สามารถเพิ่มสมาชิกขึ้นทุกปี มีการสนับสนุนทุนประกอบอาชีพกับสมาชิกกลุ่ม ในรูปการกู้ยืมเงินกู้ยืมวัสดุบริการด้านการตลาดแก่สมาชิกเช่นการจำหน่ายผลิตภัณฑ์จักสานทั้งในและนอกจังหวัด จัดตั้งศูนย์สาธิตการตลาด รับซื้อผลิตภัณฑ์จากสมาชิก ปัจจัยที่ผลักดันสู่ความสำเร็จ ได้แก่ การมีผู้นำทางศาสนา และผู้นำทางด้าน การปกครองที่สมาชิกให้การยอมรับในความสามารถ มีคณะกรรมการบริหารที่เลือกตั้งโดยสมาชิก ราษฎรมีอาชีพมากกว่าหนึ่งอาชีพ สมาชิกเข้าใจกฎระเบียบข้อบังคับดี มีการเก็บออมสูง ปัจจัยภายนอกที่มีส่วนสนับสนุน คือ การส่งเสริมจากรัฐและเจ้าหน้าที่ของรัฐในด้านวิชาการ การติดตามผลการตรวจเยี่ยม

สรุปได้ว่า กระบวนการบริหารที่จะทำให้กลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิตประสบความสำเร็จได้นั้นต้องประกอบด้วย การมีส่วนร่วมของสมาชิกในด้านความคิด การวางแผน การตัดสินใจ การระดมเงินทุน การมีส่วนร่วมในกิจกรรม การมีส่วนร่วมกำหนดผลประโยชน์และการมีส่วนร่วมในการควบคุม ติดตามการดำเนินงานในทุกขั้นตอน

ทฤษฎีและหลักการพัฒนาชุมชน

ประกอบด้วยเนื้อหา ดังนี้

- บทที่ 1 ความหมายของการพัฒนา แนวคิด และวิวัฒนาการ
- บทที่ 2 ความหมายของทฤษฎี ทฤษฎีพัฒนาสังคม และทฤษฎีการพัฒนา
- บทที่ 3 ประชาธิปไตย อุดมการณ์ การพัฒนาชุมชน
- บทที่ 4 แนวคิดและความหมายของชุมชนและการพัฒนาชุมชน
- บทที่ 5 ประวัติความเป็นมาของการพัฒนาและการพัฒนาชุมชนในประเทศไทย
- บทที่ 6 หลักการพัฒนาชุมชน

บทที่ 1

ความหมายของการพัฒนา แนวคิด และวิวัฒนาการ

ความหมายของการพัฒนา

การพัฒนา เป็นแนวคิดที่มีรากฐานมาจากความสนใจ ซึ่งเกิดขึ้นจากการสังเกตปรากฏการณ์ การเปลี่ยนแปลงทางด้านสังคมและวัฒนธรรม ซึ่งอธิบายไว้อย่างชัดเจนว่าสังคมและวัฒนธรรมของมนุษยชาติมีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลาด้วยสาเหตุต่าง ๆ หลายประการดังต่อไปนี้ คือ

1. การเปลี่ยนแปลงสภาพแวดล้อมทางกายภาพ (Physical Environment)
2. การเปลี่ยนแปลงทางด้านประชากร (Population Change)
3. การอยู่โดดเดี่ยวและการติดต่อกัน (Isolation and Contact)
4. โครงสร้างทางสังคมและวัฒนธรรม (Social and Cultural Structure)
5. ระดับของความรู้และเทคโนโลยี (Knowledge and Technology)
6. ปัจจัยที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างอื่น เช่น การเล็งเห็นความจำเป็นในการเปลี่ยนแปลง หรือนโยบายของผู้นำประเทศ

จากปรากฏการณ์ทางสังคมที่ผ่านมา เราจะพบว่า การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมเป็นเรื่องตามธรรมชาติที่เกิดขึ้นโดยไม่อาจหลีกเลี่ยงได้ การพิจารณาเรื่องการเปลี่ยนแปลงจึงต้องทำความเข้าใจทั้งในด้านทิศทางของการเปลี่ยนแปลง (Direction) ขนาดของการเปลี่ยนแปลง (Magnitude) ระยะเวลาที่เกิดการเปลี่ยนแปลง (Time) สาเหตุที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงหรือต่อต้านการเปลี่ยนแปลง (Change & Resistance to Change)

สิ่งที่ต้องทำความเข้าใจในเบื้องต้น คือ ความหมายของการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมนั้น กินความครอบคลุมไปถึงการเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ก้าวหน้าหรือถดถอยก็ได้ แต่ที่เป็นพื้นฐานแนวคิดที่สำคัญของการพัฒนา ก็คือ ทิศทางของการเปลี่ยนแปลง (Direction for Change) ในลักษณะที่ก้าวหน้าหรือการเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้นเท่านั้น

คำว่า “พัฒนา” เกิดขึ้นและนำมาใช้ครั้งแรกในคริสต์ศตวรรษที่ 19 โดยนักเศรษฐศาสตร์ได้นำมาใช้เรียกการแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นจากการปฏิวัติอุตสาหกรรมในยุโรป ซึ่งเกิดการเปลี่ยนแปลงจากการใช้แรงงานคนและสัตว์มาเป็นพลังงานจากเทคโนโลยี เช่น เครื่องจักร เครื่องยนต์ต่าง ๆ อาชีพของคนในสังคมเปลี่ยนจากเกษตรกรรมเป็นการประกอบอาชีพทางด้านอุตสาหกรรม วิธีการผลิตเปลี่ยนจากการยังชีพเป็นวิธีการผลิตเพื่อการค้า ที่อยู่อาศัยเปลี่ยนจากชนบทเป็นเมือง สิ่งแวดล้อมเปลี่ยนจากสิ่งแวดล้อมตามธรรมชาติเป็นสิ่งแวดล้อมที่มนุษย์สร้างขึ้น หลังจากนั้น คำว่า พัฒนา ก็ได้แพร่กระจายออกไปทั่วโลก โดยความหมายกว้าง ๆ ทั่วไปแล้ว หมายถึง การกระทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงจากสภาพหนึ่งไปสู่อีกสภาพหนึ่งที่ดีกว่าเดิมอย่างเป็นระบบ

องค์ประกอบที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนามีอยู่สามส่วน คือ ผู้กระทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลง เจตนาารมณ์ อุดมการณ์ วิธีการรวมทั้งกระบวนการต่าง ๆ ที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลง และเป้าหมายของกระทำที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลง ความเข้าใจชัดเจนในแต่ละองค์ประกอบเหล่านี้ จึงจำเป็นอย่างยิ่งสำหรับการศึกษาวิชาการที่ว่าด้วยการพัฒนา

คำถามที่มักเกิดขึ้นบ่อยครั้งในศาสตร์ที่ว่าด้วยการพัฒนา ก็คือ การพัฒนาหรือการเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้นของสังคมนั้นแท้ที่จริงแล้วเป็นการเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้นของใคร เกิดขึ้นจากการกระทำของใคร และมีจุดมุ่งหมายรวมทั้งเจตนาารมณ์ที่แท้จริงอย่างไร จึงต้องการทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้น

จากการศึกษาเชิงวาทกรรม (Discourse Studies) พบว่า มีการแอบแฝงซ่อนเร้นความต้องการที่แท้จริงของผู้ที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลง ไม่ว่าจะเป็นอุดมการณ์ แนวคิด ทฤษฎี หลักการ วิธีการ นั่นคือ การพัฒนาที่ผ่านมาในอดีตเป็นเพียงการบิดเบือน ซ่อนเร้นฉันทามติเชิงวิชาการที่แท้จริงของพัฒนาศาสตร์ โดยพยายามใช้วาทกรรมครอบงำระบบความคิด รวมไปถึงการขึ้นำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของสังคมและวัฒนธรรมเป้าหมายให้เปลี่ยนแปลงไปในทิศทางที่ผู้สร้างวาทกรรมต้องการ นอกเหนือไปจากนั้น ยังมีข้อคิดเห็นทางวิชาการที่น่าสนใจอย่างยิ่งว่า ภายใต้เงื่อนไขที่บริสุทธิ์ การพัฒนาที่แท้จริงไม่มีทางที่จะเกิดขึ้นได้ ถ้าหากไม่สามารถควบคุมการเปลี่ยนแปลงเชิงลบของสังคมซึ่งเป็นกระบวนการที่เกิดขึ้นควบคู่กันไปพร้อมกับการเปลี่ยนแปลงในทางบวกหรือการพัฒนา

อย่างไรก็ตาม โดยแก่นแท้แห่งศาสตร์นั้น การพัฒนา (Development) มีความหมายเป็นสองนัย ก็คือ

1. ในความหมายอย่างแคบ การพัฒนา หมายถึง การประดิษฐ์คิดค้นหรือริเริ่มทำสิ่งใหม่ ๆ ขึ้นมาและนำมาใช้เป็นครั้งแรก เช่นการคิดค้นกระแสไฟฟ้า การประดิษฐ์เครื่องคอมพิวเตอร์
2. ในความหมายอย่างกว้าง การพัฒนา หมายถึง การเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้นของระบบต่าง ๆ ในสังคมที่ได้รับการยอมรับจากคนในสังคมนั้น โดยมีหลักที่ใช้ในการพิจารณาโดยมีจุดเน้นอยู่ที่ลักษณะของการพัฒนา คือ
 - 1) การเปลี่ยนแปลงในด้านปริมาณ คุณภาพ และสิ่งแวดล้อม ทุกด้านให้ดีขึ้นหรือเหมาะสมกว่าสภาพที่เป็นอยู่เดิม
 - 2) มีลักษณะเป็นกระบวนการที่เกิดขึ้นอย่างมีลำดับขั้นตอนต่อเนื่องกันไป
 - 3) มีลักษณะเป็นพลวัต ซึ่งหมายความว่าเกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องไม่หยุดยั้ง

- 4) มีลักษณะเป็นแผนและโครงการ คือ เกิดขึ้นจากการเตรียมการไว้ล่วงหน้าว่าจะเปลี่ยนแปลงใคร ด้านใด ด้วยวิธีการใด เมื่อใด ใช้งบประมาณและสิ่งสนับสนุนเท่าใด ใครรับผิดชอบ
- 5) มีลักษณะเป็นวิชาการ ซึ่งหมายถึง การกำหนดขอบเขตและกลวิธีที่นำมาใช้ให้เกิดการเปลี่ยนแปลงตามเป้าหมายที่กำหนด เช่น การพัฒนาเศรษฐกิจ การพัฒนาชนบท การพัฒนาอุตสาหกรรม การพัฒนาชุมชน การพัฒนาการศึกษา
- 6) มีลักษณะที่ให้น้ำหนักต่อการปฏิบัติการจริงที่ทำให้เกิดผลจริง
- 7) การเปลี่ยนแปลงนี้เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นจากมนุษย์ โดยมนุษย์ และเพื่อมนุษย์ หรืออาจจะเกิดขึ้นเอง
- 8) มีเกณฑ์หรือเครื่องชี้วัด ซึ่งสามารถจะบอกได้ว่าการเปลี่ยนแปลงไม่ว่าจะเป็นด้านคุณภาพ ปริมาณ และสิ่งแวดล้อมดีขึ้นมากหรือน้อยเพียงใด ในระดับใด

สัญญา สัญญาวิวัฒน์ (2526) ได้ให้ความหมายของการพัฒนา ว่าหมายถึง การเปลี่ยนแปลงที่กำหนดทิศทาง (Directed Change) หรือ การเปลี่ยนแปลงที่ได้วางแผนไว้ล่วงหน้า (Planned Change)

ยุวัฒน์ วุฒิเมธี (2526) ให้ความหมายว่า การพัฒนา หมายถึง การกระทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงจากสภาพหนึ่งไปสู่อีกสภาพหนึ่งที่ดีกว่า

วิทยากร เชียงกุล (2527) เขียนไว้ว่า การพัฒนาที่แท้จริงนั้น หมายถึง การทำให้ชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชนมีความสุข ความสะดวกสบาย ความกินดีอยู่ดี ความเจริญทางด้านศิลปวัฒนธรรมและจิตใจอย่างสงบสันติ ซึ่งขึ้นอยู่กับ การได้รับปัจจัยทางวัตถุเพื่อสนองความต้องการของร่างกาย ทั้งยังรวมความไปถึงการเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้นของคุณภาพชีวิต อันได้แก่ การศึกษา สิ่งแวดล้อม การพักผ่อนหย่อนใจ

วิรัช วิรัชนิภาวรรณ (2532) สรุปว่า การพัฒนา หมายถึง การเปลี่ยนแปลงที่มีการกระทำให้เกิดขึ้น หรือมีการวางแผนกำหนดทิศทางไว้ล่วงหน้าและการเปลี่ยนแปลงนี้จะมีสองส่วนที่เกี่ยวข้อง คือ การเปลี่ยนแปลงทั้งในด้านปริมาณและคุณภาพ รวมทั้งจะต้องมีทิศทางที่ดีขึ้นเท่านั้น

อย่างไรก็ตาม ได้มีการศึกษาเชิงประเมินผลการพัฒนา พบว่า การเปลี่ยนแปลงที่ไม่พึงปรารถนาหลายประการ นับตั้งแต่เริ่มมีการดำเนินงานตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติฉบับที่ 1 ในปีพุทธศักราช 2504 เป็นต้นมา ได้ส่งผลกระทบอย่างรุนแรงต่อระบบนิเวศวิทยา (Social Ecology) ของสังคมไทย ผลที่คาดหวังสำคัญหลายประการไม่เป็นไปตามเจตนารมณ์ที่ตั้งไว้ เหตุการณ์เหล่านี้ทำให้นักคิดจากหลายสำนักความคิดพากันหยิบยกประเด็นปัญหาต่าง ๆ ขึ้นมาถกเถียงวิพากษ์วิจารณ์กันอย่างกว้างขวางถึงความล้มเหลวเหล่านั้น พร้อมทั้งมีการเสนอแนวทางใหม่ในการพัฒนาประเทศ บางแนวคิดได้รับการยอมรับจากสาธารณชนและกลุ่มผู้บริหารจนนำไปสู่การกำหนดเป็นนโยบายในการพัฒนาประเทศบนพื้นฐานความเชื่อในเอกลักษณ์ รวมทั้งความเข้มแข็งของวัฒนธรรม บางแนวคิดชูประเด็นการเรียนรู้ตลอดจนการเสริมสร้างศักยภาพของคนพร้อมทั้งการให้เหตุผลอย่างเป็นระบบ นำเชื่อถือและปฏิบัติตาม ในขณะที่นักคิดบางสำนักความพยายามใช้ยุทธศาสตร์ทางศาสนา (Religious Strategy) มาชี้แนะทางออกให้แก่สังคมไทยบนพื้นฐานแห่งนัยยะสำคัญตลอดจนความโดดเด่นทางวิชาการที่ว่า ความดีต้องอยู่เหนือความชั่วเสมอ โดยละทิ้งเงื่อนไขของการเปลี่ยนแปลงทาง

สังคมด้านมิติของเวลา (Time) พลังทางลบ (Negative Social Force) ที่ทำให้เกิดการต่อต้านเปลี่ยนแปลงอันไม่พึงปรารถนาในสังคม

ประกายความคิดเหล่านี้ ส่งผลให้เกิดความพยายามที่จะถักทอและบูรณาการความโดดเด่นจากแนวความคิดหลากหลายกระแสเข้าด้วยกัน นอกเหนือไปจากนั้น ยังมีการเสนอแนวคิดที่น่าสนใจเกี่ยวกับการพัฒนาเชิงนิเวศ (Green Development) เศรษฐศาสตร์เชิงนิเวศ (Green Economics) เศรษฐศาสตร์กระแสกลาง (Mid-Stream Economy) หรือการพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development) โดยมีความเชื่อพื้นฐานของการให้ความสำคัญต่อการอนุรักษ์สภาพแวดล้อมตามธรรมชาติแก่ผู้คนรุ่นหลัง แล้วกำหนดเป็นยุทธศาสตร์การพัฒนาประเทศแนวใหม่ ด้วยการวิพากษ์อย่างแหลมคมต่อแนวคิดแบบปฏิฐานนิยม (Positivism) อัตนนิยม (Individualism) ที่ยึดเอาความพึงพอใจของมนุษย์ตามหลักการของอรรถประโยชน์นิยมหน่วยสุดท้าย (Marginal Utility) ว่าเป็นจุดเริ่มต้นของความหายนะและการทำลายล้างทรัพยากรธรรมชาติอย่างรุนแรงในปัจจุบัน จากการวิเคราะห์เจตนารมณ์ของแต่ละแนวคิด ตั้งแต่อดีตมาจนถึงปัจจุบัน จะเห็นได้อย่างชัดเจนว่า โดยแท้ที่จริงแล้ว นักคิดแต่ละยุคสมัย แต่ละสำนักคิด ต่างมีเจตนารมณ์บางอย่างร่วมกัน คือ สนับสนุน ตลอดจนการเปลี่ยนแปลงไปในทางที่พึงประสงค์ของสังคมที่ตนเองเป็นสมาชิก สิ่งที่แตกต่างกัน ก็คือ วิธีคิดสำนักคิด (School of Thought) ของเขตของการคิด (Boundary) ลักษณะการมองปัญหา การให้ความหมายและวิธีการในการทำความเข้าใจ รวมทั้งการวิเคราะห์หาแนวทางในการแก้ไขปัญหา (Approach) ของกลุ่มแนวคิดเหล่านั้น

ดังนั้น ผู้ที่ศึกษาวิชาการทางด้านการพัฒนาจึงมีความจำเป็นที่จะต้องมียุทธศาสตร์ทางด้านวิชาการรอบด้านโดยเฉพาะอย่างยิ่ง วิชาการทางด้านสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ซึ่งประกอบไปด้วยองค์ความรู้ทางด้านสังคมวิทยา มานุษยวิทยา รัฐศาสตร์ เศรษฐศาสตร์ จิตวิทยา ภาษาศาสตร์ ประวัติศาสตร์ รวมทั้งสถานะของการดำรงอยู่ ความเป็นมาและการเปลี่ยนแปลงขององค์ความรู้เหล่านี้

การพัฒนาชุมชนเป็นอีกแนวคิดหนึ่งที่พยายามใช้หลักบูรณาการบนพื้นฐานความเชื่อและความเข้าใจเบื้องต้นหลายประการร่วมกันดังต่อไปนี้

ประการแรก การพัฒนาและการพัฒนาชุมชนมีความแตกต่างกันหลายประการ ทั้งในด้านแนวความคิดที่อยู่บนพื้นฐานความเชื่อ หลักการ รวมทั้งวิธีการต่าง ๆ การพัฒนาชุมชนอย่างเป็นทางการนั้นเป็นทั้งศาสตร์และศิลป์เชิงสหวิทยาการ (Interdisciplinary) ซึ่งมีพัฒนาการทางวิชาการอย่างเป็นระบบไม่เกินหนึ่งศตวรรษที่ผ่านมา การขาดทฤษฎีตลอดจนองค์ความรู้เชิงลึกที่มีลักษณะเฉพาะด้าน ทำให้การพัฒนาชุมชนมีลักษณะทางวิชาการที่เรียกว่า การพึ่งพาทางทฤษฎี (Theoretical Dependency) ซึ่งหมายถึง การเอาแนวคิด ทฤษฎี กระบวนการ วิธีการจากศาสตร์สาขาอื่น ๆ เช่น สังคมวิทยา (Sociology) มานุษยวิทยา (Anthropology) การศึกษา (Education) รัฐศาสตร์ (Political Science) เศรษฐศาสตร์ (Economics) จิตวิทยา (Psychology) และอื่น ๆ มาบูรณาการแนวคิดขึ้นมาใหม่ เจื่อนใจดังกล่าวทำให้ผู้ที่สนใจทางด้านการพัฒนาชุมชนจำเป็นที่จะต้องมีความรู้ในศาสตร์สาขาต่าง ๆ รอบด้าน หรือกล่าวอีกนัยหนึ่ง ก็คือ ศาสตร์แห่งการพัฒนา ก็คือบูรณาการหรือนวัตกรรมทางการศึกษาซึ่งมุ่งหวังจะสร้างองค์รวมแห่งความรู้ให้แก่ผู้ที่มีหน้าที่ศึกษา อย่างไรก็ตาม ลักษณะการพึ่งพาทางทฤษฎีของวิชาการทางด้านการพัฒนานี้เองที่ทำให้การกำหนด

แนวทางในการปฏิบัติมีจุดเน้นหนักแตกต่างกันออกไปตามพื้นฐานความรู้ ความเชื่อ แนวคิด ของผู้มีหน้าที่เกี่ยวข้อง โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ผู้บริหารงานและผู้ที่มีหน้าที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาด้านการพัฒนา แต่อย่างน้อยที่สุด ในปัจจุบันนี้ ทุกฝ่ายต่างเห็นพ้องต้องกันว่า รากฐานของการพัฒนาประเทศที่แท้จริงนั้น ควรจะยึดคนรวมทั้งสิ่งแวดล้อมเป็นศูนย์กลางแห่งการพัฒนา

ประการที่สอง สังคมไทยนั้นมีประวัติศาสตร์ตลอดจนความเป็นมาอันยาวนาน ความเชื่อ บรรทัดฐาน วัฒนธรรม รูปแบบการดำเนินชีวิตตลอดจนรูปแบบของพฤติกรรมทางสังคมถูกถ่ายทอดโดยขบวนการเรียนรู้ทางสังคม (Socialization) จากบรรพบุรุษสู่คนรุ่นหลัง และยิ่งปรากฏร่องรอยให้เห็นได้อย่างชัดเจนไม่ว่าจะเป็นวัฒนธรรมแห่งการยอมตาม (Passive Culture) ความสัมพันธ์แบบข้า-บ่าว ผู้อุปถัมภ์-ผู้รับอุปถัมภ์ ความเชื่อในสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ฤกษ์ยาม ผีสาง เทวดา ซึ่งเห็นได้อย่างดาษดื่นจริงอยู่ ถึงแม้ว่าวัฒนธรรมที่ถ่ายทอดมาจากบรรพบุรุษสู่คนยุคปัจจุบันบางอย่างจะวิจิตรงดงามเต็มไปด้วยคุณค่าควรแก่การอนุรักษ์ บางรูปแบบจะแฝงการสั่งสมภูมิปัญญาท้องถิ่น (Local Wisdom) เอาไว้อย่างลึกซึ้งน่าภาคภูมิใจ แต่กลับไม่ปรากฏแนวคิดอันแหลมคมเพียงพอที่จะชี้ให้เห็นมิติด้านลบของวัฒนธรรมไทยที่มีอิทธิพลต่อการคาดคะเนสัมฤทธิ์ผลหรือความล้มเหลวของการพัฒนา การวิพากษ์เชิงกล่าวหาแนวคิดเสรีนิยม วัตถุนิยมหรือสังคมนิยม ตลอดจนการปฏิเสธไม่ยอมรับแนวความคิดที่มาจากตะวันตกโดยพยายามชี้ให้เห็นว่าความล้มเหลวของการพัฒนาประเทศนับตั้งแต่เริ่มดำเนินงานตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ มีสาเหตุใหญ่มาจากการนำเอาแนวคิด ทฤษฎีต่าง ๆ มาใช้โดยขาดการพิจารณาไตร่ตรองอย่างรอบคอบถึงข้อตกลงเบื้องต้น เงื่อนไขรวมทั้งปัจจัยต่าง ๆ ที่เป็นอุปสรรคต่อการนำเอาทฤษฎีไปสู่การปฏิบัติ จึงมีลักษณะการมองปัญหาแบบอัตนียม (Subjectivity) ชาตินิยม (Nationalism) วัฒนธรรมนิยม (Ethnocentrism) ซึ่งมักจะละเลยหรือมองข้ามความไม่รู้ ข้อบกพร่องตลอดจนความอ่อนแอทางปัญญาของตนเอง วิธีมองปัญหาดังกล่าวจะแตกต่างกับการวิเคราะห์ปัญหาในเอกสารชุดนี้ ซึ่งเน้นหลักการมองปัญหาแบบวัตถุประสงคฺนิยม (Objectivism) องค์กรนิยม (Totalism) หลังสมัยใหม่นิยม (Post-Modernism) ซึ่งให้ความสำคัญกับการพิจารณาเชิงพิพากษ์ถึงสาเหตุแห่งความอ่อนแอและการด้อยพัฒนาทุกด้านของหน่วยการวิเคราะห์ อันหมายถึงชุมชนในว่าเกิดจากการครอบงำ (Hegemony) การรุกราน (Penetration) ขบวนการติดต่อและผสมผสานทางวัฒนธรรม (Acculturation & Assimilation) การพึ่งพา การไม่สามารถอยู่อย่างโดดเดี่ยว การแสวงหาผลประโยชน์จากผู้ที่ยอ่อนแอกว่า รวมทั้งการขูดรีด (Exploitation) อันเป็นพื้นฐานทางจิตวิทยาของสังคมนิยม เนื่องจาก การพัฒนาหรือการด้อยพัฒนา ความเข้มแข็งหรืออ่อนแอของสังคมใด ๆ ก็ตามนั้น มิได้มีความหมายในตัวเอง หากแต่เป็นความคิดเชิงเปรียบเทียบ (Comparative Concept) ซึ่งขึ้นอยู่กับ การเชื่อมโยงเปรียบเทียบกับสภาพแวดล้อมหรือสังคมอื่น โดยใช้กฎเกณฑ์ที่ถูกกำหนดโดยกรอบแนวคิดของผู้คิดผ่านกระบวนการถ่ายทอดทางภาษาทั้งภาษาพูดและภาษาเขียนขึ้นเป็นดัชนีชี้วัด อาทิเช่น วัดความเข้มแข็งของชุมชนใดชุมชนหนึ่ง โดยการพิจารณาจากการเรียนรู้และมีส่วนร่วมอย่างแข็งขันของคนในชุมชนหรือวัด ความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจโดยใช้รายได้เฉลี่ยต่อหัวของประชากรเปรียบเทียบกับค่ามาตรฐานเฉลี่ย เราไม่สามารถจะเข้าใจความหมายของพัฒนาหรือด้อยพัฒนา ความเข้มแข็งหรืออ่อนแอ ความยั่งยืนหรือไม่ยั่งยืนจากสิ่งใดได้ ถ้าหากไม่สามารถพิจารณาสัมพันธ์กับสิ่งที่ใช้เป็นเกณฑ์เปรียบเทียบ ซึ่งการเปรียบเทียบก็มักจะถูกอิทธิพลของมิติทางด้านวัฒนธรรม การครอบงำทางด้านภาษาซึ่งเป็นสื่อ

ในกระบวนการถ่ายทอดความรู้เข้ามาเกี่ยวข้อง โดยเฉพาะความรู้ทางด้านชาติพันธุ์นิยม (Ethnocentrism) ซึ่งเกิดจากการยึดติดว่า วัฒนธรรมของตนเองนั้นดีกว่า สูงกว่าวัฒนธรรมอื่น ที่น่าสังเกต ก็คือ แนวคิดเหล่านี้ไม่สามารถก้าวพ้นไปจากความคิดเชิงเปรียบเทียบ (Comparative Thought) กับศาสตร์สาขาอื่นได้อยู่แน่นอน กล่าวโดยสรุป ก็คือ วิธีคิดพื้นฐานของการพัฒนาและการพัฒนาชุมชนนั้น มีลักษณะเป็นวิธีคิดเชิงเปรียบเทียบ (Comparative Thinking) ซึ่งสามารถจำแนกออกเป็นกลุ่มใหญ่ ๆ ได้อย่างน้อย 6 กลุ่มดังต่อไปนี้ คือ

1. แนวความคิดแบบวิวัฒนาการ (Evolution)
2. แนวความคิดแบบการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม (Social & Cultural Change)
3. แนวคิดแบบเศรษฐศาสตร์และเศรษฐศาสตร์การเมือง (Economics & Political Economy)
4. แนวคิดแบบการปฏิบัติการและการเคลื่อนไหวทางสังคม (Social Action & Social Movement)
5. แนวคิดแบบความขัดแย้งทางสังคม (Social Conflict)
6. แนวคิดแบบการพัฒนาชุมชน (Community Development)

1. แนวความคิดแบบวิวัฒนาการ (Evolutionary Perspective) เป็นการนำเอาคำว่า การพัฒนามาใช้เพื่ออธิบายประวัติศาสตร์ของมนุษย์ที่เคลื่อนย้ายจากภาวะหนึ่งไปสู่อีกภาวะหนึ่งที่ดีกว่าหรือสูงกว่าเดิม
2. แนวความคิดแบบการเปลี่ยนแปลงทางสังคม (Social Change Perspective) แนวคิดนี้จะสนใจเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงของปรากฏการณ์ทางสังคม เช่น การแบ่งชนชั้นทางสังคม การปฏิรูป หรือการปฏิวัติ
3. แนวคิดแบบเศรษฐศาสตร์ (Economic & Political Economy Perspective) แนวคิดนี้จะมุ่งไปสู่การอธิบายโดยพิจารณาที่วิธีการผลิต (Mode of Production) วิธีการบริโภค (Mode of Consumption) หรือวิธีการแจกจ่าย (Mode of Distribution) ของมนุษย์
4. แนวคิดแบบการปฏิบัติการและการเคลื่อนไหวทางสังคม (Social Movement & Social Action Perspective) เป็นแนวคิดที่รัฐพยายามที่จะปรับปรุงสภาพเศรษฐกิจและสังคม ในรูปของการจัดทำแผนโครงการหรือการกำหนดอำนาจหน้าที่หรือการเคลื่อนไหวของมวลชนเพื่อต่อสู้เรียกร้อง ต่อรอง
5. แนวคิดแบบความขัดแย้งทางสังคม (Social Conflict Perspective) เป็นแนวคิดที่มีรากฐานมาจากความเชื่อในหลักการของวัตถุนิยมวิภาษวิธี และมองว่าความขัดแย้งอันเกิดจากการควบคุมวิธีการผลิตจะนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงของสังคม
6. แนวคิดแบบการพัฒนาชุมชน (Community Perspective) เป็นแนวคิดที่องค์การสหประชาชาตินำมาใช้โดยยึดคนเป็นศูนย์กลางและเป้าหมายของการพัฒนา

ทั้ง 6 แนวคิดหลักในการพัฒนา จะเห็นได้ว่า การพัฒนาชุมชนเป็นแนวคิดหนึ่งที่มีลักษณะเฉพาะ คือ มุ่งเน้นไปที่การเปลี่ยนแปลงในตัวมนุษย์ รวมทั้งศักยภาพของมนุษย์เป็นหลัก และการพัฒนาที่จะสื่อความหมายให้แก่ความเข้าใจที่ถูกต้องชัดเจนนั้นจะต้องมีค่านามที่มีขอบเขตของค่านิยมที่ชัดเจน ต่อท้ายคำว่า การพัฒนา เสมอ เช่น การพัฒนาเศรษฐกิจ การพัฒนาชุมชน การพัฒนาองค์กร การพัฒนาธุรกิจ การพัฒนาการศึกษา หรืออื่น ๆ

ประการที่สาม ความเชื่อพื้นฐานของการพัฒนาชุมชนที่สำคัญและแตกต่างจากแนวคิดที่ยึดถือปฏิบัติกันในการพัฒนาทั่วไปอย่างน้อยที่สุดตามประเด็นดังต่อไปนี้

ประเด็นแรก การพัฒนาและการพัฒนาชุมชนนั้น ถึงแม้ว่าจะไม่ปฏิเสธความเชื่อมั่นอย่างแน่นแฟ้นเกี่ยวกับศักยภาพตลอดจนศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์ แต่ปฏิเสธไม่ยอมรับสิ่งที่ค้านกับตรรกศาสตร์เกี่ยวกับความเป็นจริงสากลของสังคม โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การยอมรับในความไม่เท่าเทียมกันด้านศักยภาพของมนุษย์ ทั้งทางด้านกายภาพ สติปัญญา ความเฉลียวฉลาด การเรียนรู้ การปรับตัว ทัศนคติ การแก้ปัญหา วุฒิภาวะทางปัญญาและอารมณ์ และอื่น ๆ ความไม่เท่าเทียมกันในด้านต่าง ๆ ของมนุษย์นี้เองที่น่าจะเป็นเหตุผลประการหนึ่ง ซึ่งอธิบายได้ถึงการประจักษ์ต่อความผิดพลาดและล้มเหลวในภายหลังของการพัฒนาประเทศ หลังจากที่ได้เดินตามร่องรอยความคิดที่ผู้นำทางความคิดแต่ละยุคสมัยกำหนดให้ด้วยวัฒนธรรมแห่งการยอมรับ อันเป็นวัฒนธรรมพื้นฐานของสังคมไทยโดยขาดการพิจารณาและการโต้แย้งวิพากษ์อย่างมีเหตุผล ดังกล่าวมาแล้ว

ประเด็นที่สอง ด้วยเหตุผลรวมทั้งความเชื่อในความไม่เท่าเทียมกันของมนุษย์นี้เองที่ทำให้มนุษย์มีความแตกต่างทางด้านสติปัญญา รวมทั้งศักยภาพด้านต่าง ๆ ในการดำรงชีวิตอยู่ในสังคม จึงทำให้ไม่สามารถปฏิเสธความจริงของพื้นฐานของมนุษย์ซึ่งเคยเป็นมานับตั้งแต่ยุคเริ่มต้นเผ่าพันธุ์มนุษย์จนกระทั่งปัจจุบัน คือ ทุกองค์ประกอบของสังคมมนุษย์จะต้องมีผู้นำ (Leader) และผู้ตาม (Follower) เสมอ ไม่ว่าจะเป็นผู้นำทางความคิด ผู้นำทางการบริหารประเทศ ศาสนา ความเชื่อ วัฒนธรรม การศึกษา และอื่น ๆ ก็ตาม

ความเข้าใจในการไม่สามารถอยู่อย่างโดดเดี่ยว การร่วมมือ การช่วยเหลือ การพึ่งพา ความขัดแย้ง การผสมผสานและแลกเปลี่ยนทางวัฒนธรรมที่เป็นขบวนการพื้นฐานทางสังคมนี้เองที่ทำให้เกิดการต่อสู้ ชิงชิงสิทธิอำนาจ ชัยชนะ ความพ่ายแพ้ สงคราม การขูดรีด การแสวงหาผลประโยชน์ การรุกราน (Penetration) ระหว่างคนตั้งแต่ 2 กลุ่ม สองชาติ สองวัฒนธรรมขึ้นไป จนส่งผลไปถึงความเข้าใจในรวมทั้งการก่อกำเนิดของความคิดเกี่ยวกับกระบวนการพัฒนาและกระบวนการพัฒนาชุมชน ซึ่งในความหมายหนึ่งก็คือ กระบวนการที่มีเป้าหมายในอันที่จะเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตของคนในชุมชนให้ดีขึ้น ซึ่งแน่นอนว่ากระบวนการดังกล่าวและไม่อาจปฏิเสธเหตุผลพื้นฐานของการที่จะต้องมีผู้นำในทุก ๆ ด้านของกระบวนการพัฒนาหรือกระบวนการพัฒนาชุมชนได้

ประเด็นที่สาม การยอมรับความคิดตามประเด็นทั้งสองข้างต้น ทำให้การพัฒนาชุมชนมีลักษณะที่ให้น้ำหนักต่อการทำความเข้าใจในภาวะการก่อกำเนิด การคงอยู่ พลวัต การเปลี่ยนแปลงของสังคม รวมทั้งการศึกษาในเชิงประวัติศาสตร์ อารยธรรม ความเป็นผู้นำ (Leadership) กระบวนการตัดสินใจ (Decision Making Process) การบริหารการจัดการ (Administration and Management) การวิเคราะห์ตลอดจนการปรับตัวให้เข้ากับสถานการณ์ (Situational Analysis &

Adaptation) และการวิเคราะห์ความไวต่อการเปลี่ยนแปลง (Sensitivity Analysis) ซึ่งเป็นองค์ความรู้ที่แตกแขนงมาจากความเข้าใจเบื้องต้นที่กล่าวมาแล้ว

กล่าวโดยสรุป ก็คือ การพัฒนาชุมชนและการพัฒนาประเทศรวมทั้งสันติสุขอันยั่งยืนอย่างแท้จริงของสังคมนั้น นอกเหนือไปจากการขึ้นอยู่กับทุกบริบทที่ประกอบขึ้นมาเป็นระบบสังคมแล้วยังควรต้องเน้นการขึ้นอยู่กับความเข้าใจอย่างลึกซึ้งรอบด้านในองค์ความรู้ที่มีต่อทุกระบบของสังคม รวมทั้งระบบปฏิบัติการ ผู้นำ และศักยภาพของผู้นำ ตลอดจนภาวะความเป็นผู้นำของผู้นำทุกด้านของสังคมนั้นอีกด้วย ความพิการของศาสตร์แห่งการพัฒนา รวมทั้งข้อผิดพลาดมักจะถูกประจักษ์ให้เห็น เมื่อมักจะปรากฏว่า ผู้ที่สถาปนาตนเองว่าเป็นผู้ถ่ายทอดวิชาการแห่งพัฒนานั้น แท้ที่จริงแล้ว มีความอปกติหรือพิการทางด้านคุณวิภาวะแห่งองค์ความรู้พื้นฐานหลายด้าน

แนวคิดและกระบวนทัศน์ใหม่เกี่ยวกับการพัฒนา (New Development Paradigm)

กระบวนทัศน์ (Paradigm) หมายถึง

“ทฤษฎีพื้นฐานอย่างใดอย่างหนึ่งหรือหลายอย่างอันกำหนดแบบแผนการคิดและการปฏิบัติในประชาคมหนึ่ง ๆ เมื่อใดทฤษฎีพื้นฐานดังกล่าวเปลี่ยนแปลงจะทำให้แบบแผนการคิดและการปฏิบัติที่เกี่ยวข้องเปลี่ยนแปลงไปด้วย (Paradigm shift)”

เรื่องราวเกี่ยวกับ การพัฒนาและความหมายของการพัฒนา มีการเปลี่ยนแปลงของกระบวนทัศน์ที่เต็มไปด้วยความขัดแย้งและเกิดวิาทะในการช่วงชิงอำนาจในการนิยามความหมายมาตั้งแต่การเริ่มก่อกำเนิดของทฤษฎีแรกแห่งการพัฒนา (The First Theory of Development) ในสมัยของประธานาธิบดี Harry Truman ของจักรวรรดินิยมอเมริกาภายหลังจากการยุติลงของสงครามโลกครั้งที่สอง ตามมาด้วยการต่อสู้ระหว่างสองลัทธิ คือ เสรีนิยมและสังคมนิยม รวมทั้งนโยบายสี่เป้าหมาย (Point Four Programme) เพื่อถ่วงดุลย์อำนาจ ช่วงชิงและครอบงำประเทศอ่อนแอให้เป็นฐานกำลังในการต่อสู้กับปฏิปักษ์ สงครามระหว่างลัทธิได้ดำเนินติดต่อกันมาจนกระทั่งเกิดการล่มสลายของลัทธิสังคมนิยมโซเวียต รวมทั้งการเปลี่ยนท่าที แนวทาง และนโยบายทางการเมืองของพันธมิตรหลาย ๆ ประเทศ การล่มสลายของลัทธิเศรษฐกิจการเมืองของประเทศที่เป็นปฏิปักษ์ทำให้เกิดการแพร่กระจายและขยายตัวของแนวคิดเศรษฐกิจกระแสหลัก (Main Stream Economy) ประเทศบริเวณและกึ่งบริวารซึ่งเปรียบเสมือนประเทศอาณานิคมยุคใหม่ (New Colony) ของจักรวรรดินิยมอเมริกา ได้นำเอาแนวคิดแบบเศรษฐกิจกระแสหลัก รวมทั้งแนวคิดแบบปฏิฐานนิยมไปกำหนดแนวทางในการพัฒนาประเทศจนประจักษ์ต่อมาว่า แนวคิดดังกล่าวหาได้สอดคล้องกับวัฒนธรรม รวมทั้งวิถีการดำรงชีวิต (Mode of Living) ของผู้คนส่วนใหญ่ในสังคมของตนแม้แต่น้อย โดยแนวคิดดังกล่าวได้ก่อให้เกิดการแสวงหาผลประโยชน์ส่วนบุคคลอย่างไร้ขอบเขต รวมทั้งเป็นสาเหตุให้เกิดการทำลายล้างระบบนิเวศ ระบบศีลธรรม วัฒนธรรม ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างไม่ยั้งคิด จนทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงกระบวนทัศน์ใหม่ รวมทั้งการก่อกำเนิดของกระบวนทัศน์ใหม่ในการพัฒนาขึ้น

กระบวนทรรศน์ใหม่ในการพัฒนา (New Development Paradigm)

กระบวนทรรศน์ใหม่ในการพัฒนา (New Development Paradigm) หมายถึง

“กระบวนความคิดและการปฏิบัติที่ทุกฝ่ายเข้ามาเรียนรู้ร่วมกันโดยการทำงานด้วยกัน ใช้ความพยายามร่วมกันและไม่มาเป็นปักษ์ต่อกัน”

วิธีการส่งเสริมให้คนมีความรักกันและมีความรู้ร่วมกัน มีการค้นคว้าวิจัยจนได้เครื่องมือที่เรียกว่า (AIC) ซึ่งเป็นวิธีการและเทคนิคในการเอาคนที่จะทำงานร่วมกันทั้งหมดในระบบเข้ามาประชุมเชิงปฏิบัติการ (Workshop) ซึ่งจะดำเนินการใน 3 ชั้น คือ

ชั้นที่ 1 คือ A : Appreciation

ชั้นที่ 2 คือ I : Influence

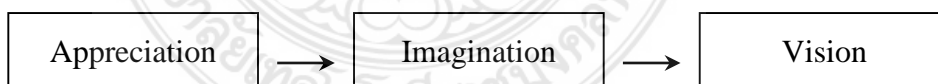
ชั้นที่ 3 คือ C : Control

ชั้นที่ 1 คือ A : Appreciation คือ

“การทำให้ทุกคนเกิดการยอมรับและชื่นชมคนอื่นโดยไม่รู้สึกรังหรือแสดงการต่อต้านหรือวิพากษ์วิจารณ์”

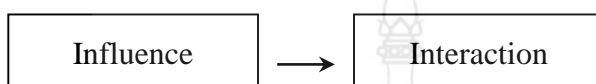
ในกระบวนการขั้นนี้ ทุกคนจะมีโอกาสแสดงออกอย่างทัดเทียมกันด้วยภาพ ข้อเขียน และคำพูด ว่าเขาเห็นสถานการณ์ในปัจจุบันเป็นอย่างไร และเขาอยากเห็นความสำเร็จในอนาคตเป็นอย่างไร ซึ่งจะทำให้ทุกคนมีโอกาสใช้ข้อเท็จจริง เหตุผล และความรู้สึก ตลอดจนการแสดงออกในลักษณะต่าง ๆ ตามข้อเท็จจริง เมื่อทุกคนได้แสดงออกโดยได้รับการยอมรับจากคนอื่น ๆ จะทำให้คนมีความรู้สึกที่ดี มีความสุข มีความอบอุ่น และเกิด “พลังร่วม” ขึ้นในระหว่างคนที่มาประชุมด้วยกัน

ในช่วงของการแสดงออกว่าแต่ละคนอยากเห็นความสำเร็จในอนาคตเป็นอย่างไร เป็นการใช้จินตนาการที่ไม่ถูกจำกัดด้วยปัจจัยและสถานการณ์ต่าง ๆ ในปัจจุบัน จึงทำให้เกิดความคิดสร้างสรรค์ การมองการณ์ไกล การมองภาพกว้างและการคิดสิ่งแปลกใหม่ได้ดีกว่าการคิดจากสภาพปัญหาหรือข้อขัดข้องที่เกิดขึ้นในปัจจุบัน นั่นคือ การใช้ “จินตนาการ” (Imagination) ซึ่งจะมีพลังมากขึ้นกลายเป็น “วิสัยทัศน์ร่วม” (Shared Vision) หรือ “อุดมการณ์ร่วม” (Shared Ideal) ซึ่งได้แก่ “สิ่งที่มุ่งมาดปรารถนาพร้อมกันหรือเป้าหมาย” นั่นเอง

ชั้นที่ 2 คือ I : Influence คือ การใช้ความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ที่แต่ละคนมีอยู่มาช่วยกันกำหนดวิธีการสำคัญหรือยุทธศาสตร์ (Strategy) ที่จะทำให้บรรลุวิสัยทัศน์ร่วมหรืออุดมการณ์ร่วมของกลุ่มได้อย่างดีที่สุดในขั้นนี้ ทุกคนมีโอกาสทัดเทียมกันที่จะให้ข้อคิดเห็นว่า วิธีการสำคัญที่จะทำให้บรรลุวิสัยทัศน์ร่วมหรืออุดมการณ์ร่วมนั้นประกอบด้วยอะไรบ้าง

เมื่อทุกคนแสดงความคิดเห็นแล้ว จะนำ “วิธีการ” ที่เสนอแนะทั้งหมดมาจัดหมวดหมู่ แยกแยะ และพิจารณาร่วมกัน จนกระทั่งได้ “วิธีการสำคัญ” ที่กลุ่มเห็นพ้องต้องกันว่า จะนำไปสู่ความสำเร็จตามที่กลุ่มต้องการ ซึ่งในการพิจารณาเลือกวิธีการสำคัญนั้น สมาชิกกลุ่มจะมี “ปฏิสัมพันธ์” (Influence หรือ Interaction) ซึ่งกันและกันสูง รวมถึงการถกเถียงโต้แย้งกันด้วย ทั้งนี้เพื่อให้ได้วิธีการที่กลุ่มเห็นร่วมกันว่าดีที่สุด เนื่องจากการถกเถียงโต้แย้งในระดับวิธีการดังกล่าว มี “เป้าหมาย” หรือ “อุดมการณ์” ร่วมกัน ฉะนั้น กลุ่มยังมีแนวโน้มที่จะรักษาความสามัคคีไว้ได้โดยไม่มีขานัก

ขั้นที่ 3 คือ C : Control คือ การนำ “วิธีการสำคัญ” มากำหนดเป็น “แผนปฏิบัติการ” (Action Plan) อย่างละเอียดว่า ทำอะไร มีหลักการและเหตุผลอย่างไร มีกำหนดเวลาอย่างไร ใครรับผิดชอบเป็นหลัก ใครต้องให้ความร่วมมือ จะต้องใช้งบประมาณค่าใช้จ่ายเท่าไร จากแหล่งใด จะมีรายได้จากการดำเนินงานดังกล่าวหรือไม่ ถ้ามีประมาณเท่าไร และรายละเอียดอื่น ๆ ตามที่เห็นว่าควรระบุไว้

ในขั้นนี้ สมาชิกกลุ่มแต่ละคนจะเลือกเองว่า สมัยใจจะเป็นผู้รับผิดชอบหลักในเรื่องใด จะเป็นผู้ให้ความร่วมมือในเรื่องใด จะเป็นผู้ร่วมคิดแผนปฏิบัติการข้อใด เป็นการกำหนด “ข้อผูกพัน” (Commitment) ให้ตนเองเพื่อ “ควบคุม” (Control) ให้เกิดการกระทำอันจะนำไปสู่การบรรลุผลที่เป็นเป้าหมายหรืออุดมการณ์ร่วมกันของกลุ่มในที่สุด

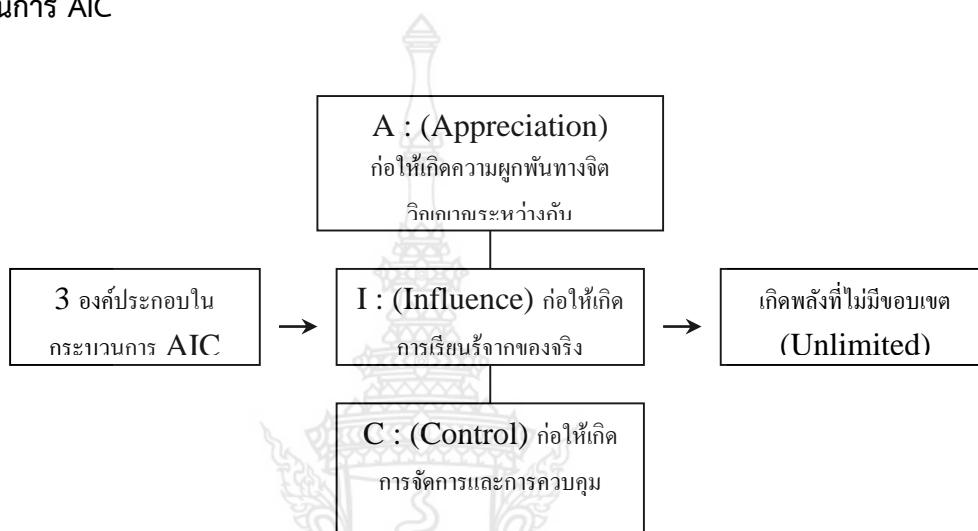
นอกจากการเข้ารับผิดชอบหรือไม่ความร่วมมือตาม “แผนปฏิบัติการ” ที่กลุ่มร่วมกันกำหนดขึ้นแล้ว สมาชิกกลุ่มในแต่ละคนยังอาจกำหนด “ข้อผูกพันเฉพาะตัว” (Personal Commitment) ได้อีกด้วย เพื่อเป็นการใช้พลังในส่วนของตัวเองแต่ละคนให้เกิดผลในทางสร้างสรรค์มากที่สุด

กระบวนการ AIC จะสร้างพลังสร้างสรรค์ขึ้น เมื่อฝ่ายต่าง ๆ เข้ามาทำกิจกรรมร่วมกันด้วยความรักความเมตตา ตัว A (Appreciation) คือ ธรรมะอย่างสูง ได้แก่ ความรักและความเมตตาคนอื่น ต้องรับฟัง อดทน และยอมรับฟังความคิดเห็นของคนอื่น ซึ่งตรงกับหลักของพระพุทธศาสนา ฉะนั้น “A” ทำให้เกิดพลังความดีเข้ามา อาจเรียกว่าเป็น “การพัฒนาทางจิตวิญญาณ” (Spiritual Development) พอคนที่เข้ามาร่วมกิจกรรมมีความรักความเมตตาต่อกัน ก็เกิดการเรียนรู้ร่วมกันจากการทำงานด้วยกัน ที่เรียกว่า “Interactive learning through action” จึงให้การพัฒนาประสบความสำเร็จ เพราะทำให้เกิด “การเรียนรู้” ที่แท้จริง ซึ่งมีพลังมาก ปกติแล้วคนมักจะเรียนรู้กันยาก

เพราะฉะนั้น “การพัฒนา” ต้องการ “การเรียนรู้” อย่างมากของทุกฝ่าย นั่นคือ ต้องมี “I” (Influence) ได้แก่ การเรียนรู้ร่วมกันให้เกิดพลัง และต้องมี “C” (Control) ซึ่งได้แก่ “การจัดการ” (Management) และ “แผนปฏิบัติการ” (Action Plan) ที่กำหนดว่าใคร จะทำอะไร อย่างไร เมื่อใด มีค่าใช้จ่ายเท่าไร จะได้เงินจากไหน ถ้าไม่พอจะทำอย่างไร เป็นต้น

กระบวนการ AIC

การที่จะผลักดันกระบวนการใหม่ในด้านการพัฒนาให้มีบทบาทในทางปฏิบัติ นั้น จะต้องใช้กระบวนการให้ทุกฝ่ายเข้ามาร่วมกันทำงานและเรียนรู้ร่วมกันด้วยความรัก ทุกฝ่ายในที่นี้ หมายถึง เบญจภาคี คือ

1. ชุมชน ได้แก่ องค์กรประชาชน สถาบันครอบครัว สถาบันศาสนา อาสาสมัคร และประชาชนทั่วไป
2. รัฐ ได้แก่ รัฐบาล และหน่วยงานของทางราชการ
3. นักวิชาการ ได้แก่ สถาบันการศึกษา ผู้ทรงคุณวุฒิ ผู้เชี่ยวชาญ และผู้ชำนาญการต่าง ๆ
4. องค์กรเอกชน ได้แก่ มูลนิธิ สมาคม องค์กรสาธารณประโยชน์ องค์กรพัฒนาเอกชน องค์กรการกุศล สื่อมวลชน ตลอดจนชมรม และกลุ่มต่าง ๆ
5. องค์กรธุรกิจ ได้แก่ บริษัท ห้างร้าน และนักธุรกิจ

ปัจจุบันสังคมไทยเกิดปัญหาสังคมขึ้นมากมาย เช่น อาชญากรรม โสเภณี ความยากจน ซึ่งเชื่อมโยงไป กับเรื่องความเสื่อมเสียทางศีลธรรม สรุปแล้วเรียกว่า เป็นวิกฤติการณ์ทางสังคม (Social Crisis) มีสาเหตุทั้งที่เกิดขึ้นในสังคมไทยเอง และสาเหตุจากกระแสโลกที่เปลี่ยนแปลงไป กรณีดังกล่าวเป็น ปัญหาของประเทศต่าง ๆ ทั่วโลก การที่จะแก้ไขได้ต้องเปลี่ยนกระบวนการความคิดหรือวิธีคิดใหม่ โดยให้

ผืนกกำลังกันทุกส่วนเข้ามาเชื่อมโยงกันทำงาน เพราะเราจะแก้ปัญหาที่ละเรื่องไม่ได้ ต้องทำพร้อมกันทุกเรื่อง โดยมีครอบครัวและชุมชนเป็นหลักและอาศัยเครื่องมือ วิธีการทำงานเพื่อให้บรรลุเป้าหมาย โดยใช้กระบวนทรรศน์ใหม่ในการพัฒนา (New Development Paradigm) เพื่อก่อให้เกิดแนวทางใหม่แห่งความร่วมมือในการพัฒนาของทุกฝ่าย ทั้งทางราชการ ชุมชน องค์กรเอกชน สาธารณะ ประโยชน์หรือองค์กรพัฒนาเอกชน สถาบันวิชาการ สถาบันทางศาสนา และภาคธุรกิจ ในอันที่จะพัฒนาทางเศรษฐกิจ จิตใจ สิ่งแวดล้อม สังคม และวัฒนธรรมไปพร้อมกัน เพื่อให้เกิดการพัฒนาอย่างสมดุลและยั่งยืน โดยระดมทรัพยากรกำลังและทรัพยากรทั้งหมดมาเชื่อมโยงกันในการดำเนินงานสร้างสรรค์สังคม

บทที่ 2

ความหมายของทฤษฎีและทฤษฎีการพัฒนา

คำว่า ทฤษฎี สามารถแยกออกได้เป็นสองประเภท คือ

ทฤษฎี ในความเข้าใจของคนทั่วไป หมายถึง คำอธิบายสิ่งหนึ่งสิ่งใดหรือเรื่องหนึ่งเรื่องใด

ทฤษฎี ในความเข้าใจของนักวิทยาศาสตร์ หมายถึง คำอธิบายตามหลักเหตุผลและแสดงความสัมพันธ์ระหว่างส่วนต่าง ๆ ของเรื่องนั้นอย่างมีระบบจนสามารถพยากรณ์เรื่องนั้นหรือสิ่งนั้นในอนาคตได้

ทฤษฎีสังคม (Social Theory) คือ คำอธิบายปรากฏการณ์สังคมอย่างใดอย่างหนึ่งตามหลักเหตุผล โดยแสดงความสัมพันธ์ระหว่างองค์ประกอบของปรากฏการณ์สังคมนั้น จนสามารถที่จะพยากรณ์ปรากฏการณ์สังคมในอนาคตได้ ทฤษฎีสังคมศาสตร์มีความหมายกว้างและสามารถแยกออกตามลักษณะสาขาวิชา ได้ดังนี้

1. ทฤษฎีทางจิตวิทยา ซึ่งมุ่งเน้นไปที่การอธิบายหรือทำความเข้าใจเกี่ยวกับแต่ละบุคคล
2. ทฤษฎีรัฐศาสตร์ ซึ่งมุ่งเน้นไปที่การอธิบายหรือทำความเข้าใจเกี่ยวกับอำนาจและความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างรัฐและประชาชน ประชาชนและประชาชน
3. ทฤษฎีเศรษฐศาสตร์ ซึ่งมุ่งเน้นไปที่การอธิบายหรือทำความเข้าใจเกี่ยวกับระบบการผลิตและการจำหน่ายแจกผลผลิตรวมทั้งการให้บริการในการบริโภค
4. ทฤษฎีสังคมวิทยา ซึ่งมุ่งเน้นไปที่การอธิบายหรือทำความเข้าใจเกี่ยวกับรูปแบบความสัมพันธ์ระหว่างคนในสังคม
5. ทฤษฎีมานุษยวิทยา ซึ่งมุ่งเน้นไปที่การอธิบายหรือทำความเข้าใจเกี่ยวกับแบบแผนทางความคิด การกระทำ หรือวัฒนธรรม
6. ทฤษฎีทางประวัติศาสตร์ ซึ่งมุ่งเน้นไปที่จุดก่อกำเนิดและการเปลี่ยนแปลงวิวัฒนาการตามลำดับขั้นของสังคม

ในแต่ละสาขาวิชาจะประกอบด้วยทฤษฎีย่อยอีกนับจำนวนไม่ถ้วน ความรู้ในเชิงกว้างและลึกในสาระสำคัญของทฤษฎีเหล่านี้ จะสามารถช่วยให้ผู้ที่ทำการศึกษาศาสตร์ทางการพัฒนามีความลุ่มลึกทางภูมิปัญญามากขึ้นในการทำความเข้าใจเกี่ยวกับสังคมมนุษย์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในบริบทของการเปลี่ยนแปลง

ทฤษฎีการพัฒนา

ทฤษฎีที่เกี่ยวกับการพัฒนาได้เริ่มต้นขึ้นเมื่อคริสต์ศตวรรษที่ 18 เมื่อนักวิชาการต่างพากันคิดค้น เพื่อทำความเข้าใจเกี่ยวกับการพัฒนาสังคมมนุษย์ หลังจากนั้น ก็ได้มีการเปลี่ยนแปลงแก้ไขปรับปรุงให้มีอำนาจในการอธิบายสูงขึ้นมาตามลำดับ การจำแนกทฤษฎีการพัฒนานั้น สามารถกระทำได้หลายวิธี เช่น จำแนกตามยุคสมัย จำแนกตามสาขาที่เกี่ยวข้อง จำแนกตามสำนักความคิดของผู้สร้างทฤษฎี จำแนกตามอุดมการณ์อำนาจ หรือจำแนกตามวิทัศน์ในด้านต่าง ๆ

จุดมุ่งหมายของการจำแนกก็เพื่อให้ผู้ศึกษาทำความเข้าใจในเรื่องการพัฒนา รวมทั้งวิวัฒนาการอย่างเป็นระบบ การที่ผู้ศึกษาจะใช้ระบบการจำแนกแบบใดเพื่อที่จะส่งผลให้การทำความเข้าใจละเอียดอ่อนลึกซึ้งมากยิ่งขึ้น ย่อมจะขึ้นอยู่กับภูมิหลัง รวมทั้งความถนัดของผู้ศึกษาแต่ละคน ในเอกสารวิชาการนี้ ทฤษฎีการพัฒนา สามารถจำแนกออกได้ 2 กลุ่มใหญ่ ๆ ตามเงื่อนไขของเวลา คือ

1. กลุ่มทฤษฎียุคก่อนสมัยใหม่ (Pre-Modernization Era)
2. กลุ่มทฤษฎียุคสมัยใหม่ (Modernization Era)

ทฤษฎีทั้ง 2 กลุ่ม มีวิวัฒนาการต่อเนื่องกันมาตามธรรมชาติของสังคม ลักษณะที่สำคัญประการหนึ่งของทฤษฎีทางด้านสังคมศาสตร์ ก็คือ การที่จะต้องได้รับการพิสูจน์ความถูกต้องได้ (Falsify) ทุกเมื่อตามลักษณะที่เปลี่ยนแปลงไปของสังคม นั่นคือ ไม่มีทฤษฎีทางสังคมศาสตร์ทฤษฎีใดที่ยิ่งใหญ่จนสามารถให้คำอธิบายปรากฏการณ์ทางสังคมได้อย่างลึกซึ้งรอบด้าน (Grand Theory) ดังนั้น จึงเป็นภารกิจ รวมทั้งความจำเป็นที่ผู้ศึกษาจะต้องติดตาม รื้อสร้าง (Deconstruct) ทำให้เป็นปัจจุบัน (Update) แนวคิดรวมทั้งทฤษฎีต่าง ๆ เพื่อเสริมสร้างความเข้าใจเกี่ยวกับปรากฏการณ์ทางสังคมให้ทันสมัยอยู่เสมอ

อย่างไรก็ตาม ทฤษฎีบางทฤษฎีก็ยังคงอำนาจในการทำความเข้าใจและอำนาจในการอธิบายไว้ได้เป็นอย่างดี ถึงแม้ว่าจะถูกสร้างขึ้นและผ่านอดีตอันยาวนานมาแล้ว ดังจะเห็นได้ดังต่อไปนี้

1. กลุ่มทฤษฎียุคก่อนสมัยใหม่ (Pre-Modernization)

1.1 ทฤษฎีแรกของการพัฒนา (The first development theory)

ทฤษฎีแรกของการพัฒนา เกิดขึ้นจากต้นแบบเก่าดั้งเดิมของการพัฒนาเศรษฐกิจสังคม ซึ่งกำหนดขึ้นในช่วงปลายศตวรรษที่ 18 โดย อัดัม สมิธ (Adam Smith) อัดัม เฟอร์กูสัน (Adam Ferguson) และ จอห์น มิลลา (John Millar) ซึ่งเป็นที่ยอมรับของนักวิชาการรุ่นใหม่ เช่น จอห์น โทเอ (John Toye)

โกฟเฟอรี ฮอธรอน (Groffery Howthron) ดัดเล ซีเยร์ส (Dudley Seers) และปีเตอร์ เพรสตัน (Peter Preston) ว่าเป็นจุดเริ่มต้นของแนวความคิดเกี่ยวกับความก้าวหน้าในปัจจุบัน ทฤษฎีแรกของการพัฒนาดังกล่าวนี้ ถือว่า วิธีของการยังชีพ (Mode of subsistence) ในสังคมมนุษย์ เป็นสิ่งสำคัญที่จะต้องนำมาพิจารณาเพื่อกำหนดเงื่อนไขของการพัฒนาทั้งทางเศรษฐกิจและสังคม โดยอาศัยพื้นฐานของสังคมอังกฤษและสกอตแลนด์ในศตวรรษที่ 18 นักวิชาการสามคนแรก คือ สมิธ เฟอร์กูสันและมิลลา มีความเห็นร่วมกันว่า การเปลี่ยนแปลงในวิถีการยังชีพมีอยู่ 4 ขั้นตอนที่สำคัญ คือ

- 1) การล่าสัตว์และการรวมกลุ่ม (Hunting and gathering)
- 2) วิธีชีวิตเรียบง่ายในชนบทและสงบแบบชาวนาหรือพวกเลี้ยงแกะ (Pastoralism)
- 3) ตั้งหลักแหล่งทำการเกษตรเป็นอาชีพ (Settled agriculture)
- 4) การค้าขาย (Commerce)

และทำนายด้วยว่า อารยธรรมด้านการพาณิชย์ (Commercial civilization) จะเป็นที่ยอมรับโดยทั่วไปในสังคมที่เจริญก้าวหน้า

แนวคิดของต้นแบบนี้ ก็คือ “การเปลี่ยนแปลงจากยุคป่าเถื่อนไปสู่ความเจริญรุ่งเรืองเป็นขั้นตอนที่ถือว่าการสร้างความก้าวหน้าไปสู่จุดหมายปลายทางตามความปรารถนาของทุกสังคม”

ตั้งแต่ต้นศตวรรษที่ 19 เป็นต้นมา ต้นแบบเก่าดั้งเดิมนี้ ได้แตกแขนงออกเป็นทฤษฎีการพัฒนา 3 ประการ คือ

- 1) ทฤษฎีวิวัฒนาการ (Evolutionary theory)
- 2) ทฤษฎีเทคโนแครต (Technocratic theory)
- 3) ทฤษฎีมาร์กซิสต์ (Marxist theory)

พวกเทคโนแครตและมาร์กซิสต์มีความเห็นว่า ข้อกำหนดเกี่ยวกับวิถียังชีพของต้นแบบดั้งเดิมนั้นไม่มีความชัดเจนพอ เพราะถือว่า วิถียังชีพ ระดับรายได้ ความมั่นคง วัตถุประสงค์ วัตถุประสงค์ และวัฒนธรรมของแต่ละสังคมเป็นตัวแปรตาม ส่วนปัจจัยแวดล้อม เช่น ภูมิอากาศ และความอุดมสมบูรณ์ของดินเป็นตัวแปรอิสระเท่านั้น โดยมีได้วิเคราะห์ว่า จะมีลูทางเข้าไปสู่อารยธรรมเชิงพาณิชย์ได้อย่างไร

จากต้นแบบดั้งเดิมดังกล่าว พวกเทคโนแครตจึงได้กำหนดต้นแบบขึ้นมาโดยนำเอาอารยธรรมทางวิทยาศาสตร์ (Scientific civilization) เข้ามาแทนอารยธรรมเชิงพาณิชย์ โดยอธิบายอารยธรรมทางวิทยาศาสตร์ว่า “องค์การทางสังคม” จะต้องประกอบด้วยตัวแปรสำคัญบางอย่าง เช่น คุณค่าเชิงวิทยาศาสตร์ที่มีเหตุผล ความเป็นระเบียบเรียบร้อย การไม่ยึดอยู่กับเรื่องส่วนบุคคล การแจกแจงภาระหน้าที่

สาระสำคัญของทฤษฎีเทคโนแครต ตามแนวคิดของ เซนต์ ซีมอน (Saint Simon) ได้อธิบายว่า “การสะสมความรู้และวิทยาการอย่างแท้จริงจะสามารถนำมาใช้ประโยชน์ในการปฏิรูปเศรษฐกิจและสร้างสรรค์ระบบสังคมได้ และสามารถปิดเป้าความสับสนในระบบสังคมได้ด้วย” ดังนั้น นักวิทยาศาสตร์ธรรมชาติและนักสังคมศาสตร์จึงได้รับการยอมรับว่าเป็นผู้นำในการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม ทั้งระดับชาติและระหว่างประเทศ”

แนวคิดดังกล่าวของไซมอน เป็นที่ยอมรับและมีอิทธิพลมากในหมู่นักวางแผนผู้เชี่ยวชาญขององค์การระหว่างประเทศที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาในปัจจุบัน

1.2 ทฤษฎีในสมัยอาณานิคม (Colonialism Theory)

ตั้งแต่ก่อนจนถึงระยะหลังสงครามโลกครั้งที่สอง นักสังคมศาสตร์ให้ความสนใจกับปัญหาทางสังคมและเศรษฐกิจของประเทศด้อยพัฒนาน้อยมาก ทั้ง ๆ ที่สภาพการณ์ต่าง ๆ ของประเทศเหล่านั้นยังด้อยพัฒนา ซึ่งแตกต่างกับประเทศพัฒนาอย่างมากมาย ผู้ที่สนใจและทำการศึกษาคำดำรงชีวิตของคนในประเทศด้อยพัฒนาถ้าส่วนใหญ่เป็นอาณานิคมนั้น มักจะเป็นพวกนักมานุษยวิทยาและนักชาติวงศ์วิทยา (Ethnologist) ที่สนใจในกลไกการทำงานต่าง ๆ ของสังคมดั้งเดิมที่อยู่เป็นป่าบนภูเขา เหตุผลที่ไม่ค่อยจะมีความสนใจในปัญหาความยากจนของประเทศด้อยพัฒนาในขณะนั้น ส่วนมากจะมาจากความสัมพันธ์แห่งอำนาจทางการเมืองระดับโลก ประเทศเมืองแม่ถือว่าการปกครองอาณานิคมเป็นงานอย่างหนึ่งของชาวยุโรปที่จะต้องทำให้สำเร็จลุล่วงไปด้วยดี โดยเฉพาะอย่างยิ่ง คือ การเปิดประเทศเหล่านั้นในทางเศรษฐกิจเพื่อผลประโยชน์กลับมาสู่เมืองแม่ ดังนั้น จึงไม่มีความสนใจในการที่จะศึกษาวิจัยถึงสาเหตุของความไม่สมดุลทางเศรษฐกิจหรือการที่จะหาวิธีแก้ไขปัญหาดังกล่าว หรือหากทำการศึกษาก็ได้ผลออกมาก็ไม่แน่ใจว่าจะสามารถทำให้ฝ่ายการเมืองยอมรับไปปฏิบัติได้ ยิ่งกว่านั้นการศึกษาดังกล่าวอาจส่งผลกระทบต่อฐานะของประเทศเมืองแม่ได้ด้วยเช่นกัน และยังไม่มีการคิดหาวิธีต่าง ๆ เหล่านี้จะแก้ไขให้สำเร็จได้ การเอาชนะความด้อยพัฒนาและความยากจนโดยการเพิ่มรายได้และยกมาตรฐานการดำรงชีวิตให้สูงขึ้นคงจะเป็นการเสี่ยงหรือความกล้าที่ขาดประสบการณ์อย่างมาก

แนวความคิดหนึ่งที่น่าสนใจ ก็คือ ความเห็นพื้นฐานอันหนึ่งที่ยอมรับกันแล้วว่าเป็นสาเหตุของความด้อยพัฒนา คือ ความด้อยพัฒนามีสาเหตุมาจากความเข้าใจว่าปัจจัยทางธรรมชาติจำนวนหนึ่งที่มีอยู่ตลอดเวลา โดยมิสามารถจะเอาชนะได้ แม้โดยมาตรการทางการเมืองก็ตาม ดังนั้น วิธีการทางทฤษฎีที่อธิบายตามแนวความคิดอันนี้ จึงถือว่าเป็นทฤษฎีความด้อยพัฒนา ไม่ใช่ทฤษฎีการพัฒนา ทั้งนี้ เพราะเป็นทฤษฎีที่ไม่มีแนวทางหรือกลยุทธ์ที่จะเอาชนะความด้อยพัฒนาได้

ลักษณะสำคัญยิ่งของความเห็นพื้นฐานอันนี้ ก็คือ ทัศนคติทางอารมณ์ที่ว่าเชื้อชาติของตัวเองดีกว่าพวกอื่น (Ethnocentrism) ความสูงเด่นทางร่างกายและความเฉลียวฉลาดของคนผิวขาวในประเทศอุตสาหกรรมทั้งหลายถือว่ามีสิทธิที่จะปกครองดูแลประเทศของคนผิวอื่น ๆ เหตุผลอันนี้ดูเหมือนจะเป็นเครื่องมือที่สมบูรณ์มาก เพราะคนผิวอื่นไม่อาจจะเปลี่ยนแปลงผิวของตัวเองให้ขาวได้ พวกผิวขาวจึงใช้เหตุผลนี้เสริมสร้างอำนาจเพื่อปกครองอาณานิคมได้และยังใช้อ้างอิงได้ด้วยว่าพวกผิวขาวไม่จำเป็นต้องรับผิดชอบทางศีลธรรมและทางการเมืองต่อความยากจนและความด้อยพัฒนาของคนผิวอื่นในประเทศอาณานิคม ทั้งยังอ้างต่อไปได้ด้วยว่าเป็นภาระหน้าที่ของคนผิวขาวที่จะต้องมาคอยปกครองดูแลคนเหล่านั้น ซึ่งไม่สามารถปกครองตนเองได้

2. ทฤษฎีสสมัยใหม่ (Modernization Theories)

ในยุคสมัยใหม่ มีทฤษฎีที่เกี่ยวกับการพัฒนาเกิดขึ้นเป็นจำนวนมาก กลุ่มทฤษฎีที่สำคัญมีดังต่อไปนี้ คือ

- 2.1 ทฤษฎีการทำให้ทันสมัย (Modernization Theory)
- 2.2 ทฤษฎีจักรวรรดินิยม (Imperialism Theory)
- 2.3 ทฤษฎีการพัฒนาอย่างอื่น (Others Development Theories)

ทั้งสองทฤษฎีเกิดจากประเพณีการคิดแบบคนในยุโรปและทั้งสองมีความคิดเหมือนกัน คือ มีเป้าหมายการพัฒนาที่จะให้ประเทศกำลังพัฒนาจำเรืงรอยตามกระบวนการความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจของประเทศพัฒนาแล้ว โดยใช้เวลาน้อยที่สุด เช่น ตามประเทศอุตสาหกรรมให้ทันสมัยในด้านสวัสดิการ แต่ทั้งสองทฤษฎีมีลักษณะตรงกันข้ามเมื่ออธิบายถึงความด้อยพัฒนาและตัวแบบของการเอาชนะความด้อยพัฒนา ซึ่งจะได้กล่าวต่อไปนี้ คือ

2.1 ทฤษฎีการทำให้ทันสมัย (Modernization Theories) ประกอบด้วย

- ทฤษฎีการทำให้ทันสมัย (Modernization theory)
- ทฤษฎีโครงสร้าง (Structural Theory)
- ทฤษฎีการแปลงรูป (Transformation Theory)
- ทฤษฎีการแพร่กระจาย (Diffusion Theory)
- ทฤษฎีการพัฒนาทวิภาค (Dual Development Theory)
- ทฤษฎีโครงสร้าง-หน้าที่นิยม (Structural-Functionalism Theory)
- ทฤษฎีการแก้ปัญหา (Solution Theory)
- ทฤษฎีการสะสมทุน (Capital Accumulation Theory)
- ทฤษฎีแรงผลักดันเพื่อการพัฒนา (Big Push Theory)
- ทฤษฎีการเจริญเติบโตอย่างสมดุล (Theory of Balance Growth)
- ทฤษฎีการเจริญเติบโตอย่างไม่มีดุลยภาพ (Theory of Unbalance Growth)

2.2 ทฤษฎีจักรวรรดินิยม (Imperialism Theories) ประกอบด้วย

- ทฤษฎีการพึ่งพา (Dependency Theory)
- ทฤษฎีความด้อยพัฒนา (Underdevelopment Theory)

2.3 ทฤษฎีอื่น (Other Development Theories) เช่น

- ทฤษฎีความพอใจในความต้องการขั้นพื้นฐาน (Theory of Satisfaction of Basic Needs)
- ทฤษฎีโครงสร้างความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ (Structural Theories of National Relation)

แนวความคิดกระแสหลักหรือปฏิฐานนิยม (Positivism)

การเกิดขึ้นของทฤษฎีการพัฒนา

เหตุผลในการที่จะให้เกิดแนวความคิดใหม่เพื่อใช้แทนแนวความคิดหรือทฤษฎีในสมัยอาณานิคมนั้น คงจะไม่สามารถแสดงให้เห็นได้ในเชิงวิทยาศาสตร์หรือความมีเหตุผลได้ แต่เป็นผลมาจากการเปลี่ยนแปลงทางผลประโยชน์และการรวมกลุ่มกันระหว่างประเทศต่าง ๆ ในช่วงเวลาที่สงครามโลกครั้งที่สองได้ยุติลง โดยการที่ประเทศอาณานิคมได้มีอิสระทางการเมือง และความขัดแย้งระหว่างกลุ่มประเทศตะวันออกหรือค่ายสังคมนิยมกับกลุ่มประเทศตะวันตกหรือค่ายประชาธิปไตยนำไปสู่การทบทวนอย่างจริงจังถึงปัญหาของประเทศด้อยพัฒนาในฐานะเป็นประเทศคู่ค้าขายและการเป็นสัมพันธมิตรเพื่อต่อต้านทางอุดมการณ์กับฝ่ายตรงข้ามด้วย การพิจารณาถึงเรื่องเหล่านี้นำไปสู่ความคิดของการให้ความช่วยเหลือเพื่อการพัฒนา ซึ่งมีขึ้นเป็นครั้งแรกในสมัยประธานาธิบดี แฮร์รี ทรูแมน (Harry Truman) ของประเทศสหรัฐอเมริกา โดยได้ประกาศใช้แผนงานสี่เป้าหมาย (Point Four Programme) เมื่อวันที่ 10 มกราคม ค.ศ. 1949 ซึ่งมีสาระสำคัญที่จะให้ความช่วยเหลือทางเทคนิคแก่คนที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ด้อยพัฒนาของโลก เพื่อให้คนเหล่านั้นสามารถผลิตอาหาร เครื่องนุ่งห่ม มีวัสดุในการสร้างที่อยู่อาศัย และมีเครื่องจักรกลไว้ใช้มากยิ่งขึ้น ซึ่งเป็นนโยบายต่างประเทศอย่างหนึ่งในสี่อย่างของรัฐบาลสหรัฐอเมริกา โดยได้อนุมัติจ่ายเงิน 35 ล้านดอลลาร์ในปี ค.ศ. 1950 เพื่อใช้ตามแผนปีแรกและ 50 ประเทศในองค์การสหประชาชาติได้เพิ่มเงินให้อีก 20 ล้านดอลลาร์สำหรับเป็นกองทุนพัฒนาระหว่างประเทศ

เมื่อคำนึงภาพทางการเมืองที่แปรเปลี่ยนไป พร้อมกันกับอิทธิพลของทั้งการต่อต้านของประเทศที่เคยเป็นอาณานิคม ซึ่งไม่ประสงค์จะเป็นคนชั้นสองอีกต่อไปและการยินยอมผ่อนปรนเพื่อผลทางการเมืองของประเทศอุตสาหกรรมตะวันตกแก่ประเทศที่ได้รับเอกราชใหม่ทั้งหลายแล้ว ทฤษฎีที่เชื่อว่าไม่สามารถเอาชนะความด้อยพัฒนาได้ในสมัยอาณานิคมนั้นจึงไม่อาจจะปรากฏขึ้นมาได้อีกต่อไป ในขณะเดียวกัน ความเห็นในแง่ดีก็มีมากขึ้น กล่าวคือ ปัญหาของการพัฒนามีเช่นเดียวกันทั้งในประเทศพัฒนาและด้อยพัฒนา และความแตกต่างทางด้านสังคมวัฒนธรรมไม่เป็นอุปสรรคขัดขวางความสำเร็จของการพัฒนาอีกต่อไป

จากความคิดดังกล่าวนำไปสู่ความต้องการนโยบายการพัฒนาที่สามารถอธิบายถึงเหตุที่มาของความด้อยพัฒนาที่แตกต่างไปจากแนวความคิดเดิมที่มีอยู่ในสมัยอาณานิคม และนำไปสู่แนวทางที่เป็นไปได้ในการเอาชนะความด้อยพัฒนา ดังนั้น เพื่อให้สอดคล้องกับการแบ่งโลกออกเป็นสองค่ายทางอุดมการณ์ความคิดเห็นที่มีเหตุผลใหม่ที่พัฒนาขึ้นมาอย่างตรงกันข้ามและเป็นปฏิปักษ์ต่อกัน จึงอธิบายในเชิงทฤษฎีได้ ดังนี้

1. ทฤษฎีการทำให้ทันสมัย (Modernization Theory)

นักทฤษฎีการพัฒนาได้ค้นหาวิธีการต่าง ๆ ขึ้นมาใหม่ ๆ โดยอาศัยกระบวนทัศน์ย่อย (Sub-paradigm) ที่แตกต่างกัน วิธีการต่าง ๆ ที่กล่าวถึงนี้มักสัมพันธ์กับปัญหาบางส่วนเท่านั้น การอธิบายของแต่ละแนวคิดมักจะไม่สอดคล้องกัน บางครั้งบางกรณีอาจขัดแย้งกันอย่างพอจะสังเกตเห็นได้ แม้ในเรื่องความพยายามที่จะวิเคราะห์ปัญหา การใช้กรอบการวิเคราะห์ก็ยังคงแตกต่างกันอยู่ ฉะนั้น จึงอาจจะกล่าวถึงได้ในลักษณะของแนวโน้มของทฤษฎีเท่านั้น

ความช่วยเหลือทางเศรษฐกิจ (Economic Aid) ที่ให้มาโดยประเทศพัฒนาแล้วส่วนใหญ่มุ่งที่ว่า ทำอย่างไรการพัฒนาเศรษฐกิจจึงจะเป็นไปได้ในระบบตลาดที่เสรีเหมือนกับประเทศตะวันตกหรือจะทำอย่างไรจึงจะทำให้การวางแผนทางเศรษฐกิจของชาติบรรลุผลสำเร็จได้อย่างรวดเร็วเหมือนกับที่เกิดขึ้นในบางประเทศที่พัฒนาแล้ว แนวคิดและนโยบายการพัฒนาอย่างเป็นระบบโดยอาศัยการควบคุมขององค์กรและการวางแผนของรัฐนั้น ได้มาจากทฤษฎีของ เคนส์ (Keynes) หรือยุคหลังเคนส์ (Post-Keynes) ซึ่งได้รับการยอมรับมากขึ้น ดังนั้น ระยะเวลาของทฤษฎีการพัฒนาจึงเพียงแต่ต้องการพิสูจน์ว่าตัวแบบความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจมหภาค (Macro-economic Growth Model) ตามแบบฮาร์รอด โดมาร์ (Harrod-Domar Type) เป็นเครื่องมือการวางแผนที่เหมาะสมเท่านั้น ยังไม่มีเครื่องมือใด ๆ ของทฤษฎีทางเศรษฐศาสตร์ที่เป็นที่ยอมรับ เพื่ออธิบายให้เห็นถึงกระบวนการของความเจริญเติบโตและกระบวนการพัฒนาแต่อย่างใด นับแต่ได้กำหนดตัวแบบนี้ขึ้นมาแล้ว ปลายทศวรรษ 1940 ได้มีนักเศรษฐศาสตร์ในประเทศกำลังพัฒนานำเอาไปใช้ในการวางแผนพัฒนาประเทศในหลาย ๆ ประเทศ เมื่อเวลาผ่านไปหลาย ๆ ปี ก็ทำให้มองเห็นว่า การนำเอาทฤษฎีความเจริญเติบโตแบบนี้มาใช้เป็นความผิดพลาด โดยมีเหตุผลสำคัญประการหนึ่งที่สนับสนุนคำกล่าวนั้น ก็คือ สูตรที่นำมาใช้ในตัวแบบความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจนี้มีลักษณะการกระทำที่ซ้ำ ๆ กันไป โดยมีได้มีแนวทางหรือกระบวนการในการทำให้เกิดความเจริญเติบโตแต่อย่างใด มีเพียงหลักการกว้าง ๆ ว่าจะต้องมีดุลยภาพ การที่จะให้มีลักษณะการกระทำที่ซ้ำกันเกิดขึ้นได้ในสภาพแวดล้อมที่แตกต่างกันของประเทศตะวันตกกับประเทศกำลังพัฒนานั้นคงเป็นไปได้ยาก เพราะมีหลายสิ่งหลายอย่างที่ไม่เหมือนกัน กล่าวคือ โครงสร้างทางสังคมองค์การหรือสถาบันต่าง ๆ รวมทั้งเจตคติของประชาชนตลอดจนกลไกการพัฒนาที่สำคัญ คือ ระบบราชการโครงสร้างพื้นฐานด้านต่าง ๆ รวมทั้งสภาพของตลาดการค้า เป็นต้น ความไม่เพียงพอในสภาพการณ์ต่าง ๆ ดังกล่าวนี้เป็นสาเหตุที่สำคัญที่ทำให้การทำให้ทันสมัยล้มเหลวอยู่มากมายหลายอย่างในสังคมกำลังพัฒนาประกอบกับกระบวนการทำให้เกิดการพัฒนาที่นำมาใช้ทั้งดัดแปลงและไม่ได้ดัดแปลงที่ยังไม่เหมาะสมถูกต้องจึงเป็นเหตุให้เกิดความล้มเหลวได้เช่นกัน

1) ทฤษฎีโครงสร้าง (Structural Theory)

นักวิทยาศาสตร์ในสมัยก่อนมักจะกล่าวอ้างว่า วัฒนธรรม สังคมวิทยา และดินฟ้าและอากาศเป็นเงื่อนไขสำคัญที่ทำให้เกิดความด้อยพัฒนา เอลสวอร์ธ ฮันติงตัน (Ellsworth Huntington) กล่าวว่าประชาชนในเขตร้อนจะมีวัฒนธรรมและเศรษฐกิจด้อยกว่าประชาชนในเขตอบอุ่น จูริอุส เอช โบค (Julius H. Boeke) กล่าวทำนองเดียวกันว่า ประชาชนในประเทศด้อยพัฒนาจะไม่มีประสิทธิภาพหรือร้นในการทำงานและไม่สนองตอบสิ่งจูงใจทางการเงิน จึงทำให้ระบบเศรษฐกิจมีลักษณะเป็นทวิภาค กล่าวคือ มีภาคเศรษฐกิจสมัยใหม่และภาคเศรษฐกิจดั้งเดิมอยู่ควบคู่กันไปโดยไม่มีความเกี่ยวข้องกัน การพัฒนาเศรษฐกิจจะไม่แผ่กระจายออกไปจากภาคสมัยใหม่ที่ก้าวหน้าเพราะสภาพของท้องถิ่นไม่เหมาะสม

โครงสร้างทวิภาคดังกล่าวนี้มีลักษณะหลาย ๆ ด้านประกอบกัน คือ

1. สภาวะที่แตกต่างกันระหว่างความเด่น (superior) กับความด้อย (inferior) อยู่ด้วยกันในพื้นที่หนึ่งพื้นที่ใดในเวลาเดียวกัน เช่น มีวิธีการผลิตที่ทันสมัยในเมืองกับวิธีการผลิตที่เก่าแก่โบราณในชนบทหรือมีผู้นำที่มีการศึกษาสูงและร่ำรวยกับมวลชนที่ไม่รู้หนังสือที่ยากจนหรือมีประเทศอุตสาหกรรมที่มั่งคั่งร่ำรวยกับประเทศเกษตรกรรมที่ยากจนและด้อยพัฒนาอยู่ด้วยกัน
2. การมีลักษณะตรงกันข้ามของสภาพการณ์ดังกล่าวในข้อแรกอยู่ด้วยกันนั้นจะต้องเป็นเรื่องที่ยืดเยื้อยาวนาน ไม่ใช่อยู่ในช่วงของการเปลี่ยนแปลงหรืออยู่ในขั้นของการพัฒนาหรือเป็นปรากฏการณ์ทางประวัติศาสตร์ที่จะสามารถทำให้ดีขึ้นได้ภายในเวลาช่วงหนึ่ง แต่เป็นสิ่งที่อยู่ด้วยกันอันยาวนานอย่างไม่เท่าเทียมกันหรือไม่มีความเสมอภาคกันอย่างยากที่จะทำให้หมดสิ้นไปได้
3. องศาแห่งความเด่นกับความด้อยที่มีอยู่นั้น นอกจากจะยังไม่มีความที่จะทำให้หมดไปได้อย่างง่าย ๆ และรวดเร็วได้แล้ว ยังทำท่าว่าจะเพิ่มมากยิ่งขึ้นเรื่อย ๆ ด้วย เช่น คนรวยก็ดูเหมือนจะยิ่งร่ำรวยขึ้นในขณะที่คนจนก็ยิ่งจนลงทุกวัน
4. ความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยแห่งความเด่นกับปัจจัยของความด้อยมีลักษณะที่อธิบายได้ว่าปัจจัยแห่งความเด่นมิได้ทำให้ปัจจัยของความด้อยดีขึ้นเลย หากจะมีอยู่บ้างก็มีเพียงเล็กน้อยมาก ในทางตรงกันข้ามมีแต่จะทำให้เลวลงยิ่งขึ้น กล่าวอีกนัยหนึ่ง ก็คือ ปัจจัยทั้งหลายที่ทำให้ประเทศพัฒนาแล้วหรือคนร่ำรวยแล้วยิ่งพัฒนาและร่ำรวยยิ่งขึ้นนี้ มิได้มีส่วนทำให้ประเทศด้อยพัฒนาหรือคนจนมีสภาพหรือฐานะดีขึ้นแต่ประการใดเลย แต่กลับทำให้ด้อยพัฒนาหรือยากจนลงไปอีก

นอกจากนี้ ไมเคิล พี โทดาโร (Michael P. Todaro) ยังได้แบ่งแนวคิดทวิภาคนี้ออกเป็นทวิภาคระหว่างประเทศ (international dualism) ทวิภาคภายในประเทศ (domestic dualism) ดังต่อไปนี้

1. ประเทศที่แข็งแกร่งและมีอำนาจย่อมสามารถควบคุมและจัดการกับทรัพยากรและตลาดสินค้าต่าง ๆ ให้เป็นประโยชน์กับตัวเองได้
2. การแผ่ขยายของการควบคุมครอบครองระบบเศรษฐกิจโดยนายทุนข้ามชาติทางการลงทุนในกิจกรรมต่าง ๆ
3. ประเทศที่มั่งคั่งร่ำรวยมีสิทธิพิเศษที่จะเข้าถึงวัตถุดิบที่หายากขาดแคลนได้
4. การนำออกซึ่งวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีที่ไม่เหมาะสมจากประเทศพัฒนาแล้ว
5. เสรีภาพสำหรับประเทศอุตสาหกรรมในการบังคับขายสินค้าขายของตัวเองไปยังตลาดที่เปราะบางในประเทศโลกที่สามอยู่เบื้องหลังกำแพงภาษีนำเข้าสำหรับบริษัทข้ามชาติที่ผูกขาด
6. การถ่ายทอดระบบการศึกษาที่ล้ำสมัยและไม่เกี่ยวข้องให้กับประเทศกำลังพัฒนาที่ถือว่าการศึกษาเป็นองค์ประกอบสำคัญของกระบวนการพัฒนา
7. ความสามารถของประเทศร่ำรวยที่สามารถแยกแยะความพยายามที่จะเป็นประเทศอุตสาหกรรมของประเทศยากจนโดยอาศัยการทุ่มเทสินค้าเข้าไปขายในราคาต่ำมาก (Dumping's cheap products) เพื่อควบคุมและครอบครองตลาด
8. ทฤษฎีและนโยบายการค้าระหว่างประเทศที่เป็นอันตรายอย่างน่าสะพรึงกลัว คือ การทำให้ประเทศโลกที่สามติดอยู่ในกรอบที่มีเพียงสินค้าพื้นฐาน (Primary product) เป็นสินค้าออกอันจะมีรายได้จากสินค้าส่งออกเหล่านี้ลดลงเรื่อย ๆ
9. นโยบายการให้ความช่วยเหลือที่นำกลัวซึ่งเป็นการช่วยทำให้โครงสร้างทวิภาคทางเศรษฐกิจภายในมีอยู่ต่อไป ตลอดไปอย่างขมขื่น
10. การสร้างผู้นำในประเทศด้อยพัฒนาให้มีความซื่อสัตย์ทั้งทางเศรษฐกิจและทางอุดมการณ์ต่อโลกภายนอกทั้งด้านทุนนิยมและสังคมนิยม
11. การถ่ายทอดวิธีการที่ไม่เหมาะสมของการฝึกอบรมความรู้ในระดับมหาวิทยาลัยให้มีมาตรฐานความรู้วิชาชีพที่ไม่เกี่ยวข้องเหมาะสมกับสภาพแวดล้อม
12. ประเทศร่ำรวยมีความสามารถใช้จ่ายเงินเป็นเหยื่อล่อเอาคนที่มีความรู้ไปจากประเทศด้อยพัฒนา
13. ผลการโฆษณาสินค้าฟุ่มเฟือยให้แก่ผู้มั่งคั่งร่ำรวยได้ใช้ทั้งภายในประเทศของตัวเองและนอกประเทศ ซึ่งก็คือ ประเทศด้อยพัฒนาได้รู้ได้เห็นเป็นตัวอย่างและเป็นการทำลายศีลธรรมด้วย เช่น ในทางภาพยนตร์และแมกกาซีน เป็นต้น

ทวิภาคภายในประเทศ จะเห็นได้ว่าจากประชาชนส่วนใหญ่มีอาชีพการเกษตรกรอาศัยอยู่ในชนบทที่กระจุกกระจายมีรายได้น้อย ส่วนคนจำนวนน้อยที่มีรายได้สูงอาศัยอยู่ในเมืองมีสิทธิหลาย ๆ อย่าง มีอำนาจ อยู่ในย่านที่เจริญและสะดวก ในขณะที่เดียวกัน ก็มีสลัมจำนวนมากล้อมรอบอยู่โดยมีพลเมืองรายได้น้อยอาศัยอยู่อย่างแออัดไม่ถูกสุขลักษณะอนามัยที่ดี ทวิภาคภายในนี้อาจแบ่งได้เป็น 4 ด้าน คือ

1. ทวิภาคทางเศรษฐกิจ (Economic dualism) ได้แก่ การมีอยู่ของสภาพทางเศรษฐกิจแบบดั้งเดิมโบราณสามารถอยู่ได้ด้วยตัวเองกับภาคเศรษฐกิจแบบสมัยใหม่ มีตลาดซื้อขายสินค้า
2. ทวิภาคทางสังคม (Social dualism) มีความแตกต่างกันด้านเชื้อชาติเผ่าพันธุ์ของคนแตกต่างทางด้านโครงสร้างทางสังคม (Social Structure) ตลอดจนพฤติกรรมของคนแตกต่างกัน
3. ทวิภาคทางเทคโนโลยี (Technological dualism) มีความแตกต่างกันในเรื่องภาคแรงงานของคนแบบดั้งเดิมและไม่มีทักษะ (labour-intensive) กับภาคการใช้เครื่องยนตร์เครื่องจักรที่ทันสมัยก้าวหน้า
4. ทวิภาคทางภูมิภาค (Regional dualism) มีความแตกต่างระหว่างเมืองกับชนบทหรือระหว่างพื้นที่ ๆ เจริญก้าวหน้าทันสมัยมีความสะดวกต่าง ๆ กับพื้นที่ด้อยพัฒนาซึ่งขาดแคลนทั้งความสะดวกสบายและบริการต่าง ๆ ทวิภาคลักษณะนี้อาจถือเป็นส่วนหนึ่งของทวิภาคทางเศรษฐกิจได้

เจ้าตำรับทฤษฎีโครงสร้างอีกคนหนึ่ง คือ เบิร์ต เอฟ โฮเซลิทซ์ (Bert F. Hoselitz) กล่าวไว้ในเชิงต้นแบบว่า ประเทศด้อยพัฒนากับประเทศพัฒนาแล้วมีช่องว่างที่แตกต่างกันในด้านทัศนคติทางสังคม (social norms) ซึ่งมีผลการกำหนดและแจกจ่ายหรือกระจายบทบาทต่าง ๆ ของคนในสังคม ดังนั้น การพัฒนาจึงจำเป็นต้องมีการแผ่กระจายที่ก้าวหน้าของทัศนคติและสถาบันสมัยใหม่ให้ทั่วถึง

2) ทฤษฎีการแปลงรูป (Transformation Theory)

ทฤษฎีเกี่ยวกับการแปลงรูปเหล่านี้อ้างอิงถึงวิธีการอนุมานและการทำนายในเรื่องเกี่ยวกับช่วงของการเปลี่ยนแปลงซึ่งโครงสร้างทางเศรษฐกิจและสังคมที่ด้อยพัฒนา โดยพิจารณาจากการวิเคราะห์โครงสร้างและสาเหตุต่าง ๆ ของความด้อยพัฒนาที่กล่าวมาแล้ว แนวความคิดพื้นฐานเกี่ยวกับวิธีการเหล่านี้ ก็คือ ความมีประสิทธิภาพทางเศรษฐกิจและสังคมที่พัฒนาขึ้นมาด้วยแนวทางของตัวเองเป็นโครงสร้างแบบหนึ่งโดยเฉพาะ และถือว่าประเทศด้อยพัฒนาไม่มีหลักแหล่งของตัวเอง จะต้องดำเนินรอยตามกระบวนการพัฒนาที่เคยเกิดขึ้นแล้วในสมัยหนึ่งของประเทศอุตสาหกรรม

ทฤษฎีการแปลงรูปก็เช่นกันมีปัจจัยในลักษณะดังกล่าวอยู่ไม่น้อย เพราะในการกำหนดวัตถุประสงค์ที่ดีหรือการตัดสินใจเลือกกลยุทธ์ในการพัฒนาก็ดี มักจะมีแบบแผนหรือมาตรฐานอยู่ในหัวใจเป็นแนวทางหรือเป็นหลักอยู่แล้ว

3) ทฤษฎีการแผ่กระจาย (Diffusion Theory)

เกี่ยวกับแนวความคิดการแผ่กระจายนี้ โฮสต์ บุษเซอร์ (Horst Buscher) ได้อธิบายไว้โดยกำหนดเป็นข้อสันนิษฐานว่า กระบวนการเปลี่ยนแปลงจะดำเนินไปได้โดยการถ่ายเทปัจจัยการผลิตที่หายาก เช่น ทุน การริเริ่มเปลี่ยนแปลงทางเทคนิคใหม่ และความรู้ในการทำงาน (know-how) เป็นต้น จากประเทศอุตสาหกรรมไปยังประเทศกำลังพัฒนาและความก้าวหน้าที่เกิดขึ้นในภาคทันสมัยจะแผ่กระจายไปทั่วประเทศ กล่าวคือ มีสินค้าอุปโภคบริโภค เทคนิค และแนวโน้มทางพฤติกรรมและสถาบันอย่างทั่วถึง

โรนัลด์ เอช ซิลโคท (Ronald H. Chilcote) กล่าวว่า การบรรลุผลสำเร็จของลัทธิทุนนิยมที่เกิดขึ้นโดยทั่วไปนั้น ถือเป็นผลของทฤษฎีการแผ่กระจายความพัฒนาทั้งสิ้น แฮร์รี จี จอห์นสัน (Harry G. Johnson) ได้กล่าวเกี่ยวกับทฤษฎีการแผ่กระจายการพัฒนาไว้ว่า กระบวนการพัฒนาการอุตสาหกรรมมีลักษณะสำคัญประการแรก คือ เมื่อมีการอุตสาหกรรมเกิดขึ้น ณ ประเทศใดหรือพื้นที่แห่งไหนย่อมมีแนวโน้มที่จะทำให้การอุตสาหกรรมมีมากยิ่งขึ้น มีรายได้สูงขึ้น มีความเชี่ยวชาญเฉพาะด้าน มีการแบ่งงานกันทำ และมีระบบเศรษฐกิจที่แสวงประโยชน์อันนำไปสู่การดึงเงินทุนและแรงงานเข้าไปยังตลาด ทำให้เกิดปัจจัยการผลิตและวงจรความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจอันเป็นลักษณะสำคัญของระบบการอุตสาหกรรมและทำให้เกิดความไม่เท่าเทียมกันของรายได้ระหว่างพื้นที่ ๆ พัฒนาหรือเรียกว่า ศูนย์กลาง (center) กับพื้นที่ห่างไกลออกไปหรือเรียกว่า พื้นที่ขอบนอก (periphery) สำคัญกว่าความไม่เท่าเทียมกันดังกล่าว ก็คือ วงจรของความเป็นเหตุเป็นผล (cumulative circle of causation) ที่เสริมสร้างแรงดันทางเศรษฐกิจหลาย ๆ ประการ และทำให้กระบวนการพัฒนาแผ่กระจายไปสู่พื้นที่ขอบนอก โดยระบบเศรษฐกิจของศูนย์กลางต้องการทรัพยากรธรรมชาติ วัตถุดิบ ทรัพยากรแร่ ทรัพยากรที่หายาก อาหาร และราคาของสิ่งต่าง ๆ มีแนวโน้มสูงขึ้น จึงต้องแสวงหาของราคาถูกกว่าในพื้นที่ขอบนอก นอกจากนี้ยังมีความต้องการทุนและแรงงานที่มีลักษณะเพื่อจะทำให้พื้นที่ขอบนอกเป็นแหล่งผลิตต่อไป คนที่อยู่ในพื้นที่ขอบนอกจึงคุ้นเคยกับความรู้เฉพาะด้าน การแบ่งงานกันทำ มีรายได้สูงขึ้น มีการส่งสินค้ามากขึ้น และการมีรายได้สูงขึ้นทำให้สามารถผลิตสินค้าได้และส่งออกขายกับประเทศเพื่อนบ้านซึ่งอยู่ในพื้นที่ขอบนอกด้วยกันและส่งขายให้ประเทศศูนย์กลางด้วย

กลไกอีกอย่างหนึ่งของการแผ่กระจายการพัฒนา ได้แก่ การเคลื่อนไหวของแรงงานระหว่างประเทศ เมื่อเปรียบเทียบกับทุนและเทคโนโลยี รวมทั้งความก้าวหน้าทางเทคนิคทั่ว ๆ ไป เพื่อเพิ่มค่าจ้างแรงงานความก้าวหน้าทางเทคนิคในประเทศศูนย์กลางจะค่อย ๆ เพิ่มค่าจ้างที่นั่นเมื่อเทียบกับประเทศขอบนอกปรากฏการณ์ดังกล่าวจะทำให้มีการผลิตเกิดขึ้นในประเทศขอบนอกโดยใช้ทุนและเทคโนโลยีจากประเทศศูนย์กลางและใช้แรงงานราคาต่ำกว่าในประเทศขอบนอก การผลิตก็มักจะทำเพื่อขายในประเทศขอบนอกเองซึ่งก่อนหน้านี้ซื้อจากประเทศศูนย์กลาง และต่อมาถ้าค่าขนส่งไม่แพงเกินไปอาจส่งสินค้านั้นไปขายในประเทศศูนย์กลางด้วยกลไกสำคัญในเรื่องนี้ ก็คือ ค่าจ้างแรงงานและการฝึกอบรมแรงงาน ส่วนประเทศศูนย์กลางจะมุ่งผลิตสินค้าที่มีขนาดใหญ่ ใช้ความรู้เฉพาะด้าน และคนที่มีความรู้สูง

การใช้กลไกทั้งสองประการเพื่อถ่ายทอดกระบวนการพัฒนาให้กับพื้นที่ขอบนอกโดย ศูนย์กลางนั้นต้องอาศัยสภาพแวดล้อมในพื้นที่ขอบนอกที่เอื้ออำนวยด้วย เช่น

1. นโยบายของรัฐบาลจะเป็นตัวสำคัญต่อการแผ่กระจายการพัฒนาดังกล่าว กลไก ประการแรกจะเป็นไปได้หรือไม่ขึ้นอยู่กับ
2. รายได้จากการส่งออกและอาจล้มเหลว ถ้ามี
3. ประชากรเพิ่มมากขึ้นไปจนทำให้รายได้ต่อหัวต่ำมาก
4. ในกรณีของการทำอุตสาหกรรมที่ใช้ทุนและเทคโนโลยี (Capital Intensive) เช่น การทำเหมืองแร่ การจ้างแรงงานและรายได้ในท้องถิ่นอาจน้อยเกินไปที่จะเป็นตลาด ที่พอเพียงสำหรับการพัฒนาต่อไปได้ ยิ่งกว่านั้น
5. องค์การทางสังคมดั้งเดิมอาจเป็นอุปสรรคต่อการเปลี่ยนแปลงปรับปรุงด้วย

ในทำนองเดียวกัน กลไกการพัฒนาอุตสาหกรรมประการที่สองนั้น ถ้าการศึกษาและการ ฝึกอบรมมุ่งทำให้ปัญญาชนมีลักษณะสอดคล้องกับการดำรงชีวิตแบบดั้งเดิมของพื้นที่ขอบนอกหรือ เพื่อตอบสนองอาชีพทางการเมืองและการบริหารเท่านั้น โดยไม่คำนึงถึงการอุตสาหกรรมแล้ว ปัญหา ก็จะมีอยู่เช่นเดียวกัน เพราะลักษณะต่าง ๆ ของสังคมแบบดั้งเดิมนั้นมิได้ส่งเสริมความเป็น ผู้ประกอบการ อย่างไรก็ตาม จอห์นสัน กล่าวเชิงสรุปว่า ประเทศด้อยพัฒนาควรเร่งพัฒนาเศรษฐกิจ โดยมียุทธศาสตร์ที่ชัดเจนเกี่ยวกับการกำหนดโครงสร้างทางอุตสาหกรรมให้เหมือนกับประเทศที่พัฒนา แล้ว และมุ่งไปสู่การเลี้ยงตัวเองได้ รวมทั้งการส่งออกตามความต้องการของประเทศพัฒนาแล้วด้วย หรือกล่าวโดยสรุปเกี่ยวกับทฤษฎีการแผ่กระจายความเจริญ ก็คือ กระบวนการถ่ายเทปัจจัยหายาก ของการผลิต เช่น ทุน เทคนิคใหม่ ๆ และความรู้ เป็นต้น จากประเทศอุตสาหกรรมไปสู่ประเทศกำลัง พัฒนา ความเจริญก้าวหน้าที่เกิดขึ้นในพื้นที่ศูนย์กลางจะแผ่กระจายไปยังพื้นที่ขอบนอกในเรื่องสินค้า เทคนิค พหุติกรรม และสถาบันต่างๆ

อย่างไรก็ตาม ซิลโคท ได้จำแนกทฤษฎีการแผ่กระจายไว้ 3 แบบด้วยกัน คือ

1. ทฤษฎีการพัฒนาทางด้านการเมืองแบบประชาธิปไตยที่เกิดขึ้นในประเทศทุนนิยม ก้าวหน้าทั้งหลาย เช่น ทฤษฎีประชาธิปไตยสมัยใหม่ (Modern Democracies) จากผลงานของ เจมส์ ไบรซ์ (James Bryce) ในปี ค.ศ. 1921 และระบบการ ปกครองแบบประชาธิปไตยที่มีรัฐธรรมนูญของ คาร์ล เจ ฟรีดริช (Carl J. Friedrich) ในปี ค.ศ. 1937 ผลงานดังกล่าวนี้เน้นถึงคุณค่าและการปฏิบัติของระบอบ ประชาธิปไตยตะวันตก (โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ความชอบธรรมของรัฐธรรมนูญ การมีส่วนร่วมของประชาชนโดยการเลือกตั้ง มีระบบพรรคการเมือง พลายพรรค และมี การแข่งขันทางการเมือง)

เซมัวร์ มาร์ติน ลิปเซท (Seymour Martin Lipset) ได้รวบรวมเนื้อหาสาระสำคัญเข้าด้วยกันเมื่อปี ค.ศ. 1959 เป็นข้อกำหนดของประชาธิปไตยตามแนวทางแห่งความชอบธรรมทางการเมืองและการพัฒนาทางเศรษฐกิจ ในปี ค.ศ. 1966 ลูเซียน พาย (Lucian Pye) ได้รวมเอาสาระสำคัญเหล่านี้ไว้ด้วยกันในเรื่องจุดรวมของการเมืองแบบประชาธิปไตย (Focus on Political Democracy) ภายหลังจากต่อมา พัฒนาการทางการเมืองในประเทศตะวันตกได้เพิ่มความสนใจให้กับการแบ่งงานตามความรู้เฉพาะด้าน ความเสมอภาค และความสามารถของระบบการเมือง ทั้งยังผ่านวิกฤตการณ์ทางเอกลักษณ์ ความชอบธรรม การมีส่วนร่วม การเข้าไปได้อย่างทั่วถึง (Penetration) ของบริการและอำนาจรัฐและการกระจายอำนาจทางการเมือง

2. ทฤษฎีการแผ่กระจายที่เกี่ยวกับลัทธิชาตินิยมซึ่งเป็นแนวความคิดทางยุโรปที่ให้ความสนใจกับสัญลักษณ์ของชาติ เช่น เพลงชาติ ธงชาติ ความเป็นปึกแผ่นทางสถาบัน อธิปไตยของชาติ ข้อความที่เกี่ยวกับความจงรักภักดีและความรู้สึกร่วมกันของคนในชาติหรือเจตจำนงที่มีอยู่ในสำนึกของคนทั้งชาติ เป็นต้น ลัทธิชาตินิยมทำให้เกิดพลังทางอุดมการณ์และแรงจูงใจเพื่อการพัฒนา โดยปกติแล้วลัทธิชาตินิยมจะเน้นไปสู่การพัฒนาตามแนวทางทุนนิยม เช่น ที่เกิดขึ้นในประเทศฝรั่งเศส เยอรมันนี และอิตาลี ระหว่างเวลาในศตวรรษที่ 19 หรือเมื่อไม่นานมานี้ในประเทศใหม่ ๆ ในทวีปอาฟริกา เอเชีย และลาตินอเมริกา
3. ทฤษฎีการแผ่กระจายอีกแบบหนึ่งมีลักษณะเป็นเส้นตรงไปสู่สภาวะทันสมัย โดยมีความเชื่อว่าประเทศในโลกด้านตะวันตกจะแผ่กระจายค่านิยม เงินลงทุน และเทคโนโลยีไปสู่ประเทศพัฒนาน้อยทั้งหลายให้มีอารยธรรมมากขึ้นตามแนวทางประเทศพัฒนาแล้วทางตะวันตก การพัฒนาตามแนวทางนี้มีกระบวนการขั้นตอนซึ่งกำหนดไว้ดังต่อไปนี้

การพัฒนาทางเศรษฐกิจของ วอลท์ ดับเบิลยู โรสโตว์ (Walt W. Rostow) ซึ่งถือว่ากระบวนการพัฒนามีขั้นตอนต่อเนื่องไปสู่ความสำเร็จและเป็นแบบแผนทางอุดมคติ ซึ่งเป็นแนวความคิดที่มีอิทธิพลพอสมควรในช่วง 1960 โดยมีขั้นตอนดังนี้

1. สังคมโบราณ (Traditional society)

เป็นสังคมที่มีโครงสร้างที่เป็นปัญหาต่อการพัฒนาอย่างมากและอาจกล่าวได้ว่าเป็นสังคมที่ไม่เปลี่ยนแปลง ไม่มีการใช้วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีสมัยใหม่ มีการผลิตที่จำกัดมาก ทรัพยากรที่ใช้เพื่อการเกษตรมีอัตราส่วนสูงมาก ในโครงสร้างทางสังคม มีการใช้อำนาจตามระดับของการบังคับบัญชาการเปลี่ยนแปลงฐานะของคนในสังคมโดยอาศัยคุณวุฒิและความสามารถแทบจะเป็นไปไม่ได้เลย ครอบครัวและเชื้อสายต้นตระกูลของคนมีบทบาทสำคัญมาก และมีการถ่ายทอดความเชื่อถือต่าง ๆ สืบกันไปชั่วลูกชั่วหลาน สังคมแบบนี้จึงมีลักษณะเป็นสังคมเกษตรดั้งเดิมและยึดมั่นอยู่กับค่านิยมและความเชื่อเก่า ๆ ที่ถ่ายทอดกันมาเป็นเวลายาวนาน

2. สมัยหลังสังคมโบราณ (Post-traditional society)

ขั้นเตรียมพร้อมที่จะออกเดินทาง (Pre-conditions for take-off) หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า สังคมกำลังเปลี่ยนแปลง (Transitional society) ก็ได้เพราะเป็นช่วงของสังคมโบราณเปลี่ยนแปลง เพื่อแสวงประโยชน์จากความเจริญทางวิทยาศาสตร์สมัยใหม่ เป็นระยะของการเตรียมตัวของสังคมในด้านต่าง ๆ ซึ่งส่วนใหญ่จะต้องมีการเปลี่ยนแปลง ถ้าสังคมใดมีลักษณะโบราณมากและมีความมั่นคง เช่นประเทศส่วนใหญ่ในยุโรปและประเทศเกือบทั้งหมดในทวีปเอเชีย ออฟริกา และตะวันออกกลาง เมื่อมีความจำเป็นจะต้องปรับปรุงเปลี่ยนแปลงทั้งโครงสร้างของสังคม ระบบการเมือง และเทคนิคการผลิต ย่อมจะเปลี่ยนแปลงได้ยากและต้องใช้เวลาอันยาวนานไม่เหมือนกัน บางประเทศที่มีลักษณะอันเปลี่ยนแปลงได้ง่าย เช่น ประเทศสหรัฐอเมริกา แคนาดา ออสเตรเลีย นิวซีแลนด์ และประเทศอื่น ๆ บางประเทศ เพราะไม่สู้จะมีสิ่งที่ถ่ายทอดกันมาตั้งแต่ดั้งเดิมมากนัก ประกอบกับมีทรัพยากรและลักษณะบางประการที่ส่งเสริมการเปลี่ยนแปลง จึงสามารถเตรียมตัวนำสังคมเปลี่ยนเข้าไปสู่ขั้นที่สามได้โดยใช้เวลาไม่ยาวนานนัก

ลักษณะของการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญในขั้นของการเตรียมตัวเพื่อออกเดินทางของการพัฒนา ได้แก่การเปลี่ยนจากสังคมโบราณที่มีลักษณะเป็นสังคมเกษตรกรรม ประชาชนส่วนใหญ่ประมาณร้อยละ 75 เป็นเกษตรกรเข้าไปสู่การเป็นสังคมอุตสาหกรรม มีการคมนาคมและการสื่อสารที่เจริญก้าวหน้าขึ้น มีการค้าขายสินค้าและจัดบริการต่าง ๆ การจัดการทางด้านการเมืองการปกครอง การเศรษฐกิจ และสังคม ไม่ควรจำกัดขอบเขตอยู่ในอาณาเขตแคบ ๆ เฉพาะท้องถิ่นหรือภูมิภาคหนึ่ง ๆ เท่านั้น แต่ควรจะมีแนวโน้มกว้างไกลขึ้นไปถึงระดับชาติและระหว่างประเทศ

ทัศนคติของการมีลูกควรเปลี่ยนไปในทางที่ทำให้อัตราการเกิดของประชากรลดลง ประชากรจะได้ไม่มากเกินไป ซึ่งถือว่าเป็นปัญหาของความเจริญก้าวหน้า เจ้าของที่ดินรายใหญ่เป็นกลุ่มชนที่มีรายได้เหลือใช้ ควรจะหาทางนำเงินส่วนนี้มาช่วยประเทศในการสร้างถนน โรงเรียน และสวัสดิการต่าง ๆ แทนที่จะปล่อยให้แต่ละคนมีเงินเหลือและใช้จ่ายตามความพอใจ เช่น ทัศนิจรต่างประเทศ สร้างโบสถ์ สร้างวัด สร้างบ้านพักตากอากาศชายทะเล และซื้อเครื่องประดับส่วนตัว เป็นต้น

ความรู้สึกรู้สึกว่าค่าของคนและฐานะของคนอยู่ที่การเกิดหรือตระกูลที่ให้กำเนิดเปลี่ยนไปเป็นการให้ความสำคัญกับคุณวุฒิ ความรู้ ความสามารถ หรือความรู้ความชำนาญในการทำงานเฉพาะด้าน และที่สำคัญที่สุด ก็คือ ความเชื่อที่ว่าสิ่งแวดล้อมทางกายภาพของมนุษย์เป็นสิ่งที่สร้างขึ้นโดยธรรมชาติ และโดยพระเจ้าเป็นผู้เป็นเจ้าของ ควรจะเปลี่ยนไปสู่ความมีเหตุผล เพื่อให้คนมีความคิด มีเหตุผลและสามารถทำการผลิตได้มากขึ้น และก่อให้เกิดความเจริญก้าวหน้า

3. ขั้นที่สามของการพัฒนาคือการออกเดินทาง (Take-off)

เป็นช่วงของการเอาชนะการต่อต้านขัดขวางและอุปสรรคต่าง ๆ ของสังคมโบราณได้แล้ว เพราะสิ่งเหล่านี้ เป็นปัญหาของความเจริญเติบโต ในขณะเดียวกัน พลังต่าง ๆ ที่ทำให้เกิดความก้าวหน้าทางเศรษฐกิจ ได้แผ่ขยายไปอย่างทั่วถึงในสังคมและสามารถทำให้มีความเจริญเติบโตได้อย่างปกติต่อไป ในช่วงของขั้นการออกเดินทางนี้ อัตราการลงทุนและการออมทรัพย์อาจเพิ่มขึ้นจากร้อยละ 5-10 ของรายได้แห่งชาติหรือมากกว่าก็ได้ มีการลงทุนทางอุตสาหกรรมใหม่ ๆ แผ่ขยายอย่างรวดเร็ว ผลประโยชน์ที่ได้จากการผลิตส่วนใหญ่จะนำมาใช้ในการขยายการลงทุนต่อไปอีก การอุตสาหกรรมใหม่ ๆ ที่เพิ่มขึ้นนี้จะช่วยให้คนมีงานทำ ในขณะเดียวกันจะมีความต้องการบริการต่าง ๆ

ที่จำเป็นเพื่อสนับสนุนการอุตสาหกรรมเหล่านี้ อันส่งผลทำให้คนมีรายได้สูงขึ้น มีผู้ประกอบการเพิ่มมากขึ้น มีผู้ลงทุนในภาคเอกชนมีการปรับปรุงวิธีการผลิตให้ทันสมัย และมีการใช้ทรัพยากรให้เป็นประโยชน์ได้มากขึ้น

4. ขั้นขับเคลื่อนไปสู่ความโตเต็มที่ (Drive to maturity)

เมื่อผ่านขั้นออกเดินทางมาแล้วประมาณ 40 ปี จะเป็นช่วงของความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ มีการใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่อย่างกว้างขวาง มีการใช้ทุนประมาณร้อยละ 10-20 ของรายได้ประชาชาติเพื่อการลงทุน ที่สำคัญคือ สามารถทำให้ผลผลิตเพิ่มสูงกว่าอัตราการเพิ่มของประชากรอย่างมาก มีการเร่งการลงทุนทางอุตสาหกรรมใหม่ ๆ ให้รวดเร็วยิ่งขึ้น มีการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงเทคนิคการผลิตให้ก้าวหน้า มีความสามารถแข่งขันทางเศรษฐกิจระหว่างประเทศได้ สามารถผลิตสินค้าที่เคยสั่งซื้อจากต่างประเทศมาก่อนได้เองภายในประเทศและมีสินค้าส่งออกใหม่ ๆ ให้สอดคล้องกัน การปรับปรุงค่านิยมหรือสถาบันต่าง ๆ ที่มีอยู่เดิมให้เหมาะสมกับสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงไป โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ให้มีลักษณะที่สนับสนุนส่งเสริมความเจริญเติบโตหรืออย่างน้อยก็ไม่ให้เป็นปัญหาและอุปสรรคต่อความเจริญดังกล่าว กระบวนการทางอุตสาหกรรมและเทคโนโลยีอาจมีความสลับซับซ้อนยิ่งขึ้น โดยเปลี่ยนจากสมัยของการอุตสาหกรรมถ่านหิน เหล็ก และอุตสาหกรรมหนักทางด้านรถไฟ ไปสู่สมัยของเครื่องยนต์ เครื่องจักรกล เครื่องเคมี และเครื่องไฟฟ้า เหมือนอย่างประเทศอังกฤษ ฝรั่งเศส และเยอรมันนีเมื่อปลายศตวรรษที่ 19

5. ขั้นของการบริโภคขนาดใหญ่ (The age of high mass-consumption)

ในขั้นนี้ ได้มีการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจสำคัญ ๆ ที่ทำให้เกิดความเจริญเติบโตเข้าสู่การผลิตสินค้าเพื่อการบริโภคและการบริการต่าง ๆ เช่น มีการเปลี่ยนแปลงจากอุปทานหรือการผลิตไปสู่อุปสงค์หรือความต้องการ และจากปัญหาของการผลิตไปสู่ปัญหาของการบริโภคและสวัสดิการว่าทำอย่างไรจึงจะทำให้มีอาหารและบริการที่อำนวยความสะดวกสบายและความพอใจให้กับประชาชนได้ เพื่อให้ประชาชนได้รับความสุขโดยทั่วกัน ในขณะที่เดียวกัน ก็คงยังมีความเจริญก้าวหน้าทางเทคโนโลยี มีการเพิ่มผลผลิตทางอุตสาหกรรมอยู่ต่อไป พร้อมกับการสร้างความมั่นคงของอิทธิพลออกไปนอกอาณาเขต มีการใช้ทรัพยากรไปในทางทหารและนโยบายต่างประเทศมากขึ้น อันเป็นการสร้างชื่อเสียงของประเทศให้เป็นที่เชื่อถือ

4) ทฤษฎีการพัฒนาทวิภาค (Dual Development Theory)

ผู้ที่มีแนวความคิดคล้ายคลึงกันในเรื่องการพัฒนาทวิภาคนี้ มี ดับเบิลยู อาร์เธอร์ เลวิส (W. Arthur Lewis) กัสตาฟ เรนิส (Gustav Renis) จอห์น ซี เอช เฟิ (John C. H. Fei) และ เดล ดับเบิลยู จอร์แกนสัน (Dale W. Jorgenson) ได้กล่าวไว้ว่า “การโยกย้ายปัจจัยด้านแรงงานจากภาคการเลี้ยงตัวเอง (Subsistence sector) ไปทำงานในภาคอุตสาหกรรม จะช่วยลดความแตกต่างระหว่างทั้งสองภาคดังกล่าวได้และสามารถทำให้มีบูรณาการในระดับที่สูงขึ้นอย่างทั่วถึงของระบบเศรษฐกิจ”

กัสตาฟ เรนิส (Gustav Renis) และจอห์น ซี เอช เฟิ (John C. H. Fei) ได้กล่าวไว้ในเรื่องทฤษฎีการพัฒนาเศรษฐกิจ โดยกล่าวถึงแรงงานส่วนเกินในภาคการเกษตรซึ่งมีอัตราการเกิดสูงมาก ทั้ง เรนิส และเฟิ อาศัยผลงานของเลนิน โดยเสนอตัวแบบสองภาค (Two-sector model) และสังเกตดูการขยายตัวของภาคอุตสาหกรรมหรือการลงทุนซึ่งสนับสนุนโดยมีแรงงานอย่างมากมายและราคาจำนำถูกจากภาคเกษตรกรรม การวิเคราะห์ของเขาอาศัยขั้นตอนการออกเดินทาง (Take-off) ของการ

พัฒนาเศรษฐกิจของ โรสโตว์ โดยใช้เวลา 20-30 ปี เป็นการสร้างทฤษฎีความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจซึ่งมีสองขั้นตอน คือ ตอนแรกมีข้อสมมติเกี่ยวกับโครงสร้างเบื้องต้นของตัวแบบโดยเน้นการวิเคราะห์บทบาทของภาคเกษตรที่ถูกกลืนเสีย ตอนสองลักษณะที่เริ่มจากความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจที่มีแรงผลักดันให้ตัวเอง กล่าวคือ มีการกระทำกิจกรรมทางด้านอุตสาหกรรมซึ่งส่วนหนึ่งมาจากแรงกระตุ้นของการมีแรงงานส่วนเกินอย่างมากมาย

ทฤษฎีการพัฒนาเศรษฐกิจทวิภาค (Development of a dual economy) อธิบายโดย เดลดับเบิลยู จอร์เจนสัน (Dale W. Jorgenson) ในขั้นแรกได้กล่าวถึงทฤษฎีและตัวแบบที่ใช้ในระบบเศรษฐกิจที่พัฒนาแล้วทั้งหลาย เช่น ทฤษฎีความเจริญเติบโต ฮาร์รอด โดมาร์ (Harrod-Domar theory of growth) ตัวแบบวงจรและความเจริญเติบโต ดิวเซนเบอร์รี่ สมิธ (Duesenbury-Smithies model of cycles and growth) ตัวแบบความเจริญเติบโตคลาสสิกใหม่ โทบินโซโล (Tobin-Solow neo-classical growth model) และตัวแบบความเจริญเติบโต แคลดอร์ (Kaldor model of growth) ซึ่งเป็นตัวแบบที่สร้างขึ้นมาโดยผู้รู้และเหมาะสมที่จะใช้ในสังคมที่พัฒนาทั้งหลาย ส่วนทฤษฎีที่เหมาะสมจะใช้ในสังคมกำลังพัฒนาที่คืบคั้นมากน้อย ก็คือ ทฤษฎีการพัฒนาเศรษฐกิจประชากรศาสตร์ (Economic-demographic Theory of Development) มีความแตกต่างอย่างมากระหว่างทฤษฎีทั้งสองแบบซึ่งควรใช้ในสภาพแวดล้อมที่แตกต่างกันด้วย ทฤษฎีการพัฒนาเศรษฐกิจประชากรศาสตร์มีจุดเน้นอยู่ที่การรักษาดุลยภาพระหว่างการสะสมทุนกับความเจริญเติบโตของประชากร โดยแต่ละด้านจะปรับตัวเข้าหาอีกด้านหนึ่ง ภาคสมัยใหม่ (advanced or modern sector) กับภาคล้าหลังหรือโบราณ (Backward or traditional sector) ในแต่ละภาคจะมีกิจกรรมการผลิตที่มีลักษณะของความเกี่ยวข้องระหว่างผลผลิตกับปัจจัยการผลิต ซึ่งได้แก่ ที่ดิน แรงงาน และเงินทุน ลักษณะพิเศษของทฤษฎีนี้ ก็คือ ความไม่สมประกอบในเรื่องความสัมพันธ์ของการผลิตในภาคอุตสาหกรรมและภาคเกษตรกรรมปัจจัยอื่น ๆ ที่เหลือของทฤษฎีนี้ก็มี

- ความเจริญเติบโตของประชากรที่ต้องขึ้นอยู่กับผลิตผลอาหารต่อหัวและการตาย
- อัตราการเกิดที่ต้องขึ้นอยู่กับผลิตผลอาหารต่อหัว

ถ้าผลิตอาหารได้เกินความต้องการ ผลิตผลการเกษตรก็จะมีเหลือ แรงงานก็อาจจะละทิ้งที่ดินเข้ามาหางานทำในภาคอุตสาหกรรม แรงงานที่จะใช้ในภาคอุตสาหกรรมจะเพิ่มขึ้นในอัตราเท่ากับอัตราการเพิ่มขึ้นของผลิตผลการเกษตรส่วนเกิน แม่นอนละ ถ้าไม่มีทุนการผลิตทางอุตสาหกรรมก็เกิดขึ้นไม่ได้ ครั้นมีการลงทุน การสร้างสมทุนก็จะเป็นไปได้โดยอาศัยแรงงานที่เพิ่มขึ้นและการค้าระหว่างภาคเกษตรกรรมและภาคอุตสาหกรรมเป็นตัวช่วยความแตกต่างของค่าจ้างแรงงานของทั้งสองภาคจะมีอยู่และความแตกต่างนี้จะเป็นตัวกำหนดการค้าระหว่างทั้งสองภาคและเป็นตัวกำหนดอัตราการลงทุนในภาคอุตสาหกรรมด้วย

5) ทฤษฎีโครงสร้าง-หน้าที่นิยม (Structural-Functionalism Theory)

เป็นทฤษฎีทางด้านสังคมวิทยาและรัฐศาสตร์ เฟรด ดับเบิลยู ริกส์ (Fred W. Riggs) ได้ อธิบายความหมายของโครงสร้างว่า เป็นแบบแผนของพฤติกรรมซึ่งได้กลายเป็นลักษณะมาตรฐานของระบบสังคม เช่น พฤติกรรมของข้าราชการในองค์การหนึ่ง ดังนั้น โครงสร้างจึงมีความหมายรวมถึงตัวบุคคล สิ่งของและการกระทำของคนในองค์การ รวมทั้งของคนที่มาติดต่อรับบริการจากองค์การนั้นด้วย ส่วนความหมายของหน้าที่นั้น หมายถึง ผลที่ตามมาของโครงสร้างซึ่งอาจมีส่วนทำให้เกิดผล

กระทบต่อโครงสร้างอื่น ๆ หรือระบบใหญ่ด้วย เช่น หน้าที่ของหน่วยงานเกี่ยวกับการศึกษาที่เป็นผู้กำหนดอัตราค่าเล่าเรียน กำหนดหลักสูตร และหลักเกณฑ์การเรียนการสอน เป็นต้น สิ่งเหล่านี้ย่อมมีส่วนกระทบไปถึงรายได้รายจ่ายของผู้ปกครองนักเรียน รายได้ของโรงเรียน และของรัฐบาล รวมทั้งมาตรฐานความรู้ของผู้สำเร็จการศึกษาด้วย ดังนั้น หน้าที่จึงเป็นแบบแผนของการขึ้นต่อกัน (interdependence) ระหว่างโครงสร้างตั้งแต่สองแห่งขึ้นไปและเป็นความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปรผันต่างๆ ด้วย

การศึกษาในสมัยก่อนนั้นมักจะกระทำกันเฉพาะในด้านของโครงสร้าง บางครั้งอาจทำให้ผู้ที่ศึกษามองไม่เห็นภาพที่แน่ชัด เช่น การศึกษาถึงระบบการปกครอง โดยพระมหากษัตริย์ในสมัยก่อนย่อมกล่าวได้ว่าตามโครงสร้างนั้นไม่มีฝ่ายนิติบัญญัติเหมือนการมีระบบรัฐสภาในระบบการปกครองที่เห็นอยู่ในปัจจุบันนี้ ทั้ง ๆ ที่สมัยนั้นพระมหากษัตริย์ก็มีอำนาจหน้าที่ทางนิติบัญญัติด้วย ดังนั้น เพื่อให้มองเห็นภาพที่ชัดเจนและถูกต้องยิ่งขึ้น จึงมีการศึกษาทางหน้าที่อีกด้านหนึ่งซึ่งจะทำให้ทราบถึงความสัมพันธ์และการขึ้นต่อกัน รวมทั้งมีส่วนกระทบต่อหรือถูกระทบโดยสิ่งแวดล้อมด้วย การศึกษาในเรื่องโครงสร้างหน้าที่นี้เป็นส่วนหนึ่งของทฤษฎีการทำให้ทันสมัย ซึ่งมีกระบวนการของการพัฒนาจากความด้อยพัฒนาหรือสังคมดั้งเดิม (Traditional society) ไปสู่สังคมกำลังพัฒนา (Transitional society) โดย ริคส์ กำหนดชื่อให้เองว่า จากสังคมเกษตรกรรม (Agrarian society) ไปสู่สังคมกำลังพัฒนา (Prismatic society) และถึงสังคมอุตสาหกรรม (Industrial society) สังคมดั้งเดิมมีลักษณะเป็นสังคมเกษตรกรรมที่ไม่ค่อยมีการเปลี่ยนแปลง ไม่มีการแบ่งงานกันทำตามความรู้เฉพาะด้าน ภายหลังจากการเปลี่ยนแปลงพัฒนาแล้วจะเป็นสังคมอุตสาหกรรมที่มีการแบ่งงานกันทำตามความรู้เฉพาะด้านอย่างชัดเจน

6) ทฤษฎีความเป็นเหตุเป็นผล (Causation Theories)

วิธีการอธิบายแนวนี้ เรียกว่า ทฤษฎีตัวแปรที่ก่อให้เกิดผลเด็ดขาด (Single Crucial Variable Theories) โดยกัสตัส เอฟ. ปาปาเนค (Guatab F. Fapanek) ทั้งนี้ เพราะทฤษฎีเหล่านี้เน้นปัจจัยอย่างเดียวที่เป็นสาเหตุความด้อยพัฒนา แต่ก็มิได้เป็นทฤษฎีที่ถือว่ามิใช่สาเหตุอันเดียว เพราะทุกทฤษฎีเน้นความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ ซึ่งมีกระบวนการที่สลับซับซ้อนที่อยู่ภายใต้อิทธิพลของปัจจัยมากมายหลายอย่าง แต่มีอยู่เพียงอย่างหนึ่งที่สำคัญมากและเป็นตัวที่อธิบายถึงความยากลำบากทั้งหลายทั้งปวงที่ปรากฏอยู่ในอัตราความเจริญเติบโตที่เป็นอยู่ขณะนี้ ปัจจัยที่ปาปาเนค เอย์ชื่อถึง ได้แก่

1. สภาพอากาศเป็นปัจจัยสำคัญยิ่งตามทฤษฎีอาณานิคมและได้รับการสนับสนุนต่อมาอีกว่าเป็นปัจจัยอย่างหนึ่ง แต่ตามทฤษฎีการทำให้ทันสมัยแล้ว สภาพอากาศมิได้ส่งผลให้เกิดความด้อยพัฒนา เพราะยังไม่มีเหตุผลที่จะอธิบายได้อย่างพอเพียง

2. การสะสมทุนที่ยังไม่พอเพียง สาเหตุของการสะสมทุนที่ยังไม่พอเพียงนี้มีความเห็นแตกต่างกันออกไป บางคนก็กล่าวว่า มาจากการขาดความสามารถในการออมอันทำให้มวลชนทั้งชาติตกอยู่ในวงจรความชั่วร้ายแห่งความยากจน บางคนก็มีความเห็นว่า บรรยากาศการลงทุนไม่มีและขาดแรงกระตุ้น เพราะเหตุว่าตลาดในประเทศกำลังพัฒนามีขนาดเล็กเกินไป ไม่พอเพียงที่จะทำให้ได้เงินมาลงทุน นักวิชาการบางคนก็กล่าวว่า ประเทศกำลังพัฒนามีภาคการเงินที่ขาดประสิทธิภาพ ไม่มี

ความสามารถที่จะทำหน้าที่ในการแปรสภาพการออมทรัพย์ให้ไปสู่การลงทุน เมื่อขาดแคลนความสามารถของภาคการเงินดังกล่าวจึงทำให้ทั้งการออมทรัพย์และการลงทุนเป็นไปได้

3. ปัจจัยสำคัญอีกประการเป็นเรื่องของมนุษย์โดยตรง คือ การขาดคุณภาพของคนเป็นปัญหาที่มีนักวิชาการกล่าวถึงเสมอและเป็นปัญหาพื้นฐาน เพราะคนมีบทบาทสำคัญต่อการพัฒนา นอกจากจะไม่มีคุณภาพทางด้านความรู้ความสามารถแล้ว ยังขาดคุณภาพด้านศีลธรรมจรรยาอันเป็นความต้องการพื้นฐานในการอยู่ร่วมกันของมนุษย์ด้วย ในที่นี้จะกล่าวเฉพาะคุณภาพของมนุษย์ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการพัฒนาซึ่งมีลักษณะสำคัญ 3 ประการ คือ

- (1) การขาดแคลนแรงงานที่มีประสิทธิภาพ ความรู้ และทักษะ ในประเทศกำลังพัฒนามีแรงงานจำนวนมากแต่ไม่มีความรู้ ไม่มีประสิทธิภาพ และไม่มีฝีมือ
- (2) การขาดแคลนผู้ประกอบการในภาคเอกชน ไม่มีนักธุรกิจและนักลงทุนที่มีความรู้ ความสามารถ และประสิทธิภาพเพียงพอ
- (3) ความสามารถในการตัดสินใจและการบริหารหรือการจัดองค์การที่ใช้ความรู้วิทยาการก้าวหน้าที่มีระบบและใช้หลักวิทยายังมีน้อย

4. ปัจจัยทางด้านสังคมวิทยา กล่าวคือ โครงสร้างทางสังคม (social structure) มีลักษณะดั้งเดิมโบราณ เช่น มีครอบครัวขนาดใหญ่ (Extended family) แบบตะวันออก คือ มีทั้ง พ่อแม่ ลูก พ่อตา แม่ยาย พ่อของพ่อ ลูกของลูก ลูกของหลาน บางครั้งมีลูกหลานของพี่น้องของพ่อหรือแม่และญาติพี่น้องอื่น ๆ อยู่ในครอบครัวด้วย รวมกันแล้วมากกว่า 10 คน ยิ่งกว่านั้นยังมีการถ่ายทอดความคิดความเชื่อและวัฒนธรรมจากบรรพบุรุษต่าง ๆ กันอีกด้วย สิ่งดังกล่าวเป็นอุปสรรคต่อการเปลี่ยนแปลงพัฒนาและความมีเหตุมีผลที่ถูกต้อง ทั้งยังเป็นตัวสกัดกั้นพฤติกรรมที่มีเหตุมีผลทางเศรษฐกิจ คนจะมีความเชื่อ มีค่านิยม และพฤติกรรมที่นำไปสู่การเพิ่มขึ้นของประชาชนอย่างมากมายอันเป็นผลทางลบต่อการพัฒนาเศรษฐกิจ

5. ปัจจัยภายนอกอื่น ๆ ที่เกิดขึ้นกับการมีความสัมพันธ์กับต่างชาติหรือองค์การระหว่างประเทศไม่ว่าจะทางด้านการเมือง เศรษฐกิจ สังคม จิตวิทยา และการบริหาร มีความเชื่อกันอยู่ว่าประเทศพัฒนาแล้วที่มีอำนาจสามารถที่จะแสวงประโยชน์จากประเทศกำลังพัฒนาและด้อยพัฒนาได้มากกว่าในรูปแบบต่าง ๆ กัน ในสมัยก่อนสงครามโลกครั้งที่สองมักจะอาศัยวิธีการแบบเมืองขึ้นหรืออาณานิคม ต่อมามีความคิดว่าเป็นการแสวงประโยชน์โดยวิธีการพึ่งพา เป็นต้น

7) ทฤษฎีการแก้ปัญหา (Solution Theories)

ตามทฤษฎีทางเศรษฐศาสตร์แล้วได้มีการคิดค้นถึงกลยุทธ์ของการพัฒนาขึ้นมาหลาย ๆ อย่าง โดยเน้นในด้านการลงทุน การเงิน การคลัง และการค้าระหว่างประเทศ กลยุทธ์ที่กล่าวถึงกันมาก ก็คือ กลยุทธ์คอขวด (Bottleneck strategies) ซึ่งมีสาระสำคัญอยู่ที่การวิเคราะห์ถึงปัจจัยต่าง ๆ ที่เป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาและการเอาชนะปัญหาหรือปัจจัยเหล่านั้น อย่างไรก็ตาม มีความเห็นแตกต่างกันอย่างมากในเรื่องของการแก้ปัญหาและแนวคิดในเรื่องกลยุทธ์ดังกล่าว

ทฤษฎีเกี่ยวกับการลงทุน (Investment Theory) คงยังมีความคิดความเห็นที่แตกต่างกันในเรื่องของการลงทุนว่าควรจะทำในลักษณะใด และจะให้ความสำคัญกับปัจจัยอะไรก่อนหรือระหว่างการเกษตรและการอุตสาหกรรม โครงการอุตสาหกรรมขนาดใหญ่หรือจะพัฒนาอุตสาหกรรมขนาดย่อม เป็นต้น จึงมีแนวคิดต่าง ๆ กัน คือ

8) ทฤษฎีการสะสมทุน

ทฤษฎีการสะสมทุนหรือทฤษฎีการลงทุนในลักษณะนี้ เป็นไปตามตัวแบบความเจริญเติบโต ฮาร์รอด-โดมาร์ (Harrod-Domar Growth Model) ซึ่งมีแนวความคิดที่สำคัญ คือ

- การลงทุนจะเพิ่มขึ้น เมื่อประเทศมีการออมสูงขึ้น
- การลงทุนเท่ากับการออมและเป็นเงื่อนไขให้เกิดความเจริญเติบโต
- อัตราการออมจะเป็นปฏิภาคโดยตรงกับอัตราความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจและเป็นปฏิภาคผกผันกับอัตราส่วนระหว่างทุนกับผลผลิตที่ใช้ในการผลิตต่อหน่วย
- การลงทุนจะทำให้เกิดการผลผลิตสูงขึ้นซึ่งเป็นผลทางด้านการมีสิ่งของ เครื่องใช้ สินค้า และบริการมากตามไปด้วย
- การลงทุนทำให้คนมีรายได้ และมีความต้องการที่จะบริโภคและอุปโภค รวมทั้งทำให้มีการลงทุนต่อไปอีกด้วย
- การลงทุนตามแนวความคิดดังกล่าวนี้ ถือว่า ระบบเศรษฐกิจมีเพียงสาขาเดียว มีการจ้างงานเต็มที่ ไม่มีการเสื่อมราคาของทุน และไม่มีการค้าขายระหว่างประเทศ อย่างไรก็ตาม ความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจนี้ หมายถึง การเพิ่มขึ้นของผลผลิต ปัจจัยการผลิตและประสิทธิภาพของการผลิต

ข้อสมมติฐานของ ฮาร์รอด-โดมาร์ มีดังนี้

- ระบบเศรษฐกิจมีเพียงสาขาเดียว (single sector)
- ไม่มีการเสื่อมราคาของทุน
- ไม่มีการค้าขายระหว่างประเทศ
- มีการจ้างงานเต็มที่

ทฤษฎีความเจริญเติบโตของ มหาลูนอบิส (Mahalunobis) ซึ่งเชื่อเหมือนกับ ฮาร์รอด-โดมาร์ คือ “การลงทุนจะเพิ่มขึ้นได้เมื่อประเทศมีอัตราการออมสูงขึ้น และการส่งออกที่เพิ่มขึ้นนี้จะมีผลทำให้ระดับรายได้ประชาชาติและการบริโภคสูงขึ้นด้วย”

ทฤษฎีนี้พิจารณาถึงระบบเศรษฐกิจ 2 สาขาหลัก คือ

- สาขาที่ผลิตปัจจัยประเภททุน
- สาขาที่ผลิตสินค้าเพื่อการบริโภค

ทฤษฎีนี้เน้นการผลิตปัจจัยประเภททุนมาก

9) ทฤษฎีแรงผลักดันสำหรับการพัฒนา (Big Push Theory)

เป็นทฤษฎีที่เน้นการสะสมทุนและการลงทุนเพื่อการพัฒนาเช่นเดียวกับของ ฮาร์รอด-โดมาร์ และมหาลูนอบิส นอกจากนี้ โรเซนสแตน-โอดัน (Rosenstein-Todan) ยังได้เสนอว่าในประเทศที่ด้อยพัฒนานั้น จะต้องมีการลงทุนขนาดใหญ่ในตอนเริ่มต้น เพื่อผลักดันให้เข้าสู่กระบวนการพัฒนามิฉะนั้น จะเอาชนะปัญหาอุปสรรคต่าง ๆ ที่มีอยู่ในประเทศด้อยพัฒนาไม่ได้

ดังนั้น จึงต้องลงทุนในกิจการอุตสาหกรรมหลาย ๆ อย่างไปพร้อมกัน เพราะสินค้าอุตสาหกรรมต่าง ๆ ที่ผลิตขึ้นนั้นต้องพึ่งพาอาศัยกัน

10) ทฤษฎีความเจริญเติบโตอย่างสมดุล (Balanced Growth Theory)

หมายถึง การลงทุนพร้อม ๆ กันหลาย ๆ ด้านให้มีความสอดคล้องสนับสนุนกัน ทั้งในด้านอุตสาหกรรมและเกษตรกรรม สินค้าอุปโภคบริโภคและสินค้าประเภททุน สินค้าเข้าและสินค้าออก อุปสงค์และอุปทานของระบบเศรษฐกิจ รวมทั้งโครงสร้างพื้นฐานด้วย

ผู้มีแนวคิดทางด้านนี้ ได้แก่ แรกนา เนอร์คเซ (Ragnar) กล่าวว่า “การลงทุนจะต้องกระทำขึ้นในทุกส่วนของระบบเศรษฐกิจโดยพร้อมเพรียงกันเพื่อขจัดปัญหาตลาดที่มีขนาดเล็ก

แรกนา เนอร์คเซ ได้เสนอแนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาแบบสมดุล ทั้งนี้ เพราะว่าประเทศด้อยพัฒนาที่จะทำให้เกิดความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจโดยอาศัยความต้องการจากภายนอกประเทศในการซื้อสินค้าพื้นฐานนั้นเป็นสิ่งที่ไม่แน่นอน ดังนั้น การส่งสินค้าออกไปขายในตลาดระหว่างประเทศจึงไม่สามารถช่วยให้เกิดการพัฒนาดังกล่าวได้ แต่ต้องไม่หมายถึงประเทศด้อยพัฒนาทั้งหมด บางประเทศอาจอยู่ในข่ายยกเว้น เช่น คูเวต และอิรัก เป็นต้น อย่างไรก็ตาม งานสำคัญที่ต้องทำ ก็คือ การเพิ่มผลผลิตเพื่อขายทั้งตลาดภายในประเทศและตลาดที่อื่น ๆ ด้วย เพราะตลาดภายในแคบและคนไม่มีอำนาจการซื้อ ทั้งยังไม่เป็นระบบตลาดที่สมบูรณ์เหมือนประเทศที่พัฒนาแล้วด้วย ดังนั้น การแก้ปัญหา คือ ต้องทำการลงทุนแบบสมดุล คือ มีการอุตสาหกรรมหลาย ๆ ด้าน คนก็จะได้งานทำมากขึ้น สามารถผลิตได้เพิ่มขึ้น มีเงินลงทุนมากขึ้น ปรับปรุงเทคนิคให้ก้าวหน้าได้ อำนาจการซื้อของคนสูงขึ้น โดยวิธีการดังกล่าว การผลิตและการซื้อสินค้าต่าง ๆ กันจะสนับสนุนและส่งเสริมซึ่งกันและกันอันเป็นการขยายตลาดให้กว้างขึ้น การพัฒนาอุตสาหกรรมก็เป็นไปได้และทำให้เกิดความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ

โรเซนสแตน โรด้น นอกจากสนับสนุนการพัฒนาแบบผลักดันแล้ว ยังเห็นว่า การลงทุนหลาย ๆ ด้านอย่างพร้อมเพรียงกันนี้จะทำให้มีรายได้เพิ่มขึ้น แม้กระจายไปทุกสาขาในระบบเศรษฐกิจ มีผลผลิตเพิ่มขึ้นและมีความต้องการในสินค้าต่าง ๆ ด้วย

โรเซนสแตน โรด้น ได้เสนอทฤษฎีแรงผลักดันสำหรับการพัฒนา โดยอธิบายเหตุผลว่าประเทศด้อยพัฒนานั้นมีปัญหาและอุปสรรคต่อการพัฒนามากมายหลายอย่าง กล่าวคือ การขาดแคลนนักลงทุนที่มีความสามารถ ขาดแคลนทรัพยากรที่จะนำมาใช้ในการลงทุน รวมทั้งขาดแคลนโครงสร้างพื้นฐานที่จำเป็น เช่น ถนน น้ำประปา ไฟฟ้า และโทรศัพท์ ที่สำคัญยิ่งคือ ความสามารถในการออมทรัพย์ของประชากร ดังนั้น การที่จะมีโครงการพัฒนาและดำเนินการให้โครงการเป็นไปได้นั้น จำเป็นที่จะต้องใช้ทุนอย่างมากมาในตอนต้นเพื่อผลักดันเข้าสู่กระบวนการพัฒนา เปรียบเทียบกับการเล่นขึ้นจากพื้นดินของเครื่องบินที่ต้องใช้ความเร็วและพลังงานอย่างมาก และจะต้องทำเป็นแผนงานการลงทุนที่มีความครอบคลุม (comprehensive investment program) โดยจะต้องมีโครงสร้างพื้นฐานให้ครบถ้วนพอเพียงไว้รองรับการลงทุนดังกล่าวด้วย และทุนที่ใช้คงต้องได้มาจากต่างประเทศ ส่วนแรงงานนั้นได้จากภายในประเทศ

อย่างไรก็ตาม การนำเอาแนวคิดนี้มาประยุกต์ใช้ในประเทศกำลังพัฒนาอาจมีปัญหามาก ประการที่สำคัญ คือ ประเทศเหล่านี้มีทรัพยากรไม่พอเพียงที่จะใช้ในการพัฒนาหลาย ๆ ด้านหรือทุกด้านดังกล่าว ทางออกที่หลาย ๆ ประเทศทำกัน ก็คือ การแสวงหาทรัพยากรเพื่อใช้ในการพัฒนาจากต่างประเทศ โดยเฉพาะอย่างยิ่งจากประเทศที่พัฒนาแล้ว และส่วนมากจะเป็นการกู้เงิน เมื่อกู้มามากความสามารถในการใช้หนี้มีน้อยก็อาจทำให้เป็นปัญหาระยะยาวได้ ในด้านการจัดการเป็นเรื่องที่ไม่ถนัดนักในกาที่จะพัฒนาให้ทุกด้านไปด้วยกันได้อย่างสอดคล้องต้องกัน ทั้งนี้ จะต้องทำให้ส่วนประกอบทุกอย่างเปลี่ยนแปลงและดำเนินไปให้ถูกต้องสอดคล้องทั้งด้านสถานที่ เวลา ปริมาณ และคุณภาพ มีการจัดการและการควบคุมที่ดีมีประสิทธิภาพเกี่ยวกับการลงทุน และการดำเนินการต่าง ๆ ในเรื่องการลงทุนตามแบบสมดุลนี้

11) ทฤษฎีความเจริญเติบโตอย่างไม่สมดุลยภาพ (Unbalanced Growth Theory)

มีสาระสำคัญ คือ การพัฒนาของประเทศด้อยพัฒนานั้น ควรเริ่มจากการลงทุนขนาดใหญ่ในสาขาเศรษฐกิจที่เป็นยุทธศาสตร์หรือเป็นสาขานำการพัฒนาให้กับสาขาอื่น ๆ เช่น สาขาโครงสร้างพื้นฐาน

การพัฒนาแนวนี้อาจทำให้เกิดการขาดดุลยภาพ (Disequilibrium) ขึ้นในระบบเศรษฐกิจ แต่สามารถปรับตัวได้ถ้ารัฐบาลใช้มาตรการที่เหมาะสม

สาขาที่ควรเป็นยุทธศาสตร์ควรเป็นอุตสาหกรรมที่ผลิตสินค้าสำเร็จรูปหรือเกือบสำเร็จรูป เพื่อการบริโภคและอุปโภค อุตสาหกรรมประเภทนี้จะทำให้มีการผลิตสินค้าชั้นกลางและขั้นพื้นฐานเพื่อนำมาใช้ในอุตสาหกรรมยุทธศาสตร์ต่อไป

ในปี ค.ศ. 1958 อัลเบิร์ต โอ. เฮลซ์แมน ได้เสนอทฤษฎีการพัฒนาความเจริญเติบโตอย่างไม่สมดุล โดยมีแนวคิดสำคัญว่า “การพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศด้อยพัฒนานั้น ควรเริ่มจากการลงทุนพัฒนาขนาดใหญ่ในสาขาเศรษฐกิจที่เป็นยุทธศาสตร์หรือสาขานำการพัฒนาในสาขาอื่น เช่น สาขาการก่อสร้างโครงสร้างพื้นฐานเพื่อการพัฒนา และเฮลซ์แมน เชื่อว่าการลงทุนพัฒนาในสาขาใดสาขาหนึ่งที่จะถือเป็นสาขานำได้นั้นจะต้องสามารถทำให้การอุตสาหกรรมอื่น ๆ ตามมาในภายหลังอันเกิดการมีอุตสาหกรรมสาขาแรกดังกล่าว และในตอนท้ายย่อมทำให้มีการอุตสาหกรรมต่าง ๆ เพิ่มขึ้นและเกิดการพัฒนานิที่สูงสุด

นอกจากนี้ เฮลซ์แมน ยังถือว่าประเทศกำลังพัฒนามีทรัพยากรไม่พอเพียงอันเป็นสาเหตุที่ทำให้ด้อยพัฒนาและการพัฒนาอย่างไม่สมดุลนี้เป็นกระบวนการที่ค่อยเป็นค่อยไป ดังนั้น จึงเป็นไปได้ยากที่จะให้มีเศรษฐกิจขนาดใหญ่ทันสมัยในระบบเศรษฐกิจที่ล้าสมัย ความขาดแคลนที่สำคัญได้แก่ การขาดความสามารถที่จะเข้าใจและตัดสินใจในการลงทุน แม้จะมีโอกาสอยู่ก็ทำไม่ได้ การแก้ปัญหาจึงควรกระทำโดยการสร้างสถานการณ์เพื่อบีบให้คนตัดสินใจลงทุน สถานการณ์ดังกล่าวทำได้โดยทำให้ภาคทางเศรษฐกิจแตกต่างกัน กล่าวคือ ทำบางส่วนของเศรษฐกิจให้เจริญเติบโต ความขาดแคลนในภาคที่เป็นส่วนประกอบจะมีแรงบังคับให้เกิดความเจริญเติบโตตามไปด้วยโดยการลงทุน ดังนั้น ภาคหรือส่วนที่จะนำมาพัฒนาจึงควรได้รับการคัดเลือกให้เป็นที่น่าใจว่าจะเป็นส่วนที่ทำให้มีการลงทุนตามในด้านอื่น ๆ รัฐบาลย่อมจะต้องเป็นผู้จัดหาโครงสร้างพื้นฐานให้พอเพียงอันเป็นการอำนวยความสะดวกให้กับผู้ลงทุน อย่างไรก็ตาม การมีโครงสร้างพื้นฐานเป็นเพียงเครื่องอำนวยความสะดวกเท่านั้น

มิได้เป็นสถานการณ์ที่จะบีบให้มีการลงทุนเกิดขึ้น สิ่งที่เราควรทำอาจจะเป็นการใช้ปัจจัยอย่างอื่น เช่น เงินช่วยเหลือและมาตรการด้านภาษี เป็นต้น

2. ทฤษฎีจักรวรรดินิยม (Theory of Imperialism)

วิธีการทางทฤษฎีที่จะกล่าวต่อไปนี้ สรุปรมาจากส่วนหนึ่งของแนวความคิดเกี่ยวกับลัทธิจักรวรรดินิยม ซึ่งมีพื้นฐานมาจากการสอนของพวกนิยามมาร์กส์และทฤษฎีจักรวรรดินิยมของ โรซาลักเซมเบอร์ก (Rosa Luxemburg) และวลาดีมีร์ ไอ เลนิน (Wladimir I. Lenin) โดยมีสาระสำคัญในเชิงข้อเสนอว่า ระบบทุนนิยมสามารถผ่อนผันการพังทลายมาจนถึงขณะนี้ได้ก็โดยการทำให้ประเทศที่มีได้เป็นอุตสาหกรรมทั้งหลายขึ้นต่อระบบทุนนิยมได้ โดยอาศัยกระบวนการของการทำให้ประเทศอื่นเป็นอาณานิคมของตนหรือการใช้อำนาจรูปแบบอื่น ๆ และบังคับให้ประเทศเหล่านั้นเปิดตลาดสำหรับขาดสินค้าและทำการลงทุนหาผลประโยชน์ การตกต่ำลงของระบบนี้เป็นสิ่งที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ เพราะการแผ่ขยายของระบบทุนนิยมเหล่านี้ทำให้เกิดความขัดแย้งทางสังคม ที่มีแนวโน้มไปสู่ขบวนการปลดปล่อยแห่งชาติขึ้นและลัทธิทุนนิยมก็จะสูญเสียวินัยสำคัญยิ่งไปในที่สุด

หลังสงครามโลกครั้งที่สอง ทฤษฎีจักรวรรดินิยมดังกล่าวได้ขยายตัวออกมาเป็นทฤษฎีการพัฒนา โดยมีกลยุทธ์ทางความคิดที่แตกต่างออกไป แต่ยังคงมีวิธีการวิเคราะห์เหมือนเดิม สาระสำคัญของทฤษฎีพัฒนาแนวใหม่จะเห็นได้จากข้อเสนอที่ว่าความยากจนในประเทศกำลังพัฒนาทั้งหลายเกิดจากการแสวงประโยชน์ของประเทศอุตสาหกรรม ซึ่งเป็นผู้จัดให้มีระบบการขึ้นต่อกันระดับโลกขึ้น ซึ่งมีโครงสร้างที่ประกอบไปด้วยประเทศโลกที่สามเป็นบริวารทางการเมืองเป็นตลาดสินค้า และกลายเป็นดินแดนที่มีความสำคัญต่อการผลิตตามรูปแบบของทุนนิยมที่มีพลวัตต่อไป

เนื่องจากมีขบวนการและความเคลื่อนไหวในประเทศอาณานิคมต่าง ๆ เพื่อให้ได้อิสระเสรี ความเคลื่อนไหวเหล่านี้ มักจะได้รับการสนับสนุนโดยผู้ที่ต่อต้านจักรวรรดินิยมและทุนนิยม จึงเป็นเหตุให้ระบบทุนนิยมต้องปรับเปลี่ยนกลวิธีโดยยกเลิกระบบการปกครองแบบอาณานิคมไปใช้ในการควบคุมที่นุ่มนวลกว่า ส่วนวัตถุประสงค์ของการเป็นจักรวรรดินิยมคงยังมีอยู่เหมือนเดิม เพราะพวกศักดินาและคนชั้นสูงของประเทศด้อยพัฒนายังคงมีพฤติกรรมที่สนับสนุนระบบดังกล่าวอยู่ ดังนั้นระบบนี้จึงไม่มีทางที่จะล้มเลิกไปโดยสมัครใจ จึงพอสรุปสาระสำคัญของทฤษฎีจักรวรรดินิยมได้อีกตอนหนึ่งว่าตราบใดที่สภาพการดำรงอยู่ของประเทศโลกที่สามเป็นเช่นนี้จะไม่มีความเป็นไปได้ในการจะเอาชนะความด้อยพัฒนา นอกเสียจากจะมีการปฏิวัติแห่งชาติเพื่อล้มล้างโครงสร้างทางสังคมเก่าแก่ดั้งเดิมที่มีอยู่เสียและกำจัดความสัมพันธ์แบบพึ่งพาของประเทศกำลังพัฒนากับประเทศทุนนิยมเสียด้วย ทั้งนี้ เพื่อเตรียมตัวที่จะเข้าสู่กระบวนการพัฒนาตามแนวทางของทฤษฎีจักรวรรดินิยมต่อไป ซึ่งมีอยู่ 2 ยุทธศาสตร์ คือ

1. ยุทธศาสตร์การแก้ปัญหาตามลัทธิมาร์กส์ของสหภาพโซเวียต ซึ่งเป็นที่รู้จักกันในนาม การพัฒนาที่ไม่ใช่ทุนนิยมตามกระบวนการพัฒนาดังกล่าวนี้ ถือว่าโครงสร้างต่าง ๆ ของประเทศด้อยพัฒนายังไม่ยอมให้เกิดการเปลี่ยนแปลงไปสู่ระบบสังคมนิยมได้ จึงจำเป็นต้องทำการปรับปรุงพลังการผลิตเสียก่อน นั่นก็คือ จะต้องพัฒนาแรงงาน ทักษะการธรรมชาติและความรู้ทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีซึ่งเป็นส่วนประกอบของพลังการผลิตดังกล่าว เมื่อเปลี่ยนแปลงพลังการผลิตได้แล้ว จึงทำให้การปฏิวัติแห่งชาติเพื่อปลดปล่อยให้พ้นจากลัทธิทุนนิยม ทั้งนี้ การกระทำดังกล่าวมาจะต้อง

ได้รับคำแนะนำช่วยเหลือทั้งทางการเมืองและทางเศรษฐกิจอย่างใกล้ชิดจากประเทศสังคมนิยม จึงจะทำให้การพัฒนาเป็นไปได้ การพัฒนาแบบนี้มุ่งสู่ลัทธิสังคมนิยมโดยยึดสหภาพโซเวียตเป็นต้นแบบ

2. ยุทธศาสตร์การพัฒนาที่ไม่เป็นไปตามเจ้าลัทธินี้เป็นผลงานของ พอล เอ. บาร์น (Paul A. Baran) และ พอล เอ็ม. สวีซี (Paul M. Sweezy) ซึ่งปฏิเสธต้นแบบของสหภาพโซเวียต เพราะไม่มีความเหมาะสมกับสภาพที่เป็นอยู่ในประเทศกำลังพัฒนา การที่จะนำเอาต้นแบบที่เน้นเรื่องการเมืองมากเกินไป ในขณะที่เดียวกัน ก็ละเลยการวิเคราะห์ทางเศรษฐกิจและสังคมไปอย่างมาก

1) ทฤษฎีพึ่งพา (Dependency Theory)

เอ. โอ. เฮิร์ชแมน (A. O. Hirschman) ได้ศึกษาความเป็นมาของแนวคิดในประเทศกำลังพัฒนาพบว่ามีความคิดหลักของพวกลาตินอเมริกา ซึ่งแบ่งได้ 2 แนว คือ
แนวแรก เป็นการอธิบายภาวะด้านปรัชญาและจิตวิทยา โดยมีความเห็นว่าปรัชญาชีวิตและลักษณะประจำตัวของมนุษย์บางประการเป็นอุปสรรคต่อการพัฒนา ได้แก่ ความเกียจคร้าน ความขี้เมรั้า ความถือตัว การต่อต้านวัตถุนิยม และการเชื่อในจิตและวิญญาณ เป็นต้น
แนวที่สอง เป็นการกล่าวหาประเทศที่พัฒนาแล้วทั้งหลายว่าแสวงประโยชน์และทำให้ประเทศลาตินอเมริกาต้องพัฒนา

ที. โดส ซานโตส (T. DosSantos) ได้ให้ความหมายของการพึ่งพาไว้ดังนี้ “การพึ่งพาหมายถึง สถานการณ์ที่เศรษฐกิจของประเทศตกอยู่ภายใต้เงื่อนไขของการพัฒนา และขึ้นอยู่กับการขยายตัวของเศรษฐกิจเพื่อเลี้ยงตัวเองให้ได้ของประเทศอื่น” และมีลักษณะพึ่งพาทั้งในทางวัฒนธรรม สังคม การเมือง และเศรษฐกิจต่อประเทศทุนนิยมตะวันตก โดยเฉพาะทางเทคโนโลยี ความเชี่ยวชาญทุน สินค้าประเภททุน และตลาดสินค้าสำหรับส่งออก เป็นต้น

ผู้นิยามแนวคิดการพึ่งพาทั้งหลายมีความเห็นว่า ความต้องพัฒนานั้นเกิดขึ้นจากการที่ประเทศส่วนใหญ่ของโลกที่สามถูกดึงเข้าร่วมในระบบทุนนิยมระหว่างประเทศในฐานะประเทศบริวารของประเทศที่พัฒนาแล้วทั้งหลายและทำให้โครงสร้างทางเศรษฐกิจและสังคมของประเทศโลกที่สามเอื้ออำนวยต่อการถูกแสวงประโยชน์โดยประเทศพัฒนาแล้วดังกล่าว ยิ่งกว่านั้น โครงสร้างทางเศรษฐกิจและสังคมยังไม่ส่งเสริมการพัฒนาแบบทุนนิยมอีกด้วย ไดอีเตอร์ เสงฮาาส (Dieter Seenghaas) เรียกประเทศเหล่านี้ว่า “ทุนนิยมง่อย” ที่เรียกเช่นนี้ เพราะไม่มีสินค้าประเภททุน (capital goods) ที่ผลิตเองได้ ต้องไปอาศัยประเทศพัฒนาแล้วโดยการนำเข้า จึงกลายเป็นตลาดสำคัญของสินค้าจากประเทศพัฒนาแล้ว ในขณะที่เดียวกันก็ส่งวัตถุดิบไปให้ประเทศดังกล่าว ลักษณะเช่นนี้ยังเกิดขึ้นภายในประเทศต้องพัฒนาระหว่างชนบทกับเมืองด้วย

การศึกษาทฤษฎีพึ่งพามีอยู่ 3 แนวทางด้วยกัน และทุกแนวทางต่างมีท่าทีของการต่อต้านจักรวรรดินิยมอยู่ด้วยทั้งนั้น คือ

แนวทางแรก ได้แก่ การศึกษาแบบทุนนิยม โดยรวมเอาแนวโน้มต่าง ๆ เช่น ทักษะของการพัฒนาแบบพึ่งตนเอง ความเป็นชาตินิยม โครงสร้างนิยมและพัฒนานิยมเข้าด้วยกัน แม้จะมีลักษณะของการต่อต้านจักรวรรดินิยม แต่ก็ยังมองเห็นโอกาสที่จะพัฒนาตามแนวทางของทุนนิยมต่อไปได้ โดยการปรับปรุงโครงสร้างความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจและการเมืองกับประเทศพัฒนาแล้วเสียใหม่ เพื่อมิให้ถูกเอาเปรียบทางผลประโยชน์หรือมูลค่าส่วนเกินไปมากนัก ทฤษฎีที่นำมาใช้วิเคราะห์ของแนวทางนี้ คือ ทฤษฎีโครงสร้างนิยม ซึ่ง ออสวัลโด ซังเกล (Oswaldo Sunkel) ได้ทำการศึกษาทั้ง

ปัญหาเศรษฐกิจภายในประเทศและระบบทุนนิยมโลก เพื่อแสดงให้เห็นว่า ความพัฒนาและความด้อยพัฒนานั้น คือ แต่ละด้านของเหรียญเดียวกัน ดังนั้น การพัฒนา ความด้อยพัฒนา การพึ่งพา ความตกต่ำ และความแตกต่างทางพื้นที่ ถือได้ว่าเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์กันและอยู่ในกระบวนการขยายตัวของทุนนิยมโลกเดียวกัน

การแก้ไขอยู่ในกระบวนการขยายตัวของทุนนิยมโลกนี้ ทำให้เกิดการแบ่งขั้วเป็นศูนย์กลางและบริวารทั้งระหว่างประเทศและภายในประเทศ มีการได้เปรียบแบบพึ่งพาเกิดขึ้น

แนวทางที่สอง คือ การศึกษาแบบมาร์กซิสต์ โดยเน้นความสำคัญของภาวะนามธรรม เพราะเชื่อว่าการทำความเข้าใจสภาพความเป็นจริงนั้น จำเป็นจะต้องกำหนดตัวแบบหรือสมมติฐานขึ้นมาก่อน แล้วจึงทำการรวบรวมตัวเลข ข้อมูล และหลักฐานต่าง ๆ ของสภาพที่เป็นจริงมาอธิบายเปรียบเทียบให้เห็นนักทฤษฎีคนสำคัญที่ได้ทำการศึกษิตตามแนวมาร์กซิสต์นี้ ได้แก่ อังเดร จี. แฟรงค์ (Andre G. Frank) ซึ่งสรุปความคิดได้ดังนี้

(1) การพัฒนาเศรษฐกิจของแต่ละประเทศจะไม่เกิดขึ้นอย่างเป็นขั้นตอนต่อเนื่องแบบเดียวกัน ประเทศด้อยพัฒนาขณะนี้ไม่ได้อยู่ในขั้นตอนที่ประเทศพัฒนาแล้วเคยผ่านมาก่อน และประเทศพัฒนาแล้วก็ไม่เคยด้อยพัฒนาแบบนี้มาก่อน แม้จะเคยเป็นประเทศที่ไม่พัฒนามาก่อนก็ตาม

(2) ความด้อยพัฒนามิได้สะท้อนถึงโครงสร้างของประเทศด้อยพัฒนา แต่เป็นผลทางประวัติศาสตร์ของความสัมพันธ์ระหว่างประเทศกับประเทศศูนย์กลางอันเป็นส่วนหนึ่งของโครงสร้างการขยายระบบทุนนิยมโลกอันทำให้มีการแสวงประโยชน์จากแรงงานของประเทศบริวารผ่านทางการค้าที่ผูกขาด มีการทำลายระบบเศรษฐกิจและสังคมที่เลี้ยงตัวเองได้ (Self-subsistence) ของประเทศด้อยพัฒนาและเปลี่ยนประเทศด้อยพัฒนาเป็นแหล่งการสะสมทุนของประเทศศูนย์กลางและการพัฒนาของประเทศศูนย์กลาง

(3) แฟรงค์ได้ตั้งสมมติฐานของการศึกษาไว้ดังนี้

- ก) สิ่งที่แตกต่างกันในการพัฒนาระหว่างประเทศที่พัฒนาแล้วกับประเทศด้อยพัฒนา ก็คือ ประเทศพัฒนาแล้วไม่เคยเป็นบริวาร แต่ประเทศด้อยพัฒนากำลังเป็นบริวารและมีข้อจำกัดหลายประการ
- ข) ประเทศบริวารจะประสบความสำเร็จในการพัฒนาเศรษฐกิจ โดยเฉพาะการพัฒนาอุตสาหกรรมแบบทุนนิยมดั้งเดิม ถ้ามีความผูกพันกับประเทศศูนย์กลางน้อยที่สุด
- ค) ภูมิภาคที่ด้อยพัฒนาและมีลักษณะของสังคมศักดินามากที่สุดอยู่ในขณะนี้ก็เพราะเคยมีความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดมากกับเมืองหลักหรือประเทศศูนย์กลางมาก่อน

แฟรงค์ได้เสนอให้ประเทศในลาตินอเมริกาแยกตัวอย่างเด็ดขาดออกจากความสัมพันธ์แบบศูนย์กลางกับบริวาร โดยการปฏิวัติทางสังคมนิยม

แนวทางที่สาม คือ การศึกษาที่ใช้ทั้งแนวแรกและแนวที่สอง ใช้แนวทางโครงสร้างทุนนิยมสำหรับวิเคราะห์และอธิบายสถานการณ์ที่เป็นรูปธรรมของการพึ่งพา และใช้แนวทางมาร์กซิสต์สำหรับกำหนดภาวะหรือตัวแบบนามธรรมของการพึ่งพา แนวคิดหลัก ก็คือ สภาพเฉพาะของสิ่งหนึ่งจะถูกกำหนดเงื่อนไขโดยสภาพทั่ว ๆ ไป และใช้แนวคิดนี้กำหนดลักษณะที่แตกต่างกันของการพึ่งพา ซึ่งเกิดขึ้นจากกระบวนการขยายตัวของระบบทุนนิยมโลก (ลักษณะการพึ่งพาเป็นสภาพเฉพาะ ส่วนกระบวนการขยายตัวของระบบทุนนิยมโลกเป็นสภาพทั่วไป)

เนื่องจากทฤษฎีฟิงพานี้มีผู้ให้ความหมายไว้แตกต่างกันเป็นกลุ่ม ๆ ยังไม่เป็นทฤษฎีที่เป็นแนวเดียวกัน ในหลาย ๆ ประเด็น แต่ก็พอจะกล่าวถึงแนวคิดร่วมได้ว่ามีลักษณะสำคัญอะไรบ้าง ดังนี้

ประการแรก ได้แก่ สภาพเศรษฐกิจของประเทศบริวารอยู่ในภายใต้สิ่งแวดล้อมระหว่างประเทศหรือเป็นส่วนหนึ่งของทุนนิยมโลก การวิเคราะห์และทำความเข้าใจเศรษฐกิจของประเทศเหล่านี้ จึงจำเป็นต้องพิจารณาถึงความสัมพันธ์ที่มีกับประเทศศูนย์กลางด้วย ซึ่งมักจะเป็นความสัมพันธ์ที่เสียเปรียบ

ประการที่สอง ความสัมพันธ์ของชนชั้นนำในประเทศบริวารกับประเทศศูนย์กลาง นอกจากจะมีลักษณะในการกอบโกยผลประโยชน์จากประเทศบริวารแล้ว ชนชั้นนำยังมีผลประโยชน์ร่วมกัน และมีการเลียนแบบการดำรงชีวิตจากกันด้วย

ประการที่สาม ความไม่เท่าเทียมกันของประเทศสองกลุ่มจะมีมากขึ้น ทั้งในระดับระหว่างประเทศ ชนชั้น ภาค และกลุ่มชน คนรวยก็ยิ่งรวย คนจนจะจนมากขึ้น มีความแตกแยกและขัดแย้งกันภายในสังคม

2) ทฤษฎีความด้อยพัฒนา (Underdevelopment Theory)

แนวความคิดเกี่ยวกับความด้อยพัฒนามีพื้นฐานเริ่มต้นคล้ายคลึงกับแนวความคิดเกี่ยวกับการพึ่งพา นักวิชาการบางคนถือว่า ทั้งสองแนวความคิดมีความหมายเหมือนกัน แต่อีกกลุ่มหนึ่งถือว่า ทั้งสองแนวความคิดควรแยกการอธิบายออกจากกัน ส่วน โรนัลด์ เอช ซิลโคท กล่าวว่า ทฤษฎีความด้อยพัฒนามีแนวโน้มแตกต่างกันหลายอย่าง เช่น ลาอูล พลีบิช (Raul Prebisch) และนักเศรษฐศาสตร์อื่น ๆ ที่ทำงานเกี่ยวข้องกับคณะกรรมการทางเศรษฐกิจสำหรับอเมริกาใต้ในองค์การสหประชาชาติ ครั้งหนึ่งได้อธิบายว่า การพัฒนาทุนนิยมของประเทศอาจทำได้โดยการผลิตสินค้าขึ้นมาแทนการสั่งเข้าจากต่างประเทศ ซึ่งจะทำให้มีชนชั้นกลาง การค้า และการอุตสาหกรรมขึ้นมาใหม่

อังเดร กุนเดอร์ แฟรงค์ (Andre Gunder Frank) กล่าวเมื่อปี ค.ศ. 1966 ว่า ความสัมพันธ์ระหว่างศูนย์กลางที่มีความเจริญทางเศรษฐกิจกับประเทศล้าหลังขอบนอกเป็นผลสะท้อนมาจากการแผ่ขยายของลัทธิการค้าและทุนนิยมตั้งแต่ศตวรรษที่ 16 และเขาเชื่อว่า ความด้อยพัฒนาเป็นผลกระทบมาจากลัทธิทุนนิยม

ส่วน ที เซสเซต (T. Szentes) กล่าวไว้คล้ายกับ แฟรงค์ ว่า ช่องว่างของการพัฒนาระหว่างประเทศพัฒนาแล้วกับประเทศกำลังพัฒนานั้นเป็นผลมาจากลัทธิอาณานิคมและการแสวงประโยชน์ของประเทศที่พัฒนาแล้วทั้งหลาย (ค.ศ. 1971)

อาร์กฮิรี เอมมานูเอล (Arghiri Emmanuel) และซาเมอร์ อามิน (Samir Amin) กล่าวไว้เมื่อ ค.ศ. 1972 และ 1976 ตามลำดับว่า ปัญหาการแลกเปลี่ยนที่ไม่เสมอภาคเท่าเทียมกัน มีการถ่ายเทของที่มีคุณค่าจากประเทศขอบนอกไปยังประเทศศูนย์กลาง ประเทศขอบนอกมีความรู้จำกัดจึงประกอบกรอุตสาหกรรมขนาดเบาเป็นสินค้าออกเท่านั้น และการที่ต้องเข้าไปร่วมอยู่ในตลาดโลกทุนนิยม จึงไม่สามารถต่อสู้กับการผูกขาดของต่างชาติได้ และไม่สามารถพัฒนาขึ้นมาได้ด้วยตัวเอง

แนวความคิดของทฤษฎีฟิงพาและทฤษฎีความด้อยพัฒนา ส่วนใหญ่จะเป็นปัญหาและอุปสรรคของประเทศโลกที่สามที่จะพัฒนาไปสู่การเป็นประเทศพัฒนาแบบทุนนิยมโดยมิได้กล่าวถึงแนวทางการแก้ไขปัญหาแต่อย่างใด คาร์โดโซ ซังเกล และ ซานโตส เสนอแนวทางแก้ปัญหาคาร์โดโซ โดยการเปลี่ยนแปลงหรือปฏิรูปโครงสร้างภายในของประเทศโลกที่สามเสียใหม่ ซึ่งจะเป็นกระบวนการที่

นำไปสู่การเผชิญหน้ากับโครงสร้างของความสัมพันธ์ที่มีอยู่เดิมแบบพึ่งพาระหว่างประเทศทั้งสอง คาร์โตโซ ยังเสนอต่อไปอย่างมีเหตุผลว่า ควรจะทำการวิเคราะห์อย่างละเอียดถึงปัจจัยหรือเงื่อนไขภายในประเทศโลกที่สามว่ามีอะไรที่เกื้อกูลให้ประเทศศูนย์กลางเข้าไปครอบงำอันนำไปสู่การพึ่งพาดังกล่าวบ้าง และเขาได้กล่าวต่อไปว่า ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศด้อยพัฒนากับระบบทุนนิยมโลกในปัจจุบันนี้ไม่ได้มีลักษณะเป็นฝ่ายหนึ่งได้อีกฝ่ายหนึ่งต้องเสีย (Zero Sum Game) เหมือนอย่างที่เลนินเคยวิเคราะห์ไว้ แต่เป็นการพัฒนาอย่างพึ่งพาควบคู่กับพัฒนาการของประเทศที่พัฒนาแล้ว (Associated dependent development) กล่าวคือ ประเทศด้อยพัฒนาสามารถพัฒนาตัวเองได้ระดับหนึ่ง คือ ผลิตสินค้าที่ประเทศพัฒนาเลิกผลิตแล้ว เช่น ประเทศอุตสาหกรรมใหม่ การพัฒนาลักษณะนี้ เป็นผลมาจากทั้งปัจจัยภายในและภายนอกประเทศ ดังนั้น จึงต้องมีการศึกษาทั้งสองปัจจัยสำหรับปัจจัยภายใน ควรจะศึกษาถึงบทบาทของรัฐและการเคลื่อนไหวทางชนชั้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งการเปลี่ยนแปลงทางอำนาจการปกครองครั้งสำคัญ ๆ ในประวัติศาสตร์ จึงต้องศึกษาถึงโครงสร้างทางสังคมอุดมการณ์ของกลุ่มทางสังคมต่าง ๆ รวมทั้งความสัมพันธ์และการปะทะสังสรรค์ระหว่างกลุ่มพลังดังกล่าว เพื่อรักษาหรือเปลี่ยนแปลงผลประโยชน์และสถานภาพของคนในสังคม ผลของการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวย่อมถือได้ว่าเป็นการพัฒนา

ส่วนปัจจัยภายนอกซึ่งจะต้องพิจารณาควบคู่กันไปด้วย ก็คือ บทบาทของประเทศพัฒนาแล้วทั้งหลาย ซึ่งได้พัฒนาไปสู่ระดับการผลิตที่ใช้เทคโนโลยีสูงมากจึงเลิกผลิตสินค้าที่ใช้เทคโนโลยีไม่สูงมากนัก โดยโอนการผลิตมาให้ประเทศกำลังพัฒนาผ่านทางบริษัทลงทุนข้ามชาติและส่งผลกำไรกลับบริษัทแม่ต่อไป

ปรากฏการณ์ดังกล่าวเกิดขึ้นอย่างสอดคล้องกัน เพราะประเทศกำลังพัฒนาต้องการพัฒนาขีดความสามารถของตน ส่วนประเทศพัฒนาแล้วก็ต้องการโอนการผลิตสินค้าบางอย่างให้ จึงทำให้เกิดการพัฒนาอย่างพึ่งพากันและแสดงให้เห็นว่าระบบทุนนิยมโลกได้พัฒนาไปสู่ระดับที่มีการจัดสรรงานแบบใหม่ (New international division labor)

3. ทฤษฎีอื่น ๆ

1) ทฤษฎีความพอใจในความต้องการพื้นฐาน (Theory of Satisfaction of Basic Needs)

การที่ผู้รู้ได้หันมาใช้วิธีการใหม่ ๆ ในการมองปัญหา ประกอบกับแนวคิดในเรื่องทฤษฎีพึ่งพา ทำให้กรอบการพิจารณาและการอ้างอิงของทฤษฎีการพัฒนาแบบเดิมถูกวิพากษ์วิจารณ์ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ความคิดเกี่ยวกับความเจริญเติบโต แนวความคิดเกี่ยวกับการทำให้ทันสมัยและการพัฒนาแบบเก่าที่เริ่มมาตั้งแต่ ค.ศ. 1960 โดยผู้สนใจในเรื่องการพัฒนาได้หันมาให้ความสำคัญกับความพอใจเรื่องความต้องการพื้นฐานตามแนวทางของ จาซอบ ไวนเนอร์ (Jacob Viner) เกี่ยวกับวิธีการที่ให้ความสำคัญกับมนุษย (Humanitarian approach) ซึ่งถูกปฏิเสธมาแล้วเมื่อ 20 ปีก่อน เพราะไม่มีใครเชื่อว่าจะเป็นไปได้

แนวความคิดในเรื่องความต้องการพื้นฐานนี้ ถือว่าเป็นกลยุทธ์มากกว่าที่จะเป็นวิธีการวิเคราะห์แนวความคิดนี้จะตีความหมายข้อมูลที่หามาได้ในแนวทางที่แตกต่างไปจากวิธีที่เคยทำมาก่อนและเป็นแนวความคิดที่เกิดวิพากษ์ตัวเอง (self-criticism) ขององค์การสหประชาชาติ โดยเฉพาะ

อย่างยิ่ง องค์การแรงงานระหว่างประเทศและธนาคารโลก แนวความคิดนี้เป็นรูปร่างขึ้นมาได้โดยความพยายามของผู้รู้กลุ่มหนึ่ง ซึ่งประชุมกันที่เมืองโคโคยอค (Cocoyoc) ในประเทศเม็กซิโก ในปี ค.ศ. 1974 โดยถือว่าเป็นโครงการหนึ่งของกลยุทธ์ในการพัฒนาแบบดั้งเดิม จากประสบการณ์หลายปีในการทำงานตามโครงการดังกล่าว ทำให้เกิดความแน่ใจว่ากระบวนการทางเศรษฐกิจที่ใช้อยู่นั้นนั้น มีอาจทำให้ประเทศโลกที่สามสามารถพัฒนาให้ทันประเทศอุตสาหกรรมทั้งหลายได้ จากความแน่ใจดังกล่าวขององค์การระหว่างประเทศได้นำไปสู่การยอมรับว่า ไม่มีทางที่จะอุดช่องว่างระหว่างความร่ำรวยกับความยากจนได้ จึงควรลดวัตถุประสงค์ลงมาสู่ระดับที่ทำให้ประชากรส่วนใหญ่ที่ยากจนพอมีปัจจัยทางวัตถุที่จำเป็นเพื่อการดำรงชีวิตก่อน ดังนั้น กลยุทธ์ใหม่จึงมุ่งสู่ความพอใจในความต้องการพื้นฐาน ทั้งนี้ เพราะกลไกการตลาดที่มีอยู่นั้นสนองตอบเฉพาะความต้องการที่ได้มาจากการมีอำนาจซื้อเท่านั้น ไม่ได้สนองตอบความต้องการพื้นฐานของมนุษย์ซึ่งเป็นที่ยอมรับโดยทั่ว ๆ ไปว่า ประกอบด้วย อาหาร สุขภาพอนามัย ที่อยู่อาศัย การศึกษา สภาพการทำงาน และความมั่นคงทางสังคม

กลยุทธ์ของการพัฒนาดังกล่าวช่วยให้มีความสำนึกถึงสิทธิพื้นฐานของมนุษย์อันสอดคล้องกับหลักแห่งความมีศักดิ์ศรีของมนุษย์และช่วยทำให้มีผลในแง่สร้างสรรค์อีกหลาย ๆ อย่างที่ถูกมองข้ามไปบ่อย ๆ ตามความเห็นของผู้สนับสนุนแล้ว กลยุทธ์นี้ไม่จำกัดตัวเองอยู่ที่การแก้ไขบางส่วนเท่านั้น เช่น ถ้ามาตรการช่วยเหลือเพื่อการพัฒนาอยู่ที่โครงการช่วยเหลือประชากรส่วนที่ยากจนที่สุด การช่วยเหลือควรจะต้องคำนึงถึงความต้องการของประชากรที่เกี่ยวข้องด้วย โดยให้เขาได้มีส่วนร่วมในการตัดสินใจด้วย ซึ่งเป็นกลยุทธ์ที่มุ่งถึงความพอใจในความต้องการพื้นฐาน ผู้รู้ส่วนหนึ่งมีความเห็นว่า กลยุทธ์แห่งความต้องการพื้นฐานนี้จะต้องไม่เป็นที่เข้าใจอย่างอิสระแยกจากความสัมพันธ์ระหว่างประเทศแบบพึ่งพา หากจะมีการนำเอาไปใช้จริง ๆ หรือกล่าวอีกนัยหนึ่ง ก็คือ ถ้าใช้กลยุทธ์ใหม่นี้เป็นทางเลือกเพื่อใช้แทน ระบบเศรษฐกิจระหว่างประเทศแบบใหม่ (New International Economic Order) ซึ่งเรียกร้องให้มีโดยประเทศกำลังพัฒนาทั้งหลายนั้น หรืออาจเปลี่ยนเป็นศูนย์บริการระหว่างประเทศของผู้ยากจน (International care service for the poor) การกระทำดังกล่าวอาจแก้ปัญหาความยากจนไปได้ แต่จะเป็นไปได้มากน้อยแค่ไหนเพียงใดนั้น ยังเป็นปัญหายากที่จะบอกได้ เพราะกลยุทธ์อันนี้มีได้กล่าวถึงปัญหาหรือสาเหตุ ตลอดจนแนวทางแก้ไขในเรื่องเกี่ยวกับความทุกข์ยาก การแสวงหาประโยชน์และความแปลกแยก (Alienation) ต่าง ๆ ทั้งหลายทั้งหมดที่มีอยู่ ดังนั้น กลยุทธ์ความต้องการพื้นฐานจึงอาจเป็นส่วนหนึ่งของกลยุทธ์ทั้งหมดที่จะนำมาใช้ในการพัฒนาเพื่อให้เกิดความเท่าเทียมกันและความเป็นธรรมระหว่างมนุษย์ในประเทศต่าง ๆ ในโลกนี้ ในด้านต่าง ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในแง่ของการแบ่งปันทรัพยากร เทคโนโลยี และผลผลิตทั้งหมด

2) ทฤษฎีโครงสร้างความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ (Structural Theory of International Relation)

เมื่อไม่นานมานี้ มีนักวิชาการทางยุโรปได้ให้ความสนใจทฤษฎีพึ่งพาและทฤษฎีความพอใจในความต้องการพื้นฐาน ต่อมาได้มีการพัฒนาวิธีการทางทฤษฎีใหม่ ๆ ขึ้นในแนวทางที่สอดคล้องกับความคิดของคาล มาร์กซ์ เช่น ซาเมอร์ อีน (Samir Ain) และอาร์กฮิรี เอมานูเอล ผู้ที่ได้พัฒนาแนวคิดเกี่ยวกับการแลกเปลี่ยนที่ขาดความเสมอภาค นักวิชาการสำคัญอีกคนหนึ่ง คือ โจฮาน กัลตุง ได้

กล่าวถึง มิติใหม่สำหรับทฤษฎีความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ โดยการนำเอาทฤษฎีความขัดแย้งกับทฤษฎีการรวมตัวกัน มาพิจารณาหาหลักฐานและเหตุผลเพื่อกำหนดเป็นวิธีการทางโครงสร้างขึ้นมา เรียกว่า ทฤษฎีโครงสร้างทางจักรวรรดินิยม ซึ่งถือได้ว่าเป็นก้าวแรกที่จะนำไปสู่ทฤษฎีทั่ว ๆ ไปเกี่ยวกับอำนาจระหว่างประเทศและความสัมพันธ์แบบพึ่งพา

กัลตุง กล่าวว่า ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศสองประเทศสามารถแสดงให้เห็นได้ในลักษณะการพึ่งพาซึ่งกันและกัน องค์ประกอบของความพึ่งพานั้นมีมากน้อยต่าง ๆ กัน โดยอยู่ระหว่างความสมดุลสูงสุดไปจนถึงการพึ่งพาเต็มที่ ในกรณีความสัมพันธ์ระหว่างประเทศอุตสาหกรรมกับประเทศกำลังพัฒนา ลักษณะการพึ่งพาแบบไม่ได้สัดส่วนนี้ เกิดจากความไม่เท่าเทียมกันในตำแหน่งหรือฐานะทางการเมือง เศรษฐกิจ วัฒนธรรม และเทคโนโลยีของประเทศทั้งสอง และความพึ่งพาน้อยต่อไปได้โดยอาศัยกลไกโครงสร้างอำนาจ โครงสร้างอำนาจนี้เกิดจากความไม่เท่าเทียมกันของตำแหน่งหรือฐานะแห่งอำนาจเช่นกัน ตามความเกี่ยวข้องกันดังกล่าวนี้ ศูนย์กลางของประเทศในศูนย์กลาง (Centers of the central nation) สามารถอาศัยความสนับสนุนจากศูนย์กลางของประเทศขอบนอก (Centers of the peripheral nations) เปรียบเทียบกับขอสะพานที่เชื่อมไว้ด้วยผลประโยชน์ร่วมกัน ผลที่ตามมาขอความสัมพันธ์ดังกล่าว ทำให้เกิดการกระจายผลประโยชน์ที่ไม่เสมอภาค ความสูญเสียที่เกิดจากกระบวนการดังกล่าวมักจะเป็นของประเทศที่อ่อนแอกว่า และทำให้ศักยภาพในการพัฒนาของฝ่ายนั้นต่ำลง ทั้งยังทำให้ความสัมพันธ์นั้นต้องพึ่งพาอาศัยประเทศศูนย์กลางมากยิ่งขึ้นต่อไป

กัลตุง กล่าวต่อไปอีกว่า การแก้ปัญหาความขัดแย้งโดยใช้กลยุทธ์แห่งการร่วมมือกัน (Integration Strategy) นั้นจะเป็นไปได้ก็แต่เฉพาะกรณีที่มีความสัมพันธ์พึ่งพาซึ่งกันและกันในลักษณะสมดุลโดยประมาณเท่านั้น ในทางตรงกันข้าม เพื่อที่จะแก้ไขความสัมพันธ์แบบพึ่งพาที่ไม่ได้สัดส่วนนี้ประการหนึ่งที่ทำได้ก็คือ การเปลี่ยนโครงสร้างแบบพึ่งพาระดับชาติและระดับระหว่างประเทศ เมื่อเป็นเช่นนี้ การแก้ไขหรือกลยุทธ์ของการพัฒนาก็ย่อมทำได้โดยมีขั้นตอน 2 ระยะ คือ ระยะแรก เป็นระยะของการไม่คบหาสมาคมระหว่างประเทศคู่กรณีที่มีความขัดแย้งกัน การไม่เกี่ยวข้องกันนี้จะช่วยลดองศาของความขัดแย้งและยอมให้คู่กรณีได้เสริมสร้างตัวเอง ทั้งในแง่ของชื่อเสียงเกียรติภูมิ ความพอเพียงในการช่วยตัวเอง จนกระทั่งความขัดแย้งนั้นกลับเข้าสู่ภาวะสมดุล กล่าวคือ มีอำนาจต่อรองเท่าเทียมกัน ระยะที่สอง ควรเริ่มต้นได้ซึ่งเป็นระยะของการคบหาสมาคม มีการติดต่อ เจริญ ซื่อซายแลกเปลี่ยนกันระหว่างประเทศดังกล่าว

เดเตอร์ สิงหาต และผู้รู้อื่น ๆ อีกหลายคน ถือว่า ขั้นตอนส่วนแรกของวิธีการดังกล่าวนี้ คือระยะที่หนึ่งสามารถรวมกันได้กับทฤษฎีความพอใจในความต้องการพื้นฐาน และเมื่อรวมกันได้แล้วสามารถที่จะขยายออกไปเป็นทฤษฎีการพัฒนาอโตเซนเตรด ซึ่งบางครั้งอาจจะเรียกร้องให้ประเทศกำลังพัฒนาปิดตัวเองโดยไม่ยุ่งเกี่ยวกับตลาดโลก กล่าวคือ ไม่ส่งสินค้าไปขายและไม่ซื้อสินค้าใด ๆ จากประเทศอื่นในตลาดระหว่างประเทศเหมือนบางประเทศกำลังทำอยู่ อันเป็นการเผชิญหน้ากับความคิดในการดึงดูดทุกประเทศให้เข้าร่วมในตลาดโลกซึ่งเป็นวิธีการสำคัญอันหนึ่งในทฤษฎีสมัยเก่า และทำได้อย่างมีประสิทธิภาพ

สรุปเกี่ยวกับแนวความคิดและทฤษฎี

จากที่กล่าวมาในส่วนที่เกี่ยวข้องกับแนวความคิดและทฤษฎีการพัฒนาพอสรุปได้ว่า มีการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญ ๆ คือ จากทฤษฎีอาณานิคมมาสู่แนวความคิดใหม่ของการพัฒนานั้นไม่สามารถแสดงให้เห็นได้อย่างมีเหตุผล แต่เกิดจากการเปลี่ยนแปลงทางผลประโยชน์และการรวมกลุ่มกันของประเทศต่าง ๆ เริ่มจากสหรัฐอเมริกาได้กำหนดแผนเพื่อให้ความช่วยเหลือในการพัฒนาประเทศต่าง ๆ และองค์การระหว่างประเทศให้เงินสมทบอีกจำนวนหนึ่ง ในปี ค.ศ. 1950

ภายหลังสงครามโลกครั้งที่สองเป็นต้นมา มีการต่อต้านการเป็นอาณานิคมของประเทศเมืองขึ้นทั้งหลายและประเทศอุตสาหกรรมก็ยินยอมผ่อนปรนประเทศที่ได้รับเอกราชใหม่ ๆ เพื่อผลทางการเมือง ดังนั้น ทฤษฎีการพัฒนาสมัยอาณานิคมที่ว่า “ไม่สามารถเอาชนะความด้อยพัฒนาได้” จึงหมดไปและมีความคิดเห็นในแง่ดีเกิดขึ้น กล่าวคือ “ปัญหาของการพัฒนามีอยู่ทั้งในประเทศที่พัฒนาแล้วและด้อยพัฒนา” และเชื่อว่าความแตกต่างทางสังคมวัฒนธรรมไม่เป็นอุปสรรคอีกต่อไป จึงทำให้ต้องมีการกำหนดนโยบายการพัฒนาที่แตกต่างไปจากเดิม โดยเข้าไปสู่แนวทางที่เชื่อว่าจะเอาชนะความด้อยพัฒนาได้ตามกลุ่มของประเทศที่แบ่งกันอยู่สองฝ่าย คือ ก) ประเทศโลกที่หนึ่ง ซึ่งมีประเทศอุตสาหกรรมตะวันตกเป็นตัวแทน นำโดยประเทศสหรัฐอเมริกา เรียกว่า ทฤษฎีการทำให้ทันสมัย และ ข) ประเทศโลกที่สอง ซึ่งอาศัยประเทศสังคมนิยมเป็นตัวแทน นำโดยประเทศสหภาพโซเวียต ซึ่งเรียกว่า ทฤษฎีจักรวรรดินิยม

ภายหลังจากการขัดแย้งกันระหว่างตะวันตกกับตะวันออกทางด้านอุดมการณ์ทางการเมืองและแบ่งเป็นกลุ่มประเทศทุนนิยมตะวันตกเป็นโลกที่หนึ่งและสังคมนิยมเป็นโลกที่สอง จึงทำให้เกิดกลุ่มประเทศไม่ฝักใฝ่ฝ่ายใด ซึ่งมีการประชุมกันเป็นครั้งแรก เมื่อ ค.ศ. 1955 ที่เมืองบันดุง ประเทศอินโดนีเซีย มีความมุ่งหมายที่จะเป็นอิสระไม่ฝักใฝ่ฝ่ายใด จึงเป็นจุดเริ่มต้นของคำว่า “โลกที่สาม” เข้ามามีบทบาทอยู่ในแนวความคิดและทฤษฎีการพัฒนาในกระบวนการแสวงหาอาณานิคมอีกยังคงดำเนินต่อไปในช่วงปี ค.ศ. 1960 โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การเจรจากันระหว่างฝ่ายเหนือและฝ่ายใต้นโยบายการผูกขาดของกลุ่มประเทศขายน้ำมันโอเปก และการเจรจากันในเรื่องการจัดระเบียบทางเศรษฐกิจของโลกเสียใหม่ ทำให้กลุ่มประเทศไม่ฝักใฝ่ฝ่ายใดเพิ่มขึ้นเป็น 77 ประเทศ และมีอำนาจต่อรองทางการเมืองสูงขึ้น มีวิธีการแก้ปัญหาที่พอเป็นไปได้มากขึ้นและมีบทบาทต่อแนวความคิดและทฤษฎีการพัฒนาดังกล่าวมา แต่ก็ยังไม่มีพลังต่อรองอย่างแท้จริงคงเป็นการรวมกลุ่มกันเพื่อเรียกร้องขอความช่วยเหลือจากประเทศอุตสาหกรรมตลอดมาโดยมิได้มีความเข้าใจในเหตุผลของการเปลี่ยนแปลงของทางสังคมภายในประเทศของตนเองเท่าใด อย่างไรก็ตาม เป็นที่ยอมรับว่าทฤษฎีการทำให้ทันสมัยล้มเหลวตามที่เห็นกันอยู่ในประเทศโลกที่สามว่า ไม่มีการเปลี่ยนแปลงทั้งทางด้านเศรษฐกิจการเมืองและทางสังคมไปสู่การเป็นประเทศอุตสาหกรรม แม้จะมีความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจเกิดขึ้น แต่ก็ส่งผลประโยชน์ให้กับคนส่วนน้อยในสังคมเท่านั้น การเปลี่ยนแปลงทางสังคมเช่นการเป็นประชาธิปไตยก็คงยังมีปัญหามากมาย ในทางเศรษฐกิจก็เช่นกันยังไม่เป็นไปตามนักทฤษฎีได้กล่าวไว้ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การไม่กระจายผลการพัฒนาไปสู่ประชาชนผู้ยากจนทั้งหลายในชาติ ทฤษฎีการทำให้ทันสมัยมีอิทธิพลอย่างมากในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่สองถึงประมาณปี ค.ศ. 1970 ซึ่งได้ลดความนิยมลงตลอดมา แต่ปัจจุบันนี้กลับได้รับความสนใจมากขึ้นอีกครั้งหนึ่งในรูปของ

การศึกษานโยบายสาธารณะ การตัดสินใจและการเลือกอย่างมีเหตุผลหรือการเลือกสาธารณะและมีการเพิ่มกลยุทธ์ต่าง ๆ เพื่อแก้ปัญหาที่เกิดขึ้น เช่น การกระจายรายได้และการช่วยเหลือให้ประชาชนได้รับสิ่งจำเป็นพื้นฐาน รวมทั้งการแก้ปัญหาทั้งหลายที่เกิดขึ้นที่ยังคงยึดแนวทางหลักของทฤษฎีการทำให้ทันสมัยอยู่ต่อไป โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การอาศัยความช่วยเหลือจากประเทศพัฒนาแล้วเช่นเดิม

การต่อต้านและการวิพากษ์วิจารณ์แนวความคิดและทฤษฎีการทำให้ทันสมัยมีมากมาย มีทั้งนักวิชาการสายยุโรป สายลาตินอเมริกา และกลุ่มนักวิชาการด้านความด้อยพัฒนา นักวิชาการเหล่านี้เห็นว่าทฤษฎีการทำให้ทันสมัยมีปัญหามากมายหลายอย่างดังได้กล่าวมาแล้ว เช่น แทนที่จะทำให้เกิดการพัฒนาแต่กลับทำให้คนยากจนยิ่งขึ้น จึงได้เสนอให้เปลี่ยนกรอบแนวความคิดและการแก้ปัญหาของประเทศโลกที่สามเสียใหม่ตามแนวความคิดและทฤษฎีต่าง ๆ เช่น ทฤษฎีพึ่งพา ทฤษฎีความด้อยพัฒนา ทฤษฎีระบบโลก ทฤษฎีมาร์กซิสต์แนวใหม่ และทฤษฎีการค้ากับต่างประเทศ เป็นต้น นักวิชาการที่ต่อต้านเหล่านี้ส่วนใหญ่เห็นว่าการปฏิบัติตามทฤษฎีการทำให้ทันสมัยควรจะศึกษาให้รู้ถึงพัฒนาการของประเทศที่พัฒนาแล้วด้วยว่า มีลักษณะและกระบวนการขั้นตอนอย่างไร เพื่อจะเลียนแบบได้อย่างถูกต้องเหมาะสมยิ่งขึ้น

ในช่วงปี ค.ศ. 1977-1981 มีการประเมินแนวความคิดและทฤษฎีพึ่งพา โดยนักวิชาการหลายคนสรุปได้ว่าหลักการทั่วไป ทฤษฎีพึ่งพาไม่ได้รับการยอมรับ ไม่มีเหตุผล และน้ำหนักพอจะเป็นทฤษฎีได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง จากการวิจารณ์ของ เดวิด บูธ เมื่อปี ค.ศ. 1988 ดังนั้น ในปลายทศวรรษ 1980 จึงมีการวิพากษ์วิจารณ์แนวความคิดและทฤษฎีการพัฒนาที่มีอยู่อย่างรุนแรงโดยนักวิชาการชื่อดังคนหนึ่ง เช่น แมนเฟรดนิตส์ นิคอส มูเซลิส เด็ค เมสเนอร์ ได้กล่าวถึงการสิ้นหวังของทฤษฎีการพัฒนาและความล้มเหลวของทฤษฎีการพัฒนาซึ่งเขียนโดย เอลมาร์ อัลท์วาเทอร์ เมื่อปี ค.ศ. 1989

นอกจากนั้น ยังมีการถกเถียงกันและเรียกร้องให้ทบทวนแนวความคิดเก่าเพื่อปฏิเสธแนวความคิดที่ล้าหลังมีการวิจารณ์โครงการให้มีความช่วยเหลือต่าง ๆ ในขณะเดียวกัน นักวิชาการบางคนก็ยังยืนยันแนวความคิดและกระบวนการที่ตนเดิมอยู่อย่างเหนียวแน่นและกล่าวด้วยว่า ตัวแบบของประเทศโลกที่หนึ่งจะได้รับความสนใจแผ่ขยายมากขึ้น ประกอบกับการล่มสลายของประเทศสหภาพโซเวียตจึงทำให้ประเทศต่าง ๆ ในกลุ่มนี้ผันแปรตามไปด้วย ทั้งยังจะหันมาสู่แนวทางการพัฒนาที่เป็นแบบโลกที่หนึ่งมากขึ้น แต่ก็มีนักวิชาการจำนวนหนึ่งพยายามเสนอกระบวนการที่ใหม่ ๆ เป็นต้นว่า การใช้แนวทางวิเคราะห์รัฐศาสตร์เศรษฐกิจและแนวทางการพัฒนาความคิดและทฤษฎีการพัฒนาจากนโยบายทางสังคมสาขาต่าง ๆ เช่น แนวความคิดที่จะให้สตรีมีสิทธิและบทบาทเท่าเทียมกับบุรุษ และแนวความคิดเกี่ยวกับนิเวศวิทยา เป็นต้น เรื่องเหล่านี้ย่อมมีความเกี่ยวข้องกับทฤษฎีการพัฒนา

อย่างไรก็ตาม การถกเถียงกันในเรื่องทฤษฎีการพัฒนาหรือการที่จะปฏิเสธไม่ยอมรับทฤษฎีบางอย่างหรือที่เก่ากว่าล้าสมัยใช้ไม่ได้ นั้น ควรจะต้องพิจารณาให้รอบคอบทุกด้านทุกมุมอย่างเป็นระบบและมองทั้งในด้านจุลภาคและมหภาค เพื่อจะได้วิเคราะห์อย่างถูกต้องเฉพาะเป็นเรื่องทางสังคมศาสตร์ซึ่งมีตัวแปรทั้งภายในและภายนอกระบบเข้ามาเกี่ยวข้อง จึงมีความลึกซึ้งไปในขอบเขตความสัมพันธ์ของระบบมากกว่าวิทยาศาสตร์บริสุทธิ์

บทที่ 3

ปรัชญา อุดมการณ์ของการพัฒนาชุมชน

ความหมายของคำว่า ปรัชญา นั้น ไม่อาจหาคำนิยามที่แน่นอนตายตัวที่ใช้ได้กับทุกแห่ง ทุกสถานการณ์ได้ อย่างไรก็ตาม ด้วยความจำเป็นที่ต้องมีคำนิยามที่แน่นอนเพื่อเป็นพื้นฐานที่ชัดเจนในการศึกษา จึงควรได้มีการศึกษาถึงความหมายของคำว่าปรัชญาเป็นเบื้องต้น เพื่อให้เห็นแนวทางในการกำหนดความหมายของคำว่า ปรัชญาของการพัฒนาชุมชน ต่อไป

คำว่า ปรัชญา ถ้าพิจารณาความหมายตามรูปศัพท์อาจพิจารณาได้เป็น 2 แนวทาง คือ

1. ความหมายตามรูปศัพท์ภาษาไทย
2. ความหมายตามรูปศัพท์ภาษาอังกฤษ

1. ตามรูปศัพท์ภาษาไทยนั้น คำว่า ปรัชญา เป็นคำที่พระเจ้าวรวงศ์เธอกรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ ทรงบัญญัติขึ้นเพื่อใช้แทนคำว่า Philosophy ในภาษาอังกฤษ เป็นศัพท์บัญญัติที่เป็นที่นิยมใช้กันอย่างกว้างขวางในปัจจุบัน ตามรากศัพท์ ปรัชญา เป็นคำสันสกฤต มาจากคำว่า ชญา แปลว่า รู้ เข้าใจ เมื่อเติมอุปสรรค พร ซึ่งแปลว่า ไกล สูงสุด ประเสริฐ ลงไปข้างหน้า จึงกลายเป็นคำว่า ปรัชญา ซึ่งอาจจะให้ความหมายได้ว่า เป็นความรอบรู้ รู้กว้างขวาง หรือความรู้ที่ประเสริฐ ความรู้ชั้นสูงก็ได้ โดยนัยนี้ความหมายของปรัชญาในศัพท์ภาษาไทยจึงเน้นไปที่ตัวความรู้หรือผู้รู้ ซึ่งเป็นความรู้ที่กว้างไกลลึกซึ้ง ประเสริฐ เป็นต้น ซึ่งตรงกับคำว่า ปัญญา ในภาษาบาลี
2. ตามรูปศัพท์ในภาษาอังกฤษนั้น มีความหมายแตกต่างไปจากภาษาไทยอยู่บ้าง โดยที่ ไพทาгорัส (Pythagoras) เป็นคนเริ่มใช้คำนี้ โดยเรียกตัวเองว่า นักปรัชญา (Philosopher) ตามศัพท์เดิมของคำ Philosophy นั้นมาจากภาษากรีก 2 คำสันธิกัน คือ Philos กับ Sophia คำว่า Philos นั้นแปลว่า รัก หรือ ความรัก (Love) ส่วนคำว่า Sophia นั้นหมายถึง ความรู้ ความปราดเปรื่อง (Wisdom) เมื่อรวมกันเข้าเป็น Philosophy แล้วจึงหมายถึง ความรักในความรู้ ความรักในความปราดเปรื่อง (The Love of Wisdom) ความหมายตามรูปศัพท์ภาษาอังกฤษ จึงหมายถึง คนที่ตั้งใจแสวงหา และอยากรู้ อยากรู้เห็น ใฝ่หาความรู้อยู่เสมอ ไม่ใช่คนที่มีความรู้แล้วพอใจกับความรู้ที่ตนมีอยู่แล้วนั้น

อย่างไรก็ตาม แม้คำนิยามจะแตกต่างกันออกไปบ้างตามรูปศัพท์ภาษาไทยและภาษาอังกฤษ แต่สิ่งที่ร่วมกันอยู่อย่างหนึ่ง ก็คือ ความรู้ ไม่ว่าจะเป็นองค์ความรู้หรือวิธีการแสวงหาความรู้ ก็ตาม ปรัชญาจึงหนีไม่พ้นเรื่องความรู้ไปได้ นอกจากนี้

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2525 ได้ให้ความหมายของคำว่า ปรัชญา ไว้อย่างชัดเจนว่าเป็นวิชาว่าด้วย “หลักแห่งความรู้และความจริง”

ส่วนคำว่าพัฒนาชุมชนนั้น ถือว่าเป็นคำ ๆ เดียว และมีความหมายในตัวเองโดยเฉพาะ มิได้มาจากการเอาคำว่า “พัฒนา” กับ “ชุมชน” มารวมกัน แล้วแปลความหมายไปตามรากศัพท์เดิมของแต่ละคำรวมกันในที่นี้ การพัฒนาชุมชน หมายถึง กลยุทธ์ที่เป็นกระบวนการสำหรับทำงานในชุมชนเมืองและ/หรือชนบท

จากความหมายของคำว่า ปรัชญา และการพัฒนาชุมชนที่ได้กล่าวมาทั้งหมดข้างต้น ทำให้พอที่จะกำหนดความหมายของคำว่าปรัชญาของการพัฒนาชุมชนได้ว่า หมายถึง “วิชาหรือหลักแห่งความรู้และความจริงของกระบวนการทำงานพัฒนาในชุมชน” ปรัชญาของการพัฒนาชุมชนมี 7 ประการดังต่อไปนี้

1. คนเป็นทรัพยากรที่ประเสริฐ มีค่า และสำคัญที่สุด
2. คนเป็นสัตว์โลกที่พัฒนาได้ดีที่สุด
3. การรวมกลุ่ม
4. ความยุติธรรม
5. การศึกษา
6. หลักประชาธิปไตย
7. ความสมดุลของการพัฒนา

ปรัชญาประการที่หนึ่ง

ปรัชญาของการพัฒนาชุมชนประการแรก คือ ความศรัทธาอย่างแรงกล้าในตัวคนที่ว่า “คนเป็นทรัพยากรที่ประเสริฐ มีค่า และสำคัญที่สุด” หมายถึง ในทุกชุมชนนั้น นอกเหนือไปจากทรัพยากรธรรมชาติ (Natural Resource) เช่น ดิน น้ำ ป่าไม้ แร่ธาตุต่าง ๆ แล้ว ยังมีทรัพยากรอีกอย่างหนึ่ง เรียกว่า ทรัพยากรมนุษย์ (Human Resource) ซึ่งนับว่าเป็นทรัพยากรที่สูงส่ง มีค่า และสำคัญมากที่สุด ในชุมชน เพราะคนรู้จักเหตุ รู้จักผล รู้จักคิด รู้จักตัดสินใจ รู้จักวางแผน รู้จักประพฤติปฏิบัติ และรู้จักพัฒนาชีวิตความเป็นอยู่ของตนเองและชุมชนไปในทิศทางที่ต้องการ ความศรัทธาในตัวคนตามปรัชญาข้อนี้มีได้จำกัดเฉพาะเพศใดเพศหนึ่ง แต่หมายความรวมไปถึงความศรัทธาในตัวคนทุกเพศทุกวัย เช่น หญิง ชาย เด็ก และคนชราด้วย

การที่คนเป็นทรัพยากรที่ประเสริฐ มีค่า และสำคัญที่สุดนั้น สืบเนื่องมาจากเหตุผลที่สำคัญสองประการ ประการแรก คือ “จุดเริ่มต้นของการพัฒนานั้น เริ่มที่คน” หมายความว่า การพัฒนาทั้งหลายในชุมชนล้วนมาจากการกระทำของคน กล่าวคือ คนเป็นผู้คิด ตัดสินใจ วางแผน และลงมือปฏิบัติการเองทั้งสิ้น คนจึงเป็นจุดเริ่มต้นของการพัฒนา นอกจากนี้ คนยังบันดาลให้สิ่งต่าง ๆ ในชุมชนเกิดขึ้นหรือดับสลายได้ เช่น คนสามารถสร้างหรือทำลายบ่อน้ำ โรงเรียน โรงพยาบาล หรือคนด้วยกันเองได้ เป็นต้น

สาเหตุอีกประการหนึ่ง ก็คือ “จุดหมายปลายทางสูงสุดของการพัฒนา คือ การพัฒนาคน” การพัฒนาคน หมายถึง การทำให้คนมีทั้งคุณภาพ คือ มีความสามารถในการทำงานตามบทบาทและหน้าที่ของตนอย่างมีประสิทธิภาพ และมีทั้งคุณธรรม คือ มีจิตใจพร้อมที่จะเสียสละประโยชน์ส่วนตัวเพื่อส่วนรวมหรือชุมชน ทั้งนี้ เพราะว่า คนเป็นส่วนสำคัญที่สุดในชุมชน ชุมชนจะยั่งยืนถาวรเจริญก้าวหน้าหรือไม่ขึ้นขึ้นอยู่กับคนในชุมชนนั้น ดังนั้น จุดหมายปลายทางสูงสุดหรือผลประโยชน์

สูงสุดต่าง ๆ ของการพัฒนาจึงมุ่งไปที่การพัฒนาคนและควรเป็นคนส่วนใหญ่ในชุมชนด้วย การพัฒนาต่าง ๆ ที่ผ่านมาประสบกับความล้มเหลวหรือไม่ได้ผลเท่าที่ควร สาเหตุประการหนึ่งมาจากการขาดจุดมุ่งหมายปลายทางสูงสุดที่มุ่งพัฒนาคนหรือจุดหมายปลายทางรองที่ตั้งไว้มิได้สนองหรือสอดคล้องกันกับจุดหมายปลายทางสูงสุดนั้น เช่น หน่วยงานหน่วยใดหน่วยหนึ่งได้รับคำสั่งจากหน่วยงานในระดับสูงกว่าให้มาสร้างถนนสายหนึ่งในหมู่บ้าน หน่วยงานนั้นก็เริ่มสร้างถนนโดยมิได้ให้ประชาชนในหมู่บ้านได้เข้ามามีส่วนร่วมแม้แต่น้อย วัตถุประสงค์หรือจุดหมายปลายทางที่แท้จริงก็เพื่อสนองความต้องการของหน่วยงานที่เหนือกว่าเพื่อให้มีผลงานปรากฏเท่านั้น ประชาชนในหมู่บ้านก็มิได้เอาใจใส่ ทั้งนี้ เพราะประชาชน ไม่ได้มีความรู้สึกเป็นเจ้าของ เพราะไม่ได้เข้ามามีส่วนร่วมในการสร้างถนนนั้นด้วย ไม่นานนักถนนสายนั้นก็เสื่อมโทรมใช้การไม่ได้ อันเป็นการสูญเสียเปล่าในการพัฒนาอย่างหนึ่ง

ฉะนั้น ในการปฏิบัติงานพัฒนาชุมชน สิ่งสำคัญประการหนึ่ง ก็คือ ต้องมีความศรัทธาในตัวคน อันหมายถึง การเห็นคุณค่าและความสำคัญของประชาชนในชุมชนตลอดเวลา ตัวอย่างเช่น นักพัฒนาต้องให้ความสำคัญกับความต้องการ ปัญหา และผลประโยชน์ของประชาชนเป็นหลักในการดำเนินงาน โดยมีการเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในโครงการพัฒนาต่าง ๆ ทุกขั้นตอน มิใช่เพียงแต่ให้ประชาชนได้รู้ได้เห็นเท่านั้น ต้องให้ประชาชนได้มีโอกาสสัมผัสของจริงด้วย โดยต้องให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมอย่างแท้จริงในการคิด ตัดสินใจ วางแผน และปฏิบัติการในโครงการพัฒนาต่าง ๆ เหล่านี้ เป็นต้น การสร้างถนนตามตัวอย่างข้างต้น หากประชาชนได้เข้ามามีส่วนร่วมอย่างจริงจังทุกขั้นตอนในการคิด ตัดสินใจ วางแผน และปฏิบัติการแล้ว จริงอยู่ งานอาจจะดำเนินการไปอย่างล่าช้า เสียเวลา แต่ผลที่ได้รับ ก็คือ ประชาชนจะเกิดความรู้สึกว่าตัวเองมีส่วนเป็นเจ้าของถนนสายนั้น เพราะได้ช่วยกันสร้างมากับมือ จึงเห็นคุณค่า ความสำคัญ เมื่อเป็นเช่นนี้ ความร่วมมือในการดูแลบำรุงรักษาในเวลาต่อมาจึงไม่น่ามีปัญหามากนัก

สรุปได้ว่า ปรัชญาของการพัฒนาชุมชนข้อนี้ ตั้งอยู่บนความศรัทธาในตัวคนที่ว่า คนทุกคนมีความสามารถที่จะพัฒนาตนเองให้ดีขึ้นได้ถ้ามีโอกาสหรือมีการให้โอกาสกัน ในเรื่องความพร้อมของประชาชนในการเข้ามามีส่วนร่วมไม่น่าจะเป็นปัญหา ปัญหาจะอยู่ที่ว่าทุก ๆ ฝ่ายที่เกี่ยวข้องจะมีความพร้อมขนาดไหน ในอันที่จะเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามาทำงานพัฒนาชุมชน การพัฒนาทั้งหลายจะปราศจากผลทั้งสิ้น ถ้ามองข้ามในเรื่องการพัฒนาคนแต่ละคนให้มีทักษะที่ถูกทางและมีขีดความสามารถสูงขึ้น นอกเหนือไปจากนี้ ทุกขั้นตอนของการพัฒนาชุมชนนั้นจะขาดคนมิได้ นับตั้งแต่การที่คนเป็นจุดเริ่มต้นของการพัฒนา คนเป็นจุดศูนย์กลางของการพัฒนา และคนเป็นจุดหมายปลายทางสูงสุดของการพัฒนา ดังนั้น หัวใจของปรัชญาประการนี้ ก็คือ การเห็นว่าคนเป็นทรัพยากรที่มีค่าและสำคัญที่สุด

ปรัชญาประการที่สอง

ปรัชญาของการพัฒนาชุมชนประการที่สอง คือ ความศรัทธาและเชื่อมั่นในตัวคนที่ว่า “คนเป็นสัตว์โลกที่พัฒนาได้ดีที่สุด” (Highest potential developing animal) ปรัชญาประการนี้หมายความว่า ในบรรดาทรัพยากรทั้งหลายในโลก คนสามารถสร้างประโยชน์สูงสุดให้แก่ชุมชนได้มากที่สุด ถ้าได้รับการพัฒนาที่ถูกต้อง จะสามารถดึงเอาความสามารถภายในตัวคนออกมาใช้ประโยชน์ได้ และถ้ามีการเปรียบเทียบกับความสามารถในการพัฒนาของคนกับสัตว์โลกชนิดอื่น ๆ ที่พัฒนาได้ เช่น ช้าง ม้า ลิง เป็นต้น แล้วคนจะเป็นสัตว์โลกที่พัฒนาได้ดีที่สุด

การที่คนเป็นสัตว์โลกที่พัฒนาได้ดีที่สุดนั้น สืบเนื่องมาจากความเชื่อว่า “ในบรรดาสัตว์โลกทั้งหลายนั้น คนสามารถพัฒนาให้มีทั้งคุณภาพและคุณธรรมให้อยู่ในตัวได้มากที่สุด” ในขณะที่สัตว์โลกอื่น ๆ ทำไม่ได้หรือทำได้ไม่ดีเท่า สาเหตุประการหนึ่งของการที่คนเป็นสัตว์โลกที่พัฒนาได้ดีที่สุด ก็เพราะว่า คนมีสมองมากกว่าสัตว์อื่น ๆ ตัวอย่างเช่น ได้มีการเปรียบเทียบสมองของคนกับลิง ปรากฏว่า “สมองของคนโดยเฉลี่ยแล้วมี 1,450 ลูกบาศก์เซนติเมตร ขณะที่สมองของลิงกอริลลามิโดยเฉลี่ย 500 ลูกบาศก์เซนติเมตร ลิงชิมแปนซี 404 ลิงอุรังอุตัง 395 และชะนี 128 ... กะโหลกศีรษะของคนโดยประมาณแล้วมีความจุมากกว่าของลิงขนาดใหญ่ 3 เท่าตัว ...” (Ralph L. Beals and Harry Hoijer, 1965 : 50) ยิ่งไปกว่านั้น การที่สัตว์ต่าง ๆ เช่น ช้าง ม้า ลิง และสุนัข ได้รับการฝึกหรือพัฒนาให้ฉลาดและมีความสามารถมากขึ้น ผู้ที่ทำการฝึกสัตว์เหล่านั้น ก็คือ คนนั่นเอง นอกจากนี้คนสามารถเข้าร่วมในการสร้างสรรค์ความเจริญให้แก่ชุมชนได้ดีที่สุด ตัวอย่างเช่น การสร้างถนนสายหนึ่งขึ้นในหมู่บ้าน การที่คนเข้ามาช่วยกันคิด วางแผน ตัดสินใจ ร่วมกันก่อสร้าง ตลอดจนร่วมกันฟันฝ่าอุปสรรคต่าง ๆ จนกระทั่งสร้างถนนเสร็จ เช่นนี้ถือว่า คนสามารถพัฒนาให้มีคุณภาพขึ้นได้ โดยคนสามารถใช้ความรู้ความสามารถที่มีอยู่ทำงานจนบรรลุเป้าหมายอย่างมีประสิทธิภาพ ในเวลาเดียวกัน คนก็สามารถพัฒนาให้เกิดจิตสำนึกในการเสียสละ โดยยอมเสียสละกำลังกาย ความสุขส่วนตัว มาช่วยกันสร้างถนนด้วยความซื่อสัตย์ อดทน และยอมสละกำลังเงินเพื่อประโยชน์ของส่วนรวมอย่างจริงจังและจริงจัง สิ่งเหล่านี้ อาจถือได้ว่าคุณธรรมในตัวคนได้รับการพัฒนาให้เกิดขึ้นบ้างแล้ว

อาจกล่าวได้ว่า คนทุกคนไม่ว่าจะอยู่ในชุมชนใด ในเมืองหรือในชนบท รวยหรือจน การศึกษาสูงหรือต่ำ จะมีพลังความสามารถในเรื่องความเป็นผู้นำ ความคิดริเริ่ม และความคิดใหม่ ๆ ซ่อนเร้นอยู่ในตัวหลังความสามารถนี้ สามารถเจริญเติบโตขึ้นเรื่อย ๆ ถ้ามีโอกาสได้รับการพัฒนาโดยการกระตุ้นเตือน ยั่วยุ ชี้แนะ ส่งเสริมอย่างถูกวิธีถูกทางและอย่างเหมาะสมกับผู้รับ ก็สามารถที่จะดึงเอาพลังความสามารถนี้ออกมาใช้เพื่อยกระดับมาตรฐานในทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองของตนเองและส่วนรวมได้

ปรัชญาประการนี้ ถูกนำไปใช้เป็นแนวทางในการปฏิบัติงานพัฒนาชุมชน โดยนักพัฒนาจะต้องมีความศรัทธาเป็นพื้นฐานอยู่เสมอว่า คนทุกคนนั้นพัฒนาได้ คนทุกคนล้วนมีพลังความสามารถอยู่ในตัว และเป็นธรรมดาที่บางคนมีพลังความสามารถที่มองเห็นหรือแสดงออกได้อย่างชัดเจน ขณะที่บางคนพลังนั้นไม่อาจมองเห็นได้ แต่ก็ไม่เป็นการลำบางจนเกินความสามารถของนักพัฒนาที่จะพยายามดึงเอาพลังความสามารถที่ซ่อนเร้นอยู่ในตัวออกมาใช้เป็นประโยชน์แก่ชุมชนได้ โดยอาจใช้วิธีการส่งเสริมให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการทำงานเป็นกลุ่มและอาศัยกิจกรรมเป็นเครื่องมือกระตุ้นในการดึงพลังความสามารถออกมาจากประชาชน เป็นต้น

เมื่อคนเป็นสัตว์โลกที่พัฒนาได้ และพัฒนาได้ดีที่สุดอีกด้วย เช่นนี้ การพัฒนาความสามารถของคนนั้นจะต้องเป็นไปอย่างถูกวิธี ทั้งนี้ เพราะความสามารถของคนเมื่อมีโอกาสได้พัฒนาและถูกนำออกมาใช้ อาจเปรียบเสมือนพลังนิวเคลียร์ คือ มีทั้งคุณอนันต์และโทษมหันต์ ความสำคัญจึงอยู่ที่พลังความสามารถนั้น จะถูกนำไปใช้ในทางสร้างสรรค์หรือทางทำลาย สิ่งนี้เป็นบทบาทและหน้าที่ของนักพัฒนาที่จะต้องใช้วิธีการให้ถูกต้องและเหมาะสม ในการดึงพลังนั้นออกมาและพัฒนาพลังนั้นให้ใช้ประโยชน์แต่ในทางสร้างสรรค์เท่านั้น

ปรัชญาประการที่สาม

ปรัชญาของการพัฒนาชุมชนประการที่สาม คือ “การรวมกลุ่ม” (Grouping) ปรัชญาประการนี้ หมายถึง ความเจริญก้าวหน้าของการพัฒนาชุมชนนั้น ต้องอาศัยการรวมกลุ่มและการทำงานในกลุ่ม การที่จะเรียกว่า รวมกลุ่มนั้นจะต้องมีคนตั้งแต่สองคนขึ้นไปมารวมกัน โดยมีวัตถุประสงค์ในการเข้ามาอยู่ร่วมกันอย่างชัดเจน พลังกลุ่มนี้จะดลบันดาลให้งานพัฒนาต่าง ๆ บรรลุผลสำเร็จสมความมุ่งหมายได้ การรวมกันเป็นกลุ่มและการทำงานกับกลุ่มถือว่าเป็นหัวใจของงานพัฒนาชุมชน ถึงกับมีการกล่าวกันว่า “ถ้าไม่มีกลุ่มก็จะมีงานพัฒนาชุมชนเกิดขึ้น” (no group, No C.D.)

การรวมกลุ่มนั้น มีได้หลายระดับ นับตั้งแต่ระดับล่างสุดไปสู่สูงสุด คือ กลุ่ม ครอบครัว ชุมชน สังคม รัฐ หรือประเทศชาติ เป็นต้น โดยธรรมชาติแล้ว มนุษย์จะอยู่รวมกันเป็นกลุ่ม ไม่อยู่คนเดียว นอกจากไม่มีทางเลือกหรือจำเป็นเท่านั้น เช่น ถูกเนรเทศหรือหลบหลีกเหตุการณ์บางอย่าง เป็นต้น

ปรัชญาประการนี้ สืบเนื่องมาจากความเชื่อที่ว่า คนเป็นสัตว์สังคม การรวมตัวกันเป็นกลุ่ม และทำงานร่วมกันจะช่วยให้คนเจริญเติบโตได้เร็วที่สุด มีนักคิดในหลาย ๆ สาขา เช่น สาขาการเมือง สาขาสังคมวิทยา และสาขาจิตวิทยา ได้แสดงความคิดและให้เหตุผลของการที่มนุษย์มารวมกันเป็นกลุ่ม ซึ่งมีทั้งคล้ายคลึงกันและแตกต่างกัน แล้วแต่การมองและพิจารณาในแต่ละด้านของนักคิดในแต่ละสาขานั้น ตัวอย่างสำคัญ ๆ เช่น ในสายตาของนักปรัชญาการเมืองบางท่านเห็นว่า มนุษย์มารวมกันเป็นกลุ่ม เพราะความกลัว อธิบายได้ว่า มนุษย์เป็นสัตว์ที่เห็นแก่ตัว ไม่พอใจในสิ่งที่มีอยู่ มีการทะเลาะวิวาทกัน ทำสงครามกัน และพยายามจะมีอำนาจเหนือกันและกัน เช่นนี้ทำให้เกิดความกลัวขึ้นมาว่า ถ้าขึ้นปล่อยให้ไปดังกล่าวนี ความสุขหรือความปลอดภัยในชีวิตจะไม่มี จึงต้องมารวมกันเป็นกลุ่ม นักปรัชญาที่มีความคิดเห็นในแนวนี้ ก็คือ ฮอบส์ (Hobbes) แต่มีนักปรัชญาบางท่าน กลับเห็นว่า มนุษย์โดยธรรมชาติแล้วความสงบเป็นสัตว์โลกที่ดีเป็นส่วนมาก แต่ก็ยังมีมนุษย์บางคนประพฤติตัวให้เป็นที่เดือดร้อนแก่ผู้อื่น โดยเฉพาะเรื่องของทรัพย์สิน ดินแดน จึงทำให้มนุษย์ต้องมารวมกันเป็นกลุ่ม เพื่อจะได้มีการออกกฎหมายกติกาควบคุมให้มนุษย์อยู่ในกรอบอยู่ในวินัย และมีบทลงโทษสำหรับผู้ที่ฝ่าฝืนด้วย อันทำให้เกิดความเชื่อประการหนึ่งที่เรียกว่า “ถ้าไม่มีกลุ่มก็ไม่มีกฎหมาย” (no group, no law) กล่าวคือ การที่มนุษย์มารวมกันอยู่ในกลุ่มจะทำให้มีกฎหมายมาควบคุมกันได้ง่ายขึ้น นักปรัชญาในกลุ่มนี้ คือ ล็อก (Locke) และรูสโซ (Rousseau) สำหรับในสายตาของนักสังคมวิทยาบางท่านเห็นว่า ทั้งความกลัวและการมารวมกลุ่มเพื่อที่จะได้มีกฎหมายมาควบคุมดังกล่าวเท่านั้น มิใช่สาเหตุที่มนุษย์มารวมกันอย่างแท้จริง แต่มนุษย์มารวมกลุ่มกัน เพราะแรงกระตุ้นภายในบางส่วนจากธรรมชาติของมนุษย์ที่จะต้องพึ่งพาอาศัยคนอื่นมาตั้งแต่เกิด อันเป็นแนวความคิดของ กอมเต (Comte) แต่ในสายตาของนักสังคมวิทยาบางท่านกลับเห็นว่า วัฒนธรรมมีอิทธิพลอย่างมากที่

ทำให้มนุษย์มาอยู่รวมกันเป็นกลุ่ม นั่นก็คือ เป็นวัฒนธรรมของมนุษย์อย่างหนึ่งที่ต้องอยู่ใกล้ชิดกันและต้องรวมอยู่ด้วยกันเป็นกลุ่ม การให้ความสำคัญแก่วัฒนธรรมนี้เป็นแนวความคิดของ สเปนเซอร์ (Spencer) นักจิตวิทยาบางท่าน คือ แม็คโดเกล (Mcdougell) มีความเห็นว่า มนุษย์รวมกันเป็นกลุ่มเกิดจากสัญชาตญาณและแรงผลักดันที่จะต้องสืบพันธุ์ แสวงหา และสร้างสรรค์ บางท่าน เช่น ฟรอยด์ (Freud) มีความเห็นว่า มนุษย์อยู่รวมกลุ่มกัน เพราะสัญชาตญาณและการเปลี่ยนแปลงของมนุษย์เอง แต่สำหรับ ทรอตเตอร์ (Trotter) เชื่อว่า มนุษย์มีความพึงพอใจที่จะอยู่เป็นกลุ่มมากกว่าการอยู่อย่างโดดเดี่ยว และถือเป็นธรรมชาติของมนุษย์อยู่แล้วที่รวมกันอยู่เป็นเผ่า

ในการปฏิบัติงานพัฒนาชุมชนนั้น มุ่งส่งเสริมให้ประชาชนทำงานเป็นกลุ่ม มีการสนับสนุนให้มีการจัดตั้งกลุ่มอาชีพด้านต่าง ๆ เช่น กลุ่มเกษตรกร กลุ่มสตรี และกลุ่มผู้นำอาสาพัฒนาชุมชน เป็นต้น การรวมกลุ่มและทำงานกับกลุ่มตามกระบวนการพัฒนาชุมชน ถือว่าเป็น “โรงเรียนฝึกหัดประชาธิปไตยเบื้องต้นในหมู่บ้าน” เพราะทำให้ประชาชนได้มีโอกาสเข้ามาช่วยกันคิด ช่วยกันตัดสินใจ ช่วยกันวางแผน และช่วยกันปฏิบัติงานตามหลักประชาธิปไตย ยิ่งไปกว่านั้น การรวมกลุ่มยังช่วยให้ประชาชนเกิดความกระตือรือร้น สนใจเข้าร่วมพัฒนา สร้างความเจริญ เป็นการฝึกกำลังความสามารถของประชาชนซึ่งกระจัดกระจายให้มารวมอยู่ด้วยกันเป็นกลุ่มก้อน พลังความสามารถของแต่ละคนจะแปรสภาพไปเป็นพลังกลุ่ม ซึ่งมีพลังมากกว่าพลังของคนธรรมดา ยิ่งกลุ่มมีการรวมกันอย่างเหนียวมากขึ้น ๆ จนกลายเป็นกลุ่มนั้นมีชีวิต มีจิตสำนึกแล้ว ก็ยิ่งจะเป็นประโยชน์ต่อชุมชนมากขึ้น นอกเหนือไปจากนี้ การรวมกลุ่มในงานพัฒนาชุมชนจะช่วยสร้างระบบต่าง ๆ ให้เกิดขึ้นในชุมชน เช่น มีการสร้างและพัฒนาองค์กรหรือสถาบันการศึกษา แลกเปลี่ยนความรู้และรับแนวความคิดใหม่ ๆ ตลอดจนเป็นแกนนำในการปฏิบัติงานเพื่อชุมชนต่อไป

สรุปได้ว่า มนุษย์และกลุ่มมีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิดแยกออกจากกันได้ลำบากมาก มนุษย์นั่นเองที่ เป็นผู้สร้างกลุ่ม ขณะเดียวกันกลุ่มก็ช่วยให้มนุษย์มีความสำคัญขึ้น ๆ โดยแสดงออกทางพลังความสามารถของกลุ่ม กลุ่มช่วยสร้างเสริมความเจริญก้าวหน้าให้กับงานต่าง ๆ มากมาย โดยเฉพาะอย่างยิ่ง งานพัฒนาชุมชน ดังนั้น ปรัชญาของการพัฒนาชุมชนประการที่สามที่ว่าด้วยการรวมกลุ่ม จึงนับว่ามีความสำคัญยิ่งที่จะช่วยให้การพัฒนาชุมชนประสบความสำเร็จ

ปรัชญาประการที่สี่

ปรัชญาของการพัฒนาชุมชนประการที่สี่ คือ “ความยุติธรรม” (Justice) หมายถึง ความศรัทธาในเรื่องความยุติธรรมของสังคม (Social justice) ความศรัทธาที่ว่า คนทุกคนปรารถนาที่จะมีชีวิตร่วมอยู่ในสังคมด้วยความสุขกายสบายใจ (Social satisfaction) และเป็นที่ยอมรับของสังคม (Social acceptability) ความยุติธรรมในที่นี้ หมายถึง ความยุติธรรมภายใต้กฎหมาย อันอธิบายได้ว่าทุกคนมีสิทธิเท่าเทียมกันที่จะได้รับความคุ้มครองจากกฎหมาย ฐานันดรศักดิ์โดยกำเนิดก็ดี โดยแต่งตั้งก็ดี โดยประการอื่นใดก็ดี ไม่กระทำให้เกิดเอกลิทธิแต่อย่างใด นอกจากนี้ คนทุกคนไม่ว่าเหล่ากำเนิดหรือศาสนาใด ย่อมอยู่ในความคุ้มครองแห่งกฎหมายเสมอกัน เป็นต้น

ปรัชญาประการนี้ สืบเนื่องมาจากความเชื่อสองประการ ประการแรก คือ “คนทุกคนมีความสำคัญเท่าเทียมกัน ถึงแม้ว่ามีความเป็นเอกลักษณ์ที่ไม่เหมือนกัน จึงมีสิทธิพึงได้รับการปฏิบัติด้วยความยุติธรรมอย่างมีเกียรติในฐานะที่เป็นปุถุชนคนหนึ่ง” และอีกประการหนึ่งที่ว่า “ความ

ยุติธรรมเป็นสิทธิของคนอย่างหนึ่งและเป็นสิทธิธรรมชาติ (Natural right)” ซึ่งติดอยู่กับตัวคนและไม่ว่าจะใช้กฎหมายใด ๆ มากกล่าวอ้างก็ไม่สามารถแยกสิทธิประการนี้ออกจากตัวคนได้ (inalienable right) สิทธินี้เป็นเอกลักษณ์หนึ่งซึ่งแสดงถึงความเป็นคน

การพัฒนาชุมชนส่งเสริมและสนับสนุนปรัชญาประการนี้ ด้วยเหตุที่ว่า การพัฒนาชุมชนเป็นงานที่มุ่งก่อให้เกิดความยุติธรรมขึ้นในชุมชน โดยต้องการให้ประชาชนทุกคนในชุมชนได้มีชีวิตความเป็นอยู่ การศึกษาและมีความเท่าเทียมกันมากที่สุดเท่าที่จะเป็นไปได้และยังช่วยให้ประชาชนทุกคนมีสิทธิและมีความเสมอภาคในการมีโอกาสที่จะมุ่งกระทำการใด ๆ เท่าเทียมกัน ทุกคนมีสิทธิที่จะมีโอกาสเจริญก้าวหน้า มีโอกาสที่จะแสดงความรู้ความสามารถอย่างเสมอภาคกัน โดยกระบวนการพัฒนาชุมชนนั้นได้เปิดโอกาสกว้างให้ประชาชนทุกเพศ ทุกวัย เข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาท้องถิ่นของตนอย่างเท่าเทียมกันเสมอ มิได้มุ่งจำกัดเฉพาะคนรวยหรือเพศชาย เท่านั้น นอกจากนี้ ผลที่ได้รับจากการพัฒนานั้น จะต้องเป็นประโยชน์ตอบสนองต่อประชาชนส่วนรวม มิใช่เพื่อคนส่วนน้อย

ปรัชญาประการนี้ต้องการให้คนยอมรับความเป็นคนของบุคคลอื่น ไม่ต้องการดูถูกดูหมิ่นเหยียดหยามหรือแบ่งชั้นวรรณะ เป็นการยอมรับนับถือเกียรติศักดิ์ประจำตัว รวมทั้งสิทธิที่เท่าเทียมกันและโอนให้กันได้ของคนทุกคน ซึ่งได้รับการยอมรับเป็นลายลักษณ์อักษรในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย และในปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชนขององค์การสหประชาชาติตลอดมา

ปรัชญาประการที่ห้า

ปรัชญาของการพัฒนาชุมชนประการที่ห้า คือ “การศึกษา” (Education) การพัฒนาต่าง ๆ จะเจริญก้าวหน้าและมีประสิทธิภาพ การศึกษานับว่ามีส่วนช่วยส่งเสริมอยู่มาก การศึกษาหรือกระบวนการให้การศึกษา (Educational Process) จะช่วยดึงพลังความสามารถของคนซึ่งซ่อนเร้นอยู่ในภายในให้ออกมา จะนำไปใช้ประโยชน์ต่อตนเองและชุมชนส่วนรวมได้ ทั้งยังช่วยยกมาตรฐานและส่งเสริมความเป็นอยู่ของคนให้สูงขึ้นอีกด้วย การศึกษามีความสัมพันธ์ต่อการพัฒนาอย่างมาก ถ้าสมาชิกในชุมชนมีการศึกษาโดยเฉลี่ยสูงแล้ว การเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้นย่อมมีมาก เพราะการถ่ายทอดวิชาความรู้และการคิดค้นประดิษฐ์สิ่งใหม่ ๆ ย่อมมีมากและง่ายกว่าในชุมชนที่สมาชิกในชุมชนยังไม่มีการศึกษาหรือโดยเฉลี่ยแล้วการศึกษาอยู่ในขั้นต่ำ การศึกษาจึงเป็นกระบวนการที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้นในพฤติกรรมของมนุษย์ นั่นคือ มีการเปลี่ยนแปลงในเรื่องความรอบรู้ทัศนคติ ทักษะ และมูลเหตุจูงใจในสิ่งที่เขาทำอยู่

ปรัชญาประการนี้สืบเนื่องมาจากความเชื่อที่ว่า “คนแต่ละคน ถ้าให้ออกมาแล้วย่อมมีความสามารถที่จะเรียนรู้ เปลี่ยนแปลงทัศนคติ เปลี่ยนแปลงความประพฤติ และพัฒนาขีดความสามารถให้รับผิดชอบต่อตนเองและสังคมสูงขึ้นได้” สรุปก็คือ คนนั้นสั่งสอนได้ และการศึกษาจะช่วยให้คนได้มีความรู้ ความคิด รู้จักใช้สมองเพื่อประโยชน์ของตนเองและส่วนรวม

ในประเทศที่กำลังพัฒนาโดยทั่วไป จะเผชิญอยู่กับปัญหาหลักที่เหมือน ๆ กัน คือ ปัญหาความไม่รู้ ปัญหาความยากจน ปัญหาเฉื่อยชาเฉยเมย และปัญหาความเจ็บป่วยของประชาชน ปัญหาเหล่านี้เรียกว่า “วัฏจักรแห่งความชั่วร้าย” ซึ่งนับว่า เป็นอุปสรรคอย่างยิ่งต่อการพัฒนาประเทศ ในการทำงานที่จะพัฒนาประเทศให้เจริญก้าวหน้าไปสู่จุดหมายปลายทางที่ต้องการนั้น จำเป็นจะต้องตระหนัก

ถึงความสัมพันธ์ของปัญหาทั้ง 4 ประการว่า สามารถส่งผลกระทบต่อซึ่งกันและกันได้อย่างไร และถ้าจะหาทางแก้ไขแล้วจะต้องพิจารณาว่าปัญหาใดควรได้รับการแก้ไขก่อนเป็นพื้นฐาน เพื่อจะได้นำไปสู่การแก้ไขปัญหาที่เหลือต่อไป ถ้าพิจารณากันโดยหลักการแล้วจะเห็นได้ว่า เราไม่สามารถแก้ไขความยากจน ปัญหาความเจ็บป่วย หรือปัญหาความเฉยเมยเฉื่อยชาได้ ถ้าหากประชาชนยังอยู่ในภาวะของความไม่รู้หรือขาดการศึกษา ดังนั้น จึงมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องให้การศึกษแก่ประชาชน เพราะการศึกษานั้นมุ่งที่จะพัฒนาคนทั้งในด้านสมอง ความคิด จิตใจ และการกระทำ ซึ่งจะออกมาในรูปของการฝึกฝนจนเกิดความชำนาญและสร้างเสริมประสบการณ์ต่าง ๆ ทำให้ผู้ได้รับการศึกษาได้พัฒนาความคิด ความสามารถในการพัฒนาตนเองและชุมชนต่อไป

การพัฒนาชุมชนเป็นกระบวนการให้การศึกษา โดยวิธีร่วมปรึกษาหารือกัน (Non-Directive Education) ปรากฏจากการบังคับจิตใจกัน การให้การศึกษาโดยวิธีนี้เป็นการช่วยให้เกิดการพัฒนาคนให้มีทั้งคุณภาพและคุณธรรม โดยเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ ซึ่งถือเสมือนเป็นสื่อหรือแบบฝึกหัดในการพิจารณาคนให้ได้คิดพิจารณาว่า เขามีปัญหาอะไร พัฒนาอะไร ด้วยวิธีใด การกระทำเช่นนี้ ช่วยให้สมองของคนเกิดการพัฒนา การให้การศึกษาตามหลักการพัฒนาชุมชนจะต้องสอดคล้องกับความต้องการ ความปรารถนา และความสนใจ รวมทั้งความสามารถในการรับของประชาชนด้วย เช่น การให้การศึกษาในด้านการเกษตร การอนามัย การช่างชนบท และการสุขาภิบาล เป็นต้น จุดมุ่งหมายเพื่อให้ประชาชนรู้จักช่วยตนเอง แก้ปัญหาด้วยตนเอง การให้การศึกษาแก่ประชาชนในชุมชนจะเป็นการช่วยส่งเสริมความเป็นอยู่ของประชาชนโดยให้ประชาชนคิดและทำการปรับปรุงความเป็นอยู่ของตนเอง

ปรัชญาประการที่หก

ปรัชญาของการพัฒนาชุมชนประการที่หก คือ “หลักประชาธิปไตย” (Democracy) หมายถึงความศรัทธาในการพัฒนา ตามแนวทางของระบอบประชาธิปไตย และมีความเชื่อว่า คนทุกคนย่อมมีสิทธิและสามารถที่จะกำหนดวิธีการดำรงชีวิตของตนเองไปในทิศทางที่ตนต้องการด้วยความสมัครใจ โดยทั่วไปแล้วหลักประชาธิปไตยจะเป็นเรื่องที่เน้นถึงเรื่องความยุติธรรม (justice) การมีเหตุผล (reason) การมีเมตตาธรรม (compassion) การมีศรัทธาในตัวมนุษยชาติ (faith in man) และการเคารพในเกียรติภูมิแห่งมนุษยชน (human dignity) นอกจากนี้ องค์ประกอบของหลักประชาธิปไตยที่สำคัญ ๆ ก็คือ การเลือกตั้ง การปกครองโดยเสียงข้างมาก สิทธิ เสรีภาพ และความเสมอภาค

ปรัชญานี้มีรากฐานมาจากความเชื่อประการแรกที่ว่า “การพัฒนาตามแนวทางของระบอบประชาธิปไตยสามารถสร้างความเจริญรุ่งเรืองให้กับคน ชุมชน และประเทศชาติได้มากกว่าการพัฒนาตามแนวทางของระบอบอื่น” เช่น ระบอบคอมมิวนิสต์ ในขณะที่การพัฒนาตามแนวทางของระบอบคอมมิวนิสต์นั้นเป็นแนวทางที่แฝงไปด้วยการบังคับมากกว่าการสมัครใจ สิทธิเสรีภาพของประชาชนถูกจำกัด ถูกกลืนมากกว่าการพัฒนาตามแนวทางของระบอบประชาธิปไตย นอกจากนี้ ยังมีรากฐานมาจากความเชื่ออีกประการหนึ่ง ก็คือ “คนทุกคนมีสิทธิที่จะเลือกหรือกำหนดวิธีการดำรงชีวิตไปในทิศทางที่ตนเองต้องการได้” กล่าวคือ คนทุกคนมีพลังความสามารถที่จะสร้างสรรค์ความเจริญให้แก่ตนเองและชุมชนที่ตนอาศัยอยู่ไปในทิศทางที่ชุมชนต้องการ โดยแต่ละคนย่อมรู้ดีว่าชุมชนของตนมีความต้องการอะไร รู้วิธีที่จะสนองความต้องการของชุมชน

แม้ว่าความรู้ของตนจะน้อยเพียงใด หรือวิธีการจะดูล้าสมัยในสายตาของบุคคลภายนอกก็ตาม แต่วิธีการนั้น ๆ ก็จะทำให้สร้างความสุขและความพอใจแก่พวกเขาได้

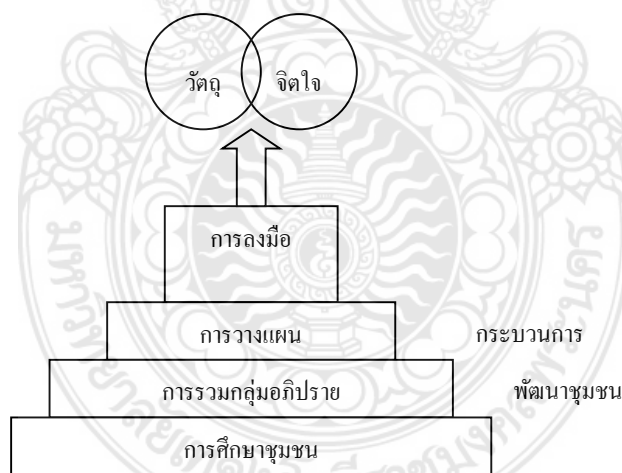
การพัฒนาชุมชนเป็นงานที่เสริมสร้างขีดความสามารถและความรับผิดชอบในการพัฒนาตนเอง ชุมชน และประเทศชาติให้เกิดขึ้นเพื่อประชาชน อันเป็นการยึดหลักประชาธิปไตย การพัฒนาชุมชนยังสนับสนุนการทำงานร่วมกับบุคคลภายในชุมชนทุกคน โดยถือว่าประชาชนทุกคนมีความเท่าเทียมกันตามกฎหมาย ไม่คำนึงถึงความแตกต่างในเรื่องฐานะ การศึกษา เพศ หรือวัย ไม่ทำงานแต่เฉพาะกับบางกลุ่ม บางพวก ทุกคนในชุมชนมีสิทธิมีเสียงเท่าเทียมกัน คือ มีหนึ่งเสียงเท่ากันในเรื่องของชุมชน การตัดสินใจของชุมชนในทุกเรื่องเป็นการตัดสินใจของคนส่วนมาก และผลประโยชน์ที่จะได้รับจากการพัฒนาจะต้องส่งผลไปถึงคนส่วนมากด้วย การมีส่วนร่วมในการประชุมหรือการสนทนาต้องมีบรรยากาศของความเสมอภาค ยอมรับความคิดเห็นและให้ความสำคัญแก่ความคิดเห็นของสมาชิกกลุ่มทุกคนว่ามีคุณค่าหรือประโยชน์ นอกจากนี้ แผนพัฒนาชุมชนหรือสิ่งที่จัดทำเป็นโครงการในชุมชนจะต้องเป็นแผนหรือโครงการที่เกิดจากเบื้องล่าง (grass root) หรือตัวประชาชนในชุมชน ไม่ใช่มาจากเบื้องบนหรือการวางแผนของผู้บริหารระดับสูง (bottom up not top down) แล้วนำมาบังคับใช้หรือนำมายัดเยียดให้ประชาชนปฏิบัติตาม การตัดสินใจครั้งสุดท้ายต้องเป็นของประชาชน สิ่งเหล่านี้ ล้วนช่วยส่งเสริมสนับสนุนให้ประชาชนในชุมชนได้มีสิทธิและใช้ความสามารถที่จะกำหนดชะตาชีวิตของตน อันเป็นการตอบสนองต่อหลักการประชาธิปไตย

การพัฒนาประเทศนั้น ลำพังอำนาจการปกครองของรัฐแต่เพียงอย่างเดียว ย่อมไม่เพียงพอที่จะพัฒนาประเทศให้เจริญก้าวหน้าไปอย่างรวดเร็วได้ จำต้องอาศัยอำนาจพัฒนาของประชาชนเข้าผสมผสานด้วย ถือได้ว่าเป็นการช่วยสร้างอำนาจพัฒนาของประชาชนดังกล่าวให้เกิดขึ้นในทุก ๆ ชุมชน เช่น ช่วยพัฒนาองค์กรท้องถิ่นให้เข้มแข็งขึ้น (strengthening local organization) และปลูกฝังประชาธิปไตยในระดับล่างสุด (grass root of democracy) นับเป็นการสอดคล้องกับคำกล่าวที่ว่า “รากฐานของประชาธิปไตยเริ่มที่หมู่บ้าน” อันจะเป็นรากฐานที่มั่นคงสำหรับการปกครองระบอบประชาธิปไตยในระดับชาติต่อไป

ปรัชญาของการพัฒนาชุมชนประการที่เจ็ด คือ “ความสมดุลของการพัฒนา” (balance of development) ปรัชญานี้ หมายถึง การพัฒนาและขีดความสามารถของคนในชุมชนนั้น จะต้องเป็นการพัฒนาที่ได้สัดส่วนและควบคู่กันไปทุกด้านตลอดเวลา เช่น การพัฒนาทางด้านวัตถุหรือรูปธรรม ต้องได้สัดส่วนและควบคู่กับการพัฒนาทางด้านจิตใจหรือนามธรรม และด้วยเหตุผลทำนองเดียวกัน การพัฒนาทางด้านเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง จะต้องมีความสมดุลกันด้วย กล่าวโดยย่อ ก็คือ มุ่งพัฒนาทุก ๆ ด้าน ไม่สนับสนุนให้มีการพัฒนาด้านใดด้านหนึ่งโดยเฉพาะ

ปรัชญาประการที่เจ็ดนี้ มีรากฐานสืบเนื่องมาจากความเชื่อถือที่ว่า “การพัฒนาทางด้านวัตถุหรือรูปธรรมและการพัฒนาทางด้านจิตใจหรือนามธรรม มีความสำคัญไม่ยิ่งหย่อนไปกว่ากัน มีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิด ตลอดจนกระทบกระเทือนถึงกันอยู่เสมอ” และในทำนองเดียวกัน “ประชาชนจะอยู่ดีกินดีได้ก็ต่อเมื่อองค์ประกอบทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองได้เกื้อกูลและสมดุลกันไปในแนวทางและทิศทางเดียวกัน”

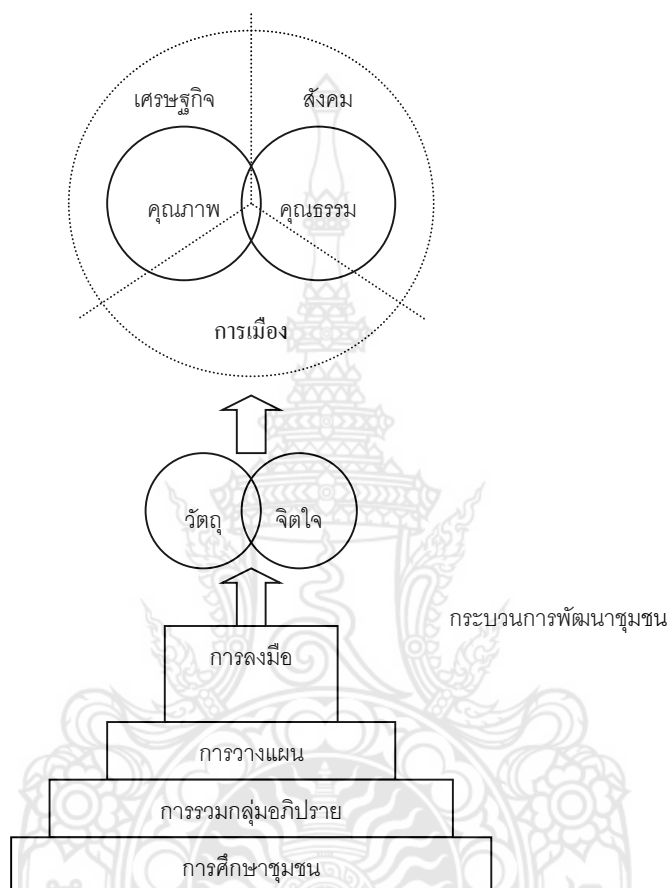
การพัฒนาชุมชนเป็นกระบวนการ และยุทธวิธีหนึ่งที่ทำงานในชุมชนหรือในหมู่บ้าน โดยสนับสนุนให้มีการพัฒนาสภาพแวดล้อมของคน คือ พัฒนาทางด้านวัตถุ และมีการพัฒนาสภาพจิตใจของคน คือ พัฒนาทางด้านจิตใจควบคู่กันไป เช่น การสร้างถนนสายหนึ่งขึ้นในหมู่บ้านจะต้องเกิดจากความต้องการที่แท้จริงของประชาชนในหมู่บ้านนั้น มิใช่เกิดจากความต้องการของนักพัฒนา นอกเหนือไปจากข้างต้นนี้ กระบวนการพัฒนาชุมชนยังช่วยสนับสนุนให้มีการพัฒนาทางด้านเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองในชุมชนอย่างได้สัดส่วน ไม่หนักไปด้านใดด้านหนึ่งโดยเฉพาะอีกด้วย

รูปที่ 1 แสดงถึง “กระบวนการพัฒนาชุมชน ซึ่งสนับสนุนให้มีการพัฒนาทางด้านวัตถุและจิตใจ”

ในด้านเศรษฐกิจช่วยทำให้ประชาชนมีผลผลิตเพิ่มขึ้น มีรายได้เพิ่มขึ้น และมีการคมนาคมต่าง ๆ สะดวกขึ้น ในด้านสังคมช่วยทำให้ประชาชนมีสุขภาพอนามัยดีขึ้น รู้จักใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์

เห็นถึงความสำคัญของครอบครัว หลีกเลียงอบายมุข และรู้จักเสียสละเพื่อส่วนรวม ในด้านการเมือง ช่วยทำให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการประชาธิปไตย รู้จักรักและหวงแหนในสิทธิเสรีภาพของคน ไปใช้สิทธิ์ใช้เสียงใจการเลือกตั้ง รู้จักร่วมกันคิด ร่วมกันตัดสินใจ ร่วมกันวางแผน และร่วมกันปฏิบัติงานเพื่อประโยชน์ของชุมชนส่วนรวมเหล่านี้ เป็นต้น

รูปที่ 2 แสดงถึง “กระบวนการพัฒนาชุมชนซึ่งสนับสนุนให้มีการพัฒนาทางด้านเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองอย่างควบคู่และสมดุลกัน”

ความสมดุลของการพัฒนาทางด้านวัตถุและจิตใจ จะนำไปสู่จุดหมายปลายทางสูงสุดของกระบวนการพัฒนาชุมชน นั่นก็คือ การพัฒนาคน อันหมายถึง การพัฒนาคนให้มีทั้งคุณภาพและคุณธรรม ทั้งในด้านเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองอย่างได้สัดส่วนกัน การพัฒนาคนให้มีคุณภาพ เป็นผลสืบเนื่องมาจากการพัฒนาทางด้านวัตถุ ส่วนการพัฒนาให้คนมีคุณธรรม เป็นผลสืบเนื่องมาจากการพัฒนาทางด้านจิตใจ อธิบายได้ว่า กระบวนการพัฒนาชุมชน มุ่งพัฒนาให้ประชาชนมีความรู้ความสามารถทำงานที่รับผิดชอบได้อย่างมีประสิทธิภาพ (คุณภาพ) และมีความซื่อสัตย์ ยอมเสียสละผลประโยชน์ส่วนตัวเพื่อชุมชนส่วนรวม (คุณธรรม) เช่น ในด้านเศรษฐกิจมีความสามารถเพิ่มผลผลิตต่าง ๆ มากมายทำให้ฐานะทางเศรษฐกิจดีขึ้น แต่ขณะเดียวกันก็ได้มุ่งค้ำกำไรจนเกินควร จนทำให้ประชาชนในชุมชนต้องเดือดร้อน ในด้านสังคมรู้จักทำนุบำรุงศาสนา ขนบธรรมเนียมประเพณี ให้

เกียรติและเห็นความสำคัญของสตรี เด็ก และคนชราอย่างจริงจัง ขณะเดียวกันก็ไม่ใช่ศาสนาหรือขนบธรรมเนียมประเพณีมาเป็นเครื่องมือแสวงหาผลประโยชน์ใส่ตัว เช่น ไม่อ้างศาสนาเพื่อผลประโยชน์ของตนหรือกระทำตัวไปในทำนอง “มือถือสาก ปากถือศีล” สำหรับด้านการเมือง คือ รู้จักสิทธิและหน้าที่ของตน ช่วยกันส่งเสริมป้องกันและรักษาการปกครองระบอบประชาธิปไตย ขณะเดียวกันก็ไม่แสวงหาประโยชน์ใส่ตัวทางด้านนี้ เช่น ไปใช้สิทธิ์ใช้เสียงเลือกตั้งด้วยความสุจริตใจ ไม่ทำการต่อต้านหรือหาทางทำลายผู้ที่มีความคิดเห็นไม่ตรงกับตนเอง หรือเมื่อมีโอกาสเข้าไปเป็นตัวแทนของประชาชนในสภาระดับต่าง ๆ ก็ไม่มุ่งแสวงหาแต่ประโยชน์ใส่ตัวโดยมิได้คำนึงถึงประโยชน์ส่วนรวม เป็นต้น

จุดเน้นของงานพัฒนาชุมชนจึงอยู่ที่ว่า การพัฒนาทางด้านรูปธรรมและนามธรรมจะต้องควบคู่กันไปในอัตราที่ได้สัดส่วน ถ้าหากมุ่งพัฒนาด้านใดด้านหนึ่งโดยเฉพาะ ก็จะทำให้เกิดผลการพัฒนาชนิดผิดรูปผิดร่าง นอกจากนี้ นักพัฒนาจะต้องมองชุมชนเสมือนเป็นสิ่งมีชีวิต เช่นเดียวกับบุคคล ๆ หนึ่ง และการพัฒนาจะต้องให้ความสำคัญในกิจกรรมทุกด้านที่มีความเกี่ยวข้องกับชีวิตมนุษย์ตามแนวความคิดนี้ ขอบเขตของงานพัฒนาจึงกว้างขวางมาก พาดพิงไปถึงหน่วยงานอื่น ๆ เช่น กระทรวงศึกษาธิการ กระทรวงสาธารณสุข กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ และกระทรวงมหาดไทย เป็นต้น การพัฒนาชุมชน มิได้มุ่งขจัดปัญหาของชุมชนในเรื่องใดเรื่องหนึ่งโดยเฉพาะ แต่ทำทุก ๆ ด้านไปด้วยกัน การแก้ปัญหาเรื่องใดเรื่องหนึ่งโดยไม่ได้คำนึงถึงผลกระทบกระเทือนที่มีต่อปัญหาเรื่องอื่น จึงมิใช่เป็นการแก้ปัญหาที่รอบคอบและจะเป็นผลเสียก่อให้เกิดความขัดแย้งมากกว่าผลดี ยิ่งไปกว่านี้อาจกล่าวได้ว่า ไม่มีปัญหาใดในโลกนี้เกิดขึ้นจากสาเหตุเดียว เมื่อเป็นเช่นนี้ การแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ก็ควรให้ความสำคัญในหลาย ๆ ด้านด้วย

สิ่งสำคัญอีกประการหนึ่ง ก็คือ การขาดความสมดุลของการพัฒนา นอกจากจะทำให้เกิดช่องว่างของความก้าวหน้า คือ ความเป็นอยู่ของประชาชนแตกต่างกันมากแล้ว ยังทำให้เกิดปรากฏการณ์ชนิดหนึ่ง ที่เรียกว่า “สมัยใหม่แต่ไม่พัฒนา” (modernization without development) อันหมายถึง ชุมชนหรือคนในชุมชนได้รับการพัฒนาทางด้านวัตถุอย่างมาก ในขณะที่การพัฒนาทางด้านจิตใจไม่ได้รับการส่งเสริมให้ทัดเทียมกับความเจริญทางด้านวัตถุนั้น ตัวอย่างที่เห็นได้ชัด ก็คือ มีการสร้างตึกสูงมากมาย ขณะที่ประชาชนที่อยู่ในบริเวณที่สร้างตึกนั้นปรับตัวเข้าไม่ทันกับความเจริญทางด้านวัตถุที่เกิดขึ้น โดยประชาชนไม่ได้รับการพัฒนาทางด้านจิตใจให้เตรียมพร้อมที่จะรับกับผลกระทบที่ตามมาจากการสร้างตึกนั้น เช่น ประชาชนไม่ได้รับการฝึกอบรมในเรื่องการรักษาความสะอาด การทิ้งขยะมูลฝอย หรือไม่ได้รับการฝึกอบรมให้เข้าใจถึงระเบียบวินัยของการอยู่ร่วมกันอย่างสันติและมีศีลธรรม ปัญหาเด่นชัดที่ตามมา ก็คือ ปัญหาที่อยู่อาศัย ปัญหาจราจร ปัญหาอาชญากรรม เป็นต้น ด้วยสาเหตุเหล่านี้ การพัฒนาชุมชนจึงยึดหลักการที่เรียกว่า มุ่งพัฒนาในทุก ๆ ด้านให้เกิดความสมดุล ทั้งนี้ เพราะการเปลี่ยนแปลงทางด้านจิตใจ หรือทำที่และทัศนคติของประชาชนมีความสำคัญเช่นเดียวกับการเปลี่ยนแปลงทางด้านวัตถุ

อุดมการณ์ คุณธรรม จริยธรรมของนักพัฒนา

นักพัฒนาการเป็นผู้ที่มีความสำคัญยิ่งในการพัฒนาชุมชน ต้องเป็นผู้ที่ประสานงานระหว่างราชการกับประชาชนตลอดเวลา เป็นผู้ที่ยึดมั่น ย้ำๆ ให้ชาวบ้านตื่นตัวเกิดความปรารถนาที่จะอยู่ดีกินดี และร่วมมือร่วมใจกันปรับปรุงตัวเอง ครอบครัวของตน นอกจากจะพยายามส่งเสริมให้ชาวบ้านสร้างสรรค์สิ่งต่าง ๆ ทางด้านวัตถุให้เกิดขึ้นแล้ว จะต้องพยายามเปลี่ยนแปลงทัศนคติและจิตใจ ท้าที่ชาวบ้าน ฉะนั้น ผู้ที่จะทำหน้าที่พัฒนาการจึงต้องมีคุณสมบัติพิเศษนอกเหนือไปจากข้าราชการทั่วไป หลายประการเพื่อจะปฏิบัติงานให้ได้ผลประสิทธิภาพ

อุดมการณ์ คุณธรรม จริยธรรมของการพัฒนาชุมชน สำหรับนักพัฒนาที่จะมีในตนเองเพื่อเป็นจุดหมายในการพัฒนาชุมชนให้ดี ให้ไปสู่สภาพที่ดีกว่าเดิม มีดังนี้

1. เพื่อมุ่งหวังให้ชุมชนนั้นมีการเปลี่ยนแปลงพัฒนาไปสู่สิ่งที่ดีกว่า
2. เพื่อมุ่งหวังให้ความเป็นอยู่ในท้องถิ่นในชนบทดีขึ้นกว่าเดิมที่เคยเป็นอยู่
3. ไม่ลำเอียง ฝักใฝ่ฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งทำตัวเป็นกลาง
4. มีความเชื่อถือต่อบทบาทสตรีและเยาวชน
5. มีการบริหารที่จะรู้ความเป็นระเบียบ ตลอดจนมีการวิจัยและประเมินผลโครงการ
6. ให้องค์กรอาสาสมัคร เอกชน เข้าร่วมในงานพัฒนาชุมชนด้วย
7. ยึดถือประชาชนเป็นหลัก ยึดถือความต้องการและปัญหาที่แท้จริงของประชาชนเป็นหลักใหญ่
8. ยึดทรัพยากรของชาวบ้านเป็นหลัก รู้จักรวมกลุ่มให้เป็นประโยชน์
9. ยึดหลักประชาธิปไตยในการดำเนินงาน แผนหรือโครงการพัฒนาชุมชน จะต้องมาจากประชาชนในหมู่บ้าน
10. ทำงานร่วมกับประชาชน ไม่ทำตัวเป็นนายหรือมีลักษณะเป็นนายร่วมคิดทำกิจกรรม
11. ไม่มีการบังคับให้กระทำ ให้ชาวบ้านเข้ามาดำเนินการด้วยความสมัครใจ
12. ให้มีการปกครองตนเองในชุมชนตามหลักประชาธิปไตย
13. นักพัฒนาจะเป็นตัวกลไกในการประสานงาน นำบริการต่าง ๆ ของรัฐสู่ประชาชนในหมู่บ้าน
14. เป็นที่ปรึกษาของชาวบ้านเมื่อมีปัญหา
15. รู้ประเพณีวัฒนธรรมของชุมชนในท้องถิ่นนั้น ปรับให้เข้ากับชุมชนนั้น ๆ
16. มีหลักการในการพัฒนาชุมชน
 - ร่วมคิด
 - ร่วมตัดสินใจ
 - ร่วมปฏิบัติ
 - ร่วมรับผิดชอบ
 - ร่วมกันรับผลประโยชน์
 - ริเริ่มเร่งรัดพัฒนาชนบท
17. สอนให้ประชาชนคิดเป็น ทำเป็น แก้ปัญหาเป็น
18. ซื่อสัตย์สุจริต มีความรับผิดชอบตรงต่อเวลา

ความเชื่อของนักพัฒนา

ผู้ที่ทำงานด้านพัฒนาที่มีความจำเป็นจะต้องมีความเชื่อขั้นพื้นฐาน 3 ประการ คือ

1. คนมีศักดิ์ศรี
2. คนมีความสามารถ
3. ความสามารถของคนพัฒนาได้

ประการแรก ความเชื่อที่ว่าชาวชุมชนมีศักดิ์ศรีเหมือนกับตัวเจ้าหน้าที่เองจะทำให้ไม่ดูถูกดูหมิ่นชาวชุมชน เพราะถ้าขาดความเคารพในความเป็นคนเหมือนกัน ขาดความคิดว่าชาวชุมชนถึงแม้จะจนและมีความรู้น้อย แต่มีศักดิ์ศรี เจ้าหน้าที่จะติดต่อกับชาวชุมชนด้วยวิธีการ กิริยาท่าทางที่ดูถูกดูหมิ่นและจะยึดเยียดความคิดของตนให้กับชาวชุมชน โอกาสการมีส่วนร่วมอย่างแท้จริงของประชาชนก็เกือบจะหมดลงไป

ประการที่สอง ความเชื่อที่ว่าชาวชุมชนมีความสามารถ เป็นความเชื่อที่เจ้าหน้าที่สามารถพัฒนาได้ด้วยตนเอง เพราะในความเป็นจริงแล้วชาวชุมชนมีความสามารถมากภายใต้สิ่งแวดล้อมของเขา เราก็มีความสามารถในรูปแบบของเรา เป็นความสามารถคนละอย่าง

ประการที่สาม เจ้าหน้าที่หรือนักพัฒนาจะต้องมีความเชื่อว่า ความสามารถของคนนั้นพัฒนาให้ดีขึ้นได้หรือสามารถจะพัฒนาในสิ่งที่ยังไม่มี ให้มีความสามารถได้ เพราะถ้าหากขาดความเชื่อนี้แล้วเจ้าหน้าที่ของเราอาจจะดูหมิ่นชาวชุมชนว่าชาวบ้านก็มีความสามารถเพียงแต่เลี้ยงควายกับปลูกข้าวเท่านั้นเอง และถ้าคิดว่กิจกรรมอย่างอื่น ๆ นั้น ชาวชุมชนไม่สามารถจะทำให้เจ้าหน้าที่ก็จะเริ่มยึดเยียดหรือดำเนินกิจกรรมด้วยตนเอง โดยขาดการมีส่วนร่วมของประชาชนไป

แนวคิดและความหมายของชุมชนและการพัฒนาชุมชน

แนวคิดที่เกี่ยวกับชุมชน

“ชุมชน” มีนัยและความหมายที่เป็นไปตามพลวัตหรือกระแสของสังคม แต่ถ้าพิจารณาโดยละเอียด จะพบว่า นักวิชาการ นักพัฒนา หรือผู้คนที่ให้ความหมายของคำว่า “ชุมชน” ล้วนต่างให้ความหมายที่สอดคล้องกับความรู้ ทักษะ หรือโดยมีจุดมุ่งหมายที่หวังช่วงชิงอำนาจในการนิยามความหมายของตนเพื่อผลประโยชน์ประการใดประการหนึ่ง

ความเป็นชุมชนหรือความเป็นหมู่คณะมีการเปลี่ยนแปลงและเคลื่อนไหวอยู่ตลอดเวลา การจำกัดคำนิยามของคำว่า “ชุมชน” ไว้ในแนวใดแนวหนึ่งย่อมจะขาดความหลากหลายหรือความไม่เข้าใจในความเป็นชุมชนและถ้าพิจารณาโดยรวมก็จะเห็นว่า ความเป็นชุมชนนั้น เน้นเรื่องของความสัมพันธ์และการเกาะเกี่ยวกันของเพื่อนมนุษย์ในระดับต่าง ๆ อย่างไรก็ตาม การพยายามทำความเข้าใจแนวคิดต่าง ๆ เหล่านี้ย่อมจะก่อให้เกิดประโยชน์แก่ผู้ศึกษาในการที่จะเลือกความเหมาะสมและสอดคล้องกับฐานปฏิบัติการ (Practical Base) ของตน

โดยแนวคิดแล้ว “ชุมชน” มีความหมายที่หลากหลายและสามารถจะจัดกลุ่มตามนัยหรือความหมายที่ใกล้เคียงกันได้ 4 แนวคิด คือ

1. แนวคิดทางสังคมวิทยา (Sociological Perspective)
2. แนวคิดทางมานุษยวิทยา (Humanistic Perspective)
3. แนวคิดเกี่ยวกับชุมชนประชาคม (Civil Society Perspective)
4. แนวคิดเกี่ยวกับชุมชนในรูปแบบใหม่ (Virtual Community Perspective)

1. แนวคิดทางสังคมวิทยา (Sociological Perspective)

ตามแนวคิดนี้

ชุมชนมีฐานะเป็นหน่วยทางสังคม (Community as unit of Social Organization) และนิยามความหมายว่า “ชุมชน” หมายถึง หน่วยทางสังคมและกายภาพ อันได้แก่ ละแวกบ้าน หมู่บ้าน เมือง มหานคร

George Hillary (Poplin, 1979) ได้พยายามหาความหมายร่วมจากคำจำกัดความของชุมชนที่มีผู้ให้ความหมายไว้มากมาย โดยสรุปหาลักษณะความหมายต่าง ๆ ได้ว่า ชุมชน ประกอบไปด้วย

1. อาณาบริเวณทางภูมิศาสตร์ (Geographical area-territorial)
2. ปฏิสัมพันธ์ทางสังคม (Social interaction-sociological)
3. มีความผูกพัน (Common ties-psycho cultural)

อย่างไรก็ตาม มีผู้โต้แย้งวิธีการสรุปคำจำกัดความในแบบของ Hillary ว่าไม่อาจหาคำจำกัดความตายตัวมาอธิบายลักษณะของชุมชนทุกชุมชน เพราะแต่ละชุมชนจะมีความแตกต่างกันออกไป หาก

พยายามจะหาลักษณะร่วมแล้ว ธาตุแท้ของชุมชนบางชุมชนจะขาดหายไปจากคำจำกัดความอันเป็น
คำกลางนั้น (Plant, 1974)

ในขณะที่ Poplin (1979) ได้กล่าวถึงชุมชนใน 5 สถานะ คือ

1. กลุ่มคนที่มาอยู่ร่วมกันในพื้นที่หรือบริเวณหนึ่ง (Geographical area)
2. สมาชิกมีการติดต่อระหว่างกันทางสังคม (Social Relationship)
3. สมาชิกมีความสัมพันธ์ต่อกันทางสังคม (Social Relationship)
4. มีความผูกพันทางด้านจิตใจต่อระบบนิเวศ (Psycho-Ecological Relationship)
5. มีกิจกรรมส่วนรวม เพื่อใช้ประโยชน์ (Central Activities for Utilization)

แนวคิดของ Hillary และ Poplin ได้เป็นแนวคิดในการวิเคราะห์ชุมชนของนักสังคมวิทยาในรุ่นต่อมา
และนำเสนอแนวคิดเกี่ยวกับการมองชุมชนในฐานะทั้ง 3 ประการ คือ

ชุมชนในฐานะหน่วยทางภูมิศาสตร์ (Community as a territorial unit)

การพิจารณาชุมชนในมิตินี้มีความสำคัญ คือ ทำให้ชุมชนมีลักษณะเป็นรูปธรรม มีหลักแหล่ง
ที่ตั้งแน่นอนและสมาชิกสามารถระบุที่อยู่ของตนได้

1. อาณาบริเวณทางภูมิศาสตร์มีอิทธิพลต่อชุมชน จะเห็นได้ว่าในหลายกรณี สภาพทาง
ภูมิศาสตร์จะเป็นตัวกำหนดสถานที่ตั้งและศักยภาพในการเจริญเติบโตของชุมชน
กล่าวคือ ชุมชนมักจะเกิดขึ้นในบริเวณที่มีทรัพยากรธรรมชาติสมบูรณ์ หรือที่ซึ่งมีการ
คมนาคมสะดวกเหมาะสมแก่การตั้งถิ่นฐานอย่างถาวร
2. ชุมชนมีอิทธิพลต่ออาณาบริเวณทางภูมิศาสตร์ แม้ว่าตัวแปรเกี่ยวกับอาณาบริเวณทาง
ภูมิศาสตร์ จะมีอิทธิพลต่อสถานที่ตั้งและพบว่าการเจริญเติบโตของชุมชน (Growth
and Dynamics of Community) แต่การปรับตัวของคนต่ออาณาบริเวณทางภูมิศาสตร์
ของชุมชนก็ขึ้นอยู่กับวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นด้วย ดังนั้น มนุษย์เองมีส่วนในการ
กระทำต่อภาวะแวดล้อมของตนไม่ว่าจะโดยทางบวกหรือทางลบ เช่น
 - 2.1 การปรับให้สิ่งแวดล้อมทางกายภาพให้สอดคล้องกับความต้องการและความจำเป็น
ของมนุษย์ เช่น การทำนาแบบขั้นบันได การสร้างเหมืองฝายชลประทาน ปรับปรุง
แก้ไขสร้างที่อยู่อาศัยให้สอดคล้องกับสภาพภูมิศาสตร์
 - 2.2 ทำลายสิ่งแวดล้อม เช่น การตัดไม้ทำลายป่า

การศึกษาชุมชนตามแนวคิดทางสังคมวิทยาถือว่า ตัวแปรทางด้านภูมิศาสตร์จะเป็นสิ่งที่ละเอียดเสีย
มิได้ แนวคิดนี้จัดว่ามีอิทธิพลต่อทฤษฎีนิเวศวิทยาของมนุษย์

ชุมชนในฐานะหน่วยทางสังคม (Community as Unit of Social Organization)

การวิเคราะห์แบบ Social system approach จะให้ภาพของลำดับชั้น (hierarchy) เริ่มจากระดับล่างที่ประกอบด้วยกลุ่มบุคคลตั้งแต่ 2 คนขึ้นไปจนถึงระดับชาติหรือระดับโลก

ชุมชนเป็นระบบย่อยอันแรกที่มีศักยภาพในการจัดให้มีสิ่งต่าง ๆ เพื่อตอบสนองความต้องการของคนทั้งกายภาพ จิตใจ และสังคม ซึ่งในระบบครอบครัวกลุ่มเครือญาติมีขนาดเล็กเกินไป ไม่มีสถาบันทางสังคมที่สมบูรณ์เพื่อตอบสนองความต้องการของมนุษย์ ส่วนระบบที่ใหญ่กว่านี้ เช่น กลไกของรัฐก็ใหญ่โตและซับซ้อนเกินไป จนเข้าไม่ถึงอารมณ์ความรู้สึกของคนจึงไม่สามารถตอบสนองความต้องการ ทั้งทางกายและทางใจได้

บางทีคนวิเคราะห์ชุมชนที่เป็นระบบทางสังคมว่าเป็น

เครือข่ายการปฏิสัมพันธ์ของมนุษย์ (Network of interaction) ซึ่งประกอบด้วยสถานภาพ บทบาท กลุ่มคน และสถาบัน ชุมชนจึงมีความสัมพันธ์กันเหมือนลูกโซ่ ที่ระบบย่อยระบบหนึ่งจะได้รับปัจจัยนำเข้าที่ความต้องการจากระบบย่อยอื่น ๆ ปัจจัยนำเข้าและผลผลิตที่รับและให้แก่กันในระหว่างชุมชนหรือระบบย่อยนี้ อาจจะเป็นในรูปของเงิน แรงงาน ความกดดันทางสังคม ทรัพยากรต่าง ๆ

แนวความคิดนี้ นักวิชาการไทยได้เสนอรูปแบบของชุมชนที่คล้ายคลึงกัน เช่น

แนวคิดของ ทิตยา สุวรรณ (2527) กล่าวว่า โดยทั่วไปชุมชนจะต้องมีลักษณะสำคัญ 3 ประการ คือ

1. ชุมชนในฐานะเป็นอาณาบริเวณ การพิจารณาชุมชนในข้อนี้มีเฉพาะเป็นบริเวณที่เป็นแหล่งที่อยู่อาศัยของกลุ่มคนเท่านั้น ยังต้องพิจารณาถึงมิติต่าง ๆ เช่น ในฐานะที่อยู่อาศัยของการใช้พื้นที่ และในฐานะที่เป็นบริเวณของชุมชน
2. ชุมชนในฐานะที่เป็นที่รวมประชากร โดยจะเน้นที่ลักษณะของประชากรที่อยู่ในบริเวณชุมชน ในด้านที่สำคัญ คือ การเปลี่ยนแปลงประชากรในช่วงระยะเวลาหนึ่ง โครงสร้างประชากร เช่น สัดส่วนเพศชาย เพศหญิง อายุประชากร อาชีพ และการศึกษา สุขลักษณะ เป็นต้น
3. ชุมชนในฐานะที่เป็นระบบความสัมพันธ์ของสมาชิกที่มีอยู่ในชุมชนและความสัมพันธ์กับชุมชน โดยพิจารณาถึงระบบความสัมพันธ์ของชุมชนจะประกอบด้วยความสัมพันธ์ย่อย เช่น ความสัมพันธ์ของครอบครัว เครือญาติ มิตรสหาย ระบบความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจ ระบบความสัมพันธ์ของวัฒนธรรมท้องถิ่น เป็นต้น

ส่วนไพร์ตัน เตชะรินทร์ (2524) ได้เสนอรูปแบบขององค์ประกอบของชุมชนที่มีความสัมพันธ์ในระบบต่าง ๆ เป็น 5 ประการ คือ

1. คน
2. ความสนใจ
3. อาณาบริเวณ
4. การปฏิบัติต่อกัน
5. ความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิก

สนธยา พลศรี (2533) ได้กล่าวถึง ชุมชนในฐานะหน่วยทางสังคม โดยการแบ่งชุมชนออกเป็นลักษณะต่าง ๆ ได้แก่

1. การแบ่งตามจำนวนพลเมือง เช่น หมู่บ้าน เมือง นคร
2. การแบ่งตามพื้นฐานทางเศรษฐกิจ เช่น ชุมชนอุตสาหกรรม ชุมชนการปกครอง
3. การแบ่งตามความสัมพันธ์กับหน่วยงานรัฐ เช่น ศูนย์ผู้อพยพ
4. การแบ่งตามลักษณะพิเศษของประชากร เช่น ไซน่าทาวน์
5. การแบ่งตามลักษณะทางด้านนิเวศวิทยา เช่น ย่านการค้า เหมืองแร่
6. การแบ่งตามลักษณะกิจกรรมทางสังคม เช่น ศูนย์การขนส่ง
7. การแบ่งตามหน่วยการปกครอง เช่น หมู่บ้าน ตำบล อำเภอ
8. การแบ่งตามลักษณะความสัมพันธ์ของบุคคลในสังคม เช่น ชุมชนชนบท ชุมชนเมือง

สมศักดิ์ ศรีสันติสุข (2536) แบ่งชุมชนออกเป็น 3 ลักษณะ คือ

1. ลักษณะของชุมชนแบ่งตามการบริหารการปกครอง ซึ่งแบ่งโดยการพิจารณาจากลักษณะการปกครองของไทย ได้แก่ ชุมชนหมู่บ้าน ชุมชนเขต สุขาภิบาล ชุมชนเขตเทศบาล ตำบล เทศบาลเมือง เทศบาลนคร และกรุงเทพมหานคร
2. ลักษณะของชุมชนแบ่งตามกิจกรรมทางสังคม ได้แก่ ชุมชนเกษตรกรรม ชุมชนศูนย์การค้า ศูนย์กลางขนส่ง เขตอุตสาหกรรม ชุมชนศูนย์กลางของการบริการ
3. ลักษณะของชุมชนแบ่งตามความสัมพันธ์ของบุคคลในสังคม เป็นการแบ่งชุมชนในแง่ของความสัมพันธ์ทางสังคม ได้แก่ ชุมชนชนบท ชุมชนเมือง

นอกจากการศึกษาชุมชนในลักษณะดังกล่าว ก็สามารถพิจารณาความสัมพันธ์ระหว่างชุมชน ได้ทั้งแนวนอน (Horizontal) และแนวตั้ง (Vertical)

ในแนวนอนนั้น รวมถึงความสัมพันธ์ระหว่างปัจเจกบุคคลหรือระหว่างกลุ่มในระดับท้องถิ่น ส่วนในแนวตั้ง หมายถึง ความสัมพันธ์ระหว่างปัจเจกบุคคลกับผลประโยชน์หรือกับกลุ่มผลประโยชน์ในระดับต่าง ๆ ที่สูงขึ้นจนถึงองค์กรในระดับชาติหรือระหว่างชาติ/ประเทศ

นอกจากนั้น ยังมีวิธีการอื่นอีกในการวิเคราะห์ถึงเครือข่ายปฏิสัมพันธ์ระหว่างชุมชนว่า ปฏิสัมพันธ์ของบุคคลและกลุ่มมีกระบวนการทางสังคมที่ประกอบด้วยความร่วมมือ การแข่งขัน และความขัดแย้ง ซึ่งมีวิธีการวิเคราะห์เหล่านี้ให้คุณค่าที่มีนัยสำคัญในการทำความเข้าใจเกี่ยวกับชีวิตของชุมชนเป็นอย่างยิ่ง

ชุมชนในฐานะหน่วยทางจิตวิทยาวัฒนธรรม (Community as a psycho cultural unit)

ในมิตินี้เน้นที่ว่าชุมชนจะต้องมีความผูกพันในระหว่างสมาชิกด้วยกัน ความผูกพันนี้จะตีความว่าเป็นทั้งทางด้านจิตวิทยาและวัฒนธรรม

ในทางจิตวิทยานั้น คนจะมีความมั่นคง เพราะสามารถระบุได้ว่า ตนเป็นสมาชิกของกลุ่ม หมู่ หรือที่ซึ่งทำให้เกิดความรู้สึกว่ามีสังกัด

อย่างไรก็ตาม การวิเคราะห์ในมิตินี้ ในแนวคิดทางสังคมวิทยาก็ถือว่าเป็นเพียงมิติหนึ่งของความเป็นจริงที่ซับซ้อนอยู่ในความหมายของชุมชน มิได้ถือว่าเป็นการวิเคราะห์ที่ลึกซึ้ง

2. แนวคิดทางมนุษยนิยม (Humanistic Perspective)

แนวคิดของชุมชนในแนว Humanistic perspective นี้ บางคนเรียกว่า เป็นแนวคิดของกลุ่ม Utopia นักสังคมวิทยาที่มีอิทธิพลสำคัญต่อ 2 แนวคิดนี้ 2 คน คือ Robert Nisbet และ Baker Brownell ซึ่งมีความคิดว่า ชุมชนต้องก่อมิตรภาพ ความเอื้ออาทร ความมั่นคง และความผูกพันระหว่างคนในชุมชน

Nisbet เห็นว่าสังคมสมัยใหม่ทำให้เกิดการสูญเสียความรู้สึกผูกพันของชุมชน (sense of community) ในข้อเขียนของ Nisbet เรื่อง The quest for community นั้นเกิดจากเงื่อนไขของสังคมสมัยใหม่ที่ไม่สามารถตอบสนองให้ปัจเจกบุคคลเกิดความมั่นคง เขาได้แสดงความเห็นว่า ในลักษณะรัฐการเมืองสมัยใหม่ รัฐไม่สามารถตอบสนองความมั่นคงได้ ไม่มีองค์กรขนาดใหญ่ใดที่สามารถตอบสนองความต้องการทางด้านจิตใจของคนได้ เพราะโดยธรรมชาติแล้ว องค์กรเหล่านี้มีขนาดใหญ่ ซับซ้อน เป็นทางการเกินไป รัฐอาจจะก่อให้เกิดความเคลื่อนไหวในนามของรัฐ เช่น การก่อสงคราม แต่ในการตอบสนองอย่างปกติธรรมดา ต่อความต้องการของคนในเชิงการยอมรับมิตรภาพ ความมั่นคง ความเป็นสมาชิก รัฐจะทำได้

ทางเลือกที่นักคิดในแนวนี้เสนอ ก็คือ การเรียกร้องให้ชุมชนมีขนาดเล็ก แต่มีโครงสร้างที่แน่นเหนียว เพราะชุมชนขนาดเล็กเท่านั้นที่จะช่วยฟื้นฟูสภาพความสัมพันธ์ทางสังคมให้ดีขึ้น เพราะจะรับผิดชอบต่อหน่วยที่เล็กที่สุด และกล่าวถึงชุมชนขนาดเล็กที่เน้นการกระทำที่เต็มไปด้วยความร่วมมือร่วมใจ ความรู้สึกเป็นเจ้าของ เป็นสังคมที่ตนรู้จักอย่างใกล้ชิดและสนิทสนม

แนวคิดทั้งสองนี้ สะท้อนให้เห็นถึงการเรียกร้องต่อการเปลี่ยนแปลงของสังคมสมัยใหม่ การขยายตัวของเมือง ประชากร ที่ก่อให้เกิดสภาวะความแปลกแยก ความวิตกกังวล ความโดดเดี่ยว ไม่สนใจใยดี หรือรู้สึกรับผิดชอบต่อเรื่องราวที่เกิดขึ้นกับบุคคลอื่น ๆ ที่อยู่รอบข้าง ไม่รู้สึกว่าตนเองมีส่วนร่วมในความรับผิดชอบตัดสินใจหรือรับผลประโยชน์นั้น ๆ

Hirsch (1993) กล่าวถึง การสร้างชุมชนว่า เป็นการแสดงออกถึงอำนาจและเป็นวาทกรรมของคนกลุ่มต่าง ๆ ทั้งภายในชุมชนและภายนอกชุมชน ภายใต้เงื่อนไขทางสังคมและประวัติศาสตร์ของท้องถิ่น ความหมายเกี่ยวกับชุมชนจึงมีทั้งความหมายที่หลากหลายและความหมายที่ขัดแย้ง มิได้มีเพียงความหมายเดียวหรือความหมายที่เป็นกลาง และไม่ได้ยึดติดกับพื้นที่ นัยของการนิยามหมู่บ้านให้ติดกับพื้นที่เกิดขึ้นจากการที่รัฐพยายามรวมศูนย์อำนาจด้วยการทำให้พื้นที่แตกออกเป็นหน่วยเล็ก ๆ เพื่อง่ายต่อการปกครองสะท้อนให้เห็นกระบวนการที่หมู่บ้านถูกผนวกเข้าสู่ระบบทุนและตลาด

โดยสรุป แนวคิดเกี่ยวกับชุมชนทางมนุษยนิยมมีลักษณะที่น่าสนใจ คือ

1. ไม่ได้ให้ความสนใจหรือความสำคัญกับอาณาบริเวณทางภูมิศาสตร์หรือพื้นที่
2. เน้นความสัมพันธ์ระหว่างเพื่อนมนุษย์
3. เน้นลักษณะความรู้สึกเชิงอัตวิสัยของความเป็นชุมชนหรือแบบแผนในอุดมคติซึ่งเกี่ยวกับนำเสนอลักษณะชุมชนที่ควรจะเป็นชุมชนที่ดีหรือชุมชนในอุดมคตินั้นเอง

แม้ว่าจะมีทัศนคติอันหลากหลายเกี่ยวกับชุมชน ก็ยังสามารถสรุปจุดร่วมกันได้ 2 ประการ คือ

1. เป็นการกล่าวถึง วิวัฒนาการของการสมาคมของมนุษย์ (Human Association)
2. มีการยอมรับอย่างกว้างขวางว่า การเปลี่ยนแปลงในลักษณะของความเกาะเกี่ยวในสังคมมนุษย์เกิดจากการเปลี่ยนแปลงทางอุตสาหกรรมทางเศรษฐกิจ สังคม การเมือง และเทคโนโลยี ลักษณะหนึ่งของ Human Association จะหายไปและมีลักษณะใหม่มาแทนที่

3. แนวคิดเกี่ยวกับชุมชนประชาคม (Civil Society Perspective)

ประชาสังคม หมายถึง การรวมตัวพบปะของคนหลากหลาย ซึ่งไม่ใช่เฉพาะคนที่รู้จักคุ้นเคยเพียงกลุ่มเดียว แต่รวมถึงคนแปลกหน้าที่สนใจในประเด็นส่วนรวม (สาธารณะ) ประเด็นใดประเด็นหนึ่งร่วมกัน เพื่อดำเนินการให้บรรลุเป้าหมาย ไม่ใช่การรวมตัวกันเพื่อแก้ไขปัญหาเฉพาะของกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง สถานที่รวมตัวพบปะเรียกว่า เวทีประชาคม ซึ่งมีลักษณะพหุภาคีเป็นสำคัญชุมชนฐานรากมักเกิดการรวมตัวกันเองเบื้องต้นจากปัญหาปากท้องและเศรษฐกิจเรียกว่า กลุ่มปากท้อง (ให้ฟันดอยาก) อาจพัฒนาไปสู่การรวมตัวที่เรียกว่า กลุ่มออมทรัพย์ เพื่อแก้ไขปัญหาอดอยากที่อาจเกิดขึ้นเป็นครั้งคราวหรือออมเพื่อเป็นสวัสดิการทางสังคม เช่น การเจ็บป่วย ตาย กลุ่มปากท้องและกลุ่มออมทรัพย์ที่เข้มแข็งสามารถรวมตัวเป็นกลุ่มธุรกิจชุมชน ซึ่งศักยภาพด้านการตลาดที่พึ่งพาตนเองทางเศรษฐกิจได้ กลุ่มปากท้อง กลุ่มออมทรัพย์ กลุ่มธุรกิจ เป็นพื้นฐานเบื้องต้นที่นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงจิตสำนึกแบบพึ่งพาเป็นสำนึกการมีส่วนร่วมพัฒนาไปเป็นชุมชนที่พึ่งตนเองและชุมชนเข้มแข็ง ชุมชนพึ่งตนเองที่เข้มแข็งจะเริ่มพัฒนาไปสู่การมีจิตสำนึกสาธารณะ (สำนึกส่วนรวมที่ไม่ใช่เพื่อประโยชน์เฉพาะกลุ่ม) การเกิดเครือข่ายชุมชนพึ่งตนเองที่เข้มแข็งและมีเวทีประชาคมสำหรับชุมชนต่าง ๆ ที่หลากหลายและผู้คนทั่วไปซึ่งสนใจในประเด็นสาธารณะต่าง ๆ ร่วมกันจะนำไปสู่ความเป็นประชาคม อันเป็นอำนาจประชาชนที่แท้จริงในการทำให้เกิดดุลยภาพระหว่างอำนาจรัฐ อำนาจทุน และอำนาจประชาชน (ประชาสังคม) มีสภาพธรรมรัฐเกิดขึ้น (good governance)

ในการบริบทสังคมไทยซึ่งมีภาวะวิกฤตเศรษฐกิจและวิกฤตสังคมในปัจจุบัน การก่อรูปประชาสังคมควรเร่งพัฒนาชุมชนให้พึ่งตนเองทางเศรษฐกิจและมีความเข้มแข็งพร้อมไปกับการพัฒนาจิตสำนึกสาธารณะและการมีส่วนร่วมในประเด็นสาธารณะต่าง ๆ ในเวทีประชาคม

แนวคิดเกี่ยวกับชุมชน-ประชาสังคม เกิดขึ้นจากสภาพปัญหาของสังคม การที่ประชาชนส่วนใหญ่ในสังคมไม่มีส่วนร่วมในการตัดสินใจเกี่ยวกับนโยบายและทิศทางการพัฒนา รวมทั้งกิจกรรมสาธารณะซึ่งในอดีตมักจะถูกครอบงำหรือชี้นำจากภาครัฐ แนวคิดนี้ปฏิเสธอำนาจรัฐซึ่งมีบทบาทอย่างมากมาต่อการตัดสินใจในกิจกรรมทางสังคม รวมทั้งปฏิเสธลัทธิปัจเจกชนที่มุ่งแต่แสวงหาผลประโยชน์ส่วน

ต้น สาระสำคัญของแนวคิดนี้ ก็คือ การรวมกลุ่มของปัจเจกชน โดยมองว่า ประชาสังคมเป็นโครงสร้างทางสังคมที่อยู่กึ่งกลางระหว่างรัฐและปัจเจกชนที่เรียกว่า Mediating Structure ทวีศักดิ์ นพเกษร (2542) ยังได้ให้คำจำกัดความ ประชาสังคม หมายถึง

การที่คนในสังคม ซึ่งมีจิตสำนึก (Civic Consciousness) ร่วมกัน มารวมตัวกันในลักษณะที่เป็นหุ้นส่วนกัน (Partnership) ในการกระทำบางอย่าง ทั้งนี้ ด้วยความรักและความเอื้ออาทรต่อกัน ภายใต้ระบบการจัดการให้เกิดความรู้สึกร่วมกันเพื่อประโยชน์สาธารณะ ประชาสังคมจะก่อให้เกิด “อำนาจที่สาม” นอกเหนือจากอำนาจรัฐและอำนาจธุรกิจ อำนาจที่สามนี้อาจไม่ต้องการคนจำนวนมาก แต่เป็นกลุ่มเล็กน้อยกระจัดกระจายและอาจมีความเชื่อมโยงกันเป็นเครือข่ายย่อย ๆ (Civic Network) การรวมตัวกันนั้น อาจไม่ต้องอยู่ใกล้ชิดกัน แต่สามารถสื่อสารกันได้ เกิดเป็นองค์กรขึ้น (Civic Organization) ซึ่งอาจเป็นองค์กรทางการ (นิติบุคคล) หรือไม่เป็นทางการก็ได้

ธีรยุทธ บุญมี และอเนก เหล่าธรรมทัศน์ เชื่อว่า

การแก้ไขปัญหาสังคมนั้น ควรให้ความสำคัญกับพลังที่สามหรือพลังสังคมที่เกิดจากการรวมตัวของประชาชนในทุกภาคส่วนของสังคม

ชูชัย ศุภวงศ์ ให้ความหมายของประชาสังคมว่า คือ

การที่ผู้คนในทุกภาคส่วนของสังคมเห็นวิกฤตการณ์หรือสภาพปัญหาของสังคมที่สลับซับซ้อน ยากต่อการแก้ไข จึงมารวมตัวกันเป็นกลุ่มประชาคม (Civil Group) และนำไปสู่การก่อจิตสำนึก ร่วมกัน (Civic Consciousness) เพื่อร่วมกันแก้ไขปัญหาหรือกระทำการบางอย่างเพื่อบรรลุวัตถุประสงค์ ทั้งนี้ การรวมกลุ่มจะเป็นไปด้วยความรักความสมานฉันท์ การเอื้ออาทรต่อกันภายใต้ระบบการจัดการโดยมีการเชื่อมโยงเป็นเครือข่าย

อนุชาติ พวงสำลี และวีรบูรณ์ วิสารทสกุล (2541) ให้ความหมายของชุมชน-ประชาสังคมว่า หมายถึง ชุมชนแห่งสำนึก (Conscious Community) ที่สมาชิกต่างเป็นส่วนหนึ่งของระบบโดยรวม และมีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกันทุกระดับอย่างเหนียวแน่น ด้วยระบบคุณค่าและวัตถุประสงค์ร่วมกัน

ชุมชน-ประชาสังคมอาจมีขนาดและลักษณะที่แตกต่างกันออกไป แต่มีลักษณะเป็นพลวัตที่บุคคลหรือกลุ่มต่างมีส่วนร่วมในการตัดสินใจและกระทำกิจกรรมทางสังคมที่สนใจ

นักวิชาการทั้งสองท่านได้ให้ความหมายของลักษณะของ ประชาสังคม ว่า

1. มีความหลากหลายทั้งในรูปแบบของการรวมตัว พื้นที่ รูปแบบของกิจกรรม ประเด็นของความสนใจปัญหา
2. ความเป็นชุมชนที่อาจจะมีขนาดใหญ่หรือเล็กก็ได้
3. ประกอบด้วยจิตสำนึกสาธารณะ (Public Consciousness)
4. เป็นสังคมแห่งการเรียนรู้
5. มีกิจกรรมบนพื้นฐานของกระบวนการกลุ่มและพื้นฐานของการเรียนรู้ร่วมกัน
6. มีเครือข่ายและการติดต่อสื่อสาร

และให้ข้อเสนอแนะเกี่ยวกับการทำความเข้าใจต่อองค์ประกอบที่สำคัญของประชาสังคม อันได้แก่

- การมีวิสัยทัศน์ร่วมกันของสมาชิกกลุ่ม
- การมีส่วนร่วมของสมาชิกอย่างกว้างขวาง
- การมีความรัก ความเอื้ออาทรต่อกัน

- การมีองค์ความรู้และความสามารถ รวมทั้งวิธีการใหม่ ๆ ในการแสวงหาความรู้
- มีการเรียนรู้และเครือข่ายการเรียนรู้ ซึ่งประสานกันอย่างเป็นระบบภายใต้การจัดการที่มีประสิทธิภาพ

4. แนวคิดเกี่ยวกับชุมชนในรูปแบบใหม่ (Virtual Community Perspective)

แนวคิดเกี่ยวกับชุมชนในรูปแบบใหม่เกิดขึ้นพร้อมกับการพัฒนาเทคโนโลยีและปัญหาของสังคมสมัยใหม่ที่ทวีความซับซ้อนและรุนแรงขึ้น การพิจารณาปัญหาและแนวทางแก้ไขปัญหามักอาจจำกัดอยู่ในปริมาตรของชุมชนที่มีอาณาเขตภูมิศาสตร์เล็ก ๆ ได้เพียงลำพัง เพราะบางปัญหาเกิดจากอิทธิพลภายนอก ซึ่งบางครั้งการแก้ไขต้องการการรวมกำลัง ความร่วมมือ และทรัพยากรจากภายนอกชุมชน

คุณลักษณะที่สำคัญของชุมชนในรูปแบบใหม่ คือ (Schuler 1996.)

1. จิตสำนึกร่วม (Consciousness)
2. หลักการ (Principle)
3. จุดมุ่งหมาย (Purpose)

ดังนั้น ชุมชนในรูปแบบใหม่ จึงอาจมีลักษณะเป็น “ชุมชนทางอากาศ” หรือผู้สนใจจะมีส่วนร่วมในรายการวิทยุ ชุมชนเครือข่ายบน Internet อาจกล่าวได้ว่า เป็นชุมชนไม่จำเป็นต้องมีพื้นที่ทางกายภาพและไม่จำเป็นต้องมาพบปะหน้าตาโดยตรง แต่เป็นชุมชนที่อาศัยเทคโนโลยีการสื่อสารและเทคโนโลยีสารสนเทศ เป็นเครื่องสานความสัมพันธ์และจิตสำนึกร่วมของสมาชิก

Schuler ได้กล่าวว่า ชุมชน คือ สายใย (web) ของความสัมพันธ์ทางสังคมมีความเป็นเอกภาพ มีพลังความยึดโยง (Cohesive) การสนับสนุนเกื้อกูลกันและกัน ทำนองเดียวกัน เทคโนโลยี ก็คือ สายใย (web) ที่เชื่อมโยงความสัมพันธ์และการสื่อสารของผู้คนต่าง ๆ เทคโนโลยีและการสื่อสารผ่านวิทยุ โทรทัศน์ โทรศัพท์ มีบทบาทในการสร้างชุมชนในรูปแบบใหม่ โดยสมาชิกไม่จำกัดเชื้อชาติเผ่าพันธุ์ เพศ วัย ศาสนา และฐานะเศรษฐกิจ เป็นต้น

ชุมชนในรูปแบบใหม่ อาจเรียกได้ว่าเป็น “ชุมชนเหมือนจริง” (Virtual Community) เป็นชุมชนที่กลุ่มคนอาจจะได้พบกันโดยตรงหรือไม่ก็ตาม แต่มีโอกาสสื่อสารกันด้วยคำภาษาและความคิดผ่านเครือข่ายคอมพิวเตอร์ ชุมชนแบบนี้ มีข้อดีกว่าชุมชนแบบอื่นตรงที่ว่าไม่มีอคติเกี่ยวกับ เพศ อายุ เชื้อชาติ สีผิว เผ่าพันธุ์ รูปร่างหน้าตา เสียงพูด อากัปกริยาของสมาชิกชุมชนเหมือนจริงเป็นเครื่องมือที่เชื่อมโยงผู้ที่มีความสนใจร่วมกันเข้าด้วยกัน ในชุมชนแบบเดิมจะรู้จักผู้คนต่อเมื่อได้พบปะหน้าค่าตา และต้องคบหาสมาคมกับผู้คนจำนวนไม่น้อยกว่าที่จะพบผู้ที่มีความสนใจในเรื่องบางเรื่องเหมือนกับเรา แต่ในชุมชนประเภทนี้ สามารถเข้าถึงแหล่งที่สนใจได้อย่างทันที นอกจากนี้ ยังมีข้อดี คือ ช่วยคัดสรรกลั่นกรองข้อมูลที่จำเป็นและทันสมัย โดยไม่ต้องเก็บรวบรวมไว้มากมายเช่นแต่ก่อน (Rheingold, 1998.)

อย่างไรก็ตาม มีข้อทักท้วงว่าชุมชนในรูปแบบใหม่นี้ ไม่น่าจะถือว่ามีลักษณะเป็น “ชุมชน” เนื่องจากผู้ที่เกี่ยวข้องไม่มีพันธะผูกพันใด ๆ กับชุมชน มีอิสระที่จะเลือกเข้าร่วมเมื่อใดก็ได้หรือถอยออกไปเมื่อใดก็ได้ อีกทั้งข้อมูลข่าวสารที่สื่อถึงกันก็ไม่สามารถที่จะเชื่อถือได้ทั้งหมด

ชุมชนในรูปแบบใหม่นี้ ยังคงต้องมีการอาศัยความเป็นชุมชนเดิมคือพื้นที่อยู่ข้าง แต่ลักษณะความสัมพันธ์มีการเปลี่ยนแปลงไป สิ่งต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในสังคมที่ซับซ้อน โดยผ่านเทคโนโลยีสารสนเทศ ซึ่งที่มีรูปแบบที่กว้างขวางขึ้นทั้งในระดับชาติและในระดับโลก กล่าวคือ สิ่งต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นถ้าเป็นปัญหา ปัญหาหรือสิ่งนั้น ๆ ก็จะเชื่อมโยงไปในระดับที่กว้างขึ้นได้ และในทางตรงกันข้าม ก็จะเป็นประโยชน์หรือมีผลต่อความรับผิดชอบร่วมกันในฐานะเป็นชุมชนรูปแบบใหม่ที่มีจิตสำนึกกรวม มีหลักการและจุดหมายร่วมกัน

Schuler (1996) กล่าวถึงปัจจัยและทิศทางของชุมชนในรูปแบบใหม่ว่า คือ

ความเป็นปัจเจกบุคคลของแต่ละบุคคล ระบบเศรษฐกิจ และการแพร่กระจายของเทคโนโลยีสารสนเทศ อันไร้ขอบเขตที่จะสร้างวัฒนธรรมมวลชนแบบใหม่

Lois Dean กล่าวว่า ชุมชนในปี ค.ศ. 2020 ว่า

ชุมชนจะอยู่บนพื้นฐานและหรืออยู่ในรูปแบบขององค์กร รัฐ รัฐบาลท้องถิ่น องค์กรเอกชนที่สามารถสร้างและส่งเสริมโดยการวางแผนร่วมกันโดยมีคอมพิวเตอร์เป็นพื้นฐานและการพัฒนาจะอยู่ในลักษณะของกิจกรรมความร่วมมือทางเทคนิคและการมีส่วนร่วมของรัฐ เอกชน และกลุ่มคนในท้องถิ่น

แนวคิดเกี่ยวกับชุมชนในมิตินี้ จะช่วยให้เป็นความเปลี่ยนแปลงและเข้าใจสภาพที่เกิดขึ้นในสังคมสมัยใหม่ได้และช่วยให้เห็นรูปแบบของชุมชนที่มีความหลากหลาย โดยอาศัยเทคโนโลยีสารสนเทศที่เชื่อมโยงเครือข่ายของผู้คนเข้าด้วยกัน ด้วยความที่มีวัตถุประสงค์และความสนใจร่วมกันหรือเป็นศูนย์การสื่อสารที่ทำให้ผู้คนที่ผ่านเข้ามาในเครือข่ายได้มีโอกาสแลกเปลี่ยนและแบ่งปันความรู้ ประสบการณ์ร่วมกันโดยความร่วมมือทางเทคโนโลยีที่เชื่อมโยงในระดับต่าง ๆ ตั้งแต่ระดับภูมิภาคจนถึงระดับโลก ในขณะเดียวกัน ความเป็นศูนย์การสื่อสารหรือเครือข่ายชุมชนในรูปแบบนี้ สมาชิกในเครือข่ายมีจุดอ่อน คือ ไม่มีภาระผูกพัน ข้อต่อรอง หรือมีความพร้อมในเรื่องข้อเท็จจริงร่วมกัน แต่ถ้ามีวัตถุประสงค์และความสนใจร่วมกันมากขึ้น ความพร้อมในเรื่องข้อเท็จจริงจะปรากฏเพิ่มขึ้น จากนั้นจะนำไปสู่การประสานงานและการทำกิจกรรมร่วมกัน

ลักษณะของชุมชนในรูปแบบใหม่ที่อาศัยเทคโนโลยีสารสนเทศนี้ ถ้ามองในด้านของพื้นที่แล้ว จะเห็นว่าเป็นชุมชนที่ไร้พรมแดน จะอาศัยเพียงความสัมพันธ์อย่างง่าย ที่ผู้เข้ามาหรือผ่านมาได้มีความรู้สึกผูกพันกันอย่างมีหลักการและเป้าหมาย ซึ่งอาจกล่าวได้ว่าเป็นชุมชนในรูปแบบใหม่ได้หรือไม่ ดังนั้น นักวิชาการและนักพัฒนาผู้ทำงานร่วมกับชุมชนจึงควรแสวงหาคำตอบเพื่อรู้เท่าทันกับสภาพของชุมชนที่ไร้พรมแดน ทั้งนี้ เพื่อทราบถึงความเปลี่ยนแปลงของสังคม

แต่ถ้าย้อนถึงการสร้างความเป็นชุมชนของนักพัฒนาเริ่มจากการเน้น “ชุมชน” ขนาดเล็ก ซึ่งมีความสัมพันธ์ทางสังคมแบบส่วนตัว รู้จักกัน ช่วยเหลือกัน ภายในกลุ่มเล็ก ๆ มาสู่การขยายเป็น “เครือข่าย” การช่วยเหลือที่เป็นความสัมพันธ์ที่กว้างขึ้น และมาสู่ชุมชนในรูปแบบใหม่ ซึ่ง Tonises (2542) กล่าวว่าเป็นความสัมพันธ์แบบปัจเจก มีการแข่งขัน มีการคิดคำนวณบนฐานของประโยชน์ และอยู่บนพันธะทางกฎหมาย อาจสูญเสียความเป็นธรรมชาติสัมพันธ์ของความเป็นมนุษย์และการ

เกือบหนึ่งของสมาชิก แต่การสร้างความเป็นชุมชนใหม่จึงไม่ใช่การรื้อฟื้นวัฒนธรรมชุมชนแบบดั้งเดิม หากเป็นการผสมผสานความเชื่อแบบเก่าที่มีคุณค่าและการพัฒนาระบบใหม่ที่ก้าวต่อไปอย่างไม่หยุดยั้ง

อริยา เศวตามร์ (2542) กล่าวถึง ชุมชนในรูปแบบใหม่ว่า สำหรับผู้นำชุมชนและนักพัฒนา แล้วความเป็นชุมชน หมายถึง ความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในชุมชนและเครือข่ายที่กว้างขวาง กิจกรรมที่สร้างขึ้นเป็นการสร้างความเป็นชุมชนในรูปแบบใหม่ เพื่อสร้างความสัมพันธ์ทางสังคมที่ ยุติธรรมและเครือข่ายที่กว้างขวางมากกว่าในอดีตเพื่อสอดคล้องกับกระแสการพัฒนาในปัจจุบันที่ ส่งเสริมความเข้มแข็งของชุมชนและเครือข่ายหรือเพื่อรู้เท่าทันการเชื่อมโยงเครือข่ายของเทคโนโลยี สมัยใหม่ที่ไร้พรมแดน กล่าวโดยสรุป ความเป็นชุมชนไม่ได้มีความหมายที่ตายตัว แต่มีความ เคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลง การให้ความหมายเกี่ยวกับชุมชนจึงเป็นสื่อที่ใช้ในการอธิบายความสัมพันธ์ ทางสังคมหรือการจัดระบบความสัมพันธ์ทั้งกับภายในและภายนอกชุมชน ฉะนั้น ความเป็นชุมชน จึงมิได้มีเพียงหน่วยเดียว หากแต่เป็นสายใยของความสัมพันธ์ที่สานขึ้นจากความสัมพันธ์ต่าง ๆ และมี เครือข่ายของความสัมพันธ์ที่ซ้อนทับกันอยู่ การสร้างใหม่ของความเป็นชุมชนจึงเป็นการแสดงออกถึง ความเป็นตัวตนอันเป็นการโต้ตอบของคนในชุมชนหรือสังคม และเป็นที่ยังช่วยให้ผู้คนยกระดับความรู้ ความสามารถ การรับรู้และความเข้มแข็งหรือพลังที่เกิดขึ้นจากการรวมตัวกันผ่านการสานสัมพันธ์ ต่างๆ เข้าด้วยกัน

ความหมายของชุมชน

ปาริชาติ วลัยเสถียรและคณะ (2543) ได้พยายามศึกษาและรวบรวมความหมายของ “ชุมชน” โดยค้นคว้ารวบรวมจากนักวิชาการหลายท่านดังต่อไปนี้

สัญญา สัญญาวิวัฒน์ (2525) ให้ความหมายว่า “ชุมชน” หมายถึง องค์การทางสังคมอย่าง หนึ่งที่มีอาณาเขตครอบคลุมท้องถิ่นหนึ่งและปวงสมาชิกสามารถบรรลุถึงความต้องการพื้นฐานส่วน ใหญ่ได้และสามารถแก้ไขปัญหาส่วนใหญ่ในชุมชนของตนเองได้

ชยันต์ วรรณะภูติ (2536) กล่าวถึง “ชุมชน” ในความหมายว่า หมายถึง การอยู่ร่วมกันของ กลุ่มคนจำนวนหนึ่งในพื้นที่แห่งหนึ่ง เพื่ออาศัยทรัพยากรธรรมชาติในบริเวณนั้นในการดำรงชีวิต โดย เหตุที่มีคนกลุ่มดังกล่าวอาศัยอยู่ร่วมกันใช้ทรัพยากรเพื่อการผลิต จึงมีการกำหนดรูปแบบ ความสัมพันธ์ซึ่งกันและกันขึ้น มีองค์กรหรือสถาบันของชุมชนกฎเกณฑ์ต่าง ๆ ทั้งนี้ ชุมชน หมายถึง สังคมขนาดเล็กในชนบทที่ยังไม่พัฒนาหรือสังคมหมู่บ้านที่สมาชิกของสังคมยังมีความสัมพันธ์แบบ เครือญาติ และยังสามารถรักษาแบบแผนการดำรงชีวิตบางส่วนได้ และได้ตีความหมายของคำว่า “ชุมชน” ในระดับเดียวกับคำว่า “สังคมหมู่บ้าน” ซึ่งเป็นการช่วยให้เข้าใจความหมายของคำว่า “ชุมชน” ในระดับ “สังคมหมู่บ้าน” ซึ่งเป็นการช่วยให้เข้าใจในความหมายของคำว่า “ชุมชน” ใน ลักษณะที่จะเป็นประโยชน์ต่อการศึกษาวิเคราะห์ชุมชน ทั้งนี้ เพราะคำว่า “หมู่บ้าน” สื่อความหมาย ให้เข้าใจถึงการกระจุกตัวของบ้านหลาย ๆ บ้านหรือหลายครัวเรือนในพื้นที่แห่งหนึ่งหรือในระบบ นิเวศน์แห่งหนึ่งและเป็นหน่วยสังคมขนาดเล็กที่สุดที่สมาชิกของสังคมพัฒนาขึ้นตามธรรมชาติและ ต่อมาภายหลังทางราชการอาจจะกำหนดให้เป็น “หมู่บ้าน” ในความหมายของทางราชการ

กาญจนา แก้วเทพ (2538) กล่าวถึง “ชุมชน” ว่า “ชุมชน“ หมายถึง กลุ่มคนที่อาศัยอยู่ในอาณาเขตบริเวณเดียวกัน มีความสัมพันธ์ใกล้ชิด มีฐานะและอาชีพที่คล้ายคลึงกัน มีลักษณะของการใช้ชีวิตร่วมกัน ความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ตั้งแต่ระดับครอบครัวไปสู่ระดับเครือญาติ จนถึงระดับหมู่บ้านและระดับเกินหมู่บ้านและผู้ที่อยู่อาศัยในชุมชนมีความรู้สึกว่าเป็นคนชุมชนเดียวกัน นอกจากนี้ยังมีการดำรงรักษาคุณค่าและมรดกทางวัฒนธรรมและศาสนาถ่ายทอดไปยังลูกหลานอีกด้วย

จิตติ มงคลชัยอรัญญา (2540) กล่าวถึง “ชุมชน” โดยสรุปว่า “ชุมชน” ประกอบไปด้วยระบบความสัมพันธ์ของคน ความเชื่อ ศาสนา ประเพณี วัฒนธรรม ระบบเศรษฐกิจ อาชีพ ระบบการเมือง ระบบการปกครอง โครงสร้างอำนาจ รวมถึงระบบนิเวศน์วิทยา สิ่งแวดล้อม และเทคโนโลยีด้านต่าง ๆ ซึ่งระบบเหล่านี้มีความสัมพันธ์ระหว่างกันหรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า มีความเชื่อมโยงกันชนิดที่ไม่สามารถแยกออกจากกันได้

ประเวศ วะสี (2540) ได้ให้ความหมายของ “ชุมชน” โดยเน้น “ความเป็นชุมชน” ว่าหมายถึง การที่คนจำนวนหนึ่งเท่าใดก็ได้ มีวัตถุประสงค์ร่วมกัน มีการติดต่อสื่อสารหรือรวมกลุ่มกัน มีความเอื้ออาทรต่อกัน มีการเรียนรู้ร่วมกันในการกระทำ มีการจัดการเพื่อให้เกิดความสำเร็จตามวัตถุประสงค์ร่วมกัน

สำหรับนักวิชาการต่างประเทศ คำว่า Community มีความหมายในภาษาไทยว่า “ชุมชน” ถ้าพิจารณาคำภาษาอังกฤษ “Com” มีความหมาย = together และจะเห็นว่ามีความเกี่ยวข้องกับใกล้เคียงอีกหลายคำ เช่น Communal ของ ชุมชนเพื่อชุมชน Common = ร่วมเป็นสมาชิกอยู่ด้วย Commune = ความรู้สึกผูกพันใกล้ชิด

พจนานุกรม Oxford Advanced Learner’s Dictionary English (1994) ได้ให้ความหมายของ ชุมชน ว่าหมายถึง กลุ่มผู้ที่อาศัยอยู่ในพื้นที่แห่งหนึ่ง มีความรู้สึกว่าเป็นพวกเดียวกัน มีศรัทธา ความเชื่อ เชื้อชาติ การงาน หรือมีความรู้สึกนึกคิด ความสนใจที่คล้ายคลึงกัน มีการเกื้อกูลการเป็นอยู่ร่วมกัน

Blaker Brownell (1950) ได้ให้ความหมายของชุมชนไว้หลายประการ ซึ่งสรุปได้ว่า “ชุมชน” คือ การกระทำที่เต็มเปี่ยมไปด้วยความร่วมมือ ร่วมใจ ความรู้สึกเป็นเจ้าของ เป็นสังคมที่คนรู้จักกันอย่างใกล้ชิดและสนิทสนม

Lofauist (1983) ให้ความหมายในชุมชนว่า “ชุมชน” คือ จิตวิญญาณหรือความรู้สึก เกิดขึ้นเมื่อคนตั้งแต่สองคนขึ้นไปมาทำงานร่วมกัน เพื่อที่จะบรรลุถึงเป้าหมายที่ต้องการร่วมกัน

จะเห็นได้ว่า ความหมายของชุมชนนั้นไม่จำกัดแน่นอนตายตัว อาจพิจารณาได้หลายแง่มุม อาทิ ปรัชญา กายภาพ สังคมวิทยา จิตวิทยา และอาจสรุปได้ว่า “ชุมชน” มีความหมายทั้งรูปธรรมและนามธรรม

1. ในความหมายของชุมชนเชิงรูปธรรมจำกัดอยู่กับความหมายที่ให้ความสำคัญกับอาณาบริเวณทางภูมิศาสตร์หรือบริเวณบ้านเล็ก ๆ ที่มีนักถึงหมู่บ้านเท่านั้น

2. ในความหมายเชิงนามธรรม “ชุมชน” เป็นคำที่มีการนำไปใช้กันอย่างกว้างขวางและใช้ในลักษณะแตกต่างกันออกไป จึงมีอาจกล่าวได้ว่า “ชุมชน” เป็นคำที่มีความหมายแน่นอนตายตัวเพียงประการเดียว การไม่ยึดติดกับความหมายแคบ ๆ ของสิ่งหนึ่งสิ่งใดจะช่วยให้เกิดทรรศนะอันกว้างขวางในการพิจารณาสิ่งต่าง ๆ ได้หลายแง่มุมมากขึ้น แต่อย่างไรก็ตาม การศึกษาแนวคิดและ

ความหมายของชุมชนในทัศนะของการพัฒนาชุมชนก็ควรที่จะศึกษาถึงความหมายที่เป็นรากฐานและเอื้อต่อการปฏิบัติงานร่วมกันกับสมาชิกของชุมชนต่อไปด้วย

ความหมายของการพัฒนาชุมชน

สุวิทย์ ยี่งวรพันธ์ (2509) ได้ให้ความหมายว่า การพัฒนาชุมชน คือ กระบวนการที่มุ่งส่งเสริมความเป็นอยู่ของประชาชนให้ดีขึ้น ทั้งนี้ โดยประชาชนเข้าร่วมมือและริเริ่มดำเนินงานเอง และสรุปความหมายของการ “พัฒนาชุมชน” ไว้ดังนี้ คือ

1. การปรับปรุงส่งเสริมให้ชุมชนหนึ่งดีขึ้นหรือมีวิวัฒนาการดีขึ้น
2. การส่งเสริมให้ชุมชนนั้น ๆ มีวิวัฒนาการดีขึ้น คือ เจริญทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม
3. การพัฒนาชุมชนนั้น จะต้องพัฒนาทางด้านวัตถุและพัฒนาด้านจิตใจ
 - 3.1 การพัฒนาด้านวัตถุ คือ การสร้างความเจริญให้แก่ชุมชน เพื่อส่งเสริมให้เกิดมีหรือเปลี่ยนแปลงในสิ่งที่เห็นโดยแจ้งชัด เช่น การส่งเสริมด้านการผลิตผล การส่งเสริมระบบขนส่ง การคมนาคม การชลประทาน และด้านอื่น ๆ
 - 3.2 การพัฒนาด้านจิตใจ คือ การสร้างความเจริญ โดยมุ่งจะให้การศึกษอบรมประชาชน ซึ่งรวมทั้งการให้การศึกษาตามโรงเรียน มหาวิทยาลัย ตามโครงการของกระทรวงศึกษาธิการและการศึกษานอกระบบโรงเรียน
4. การพัฒนาชุมชน คือ กระบวนการที่ส่งเสริมความเป็นอยู่ของประชาชนให้ดีขึ้น ทั้งนี้ โดยประชาชนเข้าร่วมมือและริเริ่มดำเนินงานเอง

Arthur Dunham กล่าวว่า การพัฒนาชุมชน คือ การรวมกำลังดำเนินการปรับปรุงสภาพความเป็นอยู่ของชุมชนให้มีความเป็นปึกแผ่นและดำเนินงานไปในแนวทางที่ตนเองต้องการ โดยอาศัยความร่วมมือกำลังของประชาชนในชุมชนนั้นในการช่วยเหลือตนเองและร่วมมือกันดำเนินงาน และต้องได้รับการสนับสนุนช่วยเหลือทางด้านวิชาการจากหน่วยงานภายนอก

องค์การสหประชาชาติ (2505) ให้คำจำกัดความว่า การพัฒนาชุมชน เป็นขบวนการซึ่งประชาชนทั้งหลายได้พยายามรวบรวมกันทำเองและมาร่วมกับเจ้าหน้าที่ของรัฐบาล เพื่อที่จะทำให้สภาพเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรมของชุมชนนั้น ๆ เจริญดีขึ้นและผสมผสานชุมชนเหล่านั้นเข้าเป็นชีวิตของชาติและเพื่อที่จะทำให้ประชาชนอุทิศกาย ใจ ความคิด ความรู้ และทรัพย์ เพื่อความเจริญเติบโตของชาติอย่างเต็มที่

องค์การบริหารวิเทศกิจของสหรัฐอเมริกา (2505) ให้คำจำกัดความว่า การพัฒนาชุมชน เป็นขบวนการแห่งการกระทำทางสังคม ซึ่งประชาชนในชุมชนนั้นร่วมกันจัดการวางแผนและลงมือกระทำ การเอง พิจารณาให้รู้ชัดว่า กลุ่มหรือเอกชนมีความต้องการหรือขาดแคลนอะไร มีปัญหาอะไรซึ่งเป็นปัญหาร่วมกัน แล้วจึงจัดทำแผนเพื่อขจัดความขาดแคลนหรือบำบัดความต้องการ หรือแก้ปัญหาดังกล่าว โดยที่พยายามใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชนนั้น ๆ ให้มากที่สุดและถ้าจำเป็น อาจขอความช่วยเหลือจากภายนอก คือ รัฐ หรือองค์กรอื่น เพียงเท่าที่จำเป็น

สัญญา สัญญาวิวัฒน์ (2515) ให้คำจำกัดความว่า การพัฒนาชุมชน เป็นการเปลี่ยนแปลงที่มีการกำหนดทิศทาง (Directed Change) ซึ่งทิศทางที่กำหนดขึ้น ย่อมต้องเป็นผลดีสำหรับกลุ่มชนหรือชุมชน การพัฒนาจึงอาจเรียกได้ว่า เป็นการเปลี่ยนแปลงที่พึงปรารถนา (Desired Change) หรือการเปลี่ยนแปลงที่ถูกพอกพูนด้วยค่านิยม (Value Loaded Change) ตามระบบค่านิยมของชุมชนซึ่งเป็นเครื่องกำหนดความมีคุณค่าหรือไร้คุณค่าของสิ่งต่าง ๆ

ไพฑูริย์ เครือแก้ว (2518) ให้ทัศนะว่า การพัฒนาชุมชน เป็นกระบวนการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมที่จะทำให้ชีวิตทุกด้านของชาวชนบทมีการเจริญก้าวหน้าขึ้นพร้อม ๆ กัน

สาย หุตเจริญ (2512) ให้ความหมายว่า การพัฒนาชุมชน เป็นวิธีการสร้างชุมชนให้เจริญโดยอาศัยกำลังความสามารถของประชาชนและความช่วยเหลือของรัฐบาลร่วมกัน

พัฒน์ บุณยรัตพันธ์ (2515) ให้ทัศนะว่า การพัฒนาชุมชน เป็นขบวนการอย่างหนึ่งที่รัฐบาลนำมาใช้เพื่อเป็นการกระตุ้นเตือน ยั่วยุ และส่งเสริมประชาชนในชนบท ให้เกิดความคิดริเริ่มขึ้นและเสริมสร้างท้องถิ่นให้ก้าวหน้า ทั้งในด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และการดูแลตนเองตามระบอบประชาธิปไตย

ปรีชา กลิ่นรัตน์ กล่าวว่า การพัฒนาชุมชน เป็นกระบวนการที่มุ่งส่งเสริมความเป็นอยู่ของประชาชนให้ดีขึ้น โดยความร่วมมืออย่างจริงจังของประชาชน และควรเป็นความคิดริเริ่มของประชาชนเองด้วย แต่ถ้าประชาชนไม่รู้จักริเริ่ม ก็ให้ใช้เทคนิคกระตุ้นเตือนให้เกิดความคิดริเริ่ม ทั้งนี้ เพื่อให้กระบวนการนี้ได้รับการตอบสนองจากประชาชนด้วยการกระตือรือร้นอย่างจริงจัง

ความสำคัญของการพัฒนาชุมชน

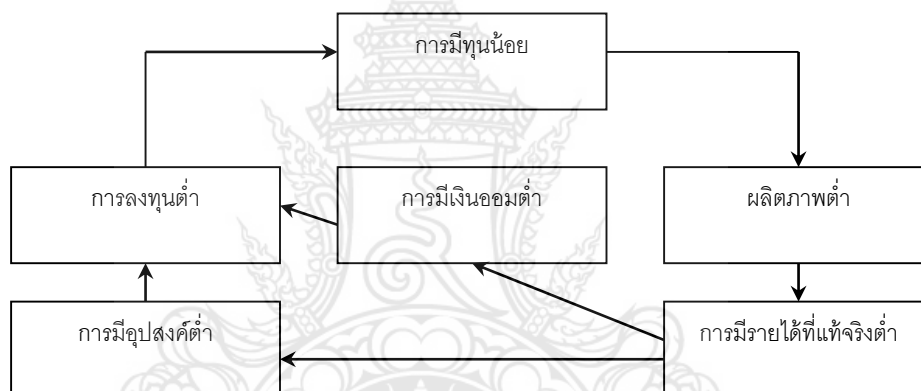
ในปัจจุบันงานด้านการพัฒนาชุมชนมีความสำคัญต่อการพัฒนาประเทศมาก เพราะสภาพปัญหาของการพัฒนาชุมชนนั้นเป็นวงจรที่ส่งผลกระทบต่อกันเป็นลูกโซ่ จากความไม่รู้ สู่วางใจและการเจ็บป่วย ซึ่งเป็นอุปสรรคในการพัฒนา เป็นวัฏจักรแห่งความชั่วร้าย ดังนั้น ทุกหน่วยงานทุกองค์กร ต้องช่วยกันขจัดปัญหาเหล่านี้ให้หมดไป

ความยากจนในชนบท เป็นปัญหาหลักที่ทุกหน่วยงานพยายามหาทางแก้ไข โดยการเพิ่มพูนรายได้ของประชาชนให้สูงขึ้น (Increasing Income) แต่ในการพัฒนาที่ผ่านมา พบว่า ยังมีการพัฒนา ยิ่งทำให้ประชาชนยากจนลง กล่าวคือ จากการมุ่งพัฒนาประเทศเพื่อให้ทัดเทียมนานาชาติโดยเน้นการพัฒนาทางด้านเศรษฐกิจและอุตสาหกรรม ในขณะที่เดียวกัน ภาคเกษตรกรรมซึ่งเป็นประชากรเน้นการพัฒนาทางด้านเศรษฐกิจและอุตสาหกรรม ในขณะเดียวกันภาคเกษตรกรรมซึ่งเป็นประชากรส่วนใหญ่ของประเทศ ไม่ได้รับการดูแลอย่างทั่วถึง อันเป็นเหตุให้เกิดความแตกต่างทางฐานะของบุคคลสองกลุ่ม กลุ่มหนึ่งมีจำนวนไม่มาก มีฐานะร่ำรวย มีอำนาจทางเศรษฐกิจ กับอีกกลุ่มหนึ่งเป็นคนส่วนมาก อาชีพหลัก คือ เกษตรกรรม ซึ่งความไม่เป็นธรรมในการกระจายรายได้ กำลังกลายเป็นปัญหาที่สำคัญ ความแตกต่างระหว่างเมืองกับชนบทมีมากขึ้น ประชาชนในภาคอีสานมีฐานะทางเศรษฐกิจต่ำลงเมื่อเปรียบเทียบกับประชาชนในภาคอื่น ๆ ดัชนีที่นักเศรษฐศาสตร์สร้างขึ้นมาเพื่อวัดการกระจายรายได้ของประเทศ ว่ามีความเท่าเทียมกันมากน้อยเพียงใด คือ Gini-coefficient (G-C) ค่าดัชนี G-C 7 จะมีค่าระหว่าง 0 ถึง 1 ถ้า G-C มีค่าเข้าใกล้ 1 มาเท่าใด แสดงว่า

การกระจายรายได้จะเลวลง ในทางตรงข้ามถ้า G-C จะมีค่าเข้าใกล้ 0 แสดงว่า การกระจายรายได้มีความเท่าเทียมกันมากขึ้น ในปี 2535 ค่า G-C = 0.536 ซึ่งนับว่ามีค่าสูงสุดในบรรดาค่า G-C ที่ได้มีการวัดขึ้นมาในอดีต คือ ปี 2518 ค่า G-C = 0.451 ปี 2524 ค่า G-C = 0.473 ปี 2533 ค่า G-C = 0.504 จากการกระจายรายได้ที่มีลักษณะตกต่ำลงเรื่อย ๆ เป็นสิ่งที่ยืนยันความเชื่อที่ว่า แม้ว่าประเทศไทยจะประสบความสำเร็จอย่างสูงทางด้านการเจริญเติบโตของระบบเศรษฐกิจและอุตสาหกรรม แต่ความเจริญดังกล่าวไม่ได้กระจายไปสู่ประชาชนโดยทั่วหน้ากัน แต่หากกระจุกตัวอยู่กับกลุ่มคนบางกลุ่มเท่านั้น

จากการวิเคราะห์ปัญหาความเหลื่อมล้ำทางสังคมและความยากจน ความยากจนเกิดจากปัจจัยต่าง ๆ ซึ่งมีความเกี่ยวข้องเชื่อมโยงกัน มีลักษณะเป็นลูกโซ่

วัฏจักรแห่งความยากจน

ดังนั้น การพัฒนาชุมชน จึงมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะช่วยลดช่องว่างทางสังคมและขจัดปัญหาความยากจนในชุมชนให้ลดน้อยลง ซึ่งจำเป็นต้องอาศัยความร่วมมือจากทุกฝ่าย ทั้งภาครัฐบาล เอกชน องค์กรชุมชน นักวิชาการ และองค์กรธุรกิจ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ภาครัฐบาล ซึ่งเป็นองค์กรหลักในการพัฒนา ต้องให้ความสำคัญต่อการพัฒนา โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การพัฒนาโดยการบรรจุไว้ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ซึ่งเป็นแนวทางและมีมาตรฐานในการปฏิบัติเป็นขั้นตอนและมีความต่อเนื่อง ตามโครงการที่กำหนด เพื่อขจัดปัญหาความยากจนให้หมดสิ้นไป

จุดมุ่งหมายในการพัฒนาชุมชน

จุดมุ่งหมายในการพัฒนาที่นักพัฒนาจะต้องระลึกอยู่เสมอ เพื่อช่วยให้การดำเนินงานไปสู่จุดหมาย ก็คือ

1. เพื่อพัฒนาคนให้มีประสิทธิภาพ
2. ส่งเสริมให้ประชาชนร่วมมือกันในการพัฒนาหมู่บ้านของตนเอง
3. ส่งเสริมให้ประชาชนรู้สึกภาคภูมิใจที่จะอาศัยและประกอบอาชีพในหมู่บ้านของตนเองอย่างสงบสุข
4. ส่งเสริมฐานะทางเศรษฐกิจของครอบครัวและชุมชนให้ดีขึ้น
5. ส่งเสริมความสามารถของแต่ละบุคคล ให้แต่ละคนนำเอาความสามารถในตัวเองออกมาใช้ให้เป็นประโยชน์
6. ส่งเสริมการรวมกลุ่มในการดำเนินชีวิตตามระบอบประชาธิปไตย
7. เพื่อพัฒนาสิ่งแวดล้อมในสังคมให้ดีขึ้น
8. เพื่อส่งเสริมให้ประชาชนสามารถแก้ปัญหาของตนเองและชุมชนได้
9. เพื่อกระตุ้นให้ประชาชนได้มีส่วนร่วมในการพัฒนาตนเอง ชุมชน ประเทศชาติ
10. เพื่อให้การศึกษาแก่ประชาชนในทุกรูปแบบเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตของตนเองและครอบครัวให้ดีขึ้น

จากจุดหมายดังกล่าวแล้ว ถ้านักพัฒนาได้ดำเนินการให้บรรลุตามความมุ่งหมายที่ได้วางไว้ นับว่าการพัฒนาได้เกิดขึ้นแล้วในชุมชน (วรรณิ เล่าสุวรรณ, 2526)

ดัชนีชี้วัดระดับของการพัฒนา

เป็นการยากที่จะจัดลำดับว่า ชุมชนใดหรือสังคมใดมีความเจริญก้าวหน้า มีความทันสมัย หรือมีการพัฒนาสูงกว่าหรือต่ำกว่ากัน ทั้งนี้ เพราะบางชุมชนหรือบางสังคมมีความก้าวหน้าในด้านหนึ่งในระดับสูง แต่มีความด้อยหรือก้าวหน้าน้อยกว่าอีกด้านหนึ่ง เช่น ประเทศอินเดีย มีความก้าวหน้าทางการเมือง ประชาชนมีส่วนร่วมในทางการเมือง รัฐเปิดโอกาสให้มีการแสดงความคิดเห็นทางการเมืองอย่างกว้างขวาง แต่มีการพัฒนาทางเศรษฐกิจในระดับต่ำ มีความอดอยากยากจนมาก เป็นต้น ดังนั้น ปัญหาสังคมจึงอยู่ที่ว่าจะเลือก เครื่องชี้วัดอันใด จึงจะเหมาะสมกับสภาพชุมชนสังคมนั้น ๆ เป็นเครื่องชี้ที่แม่นยำเที่ยงตรงและเชื่อถือได้อย่างแท้จริง

เครื่องชี้วัดหรือดัชนีการพัฒนานั้นมี 2 ระดับ คือ ระดับจุลภาคและระดับมหภาค ซึ่งจะกล่าวต่อไป ดังนี้

1. ดัชนีการพัฒนาในระดับจุลภาค

ดัชนีการพัฒนาในระดับจุลภาคนี้ ใช้เป็นแนวทางในการศึกษาและบ่งชี้ระดับของการพัฒนาได้ คือ ดัชนีสร้างสัญลักษณ์ (Symbolic Structures) ของ ศาสตราจารย์ Frank W. Young สอนอยู่ที่ มหาวิทยาลัยคอร์เนลสหรัฐอเมริกา ได้อธิบายว่า

“ในสังคมหนึ่ง ๆ จะประกอบด้วยระบบย่อย ๆ แต่ละระบบจะมีลักษณะโครงสร้างที่แตกต่างกัน ความแตกต่างของโครงสร้างนี้สามารถวิเคราะห์ได้จากสิ่งต่าง ๆ ที่กำหนดขึ้นเป็นสัญลักษณ์ทางสังคมและ

สัญลักษณ์ทางสังคมเหล่านี้จะเป็นเครื่องชี้แต่ละระบบที่ประกอบขึ้นเป็นระบบใหญ่ขึ้น จะมีปริมาณของสิ่งที่ใช้เป็นสัญลักษณ์แทนสถาบันแตกต่างกัน ระบบใดมีปริมาณสิ่งของที่ใช้เป็นสัญลักษณ์แทนสถาบันน้อย ถือได้ว่ามีระดับทางโครงสร้างต่ำ ระบบใดมีปริมาณหรือจำนวนสิ่งของที่ใช้เป็นสัญลักษณ์แทนสถาบันมาก ถือว่ามีระดับความแตกต่างโครงสร้างสูง”

โดยนัยแห่งทฤษฎีนี้ ดัชนีของการพัฒนาจึงมีอยู่ที่ระดับความแตกต่างทางโครงสร้างของชุมชนหรือสังคมเป็นสำคัญ ส่วนปัจจัยที่ทำให้ลักษณะโครงสร้างในระบบย่อยเหล่านี้แตกต่างกัน หรือมีปริมาณสิ่งของที่ใช้เป็นสัญลักษณ์แทนสถาบันไม่เท่ากัน ได้แก่ การติดต่อสัมพันธ์และการเข้าถึงบริการจากศูนย์กลางหรือระบบใหม่ (Relative Centrality) ของระบบย่อยเหล่านั้น

การวิเคราะห์ดัชนีการพัฒนาในระดับจุลภาค ใช้ตัวแปรดังต่อไปนี้

1. ความแตกต่างทางโครงสร้าง (Structural Differentiation) หมายถึง ระดับหรือปริมาณหมู่บ้านที่เป็นระบบย่อย เป็นสัญลักษณ์แทนสถาบันที่ปรากฏในชุมชน เช่น โรงเรียน วัด สถานีนอนามัย ร้านค้า เป็นต้น

2. การติดต่อกับศูนย์กลางหรือระบบใหญ่ (Relative Centrality) หมายถึง ระดับหรือปริมาณของหมู่บ้านที่เป็นระบบย่อย ได้มีการติดต่อหรือรับบริการจากสถาบันหรือหน่วยงานของรัฐหรือเอกชนภายนอกมากน้อยเพียงใด สิ่งที่เป็นเครื่องชี้วัด คือ โทรทัศน์ วิทยุ หนังสือพิมพ์ ถนนยานพาหนะ และผู้นำการเปลี่ยนแปลง เป็นต้น

3. ความเป็นปึกแผ่นของชุมชน (Solidarity) หมายถึง ระดับหรือปริมาณการแพร่กระจายของสื่อที่กำหนดให้เป็นสัญลักษณ์แทนสถาบัน ซึ่งชี้ให้เห็นถึงปริมาณทักษะ ความรู้ความสามารถของชุมชน เช่น กิจกรรมการรวมกลุ่ม การร่วมประกอบกิจกรรม กลุ่มสหกรณ์ พิธีกรรมชุมชน รวมทั้งจำนวนครั้งในการเข้าร่วมกิจกรรมในแต่ละกิจกรรมด้วย

2. ดัชนีการพัฒนาในระดับมหภาค

การใช้ดัชนีการพัฒนาในระดับมหภาคชี้วัดการพัฒนา มีความสำคัญและสามารถบ่งบอกถึงภาพรวมของการพัฒนาในระดับกว้างได้ว่า มีการพัฒนาไปได้มากน้อยแค่ไหนและถ้าใช้ดัชนีการพัฒนาในระดับจุลภาคควบคู่ไปด้วย จะทำให้มองเห็นภาพของการพัฒนามีความชัดเจนมากยิ่งขึ้น พิจารณาดัชนีการพัฒนาในระดับมหภาค ได้ดังนี้

1. การใช้ผลิตภัณฑ์ประชาชาติต่อหัวเป็นดัชนี (GNP Per Capita) ซึ่งได้ถูกนำมาใช้จัดลำดับการพัฒนาประเทศ โดยมีความเชื่อว่าประเทศไทยจะมีความทันสมัยหรือมีการพัฒนาในระดับใดนั้น วัดจากรายได้ต่อบุคคลของประชากร ประเทศใดมีรายได้ต่อหัวสูงกว่าอีกประเทศหนึ่ง แสดงว่าประเทศนั้นมีการพัฒนาในระดับสูงกว่า ซึ่งรายได้ต่อหัว คิดคำนวณจากผลิตภัณฑ์ประชาชาติเบื้องต้น (Gross National Product)หารด้วยจำนวนประชากรทั้งหมด ประเทศไทยใช้คำว่า GNP Per Capita

2. การใช้ระดับการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์เป็นดัชนี โดยมีความเชื่อพื้นฐานว่า ทรัพยากรมนุษย์ ซึ่งหมายถึง คุณภาพของมนุษย์ ได้แก่ พลังงาน ทักษะ พรสวรรค์ และความรู้ของประชาชน เป็นสิ่งที่สามารถนำมาใช้ในการผลิตสินค้าและบริการให้เป็นประโยชน์ ประเทศใดมีการ

สะสมทรัพยากรมนุษย์ไว้มาก ประเทศนั้นก็จะมีโอกาสเจริญก้าวหน้าสูง ทั้งนี้ ทรัพยากรมนุษย์นั้นจะต้องมีคุณภาพด้วย โดยการคำนวณจาก

2.1 จำนวนผู้เรียนในระดับมัธยมศึกษา คิดเป็นร้อยละของประชากรในกลุ่มอายุ 15-19 ปี คูณด้วยระยะเวลาของการเรียน คือ 5 ปี

2.2 จำนวนผู้เข้าเรียนในระดับอุดมศึกษา คิดเป็นร้อยละของประชากรในกลุ่มอายุที่ควรศึกษาในระดับอุดมศึกษา คือ 20-24 ปี คูณด้วยระยะเวลาของการเรียน คือ 5 ปี

3. การใช้ดัชนีคุณภาพทางกายภาพของชีวิต (The Physical Quality of Life Index, PQLI) การใช้ดัชนีรายได้ต่อบุคคล บ่งชี้ระดับการพัฒนาประเทศนั้น เป็นสิ่งที่สรุปได้ยาก ในการที่จะจัดลำดับว่าประเทศพัฒนาหรือไม่ เพราะเป็นการวัดความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจเพียงอย่างเดียว ดัชนี PQLI จะวัดในด้านการอ่านออกเขียนได้ การมีชีวิตรอดของทารกแรกเกิด และอายุขัยของชีวิต ซึ่งเป็นการแสดงให้เห็นถึง คุณภาพชีวิตของประชากรแต่ละประเทศ ประเทศใดประชากรมีคุณภาพชีวิตในระดับสูง ก็ย่อมเจริญกว่าประเทศที่มีประชากรที่มีคุณภาพชีวิตในระดับต่ำกว่า

ดัชนีชี้วัดระดับของการพัฒนาที่ประเทศไทยใช้วัดระดับของการพัฒนาในระดับหมู่บ้าน ตำบล หรือในชุมชนเมือง ซึ่งถือว่าเป็นดัชนีชี้วัดระดับการพัฒนาในระดับจุลภาคอย่างหนึ่ง คือ เครื่องชี้วัด ความจำเป็นพื้นฐาน (จปฐ.) ซึ่งมีอยู่ทั้งหมด 9 หมวด 50 ตัวชี้วัด ดังนี้

ดัชนีชี้วัดความจำเป็นพื้นฐาน (จปฐ.)

- หมวดที่ 1** ประชาชนได้กินอาหารที่ถูกสุขลักษณะและเพียงพอกับความต้องการของร่างกาย
1. หญิงตั้งครรภ์ได้กินอาหารอย่างเพียงพอ ซึ่งมีผลทำให้เด็กแรกเกิดมีน้ำหนักตั้งแต่ 3,000 กรัมขึ้นไป
 2. เด็กแรกเกิด – 5 ปี ได้รับการเฝ้าระวังการโภชนาการและไม่ขาดสารอาหารในระดับที่เป็นอันตรายต่อสุขภาพ
 3. เด็กอายุ 5 – 14 ปี ได้กินอาหารถูกต้องครบถ้วนตามความต้องการของร่างกาย
 4. ครอบครัวไม่กินอาหารหรือเนื้อสัตว์ที่ดิบหรือสุก ๆ ดิบ ๆ
 5. ครอบครัวกินอาหารควบคุมที่มีผลจาก อ.ย. 2/2535
- หมวดที่ 2** ประชาชนมีที่อยู่อาศัยและสภาพแวดล้อมที่เหมาะสม
6. ครอบครัวมีที่อยู่อาศัยที่มีสภาพคงทนถาวร สามารถอยู่อาศัยต่อไปได้อีกอย่างน้อย 5 ปี
 7. ครอบครัวมีการจัดบ้านเรือนและบริเวณบ้านถูกสุขลักษณะ
 8. ครอบครัวมีและใช้ส้วมถูกหลักสุขาภิบาล
 9. ครอบครัวมีน้ำสะอาดสำหรับดื่มเพียงพอตลอดปี (5 ลิตร/คน/วัน)
 10. ครอบครัวมีน้ำสะอาดสำหรับใช้เพียงพอตลอดปี
 11. ครอบครัวไม่ถูกรบกวนจากสิ่งรำคาญที่เป็นอันตรายต่อสุขภาพ
 12. ครอบครัวมีทางเดินเท้าหลักที่เพียงพอต่อการเดินสัญจรไปมา มีไฟฟ้าแสงสว่างใช้ได้อย่างปลอดภัย

13. ครอบครัวในชุมชนมีไฟฟ้าใช้
14. ครอบครัวมีทางระบายน้ำหลักที่เพียงพอต่อการป้องกันน้ำท่วมขัง
15. ครอบครัวตั้งอยู่ใกล้สถานที่เพื่อการพักผ่อนหย่อนใจ

หมวดที่ 3 ประชาชนมีโอกาสเข้าถึงบริการสังคมขั้นพื้นฐานที่จำเป็นแก่การดำรงชีวิตและการประกอบอาชีพ

16. หญิงตั้งครรภ์ได้รับการดูแลก่อนคลอด
17. หญิงตั้งครรภ์ได้รับการบริการทำคลอดและดูแลหลังคลอดภายใน 6 สัปดาห์จากแพทย์หรือพยาบาลหรือผดุงครรภ์แผนโบราณที่ผ่านการอบรมแล้ว
18. เด็กอายุต่ำกว่า 1 ปี ได้รับการฉีดวัคซีนป้องกันวัณโรค ไอกรน บาดทะยัก โปлиоหัด ตั๊กแตนไข ปู ครอบคลุมเกณฑ์อายุ
19. เด็กแรกเกิด – 14 ปี มีสูติบัตรหรือใบรับรองการเกิด
20. เด็กวัยประถมศึกษา (7 – 14 ปี) และได้รับการเฝ้าระวังทางโภชนาการ
21. ครอบครัวมีความรู้เกี่ยวกับโรคเอดส์ครบทุกข้อ
22. ครอบครัวรู้จักวิธีการป้องกันโรคเอดส์ครบทุกวิธี
23. เด็กอายุแรกเกิด – 6 ปี ได้รับการบริการเลี้ยงดูอย่างเหมาะสม
24. เด็กวัยประถมศึกษา (7 – 14 ปี) และได้รับการศึกษาภาคบังคับ
25. เด็กที่สำเร็จการศึกษาภาคบังคับและไม่ได้ศึกษาต่อ ได้รับฝึกอบรมด้านอาชีพ
26. เด็กวัยประถมศึกษา (5 – 14 ปี) ไม่ถูกใช้แรงงานจนเป็นอุปสรรคต่อการศึกษาและสุขภาพอนามัย
27. ประชาชนที่มีอายุ 15 – 59 ปี มีบัตรประจำตัวประชาชนและอ่านออกเขียนได้
28. ผู้ทุพพลภาพหรือพิการได้รับการดูแลช่วยเหลือและไม่ถูกทอดทิ้ง
29. ผู้มีอายุ 60 ปีขึ้นไป ที่ช่วยเหลือตนเองไม่ได้มีผู้ดูแล
30. ครอบครัวได้รับข่าวสารที่เป็นประโยชน์ต่อสุขภาพและการประกอบอาชีพ อย่างน้อยเดือนละ 1 ครั้ง

หมวดที่ 4 ประชาชนมีความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน

31. ครอบครัวมีความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน
32. ครอบครัวมีความปลอดภัยจากอุบัติเหตุ
33. ครอบครัวมีสมาชิกที่มีความรู้เรื่องการป้องกันและบรรเทาสาธารณภัย
34. ครอบครัวมีอุปกรณ์ดับเพลิง

หมวดที่ 5 ประชาชนมีอาชีพมั่นคงและมีรายได้เพียงพอต่อการดำรงชีวิต

35. ประชาชนที่มีอายุ 15 – 24 ปี ที่ไม่ได้เรียนหนังสือต่อ ได้รับการฝึกอาชีพเพื่อเพิ่มพูนรายได้
36. ประชาชนวัยทำงาน (15 – 59 ปี) ที่ไม่อยู่ในระหว่างเรียนต่อ มีอาชีพและมีรายได้
37. ครอบครัวมีอาชีพและรายได้เพียงพอกับการใช้จ่ายที่จำเป็นในการดำรงชีวิต
38. ครอบครัวมีอาชีพและรายได้เฉลี่ยไม่น้อยกว่า 15,000 บาท/ปี/คน

หมวดที่ 6 ครอบครัวสามารถควบคุมช่วงเวลาและจำนวนการมีบุตรไปตามต้องการ

39. คู่สมรสที่อยู่กินด้วยกันและภรรยาอายุ 15 – 44 ปี ใช้บริการคุมกำเนิด
- หมวดที่ 7** ประชาชนมีส่วนร่วมในการพัฒนาความเป็นอยู่และการดำรงชีวิตของตนเองและชุมชน
40. ครอบครัวเป็นสมาชิกกลุ่มที่ตั้งขึ้นในชุมชนอย่างน้อย 1 กลุ่ม เพื่อช่วยเหลือซึ่งกันและกัน
41. ครอบครัวมีส่วนร่วมในการพัฒนาตนเอง
42. ครอบครัวร่วมกันบำรุงรักษาสาธารณสมบัติ
- หมวดที่ 8** ประชาชนมีการพัฒนาจิตใจตนเองให้ดีขึ้น
43. ครอบครัวร่วมกันบำรุงรักษาและส่งเสริมวัฒนธรรมและประเพณีต่าง ๆ
44. ครอบครัวเข้าร่วมกิจกรรมตามประเพณีศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่น
45. ผู้มีสิทธิ์เลือกตั้งไปใช้สิทธิ์เลือกตั้งตามระบอบประชาธิปไตยครั้งหลังสุด
46. สมาชิกในครอบครัวมีความสามัคคี เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ต่อกัน
47. สมาชิกในครอบครัวปฏิบัติศาสนกิจอย่างน้อยเดือนละ 1 ครั้ง
48. ประชาชนที่มีอายุ 14 ปีขึ้นไป ไม่ติดสิ่งเสพติดจนก่อให้เกิดความเดือดร้อนแก่ตนเองและชุมชน
49. ผู้สูงอายุ (60 ปีขึ้นไป) ได้รับการดูแลจากสมาชิกในครอบครัวและชุมชน
- หมวดที่ 9** ประชาชนมีจิตสำนึกและร่วมกันอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม
50. ครอบครัวมีการเข้าร่วมกิจกรรมการอนุรักษ์และพัฒนาสิ่งแวดล้อม

กล่าวโดยสรุป การพัฒนาชุมชน เป็นทั้งศาสตร์และศิลป์ โดยมีศูนย์รวมความคิดทั้งหมดอยู่ที่การพัฒนาศักยภาพของคนในชุมชน ในการจัดการชีวิตตนเองและสภาพแวดล้อม และอย่างน้อยที่สุดความหมายของการพัฒนาชุมชน ประกอบด้วยความหมายที่แตกต่างกันออกไป 4 ฐานะ คือ ในฐานะที่เป็น

1. ขบวนการเคลื่อนไหว (Movement) ความหมายของการพัฒนาชุมชนในฐานะนี้ หมายถึง การต่อสู้ของมวลชนเพื่อการปฏิรูปสภาพความเป็นอยู่ ซึ่งประชาชนมีความไม่พอใจอย่างรุนแรง การพัฒนาชุมชนในความหมายนี้ จะประกอบด้วยความสนใจในเรื่องอำนาจและสิทธิมวลชน ความเชื่อ ศรัทธา ตุดมการณ์ และปรัชญาของประชาชนที่เข้ามาร่วมในการปฏิรูป
2. โครงการ (Program) การพัฒนาชุมชนในความหมายนี้ หมายถึง โครงการที่รัฐเป็นผู้จัดเตรียมและให้บริการต่าง ๆ แก่ประชาชนในรูปของโครงการพัฒนาต่าง ๆ เพื่อกระตุ้นให้ประชาชนเกิดความต้องการในการที่จะนำเอาบริการต่าง ๆ เหล่านั้นมาบำบัดความต้องการ
3. วิธีการ (Method) ในฐานะนี้ การพัฒนาชุมชน จะมุ่งพิจารณาวิธีการทำงานโดยยึดหลักการมีส่วนร่วมของประชาชน รวมทั้งวิธีการทำงานที่จะบรรลุเป้าหมายอย่างมีประสิทธิภาพ

4. กระบวนการ (Process) หมายถึง การเปลี่ยนแปลงที่ได้รับการวางแผนอย่างมีระบบและขั้นตอน ในฐานะนี้ การพัฒนาชุมชนจะถูกมองว่าหรือกิจกรรมพัฒนาใด ๆ เป็นเรื่องที่มีการวางแผนอย่างเป็นระบบและต่อเนื่องกันไปอย่างมีขั้นตอนโดยเริ่มต้นจากการทำการศึกษาและสำรวจสภาพของชุมชน การวิเคราะห์ขีดความสามารถของชุมชน การร่วมกับประชาชนจัดลำดับของปัญหาความต้องการ การวางแผนการปฏิบัติงานโดยใช้ข้อเท็จจริงที่ได้จากการศึกษามาประกอบการวางแผน การดำเนินงานตามแผน และขั้นสุดท้าย ก็คือ การติดตามประเมินผลภารกิจที่ได้กระทำไปแล้ว

จากความหมายทั้งหมด สามารถสรุปได้ว่า “การพัฒนาชุมชน” หมายถึง

1. การสร้างความเจริญเติบโตหรือการเปลี่ยนแปลงที่พึงประสงค์ทางด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม รวมทั้งการพัฒนาทางด้านวัตถุและจิตใจของคนที่อยู่ในชุมชนโดยมีจุดเน้นหนักหรือวิธีการที่จะทำให้บรรลุวัตถุประสงค์ ซึ่งอาจจะมีพื้นฐานจาก
2. ส่งเสริมให้ประชาชนมีความคิดริเริ่มและร่วมมือกันช่วยเหลือตนเองผ่านกระบวนการมีส่วนร่วม
3. การบรรลุถึงวัตถุประสงค์ดังกล่าวข้างต้น ควรที่จะได้รับการช่วยเหลือ สนับสนุนทางด้านวิชาการจากภาครัฐ

นอกเหนือไปจากนั้น การพัฒนาชุมชน ยังอาจกล่าวได้ว่า เป็นการเปลี่ยนแปลงในทางที่ดีขึ้นทุก ๆ ด้านของชุมชน ในระบบความคิด ระบบค่านิยมของผู้ที่มีหน้าที่เกี่ยวข้องทุกฝ่ายทั้งในส่วนของผู้กระทำการ อันได้แก่ ภาครัฐหรือองค์กรเอกชน เป้าหมายของการพัฒนา อันได้แก่ ประชาชนและสิ่งแวดล้อม และวิธีการต่าง ๆ ที่จะทำให้บรรลุถึงเป้าหมายอย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผล

บทที่ 5

ประวัติความเป็นมาของการพัฒนาและการพัฒนาชุมชนในประเทศไทย

ความสับสนบางประการเกี่ยวกับการ “พัฒนา” และ “การพัฒนาชุมชน” ก็คือ การที่นักวิชาการจำนวนไม่น้อยที่เข้าใจว่า การพัฒนาสังคมและการพัฒนาชุมชนนั้น มีความหมายรวมทั้งความเป็นมาอย่างเดียวกัน ยิ่งไปกว่านั้น ยังแสดงออกถึงความไม่เข้าใจอย่างถ่องแท้ที่พยายามตีความหมายว่า ชุมชน กับ สังคม นั้นมีความหมายเช่นเดียวกัน

โดยข้อเท็จจริงแล้ว การพัฒนา การพัฒนาสังคม และการพัฒนาชุมชน มีความแตกต่างกันอย่างน้อยที่สุด 7 ประการ คือ

1. ปรัชญาและความเชื่อ
2. ความหมาย
3. ทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง
4. วิธีการ
5. เป้าหมาย
6. ลักษณะ
7. การตัดสินใจดำเนินการตามแผน

	การพัฒนา	การพัฒนาสังคม	การพัฒนาชุมชน
ปรัชญา	ขึ้นอยู่กับแต่ละแนวความคิดที่อยู่บนพื้นฐานความเชื่อ เช่น ปฏิฐานนิยม อรรถประโยชน์นิยม พาณิชนิยม	แนวความคิดอยู่บนพื้นฐานของปัจจัยหรือเหตุการณ์เปลี่ยนแปลงทางสังคม ประชาสังคม (Civil Society)	ศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์ และศักยภาพของมนุษย์ ประชาธิปไตย การรวมกลุ่ม การศึกษา ความสมดุลของการพัฒนา
ความหมาย	การเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้น ในเชิงปริมาณและคุณภาพ	การเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้นในเชิงปริมาณและคุณภาพ	การเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้น ในเชิงปริมาณและคุณภาพ
ทฤษฎี	ทฤษฎีการพัฒนา	ทฤษฎีการพัฒนาสังคม	ไม่มี
วิธีการ	มีเป้าหมายที่จะทำการพัฒนา เช่น เศรษฐกิจ การเมือง อุตสาหกรรม	เป้าหมายอยู่ที่การพัฒนาสัมพันธ์ของคนในสังคมจนเกิด Social Movement Social Organization	การเรียนรู้ การศึกษา การมีส่วนร่วม เป้าหมายอยู่ที่การพัฒนา ศักยภาพของคน

ลักษณะ	วิธีการ	วิธีการและ กระบวนการ	กระบวนการ
เป้าหมาย	แต่ละภาคส่วนที่จะทำ การพัฒนา เช่น เกษตร อุตสาหกรรม การบริหาร การจัดการ	สังคม	คน ศักยภาพของคน การมีส่วนร่วม ชุมชน การเรียนรู้ ความเข้มแข็งของชุมชน
การตัดสินใจ ดำเนินการ ตามแผน หรือ กิจกรรม	Top-down จากบนลงล่าง	Middle up-down โครงสร้างส่วนกลาง Mediating Structure	Bottom-up จากฐานราก Grass roots

จากตารางเปรียบเทียบความคล้ายคลึงและการแตกต่างระหว่างการพัฒนา การพัฒนาสังคม และการพัฒนาชุมชน จะเห็นได้ว่า ความเข้าใจที่ไม่กระจ่างชัดของการพัฒนาในรูปแบบต่าง ๆ ข้างต้น ทำให้การกำหนดแผนยุทธศาสตร์ นโยบาย แผนงาน โครงการ มีความไม่ชัดเจนหรือเต็มไปด้วยความขัดแย้งทางความคิดระหว่างผู้ที่เกี่ยวข้องและผู้ที่เกี่ยวข้องที่ทักท้วงก่อนมานเอาว่าตนเองเข้าใจ จนนำไปสู่ความสับสนยุ่งเหยิงและส่งผลต่อเนื่องไปถึงความล้มเหลวของการพัฒนาในภาพรวมทั้งหมดและก่อให้เกิดการวิวาทะ รวมทั้งกระแสวิพากษ์ที่ไม่รู้จักจบสิ้นมาจนกระทั่งปัจจุบัน โดยปราศจากการวิเคราะห์ที่ใคร่ครวญถึงการซ้อนทับเหลื่อมกันอยู่ของแนวคิดเรื่องของการพัฒนาและการพัฒนาชุมชน และการพัฒนาในรูปแบบอื่น ๆ เช่น การพัฒนาเศรษฐกิจ การพัฒนาสังคม การพัฒนาอุตสาหกรรม เป็นต้น

อย่างไรก็ตาม ข้อเท็จจริงได้ปรากฏว่า

การพัฒนาชุมชนในประเทศไทยมีมานานแล้ว แต่มิได้มีการจัดบันทึกไว้เป็นหลักฐานอย่างเป็นทางการเป็นระบบให้คนรุ่นหลังได้ศึกษา จากการศึกษาค้นคว้าเชิงประวัติศาสตร์ พบว่า การพัฒนาชุมชนได้มีการปฏิบัติให้เห็นในสมัยสุโขทัย เมื่อประมาณ ปีพ.ศ. 1780 คนไทยในชุมชนสมัยนั้น ได้มีการร่วมมือร่วมใจกันสร้างความเจริญก้าวหน้าให้กับชุมชนที่ตนอาศัยอยู่ เช่น การสร้างถนน สะพาน เหมืองฝาย ขุดลอกคูคลองส่งน้ำ การร่วมมือกันทำกิจกรรมต่าง ๆ ที่ว่านี้ ถือว่าเป็นการพัฒนาชุมชนในระดับหนึ่ง

ความเป็นมาของการพัฒนาชุมชนในประเทศไทย

ความเป็นมาของการพัฒนาชุมชนในประเทศไทย อาจแบ่งออกได้เป็น 3 สมัย คือ

1. สมัยกรุงสุโขทัย (พ.ศ. 1780 – 1993)
2. สมัยกรุงศรีอยุธยา (พ.ศ. 1893 – 2310)
3. สมัยกรุงรัตนโกสินทร์ (พ.ศ. 2425 – ปัจจุบัน) สามารถแบ่งออกได้ 2 ระยะ คือ
 - 3.1 สมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น (พ.ศ. 2425 – 2475)
 - 3.2 สมัยกรุงรัตนโกสินทร์หลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง (พ.ศ. 2475 – ปัจจุบัน)

1. สมัยกรุงสุโขทัย (พ.ศ. 1780 – 1993)

จากหลักฐานที่ค้นพบแสดงให้เห็นว่า งานพัฒนาชุมชนได้ดำเนินการมาแล้วอย่างจริงจัง โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในรัชกาลของพ่อขุนรามคำแหงมหาราช (พ.ศ. 1820 – 1960) เชื่อได้ว่าเป็นยุคทองของงานพัฒนาในสมัยนั้น อาจจำแนกแต่ละประเภทกิจกรรม ได้ดังนี้

การพัฒนาด้านวัตถุ มีการสร้างบ้านเรือน สร้างค่ายคูประตูหอรบ และสร้างวัดวาอาราม พระพุทธรูป

การพัฒนาด้านจิตใจ มีการส่งเสริม เร่งเร้า สนับสนุนให้ประชาชนมีความอดทนขยันขันแข็งในการทำงาน มีความรอบรู้เฉลียวฉลาดทันต่อเหตุการณ์ จัดให้มีการอบรมศีลธรรมเป็นประจำ และสร้างพระพุทธรูปปางลีลาให้เห็นสัญลักษณ์เตือนจิตใจประชาชนให้รักความก้าวหน้า เป็นต้น

การพัฒนาด้านศิลปวัฒนธรรม การศึกษา และสาธารณสุข ส่งเสริมประเพณีไทย เช่น ประเพณีการลอยกระทง ประดิษฐ์คิดค้นรูปแบบกระทงต่าง ๆ จนกระทั่งสืบต่อมาจนถึงปัจจุบัน มีการประดิษฐ์อักษรไทยขึ้นใช้เอง มีการส่งเสริมกิจการด้านสาธารณสุขให้ประชาชนมีร่างกายสมบูรณ์เข้มแข็ง

การพัฒนาด้านการเกษตร การชลประทาน และการพัฒนาอาชีพ ส่งเสริมให้ประชาชนทำนา โดยจัดระบบชลประทานด้วยการฝังท่อระบายน้ำเข้านา ส่งเสริมให้ปลูกป่าหมาก ป่าพลู โดยให้ความมั่นใจว่า สิ่งที่ได้ปลูกสร้างไว้จะเป็นมรดกตกทอดถึงลูกหลาน เพื่อมิให้ประชาชนเกิดความท้อแท้ ปลูกฝังให้ขยันขันแข็งและพึ่งตนเอง

การพัฒนาด้านคมนาคม ส่งเสริมและสนับสนุนให้มีการตัดถนนหนทางเชื่อมระหว่างเมือง ขุดลอกคูคลอง เพื่อการไปมาติดต่อค้าขาย

การพัฒนาด้านการพาณิชย์ สนับสนุนส่งเสริมการค้าอย่างเสรี โดยประชาชนทำการค้าภายใน ส่วนรัฐทำการค้ากับต่างประเทศ เช่น จีน ฮวา อินเดีย เป็นต้น และหากประชาชนใดทำการค้ากับต่างประเทศด้วยก็ไม่เก็บภาษี

การพัฒนาด้านอุตสาหกรรม ส่งเสริมการทำอุตสาหกรรม โดยได้เชิญชาวจีนที่มีความสามารถในด้าน การปั้นถ้วยชามมาสอนและประกอบเป็นอุตสาหกรรมส่งขายทั้งภายในและต่างประเทศด้วย

2. สมัยกรุงศรีอยุธยา (พ.ศ. 1893 – 2310)

การดำเนินงานพัฒนาชุมชนในสมัยกรุงศรีอยุธยา นอกเหนือจากการสร้างบ้านแปลงเมืองในรูปของการขึ้นำโดยรัฐ และโดยการเสียสละรวมทั้งการอาสาสมัครทำกันเองในแต่ละชุมชนแล้ว จุดเด่นสำคัญซึ่งมองเห็นได้อย่างเด่นชัด ในสมัยของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ (พ.ศ. 1991 – 2031) ก็คือ พระองค์ได้ทรงแบ่งส่วนราชการบริหารงานแผ่นดินออกเป็นสัดส่วน เรียกว่า จตุสดมภ์ มีกรมเวียง (เมือง) กรมวัง กรมคลัง และกรมนา อีกทั้งพระองค์ได้ทรงกำหนดขอบเขตหน้าที่ความรับผิดชอบกันคนละด้าน โดยเฉพาะกรมเวียง (เมือง) ให้มีหน้าที่รับผิดชอบในการปกครองและพัฒนาท้องถิ่น บำบัดทุกข์บำรุงสุขให้แก่ประชาชนโดยทั่วไปในพระราชอาณาเขต

3. สมัยกรุงรัตนโกสินทร์ (พ.ศ. 2425 – ปัจจุบัน)

3.1 สมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น (พ.ศ. 2425 – 2475)

การดำเนินงานพัฒนาในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น นับว่าเป็นรากฐานที่สำคัญยิ่งของการดำเนินงานพัฒนาในช่วงต่อ ๆ มา นอกเหนือจากการสร้างและทำนุบำรุงบ้านเมืองในด้านต่าง ๆ โดยทั่วไปแล้ว จุดเด่นสำคัญเกี่ยวกับงานพัฒนาชุมชน ก็คือ ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 พระองค์ได้ทรงปฏิรูปการบริหารราชการแผ่นดินใหม่ตามแบบนานาอารยประเทศ (พ.ศ. 2435) โดยจัดแบ่งงานราชการออกเป็น กระทรวง ทบวง กรม ให้รับผิดชอบงานเป็นสัดส่วนไม่ซ้ำซ้อนกัน พระทรวงมหาดไทยเป็นหน่วยงานที่รับผิดชอบโดยตรงเกี่ยวกับการปกครองและการพัฒนาท้องถิ่นบำบัดทุกข์บำรุงสุขให้แก่ประชาชนสมัยนั้น สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ เป็นเสนาบดี พระองค์มีจุดมุ่งหมายหลักในการดำเนินงานที่เกี่ยวกับประชาชนอยู่ 2 ประการ คือ การปกครองประชาชนและการบูรณะบ้านเมือง หน้าที่ประการแรก เป็นความรับผิดชอบที่ทางฝ่ายราชการจะต้องดำเนินการ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง พนักงานฝ่ายปกครอง และได้ออกพระราชบัญญัติลักษณะปกครองท้องที่ พ.ศ. 2457 ให้บังคับใช้ แต่ส่วนใหญ่จะขอความร่วมมือจากประชาชนในท้องถิ่นนั้น ๆ ให้ช่วยกันเสียสละแรงงาน เงิน และวัสดุอุปกรณ์ ตลอดจนการดูแลเอาใจใส่ต่อกิจกรรมอันเป็นสาธารณประโยชน์ ซึ่งได้ร่วมกันจัดสร้างขึ้นในชุมชนของตน อันเป็นการปลูกความคิดให้มีจิตสำนึกว่าท้องถิ่นนั้น ๆ เป็นของประชาชนเอง การดำเนินงานในระยะแรก ๆ ยังไม่ได้กำหนดออกเป็นรูปแบบแผนงานหรือโครงการของรัฐ จนกระทั่งเปลี่ยนแปลงการปกครองในปี พ.ศ. 2475

3.2 สมัยกรุงรัตนโกสินทร์หลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง (พ.ศ. 2475 – ปัจจุบัน)

การดำเนินงานพัฒนาชุมชนเริ่มมีความสำคัญขึ้น รัฐบาลได้มองเห็นความจำเป็นและความสำคัญของการบูรณะบ้านเมืองให้เจริญรุดหน้าอย่างมีแบบแผนและมีขั้นตอนการดำเนินงาน จึงได้กำหนดแผนการบูรณะชนบทขึ้นในปี พ.ศ. 2485 และในปี พ.ศ. 2494 ซึ่งพัฒนารูปแบบและวิธีการก้าวหน้าเรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน ซึ่งจะได้อธิบายโดยละเอียดตามลำดับ ดังนี้

แผนการบูรณะชนบท (พ.ศ. 2485 และ 2494)

นับตั้งแต่ประเทศไทยได้เปลี่ยนรูปการปกครองจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์มาเป็นประชาธิปไตยใน พ.ศ. 2485 โดยกระทรวงมหาดไทยเป็นผู้กำหนดแผนการบูรณะชนบทขึ้น แผนบูรณะชนบท 2485 มีวัตถุประสงค์ 2 ประการ คือ

- **สร้างสรรคชีวิตจิตใจของประชาชนในชนบทให้เหมาะสมที่จะเป็นพลเมืองดี** อันเป็นวัตถุประสงค์เพื่อพัฒนาทางด้านจิตใจ ดังจะเห็นได้จากการกำหนดเรื่องการปกครองหมู่บ้านตามพระราชบัญญัติลักษณะปกครองท้องที่ พ.ศ. 2457 แก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ. 2486 คือ นอกจากตำแหน่งที่มาจากการแต่งตั้งแล้ว ยังมีการเลือกตั้งผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน เรียกว่า ผู้ช่วยฝ่ายการทำงาน เป็นชาย 1 หญิง 1 ทั้งผู้ใหญ่บ้านและผู้ช่วยนี้ รวมเรียกว่า กรรมการหมู่บ้าน แผนการบูรณะชนบท 2485 นี้ต้องการฝึกฝนประชาชนให้รู้จักสิทธิและหน้าที่ของพลเมืองดี โดยเรียนรู้ถึงสิทธิการเลือกตั้ง มีการตรวจตราตักเตือน และอบรมประชาชน มีการประชุมเป็นครั้งคราว ซึ่งก็เป็นการสอนประชาชนรู้จักปรึกษาหารือกันแบบประชาธิปไตย เป็นการช่วยให้ประชาชนมีความสนใจและกระตือรือร้นในกิจกรรมของท้องถิ่นและชุมชนของตน

- ส่งเสริมให้ประชาชนมีการครอบงำที่ขึ้น อันเป็นวัตถุประสงค์เพื่อการพัฒนาทางด้านวัตถุ โดยกรรมการหมู่บ้าน นอกจากจะมีหน้าที่ตามที่คณะกรรมการอำเภอกำหนดมอบหมายแล้ว ยังมีหน้าที่ที่จะช่วยเป็นหน่วยส่งเสริมเกี่ยวกับอาชีพ รวมทั้งการแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ด้วยการดำเนินงานตามโครงการนี้ นอกจากจะมีคณะกรรมการดังกล่าวแล้ว ยังได้คัดเลือกบุคคลภายนอกเข้ามาร่วมงานด้วย เรียกว่า ปลัดอำเภอประจำตำบลหรือปลัดตำบล ปลัดตำบลต้องมีคุณสมบัติเช่นเดียวกับข้าราชการพลเรือนจัตวา และมีคุณสมบัติพิเศษที่กำหนดไว้คือ ต้องเป็นผู้ที่รักที่จะทำงานให้หมู่บ้านและเป็นผู้ที่เข้ากับประชาชนได้ดี แผนการบูรณะชนบท 2485 นี้ดำเนินไปได้เพียง 2 ปี ก็ต้องยุบเลิกด้วยเหตุผลบางประการ ดังต่อไปนี้

1. มีการเปลี่ยนแปลงรัฐบาลใหม่ รัฐบาลใหม่ไม่ส่งเสริมแผนบูรณะชนบท เพราะขณะนั้นกำลังเกิดสงคราม
2. คณะกรรมการและเจ้าหน้าที่ผู้ดำเนินงานไม่เข้าใจถึงวัตถุประสงค์ของหลักการและวิธีการปฏิบัติงานอย่างดีพอ
3. การเร่งรัดในโครงการ ทำให้ประชาชนเดือดร้อน
4. รัฐบาลไม่ให้เงินอุดหนุนในการทำงาน ประชาชนต้องออกเงินเอง
5. มีลักษณะเป็นการบังคับต่อประชาชน

นับตั้งแต่ปี พ.ศ. 2499 – 2501 กรมประชาสงเคราะห์และกรมมหาดไทย ต่างก็มีการเคลื่อนไหวในการดำเนินงานพัฒนาการท้องถิ่น ในปี พ.ศ. 2501 กรมมหาดไทยได้ทำโครงการพัฒนาการท้องถิ่น ทดลองขึ้น โดยได้คัดเลือกปลัดอำเภอเข้ามารับการอบรมเพื่อเป็นปลัดอำเภอพัฒนาการ ได้ส่งปลัดอำเภอพัฒนาการอีก 47 คนไปปฏิบัติงานพัฒนาอีก 29 จังหวัด

ในระหว่างที่กรมมหาดไทยกับกรมประชาสงเคราะห์กำลังดำเนินงานพัฒนาการท้องถิ่น โดยส่งปลัดอำเภอพัฒนาการออกไปปฏิบัติงานในเขตพัฒนานั้น ทางกระทรวงศึกษาธิการก็ได้วางโครงการมูลสารศึกษา (Fundamental Education) เพื่อใช้ในการฝึกอบรมนักศึกษาผู้ใหญ่ที่จังหวัดอุบลราชธานี ณ ศูนย์ฝึกอบรมการศึกษาผู้ใหญ่ จังหวัดอุบลราชธานี เรียกโดยย่อว่า ศ.อ.ศ.อ. ทำการผลิตนักศึกษาเรียกว่า สารนิเทศก์ ใช้หลักสูตรฝึกอบรม 2 ปี ดังนั้น ระยะเวลาปี พ.ศ. 2499 – 2502 ก็เริ่มมีเจ้าหน้าที่ของกระทรวงศึกษาธิการและของกระทรวงมหาดไทยดำเนินงานพัฒนาการท้องถิ่น ต่างคนต่างทำไปพร้อม ๆ กัน มีจุดหมายปลายทางอย่างเดียวกัน แต่มีเขตดำเนินงานพัฒนาการท้องถิ่น ต่างคนมีเจ้าหน้าที่ของกระทรวงศึกษาธิการและของกระทรวงมหาดไทยดำเนินงานแตกต่างกัน เพราะการนิเทศก์ทำงานเป็นทีม ทีมละ 6 คน ส่วนปลัดอำเภอพัฒนาการทำงานคนเดียว

ใน พ.ศ. 2502 ประเทศไทยได้เป็นเจ้าภาพจัดการสัมมนาระหว่างประเทศ ว่าด้วยการวางแผนและบริหารงานพัฒนาการท้องถิ่นด้วยความอนุเคราะห์จากองค์การสหประชาชาติ ผลของการสัมมนาได้เสนอต่อที่ประชุมคณะรัฐมนตรี 4 ประการ ดังนี้

1. ให้กรมมหาดไทยรับนโยบายไปปฏิบัติ
2. เห็นควรโอนสำนักงานคณะกรรมการกลางพัฒนาการท้องถิ่นจากกระทรวงมหาดไทยไปขึ้นตรงต่อสำนักนายกรัฐมนตรีเพื่อทำหน้าที่วางนโยบาย
3. กระทรวงศึกษาธิการดำเนินการฝึกอบรมให้แก่เจ้าหน้าที่
4. ให้องค์การอิสระเป็นผู้วิจัยและประเมินผล

จากข้อเสนอดังกล่าวนี้ คณะรัฐมนตรีได้มีมติให้กรมมหาดไทยรับโอนสารนิเทศและงานจากกระทรวงศึกษาธิการ ตลอดทั้งเป็นเจ้าของเรื่องการค้าแรงงานไม่เพียงพอ สำหรับการผลิตสารนิเทศ ดังนั้น จึงให้กระทรวงมหาดไทยเป็นเจ้าของเรื่องดำเนินการพัฒนาการท้องถิ่น

เมื่อกระทรวงมหาดไทยรับหน้าที่ดำเนินการพัฒนาการท้องถิ่น ก็ได้ปรับปรุงโครงการพัฒนาการท้องถิ่นแห่งใหม่ แล้วเสนอต่อคณะรัฐมนตรี คณะรัฐมนตรีก็ได้รับเอาโครงการพัฒนาการท้องถิ่นแห่งชาติเข้าบรรจุไว้ในแผนพัฒนาการเศรษฐกิจแห่งชาติ ฉบับที่ 1 โดยระบุวิธีดำเนินงานที่สำคัญไว้ 4 ประการ คือ

1. ให้ประชาชนรู้จักช่วยตนเอง โดยจะใช้วิธีแนะนำกระตุ้นเตือนให้ประชาชนเป็นฝ่ายริเริ่มก่อนเพื่อช่วยให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการดำเนินงาน
2. อบรมผู้นำท้องถิ่นให้ถูกทาง เพื่อให้เป็นกำลังสำคัญในการปรับปรุงท้องถิ่นและนำประชาชนให้ทำงานร่วมกันกับพัฒนาการและเจ้าหน้าที่วิชาการ
3. รัฐจะให้ความช่วยเหลือ โดยการสนับสนุนทางวิชาการ จัดหาวัสดุอุปกรณ์ หรือเงินเท่าที่จำเป็นมาสมทบกับแรงงานที่ประชาชนอุทิศให้
4. ใช้หลักการประสานงานในการดำเนินงาน โดยการดำเนินงานตามโครงการต้องอาศัยความร่วมมือและประสานงานระหว่างเจ้าหน้าที่วิชาการต่าง ๆ ในส่วนภูมิภาคกับพัฒนาการซึ่งเป็นผู้ดำเนินงานและเป็นหัวเรี่ยวหัวแรงสำคัญในการร่วมงานกับผู้นำท้องถิ่น

จัดตั้งส่วนพัฒนาการท้องถิ่น (พ.ศ. 2503)

ในปี พ.ศ. 2503 สำนักงานพัฒนาการท้องถิ่น ได้รับการยกฐานะเป็นส่วนพัฒนาการท้องถิ่น ซึ่งขึ้นกับกรมมหาดไทย ในขณะเดียวกัน กระทรวงมหาดไทยโดยกรมมหาดไทยได้ฝึกอบรมปลัดอำเภอพัฒนาการเพิ่มเติมร่วมกับ ศ.อ.ศ.อ. ซึ่งผลิตสารนิเทศให้ทำหน้าที่พัฒนาการเพื่อจะให้เพียงพอในการเข้าปฏิบัติงานตามเขตพัฒนาที่เปิดดำเนินการ ในเวลาเดียวกัน สำนักงาน ก.พ. ได้มี กฎ ก.พ. ออกมาตามความในพระราชบัญญัติระเบียบข้าราชการพลเรือน พ.ศ. 2497 เทียบตำแหน่งเรียกชื่ออย่างอื่นในกรมมหาดไทย รวมเรียกปลัดอำเภอพัฒนาการและสารนิเทศว่า “พัฒนาการ” (C.D. Worker หรือเรียก C.D. Organizer) ดำเนินงานใน 11 จังหวัดทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือและ 4 จังหวัดภาคใต้ รวมเป็น 15 จังหวัด และในปี พ.ศ. 2505 ได้มีพระราชบัญญัติปรับปรุงกระทรวงทบวงกรมฉบับที่ 10 พ.ศ. 2505 แยกงานพัฒนาชุมชนออกจากกรมมหาดไทย โดยตั้งขึ้นเป็นกรมใหม่จากส่วนพัฒนาการท้องถิ่น เรียกว่า กรมการพัฒนาชุมชน สังกัดกระทรวงมหาดไทย ซึ่งก็ได้ดำเนินการพัฒนาชุมชนมาจนถึงปัจจุบันนี้ และได้มีการเปลี่ยนชื่อกรมมหาดไทย เป็นกรมการปกครอง ให้มีหน้าที่รับผิดชอบงานด้านการปกครอง

บทที่ 6

หลักการพัฒนาชุมชน

การพัฒนาชุมชนตั้งอยู่บนพื้นฐาน ปรัชญา แนวความคิด และหลักการที่ปรารถนาให้มีการเปลี่ยนทางด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมือง ด้วยพลังของชุมชน การพัฒนาชุมชนเป็นทั้ง ศาสตร์ และ ศิลป์ อยู่ในตัวเอง แต่ถึงอย่างไรก็ตาม ในการปฏิบัติงานพัฒนาชุมชน ก็ยังต้องอาศัยหลักการเพื่อความสำเร็จตามเป้าหมายของงานพัฒนาชุมชนต่อไป

หลักการพัฒนาชุมชน

หลักการของการพัฒนาชุมชน ถือว่าเป็นหลักหรือจุดยืนในการดำเนินงานพัฒนาชุมชน เพื่อ การสร้างสรรค์ความเจริญในทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง ให้แก่ชุมชนและประเทศชาติในที่สุด และการที่จะสร้างความเจริญให้แก่ชุมชนดังกล่าวนี้ ต้องฝึกอบรมประชาชนให้รู้จักการช่วยเหลือตนเองและช่วยเหลือซึ่งกันและกัน โดยอาศัยหลักการพอสรุปได้ดังต่อไปนี้

1. พิจารณาถึงบริบทของชุมชนเป็นหลักในการเริ่มงาน (Context)

บริบทของชุมชน หมายถึง สภาพความเป็นอยู่ในชุมชน ซึ่งในการพิจารณานั้น นักพัฒนาควร จะพิจารณาอย่างรอบด้าน ทั้งสภาพความเป็นอยู่ทางกายภาพ ชีวภาพ เศรษฐกิจ สังคมวัฒนธรรม การเมืองการปกครอง การที่นักพัฒนาทราบสภาพความเป็นอยู่ของชุมชนก็สามารถที่จะวางแผนและ ดำเนินงานพัฒนาได้อย่างถูกต้องเหมาะสม

2. การดึงประชาชนเข้ามาเกี่ยวข้องหรือมีส่วนร่วม (Participation)

การจัดกิจกรรมการพัฒนาอะไรก็ตาม จะต้องดึงหรือชักจูงประชาชนให้เข้ามาเกี่ยวข้องและมีส่วนร่วม ด้วยตั้งแต่ศึกษาชุมชน วางแผนวางโครงการ ปฏิบัติการตามโครงการ และการประเมินผล ซึ่งจะได้ มากน้อยแค่ไหนนั้นขึ้นอยู่กับประเภทของกิจกรรม แต่ยึดหลักการที่สำคัญว่าต้องให้ประชาชนเข้ามา เกี่ยวข้องและมีส่วนร่วมในการดำเนินงานให้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้ ทั้งนี้ เนื่องจากกว่าผลของการ ดำเนินงานพัฒนานั้นส่งผลกระทบต่อโดยตรงต่อตัวประชาชน ดังนั้น ควรที่จะให้ประชาชนเลือกแนวทาง ในการพัฒนาสภาพความเป็นอยู่ของตนเอง

3. การทำงานต้องค่อยเป็นค่อยไป (Gradualness)

ความล้มเหลวของการพัฒนาชุมชนเกิดขึ้น เพราะการเร่งรีบทำงานให้เสร็จเร็วเกินไป ก่อนที่จะรู้ ข้อเท็จจริงเกี่ยวกับสภาพทั่วไปและปัญหาที่แท้จริงของชุมชนหรือก่อนที่ประชาชนจะมีความเชื่อมั่นใน ตนเองหรือก่อนที่จะมีทรัพยากรเพียงพอ ทั้งนี้ อาจเป็นเพราะว่านักพัฒนาต้องการให้มีผลงานออกมา โดยเร็ว ซึ่งมีความเกี่ยวข้องกับการของงบประมาณมาใช้ในการดำเนินงาน ดังนั้น การพัฒนาชุมชนไม่ควรเร่งรีบจนเกินไป ควรดำเนินงานแบบค่อยเป็นค่อยไป ควรคิดถึงผลกระทบในการพัฒนาชุมชนใน ระยะยาว

4. การให้ความสำคัญกับคนในชุมชนเป็นหลัก (Man-Center Development)

มีความจริงอยู่ประการหนึ่งว่า การช่วยคนไม่อาจสำเร็จได้ ถ้าผู้นั้นไม่ต้องการจะช่วยตนเอง โดยหลักการนี้ การพัฒนาชุมชนจึงต้องเริ่มด้วยการให้ความสำคัญกับคนในชุมชนเป็นหลักหรือเป็นศูนย์กลางในการพัฒนาโดยให้คนในชุมชนค้นหาความต้องการและปัญหา (Identify Need and Problem) ของตนเองให้พบไม่ว่าจะด้วยวิธีกระตุ้น ยั่วยุ หรือชักจูงก็ตาม

5. การใช้วิธีดำเนินงานแบบประชาธิปไตย (Democracy)

การพัฒนาชุมชนจะต้องนำแบบประชาธิปไตยมาใช้เพื่อส่งเสริมสนับสนุนให้ประชาชนรู้จักคิดด้วยตนเอง รู้จักอภิปรายและแลกเปลี่ยนความคิดเห็น ตลอดจนร่วมกันทำงานตามข้อตกลงที่ได้ร่วมกันกำหนดไว้ ยึดถือในเสียงข้างมากและรับฟังเสียงข้างน้อย (Rule of Majority, Right of Minority)

6. การดำเนินงานต้องยืดหยุ่นได้ (Flexible)

เนื่องจากสังคมมีความเคลื่อนไหว (Dynamic) ตลอดเวลา จึงจำเป็นต้องเลือกวิธีดำเนินงานให้กว้างและเข้ากับสถานการณ์ เหตุการณ์ หรือการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น แต่ทั้งนี้ การเปลี่ยนแปลงจะต้องเป็นไปเฉพาะวิธีดำเนินงานเท่านั้น โดยยึดมั่นในหลักการ วัตถุประสงค์ และเป้าหมายเสมอ

7. สอดคล้องกับวัฒนธรรมชุมชน (Culture)

วัฒนธรรมเป็นกุญแจสำคัญที่จะไขประตูปัญหาเพื่อเข้าถึงประชาชน การพัฒนาชุมชนจะสำเร็จหรือล้มเหลว เกิดจากความเข้าใจในวัฒนธรรมของชุมชนเป็นองค์ประกอบสำคัญอย่างหนึ่ง ทั้งนี้ เพราะในแต่ละชุมชน สังคมมีวิถีชีวิต (Way of Life) ที่แตกต่างกัน จนมีคำกล่าวเกี่ยวกับวัฒนธรรมและงานพัฒนาว่า “การเข้าใจวัฒนธรรมชุมชนได้มากเท่าใด ก็จะเข้าใจงานพัฒนาชุมชนได้มากเท่านั้น”

8. ทำงานกับผู้นำท้องถิ่น (Local Leader)

การทำงานกับผู้นำท้องถิ่นเป็นหลักการพัฒนาชุมชนที่สำคัญอย่างหนึ่ง การพัฒนาชุมชนจะขยายตัวกว้างออกไปและบรรลุวัตถุประสงค์ได้ ส่วนหนึ่งขึ้นอยู่กับศักยภาพ ความสามารถของผู้นำในท้องถิ่น ซึ่งจะมีทั้งผู้นำที่เป็นทางการ คือ มีบทบาท ตำแหน่งหน้าที่ ตามที่ได้รับแต่งตั้งจากราชการ เช่น กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ผสส. อสม. ครูในหมู่บ้านหรือตำบล และผู้นำที่ไม่เป็นทางการ คือ ผู้นำที่คนในหมู่บ้านให้ความเคารพนับถือและมีบทบาทในการชี้แนะการพัฒนา เช่น แก้วแกวโรงสี แก้วแกวไร้อ้อย คนเฒ่าคนแก่ จำ พระสงฆ์ เป็นต้น

9. ทำงานกับองค์กรที่มีอยู่ในชุมชน (Community Organization)

ในชุมชนใดที่มีสมาคม สถาบัน สโมสร หรือองค์กรอื่น ๆ อยู่ย่อมมีผู้นำขององค์กรนั้น ๆ อยู่ด้วย หลักการพัฒนาชุมชนต้องพยายามใช้องค์กรเหล่านี้ให้เป็นประโยชน์ โดยดึงเอาสมาชิกหรือตัวแทนขององค์กร เข้ามาร่วมทำงานเพราะองค์กรต่าง ๆ เหล่านี้จะมีการรวมกลุ่มกันอยู่แล้ว ซึ่งจะเป็นประโยชน์ในการดึงเอากำลังของกลุ่มมาใช้ในการพัฒนา แต่ถ้าหากไม่มีองค์กรอยู่ในชุมชนก็ควรส่งเสริมให้มีการรวมกลุ่มตั้งเป็นองค์กรขึ้นโดยการให้การศึกษาลดจนการฝึกอบรม

10. ทำการประเมินผลตลอดเวลา (Evaluation)

การประเมินผลมิใช่เป็นแค่เพียงการเปรียบเทียบผลงานในอดีต เพื่อให้รู้ว่ามีความสำเร็จเพียงใดเท่านั้น แต่เป็นการเรียนรู้ถึงข้อดี ข้อเสีย ความผิดพลาด และความสำเร็จ ในสถานการณ์และสิ่งแวดล้อมที่เกิดขึ้นจากการดำเนินกิจกรรมนั้น และสามารถนำไปประยุกต์ใช้ในการทำงานครั้งต่อไป

ได้ ซึ่งในการประเมินผลนั้นสามารถทำได้ในทุกขั้นตอนของการดำเนินงานและเมื่อโครงการเสร็จสิ้นไปแล้ว

11. สอดคล้องกับนโยบายของชาติ (Policy)

ไม่มีองค์การใดที่จะเกิดขึ้นถูกต้องตามกฎหมาย ถ้าองค์การนั้นไม่ดำเนินงานให้สอดคล้องกับนโยบายของชาติ และเช่นเดียวกัน ไม่มีองค์การใดจะได้รับการสนับสนุนจากรัฐบาลให้ดำเนินงาน ถ้าหากองค์การนั้นขัดกับนโยบายของชาติ ด้วยเหตุนี้ การพัฒนาชุมชนซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของการพัฒนาประเทศ ผลการเปลี่ยนแปลงใด ๆ ที่เกิดขึ้นจะมีผลต่อความเปลี่ยนแปลงในระดับชาติเสมอ ฉะนั้น จึงต้องสอดคล้องเป็นแนวเดียวกันนโยบายของชาติ

12. การทำงานโดยผ่านกระบวนการกลุ่ม (Grouping Process)

การทำงานโดยผ่านกระบวนการกลุ่ม เป็นหลักการที่ขาดไม่ได้สำหรับการพัฒนาชุมชน ประชาชนต้องได้รับการกระตุ้นให้ทำงานผ่านกระบวนการกลุ่ม เพราะพลังกลุ่มมีอิทธิพลเข้มแข็งและมั่นคงมากกว่าคน ๆ เดียว จนมีคำกล่าวเกี่ยวกับกลุ่มในงานพัฒนาชุมชนว่า “ไม่มีกลุ่มก็ไม่มีการพัฒนาชุมชน” (No Group No C.D.)

13. การพัฒนาชุมชนต้องทำเป็นกระบวนการต่อเนื่อง (Continuity)

โครงการใดโครงการหนึ่งที่ดีดำเนินการตามกระบวนการพัฒนาชุมชนและสำเร็จไปแล้ว ไม่ได้หมายความว่า งานพัฒนาชุมชนเสร็จสิ้นตามไปด้วย จะต้องมีการเริ่มทำโครงการใหม่ต่อไปเรื่อย ๆ ไม่มีที่สิ้นสุด หรือเรียกได้ว่า เป็นกระบวนการที่มีความต่อเนื่อง โครงการใหม่นี้ อาจใหญ่กว่าเดิมหรือยากกว่าเดิมก็ได้ ซึ่งก็ยอมแล้วแต่ประชาชนจะเป็นผู้กำหนด สำหรับขั้นตอนตามกระบวนการพัฒนาชุมชนที่จะใช้สำหรับทำโครงการใหม่นั้น ก็ไม่จำเป็นต้องเริ่มจากขั้นตอนแรก คือ ขั้นการศึกษาชุมชน แต่อาจเริ่มจากขั้นตอนอื่นได้เลย เช่น เริ่มจากขั้นตอนวางแผนทันทีก็ได้

จากหลักการทั้งหลายของการพัฒนาชุมชนที่ได้กล่าวมาแล้วทั้งหมด อาจสรุปได้ว่า การพัฒนาชุมชนเป็นกระบวนการที่พยายามที่จะเปลี่ยนแปลงแนวความคิดทัศนคติและพฤติกรรมของประชาชนในชุมชนให้ดีขึ้นกว่าเดิม โดยร่วมมือกันพัฒนาให้ชุมชนของตนเป็นชุมชนที่ดี สร้างความรู้สึกรักและผูกพันต่อชุมชนของตน ทั้งนี้เนื่องมาจากประเทศกำลังพัฒนาจะมีปัญหาคล้ายคลึงกัน คือ ปัญหาเรื่องการศึกษา ปัญหาเรื่องสุขภาพอนามัย ปัญหาเรื่องความยากจน เป็นต้น จึงต้องมีการพัฒนาและแก้ปัญหาต่าง ๆ ให้หมดสิ้นไป เป้าหมายของการพัฒนาชุมชนต้องเร่งพัฒนาให้มีความเจริญเกิดขึ้น คือ การพัฒนาตัวบุคคล อันหมายถึงการกระทำใด ๆ ก็ตามที่ทำให้บุคคลมีสติปัญญาเฉลียวฉลาดขึ้นหรือทำให้คนเป็นคนที่มีความดี มีคุณภาพ แม้ว่าการพัฒนาชุมชนจะมุ่งเอาการพัฒนาคนเป็นประการสำคัญก็ตาม การพัฒนาทางวัตถุก็มีความจำเป็นอยู่ไม่ยิ่งหย่อนไปกว่ากัน เช่น การสร้างถนน โรงพยาบาล โรงเรียน ประปา ไฟฟ้า เป็นต้น ซึ่งต้องพัฒนาไปพร้อม ๆ กันตามความจำเป็น เมื่อเป็นเช่นนี้เป้าหมายสำคัญของการพัฒนาชุมชนจึงเป็นการมุ่งไปยังประชาชน โดยผ่านกระบวนการให้การศึกษาแก่ประชาชนและกระบวนการการรวมกลุ่มเป็นประการสำคัญ เพราะพลังสำคัญที่จะบันดาลให้การพัฒนาบรรลุผลสำเร็จนั้นอยู่ที่ตัวประชาชน

หลักการพัฒนาชุมชนของกรมการพัฒนาชุมชน

การพัฒนาชุมชน คือ การทำงานกับประชาชนมิใช่ทำให้ประชาชน เพราะฉะนั้น กิจกรรมใด ๆ ที่จะดำเนินงานในชุมชนนั้นจะต้องเป็นกิจกรรมที่มาจาก การริเริ่มของประชาชน ประชาชนเป็นเจ้าของบทบาทของผู้ปฏิบัติงานพัฒนานั้นเป็นผู้กระตุ้น ชี้นำ ให้ประชาชนเกิดความคิดริเริ่มในการแก้ไขปัญหาหรือหาทางสนองความต้องการของตนแล้วร่วมกันทำงานตามที่คิดขึ้นมาแล้วนั้น การเข้าไปทำงานกับประชาชนในลักษณะนี้ ผู้ปฏิบัติงานพัฒนาจะต้องเป็นผู้ที่สามารถปรับตัวเข้ากับสภาพแวดล้อมได้ กระทำตนให้เป็นที่เชื่อถือของประชาชนในชุมชนและต้องทำงานอย่างมีหลัก งานจึงจะดำเนินไปอย่างมีประสิทธิภาพ โดยทั่วไปแล้วผู้ปฏิบัติงานพัฒนาจะยึดหลักการพัฒนาชุมชนของกรมการพัฒนาชุมชน 10 ประการ คือ

1. **ต้องพัฒนาชุมชนทุก ๆ ด้านไปพร้อมกัน** ถ้าพิจารณาอย่างกว้าง ๆ จะเห็นว่า สิ่งที่จะต้องทำการพัฒนาในชุมชนนั้นมีเพียง 2 ประการ คือ ด้านวัตถุและจิตใจ ด้านวัตถุ นั้น หมายถึง สภาพแวดล้อมที่เป็นวัตถุทุก ๆ ด้าน เช่น ถนนหนทาง ที่อยู่อาศัย สถานศึกษา สถานรักษาพยาบาล ไฟฟ้า วิद्यุ เป็นต้น เมื่อสภาพแวดล้อมทางวัตถุเจริญก้าวหน้าดีแล้ว ไม่ได้หมายความว่า สภาพจิตใจของประชาชนจะเจริญก้าวหน้าตามไปด้วยเสมอไป จึงจำเป็นต้องส่งเสริมสภาพจิตใจให้แปรเปลี่ยนไปในทิศทางที่ถูกต้องด้วย เช่น การให้การศึกษา ส่งเสริมอาชีพ ส่งเสริมขนบธรรมเนียมประเพณีหรือวัฒนธรรมพร้อมกันไปด้วย

2. **ยึดประชาชนเป็นหลักในการพัฒนา** การทำงานกับประชาชนนั้นจะต้องคำนึงถึงปัญหาและความต้องการของประชาชนเป็นสำคัญ ประชาชนกำลังประสบปัญหาอะไร กำลังมีความต้องการอะไร อะไรเป็นปัญหาที่รีบด่วน เป็นความต้องการที่รีบด่วนที่จะต้องรีบแก้ไข อะไรเป็นปัญหาความต้องการที่รองลงมา สิ่งเหล่านี้จะต้องคำนึงถึงตัวประชาชนเป็นที่ตั้ง การแก้ปัญหาจึงจะตรงจุด มิใช่แก้ปัญหาจากปัญหาและความต้องการของผู้ปฏิบัติงานพัฒนาเอง

3. **การดำเนินงานจะต้องค่อยเป็นค่อยไป** จุดมุ่งหมายของการดำเนินงานพัฒนาชุมชนก็คือ ต้องการแปรเปลี่ยนทัศนคติของประชาชนในชุมชนและวัตถุไปพร้อม ๆ กัน ฉะนั้น การดำเนินงานตามกิจกรรมจึงไม่ควรเร่งรีบจนเกินไปจนประชาชนไม่รู้ว่าจะอะไรเป็นอะไร การมุ่งผลงานตามกิจกรรมอย่างเดียวนั้นจะไม่ก่อให้เกิดผลการพัฒนาอย่างแท้จริง การดำเนินงานจึงต้องค่อยเป็นค่อยไป โดยเลือกทำในชุมชนที่พร้อมกว่าก่อน

4. **ต้องคำนึงถึงวัฒนธรรมของชุมชนเป็นหลัก** ขนบธรรมเนียมประเพณีหรือวัฒนธรรมในท้องถิ่นมีลักษณะสนับสนุนการพัฒนาแล้ว จึงควรส่งเสริมให้วัฒนธรรม ประเพณีในท้องถิ่นให้ได้มีบทบาทในการพัฒนาให้มากยิ่งขึ้น สิ่งใดที่เป็นการขัดต่อขนบธรรมเนียมประเพณีหรือวัฒนธรรมควรหลีกเลี่ยง หรือถ้าเห็นว่าประเพณีบางอย่างไม่ถูกไม่ควรก็ไม่ควรจะไปตำหนิติเตียนตรง ๆ แต่ควรชี้แนะเสนอแนะให้ประชาชนเห็นว่าดีและไม่ดีอย่างไรด้วยเหตุผลแล้วช่วยกันหาทางปรับปรุงเปลี่ยนแปลงให้ดีขึ้น

5. **ต้องพยายามใช้ทรัพยากรในชุมชนให้มากที่สุด** ผลงานพัฒนาชุมชนนั้น ควรจะเริ่มจากการนำเอาทรัพยากรในท้องถิ่นมาดัดแปลงใช้ให้เกิดประโยชน์ให้มากที่สุด โดยชี้แนะเสนอแนะให้คนในชุมชนเห็นคุณค่าของสิ่งที่มีอยู่ในชุมชน และนำเอาสิ่งเหล่านั้นมาปรับปรุงเปลี่ยนแปลงหรือแปรรูป

เป็นวัสดุเครื่องใช้ในครัวเรือนให้ได้ คำว่า ทรัพยากรในที่นี้ หมายถึง ทุกสิ่งที่มีอยู่ในชุมชน เช่น ตัวคน วัตถุ สถาบันทางสังคม และกลุ่มต่าง ๆ เป็นต้น

6. ต้องยึดหลักประชาธิปไตยในการดำเนินงาน การดำเนินงานพัฒนาชุมชนจะเริ่มด้วยการประชุมปรึกษาหารือกัน ร่วมกันคิดว่าจะทำอะไร เมื่อตกลงกันแล้วก็ร่วมกันทำโดยมอบหมายงานให้แต่ละคนได้รับผิดชอบร่วมกัน งานจะมาจากเบื้องล่าง คือ ตัวประชาชนในชุมชนเอง ไม่ได้มาจากถูกสั่งให้กระทำ ในการเข้าไปแก้ปัญหาของประชาชนนั้น ผู้ปฏิบัติงานพัฒนาจะไม่ใช้วิธีออกคำสั่งแต่จะให้การศึกษ ชักชวน ชี้้นำให้ประชาชนได้เห็นปัญหา และร่วมกันหาทางแก้ไขโดยความสมัครใจ

7. ต้องใช้หลักการประสานงาน งานพัฒนาชุมชนจะประสบผลสำเร็จมากน้อยแค่ไหนอยู่ที่การประสานงาน เพราะงานพัฒนาชุมชนนั้นมีหน่วยงานของหน่วยงานใดหน่วยงานหนึ่งโดยเฉพาะ เป็นงานที่จะต้องร่วมกันรับผิดชอบทุกหน่วยงานและผู้ปฏิบัติงานพัฒนาก็มีใจว่าจะเป็นผู้เชี่ยวชาญทุก ๆ ด้าน จึงต้องอาศัยการประสานงานเป็นหลักในการดำเนินงาน

8. เริ่มต้นทำงานกับกลุ่มผู้นำก่อน ผู้นำในท้องถิ่นเป็นผู้ที่ประชาชนในชุมชนให้ความเคารพเชื่อถือ จะพูดจาทำอะไร ประชาชนส่วนใหญ่จะยอมรับและคล้อยตาม การจะกระทำกิจกรรมพัฒนาในชุมชนหากผู้นำเห็นชอบด้วย ปัญหาการขัดแย้งและการให้ความร่วมมือก็จะน้อยลงหรือหมดไป

9. การดำเนินงานต้องให้สอดคล้องกับนโยบายของชาติ การจัดทำแผนงานหรือกิจกรรมใด ๆ จะต้องให้เป็นไปตามแผนพัฒนาระดับตำบล อำเภอ จังหวัด และสอดคล้องกับแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติเสมอ

10. ปลูกฝังความเชื่อมั่นในตนเองให้กับประชาชน ความเชื่อมั่นในตนเอง เป็นพลังสำคัญที่จะช่วยให้การทำงานสำเร็จลงได้ แม้งานนั้นจะยากลำบากเพียงใดก็ตาม หากมีความมั่นใจและเชื่อในพลังงานที่ตนมีอยู่แล้ว การดำเนินงานก็จะสำเร็จลงได้โดยไม่ยากนัก

หลักการปฏิบัติงาน 4 ป.

กรมการพัฒนาชุมชนได้ประยุกต์หลักการดำเนินงานพัฒนาโดยทั่วไปข้างต้นให้เจ้าหน้าที่พัฒนาชุมชนยึดถือและนำไปเป็นหลักปฏิบัติ 4 ประการ เรียกว่า หลัก 4 ป. คือ ประชาชน ประชาธิปไตย ประสานงาน และประหยัด

- 1. ประชาชน (People oriented)** ในการปฏิบัติงาน เจ้าหน้าที่ทุกคนต้อง
 - 1.1 ทำงานกับประชาชนไม่ได้ทำให้ประชาชน
 - 1.2 พัฒนาทัศนคติของประชาชนทุกเพศทุกวัยโดยการเพิ่มพูนทักษะ
 - 1.3 พิจารณาสภาวะการณ์และปัญหาของชุมชนและประชาชนเป็นหลักในเรื่องงาน
- 2. ประชาธิปไตย (Democracy oriented)** ในการปฏิบัติงาน เจ้าหน้าที่ทุกคนจะต้อง
 - 2.1 ทำงานในรูปคณะกรรมการ ซึ่งเป็นตัวแทนของประชาชนในท้องถิ่นในระดับหมู่บ้าน ตำบล
 - 2.2 สนับสนุนให้ประชาชนรวมกลุ่มกันริเริ่มกิจกรรมเพื่อปรับปรุงท้องถิ่นด้วยตนเอง

- 2.3 อาศัยหลักการเข้าถึงประชาชนในการทำงานและร่วมงานกับผู้นำท้องถิ่นและประชาชนในรูปกลุ่ม
3. **ประสานงาน (Co-ordination oriented)** ในการปฏิบัติงาน เจ้าหน้าที่ทุกคนจะต้อง
- 3.1 ร่วมมือประสานงานกับหน่วยงาน องค์กรทั้งของรัฐบาลและเอกชน
 - 3.2 ชักนำบริการของนักวิชาการไปสู่ประชาชนและกระตุ้นให้ประชาชนไปหานักวิชาการเพื่อรับบริการตามความต้องการโดยเหมาะสม
 - 3.3 พัฒนาการจะเป็นผู้เชื่อมประสานงานระหว่างนักวิชาการกับประชาชน
4. **ประหยัด (Economy oriented)** ในการปฏิบัติงาน เจ้าหน้าที่ทุกคนจะต้อง
- 4.1 ให้ประชาชนช่วยเหลือตัวเองเป็นหลัก รัฐบาลช่วยเหลือในสิ่งซึ่งเกินความสามารถของประชาชนเท่านั้น
 - 4.2 ในการจัดทำกิจกรรมพัฒนาต่าง ๆ พยายามนำทรัพยากรในชุมชนทั้งในด้านกำลังคนและวัสดุมาใช้ให้เกิดประโยชน์มากที่สุด
 - 4.3 ทุกฝ่ายร่วมกันคิดและวางแผนการปฏิบัติงานตามกิจกรรมไว้ล่วงหน้าจึงจะทำให้ประหยัดแรงงาน เวลา วัสดุอุปกรณ์ และค่าใช้จ่ายในการดำเนินงาน

การดำเนินงานพัฒนาชุมชน

ตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 6 (พ.ศ. 2530 – 2534) รัฐบาลปัจจุบันได้มีนโยบายให้ 5 กระทรวงหลัก คือ กระทรวงมหาดไทย กระทรวงสาธารณสุข กระทรวงศึกษาธิการ กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ และกระทรวงอุตสาหกรรม ร่วมมือประสานงานกันอย่างใกล้ชิดในการปฏิบัติงานพัฒนาชนบท ดังนั้น เพื่อให้การปฏิบัติงานของกรมการพัฒนาชนบทเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพและสนองตอบนโยบายของรัฐบาลและกระทรวงมหาดไทยอย่างแท้จริง และขณะเดียวกัน สามารถปฏิบัติงานตามหน้าที่ความรับผิดชอบให้สอดคล้องกับแผนและโครงการของ 5 กระทรวงหลักในการพัฒนาชนบท กรมการพัฒนาชุมชนจึงปรับแนวทางในการดำเนินงานพัฒนาชุมชน โดยแนวทางการดำเนินงานพัฒนาชุมชนประกอบไปด้วย จุดมุ่งหมาย วิธีการ และแนวทางปฏิบัติ ซึ่งมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

1. **จุดมุ่งหมาย** เพื่อมุ่งพัฒนาให้หมู่บ้านในชนบทเป็นที่อยู่ร่วมกันของประชาชนที่ต้องการอยู่ด้วยความผาสุกตลอดไป

2. **วิธีการ** เพื่อนำไปสู่จุดมุ่งหมายดังกล่าว กรมการพัฒนาชุมชนได้ใช้วิธีการสร้างพลังของหมู่บ้าน เพื่อนำพลังดังกล่าวมาใช้ในการพัฒนาชุมชน พลังที่สำคัญที่มุ่งให้เกิดขึ้นในหมู่บ้านชนบท ได้แก่ พลังความคิดของประชาชน พลังการทำงานของประชาชน และพลังการรวมตัวของประชาชน พลังดังกล่าว มีวิธีการสร้าง ดังนี้

2.1 **การสร้างพลังความคิดที่ถูกต้องให้กับประชาชน** การเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ในชุมชนมนุษย์ในทางที่พึงปรารถนาและไม่พึงปรารถนานั้น ย่อมมาจากพลังความคิดของประชาชนในชุมชนนั้นเป็นผู้กำหนดขึ้น อันจะนำไปสู่ความมั่นคงแข็งแรงของชุมชนในที่สุด กล่าวได้ว่า พลังความคิดของมวลชนประการสำคัญเกิดขึ้นจากกระบวนการรับรู้ และเนื่องจากพลังความคิดของ

ประชาชนหรือของมวลชนย่อมไม่เหมือนกัน ที่เป็นเช่นนี้ สืบเนื่องมาจากความสามารถในการสัมผัส และการรับรู้ของประชาชนไม่เท่ากันและประสบการณ์ของบุคคลซึ่งเจริญเติบโตมาในสิ่งแวดล้อมของชุมชนยังแตกต่างกันอีกด้วย ฉะนั้น การส่งเสริมให้ประชาชนได้มีพลังความคิดของตนเอง จึงมีความสำคัญมาก

การส่งเสริมพลังความคิดที่ถูกต้องให้กับประชาชนจะช่วยทำให้ประชาชนเกิดความมั่นใจในตัวเอง ซึ่งมีความสำคัญอย่างมากในการพัฒนาคน กากิทำสิ่งใดให้ผู้อื่นตลอดเวลา โดยที่ไม่เปิดโอกาสให้ผู้อื่นได้ทดลองคิด ลองปฏิบัติเอง จะไม่ช่วยให้ผู้นั้นเจริญขึ้น และไม่สามารถคุ้มครองตัวเองหรือเป็นตัวของตัวเองได้ ดังนั้น การสร้างความเข้าใจและการช่วยให้ประชาชนมองเห็น มีความคิด และมีทัศนคติที่ถูกต้อง โดยเสริมสร้างให้ประชาชนใช้ความคิดของตัวเอง จึงมีความจำเป็นสำหรับการพัฒนาชุมชนอย่างมาก

การพัฒนาชุมชนจึงมุ่งพัฒนาคนให้มีความคิดเห็นของตนเองเป็นการใช้ความคิดเห็นที่มีเหตุผลจนเกิดความเชื่อมั่น ศรัทธา และเห็นคุณค่าในตัวเอง อันนำไปสู่การคิดปรับปรุงตัวเองและชุมชนให้ก้าวหน้าตลอดจนเวลาแก้ปัญหาของตัวเองและสังคมได้อย่างมีประสิทธิภาพ การพัฒนาความคิดจึงเป็นการพัฒนาชุมชนให้เจริญก้าวหน้าไปในตัว

การสร้างแนวความคิดที่ถูกต้องให้กับประชาชนหรือกลุ่มชนในการที่จะเข้ามาเป็นแรงผลักดันให้เกิดความเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงของชุมชนไปในทิศทางที่ต้องการในการพัฒนาชุมชน จึงถือหลักการนำความคิดมวลชนในทิศทางที่ถูกต้อง 4 ทางด้วยกัน คือ

2.1.1 ถูกต้องตามนโยบายแห่งรัฐ ซึ่งหมายถึง แนวความคิดทางการเมืองย่อมเป็นข้อกำหนดทิศทางในการพัฒนาให้เหมาะสมตามสภาพของท้องที่หรือสถานการณ์ของบ้านเมือง กลุ่มชน หรือชุมชน ในฐานะเป็นส่วนประกอบของประเทศชาติ จึงมีความจำเป็นที่จะต้องเข้าใจแนวนโยบายของรัฐ เพื่อการเปลี่ยนแปลงจะได้เป็นไปในทิศทางเดียวกัน

2.1.2 ถูกต้องตามทฤษฎีและวิชาการ ซึ่งหมายถึง การนำทฤษฎีและวิชาการปรับใช้เข้ากับสภาพความเป็นจริงหรือสภาพของสิ่งแวดล้อมจะแปลงรูปออกมาเป็นการปฏิบัติที่ดีที่สุด

2.1.3 ถูกต้องตามสาเหตุ ซึ่งหมายถึง การดำเนินการแก้ไขต่าง ๆ จะต้องแสวงหาสาเหตุแห่งปัญหาให้ถูกต้อง ถ้าหากค้นหาสาเหตุที่ถูกต้องใหม่ไม่ได้ ย่อมไม่สามารถจะแก้ปัญหาได้ทั้งหมดหรือเป็นการก่อให้เกิดปัญหาใหม่ขึ้น เพราะฉะนั้น ความคิดในการดำเนินการทั้งหวงย่อมจะต้องศึกษาและค้นคว้าถึงสาเหตุที่แท้จริงของปัญหา เพื่อกำหนดแนวทางการแก้ไข

2.1.4 ถูกต้องตามขีดความสามารถ ความคิดที่ถูกต้องนั้น จะมีขึ้นได้เมื่อผู้ปฏิบัติรู้ขีดความสามารถของตนเอง ขีดความสามารถของตัวเองนี้ รวมทั้งแต่ละบุคคล กลุ่มชน ตำบล หมู่บ้าน คณะกรรมการ หรือเมือง หรือรัฐ หรือประเทศ การคิดทำอะไรเกินขีดความสามารถหรือยังมิรู้ขีดความสามารถของตัวเอง ถ้าไปคิดอะไรเข้าก็ย่อมไม่ถูกต้อง ไม่สำเร็จ จะขยายให้กว้างออกไปก็ไม่ได้ การปฏิบัติงานที่ไม่เป็นไปตามขีดความสามารถของตัวเอง นับได้ว่าเป็นความคิดที่ไม่ถูกต้อง

ด้วยเหตุทั้ง 4 ประการ จะทำให้การวินิจฉัยตัดสินว่า กลุ่มคนมีความคิดที่ถูกต้องหรือไม่ และทำอย่างไรความรู้ความคิดที่เกิดขึ้นจะเป็นความคิดที่ถูกต้อง อันจะเป็นประโยชน์ต่อการปฏิบัติงานพัฒนาชุมชนให้สำเร็จต่อไป

2.2 การสร้างพลังการทำงานของประชาชน เมื่อประชาชนได้เกิดศรัทธา ความเชื่อมั่นในตัวเองว่า มีความสามารถที่จะกระทำการใด ๆ ด้วยตัวเองได้สำเร็จ ประชาชนก็ย่อมจะมีความรับผิดชอบต่อการกระทำนั้น ๆ เพราะบุคคลทุกคนย่อมมีความรับผิดชอบในตัวเองและในสิ่งอื่น ๆ ที่เหมาะสมกับขีดความสามารถของตัวเอง ซึ่งความรับผิดชอบของบุคคลสามารถจะรวมเป็นพลังในการที่จะกระทำกิจกรรมต่าง ๆ ที่อยู่ในขีดความสามารถให้ประสบผลสำเร็จได้ เมื่อใดที่เกิดปัญหาอุปสรรคขึ้น ก็สามารถรวมพลังกันแก้ไขปัญหาอุปสรรคนั้น และเมื่อผลจากการรวมพลังทำให้กระทำกิจกรรมใด ๆ ได้สำเร็จ ความคิดที่จะกระทำกิจกรรมอื่น ๆ ก็จะติดตามขึ้นมาอีก

2.3 การสร้างพลังการรวมตัวของประชาชน การส่งเสริมหรือสร้างการรวมตัวของประชาชนภายในหมู่บ้าน ในรูปของการรวมตัวเป็นกลุ่มขึ้นมาเองหรือในรูปขององค์กรประชาชน จะก่อให้เกิดพลังความคิดที่จะนำไปสู่พลังการกระทำกิจกรรมพัฒนาต่าง ๆ ในหมู่บ้านให้เป็นผลสำเร็จ ซึ่งสามารถสร้างความเจริญให้แก่ชุมชน หมู่บ้าน หรือตำบลต่อไปได้ พลังทั้งสามนี้ จะเป็นระบบที่ก่อให้เกิดการเคลื่อนไหวผลักดันให้เกิดกิจกรรมพัฒนาขึ้นภายในชุมชน และสามารถสร้างความเจริญให้แก่ประเทศชาติได้ในที่สุด

3. แนวทางปฏิบัติ สำหรับแนวทางปฏิบัติของกรมการพัฒนาชุมชน ได้ดำเนินงานตามแผนการดำเนินงานพัฒนาชุมชนระดับตำบล 9 แผนงาน ดังนี้

- 1) แผนงานพัฒนาเด็ก
- 2) แผนงานพัฒนาเยาวชน
- 3) แผนงานพัฒนาสตรี
- 4) แผนงานสร้างเสริมรายได้
- 5) แผนงานส่งเสริมการออมทรัพย์เพื่อการผลิต
- 6) แผนงานพัฒนาสิ่งแวดล้อม
- 7) แผนงานอาสาพัฒนาชุมชน
- 8) แผนงานพัฒนาจิตใจ
- 9) แผนงานพัฒนาองค์กร

วิธีการพัฒนาชุมชน

การพัฒนาชุมชนให้ได้ผลบรรลุเป้าหมายตามที่วางไว้ นั้น นักพัฒนาจำเป็นต้องมีวิธีการพัฒนาที่ถูกต้อง โดยยึดปรัชญาแนวความคิด หลักการ เป้าหมาย เทคนิค และวิธีการในการดำเนินงาน การพัฒนาชุมชนที่ต้องพัฒนาควบคู่กันไป ทั้งการพัฒนาคนและการพัฒนาสิ่งแวดล้อม การดำเนินการพัฒนาจะได้ผลเพียงใดนั้นขึ้นอยู่กับวิธีการพัฒนาชุมชน

วิธีการพัฒนาชุมชนมีวิธีการใหญ่ ๆ อยู่ 2 วิธี คือ

1. วิธีการให้การศึกษาแก่ชุมชน (Community Education)
2. วิธีการจัดระเบียบชุมชน (Community Organization)

วิธีการพัฒนาชุมชนโดยการให้การศึกษแก่ชุมชน (Community Education)

การให้การศึกษเป็นกระบวนการทำให้มนุษย์ได้มีการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมไปสู่พฤติกรรมที่พึงปรารถนา ซึ่งการเปลี่ยนแปลงเหล่านั้น ได้แก่

- 1) การเปลี่ยนแปลงในด้านความรู้ (Knowledge)
- 2) การเปลี่ยนแปลงทัศนคติ (Attitude)
- 3) การเปลี่ยนแปลงหรือเพิ่มพูนทักษะ (Skill)

การเปลี่ยนแปลงทั้ง 3 ประการนี้ จะมีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิด ความรู้เป็นตัวนำอย่างดีในการเปลี่ยนแปลงทัศนคติและการเพิ่มพูนทักษะ ทัศนคติที่ดีเป็นตัวทำให้บุคคลเกิดความสนใจที่จะค้นคว้าหาความรู้ ทักษะ หรือยับยั้งพฤติกรรมที่ไม่ต้องการ และทักษะก็ย่อมทำให้เกิดความรู้ใหม่ได้รวดเร็ว และช่วยให้มีทัศนคติที่ถูกต้อง การเปลี่ยนแปลงทั้งสามส่วน ถ้าขาดไปสิ่งใดสิ่งหนึ่ง การศึกษาคงไม่บรรลุเป้าหมายหรือสมบูรณ์ได้

การเรียนรู้ของคนเรานั้นจะต้องผ่านประสาทอันเป็นเครื่องรับรู้ เช่น ตา จมูก ปาก ลิ้น ผิวกาย การเรียนรู้ของคนเราร้อยละ 85 ด้วยการเห็น ร้อยละ 10 ด้วยการฟัง และโดยทางอื่น ๆ ที่เหลืออีกร้อยละ 5 ดังนั้น นักพัฒนาจึงต้องใช้เครื่องมือโสตทัศนูปกรณ์ให้มากที่สุดในการให้การศึกษแก่ประชาชน ตามทฤษฎีแห่งการแพร่กระจายของ Everett M. Rogers. ก่อนที่คนเราจะรับเอาความคิดใหม่ไปสู่การปฏิบัติ นั้น จะต้องผ่านขั้นตอนแห่งปฏิกิริยาทางจิตใน 5 ขั้นตอน ดังต่อไปนี้

- 1) มีความตระหนัก (Awareness) คือ รับรู้ว่าสิ่งนั้นมีอยู่
- 2) มีความสนใจ (Interest) คือ มีความสนใจในรายละเอียดของสิ่งนั้น
- 3) มีการประเมินผล (Evaluation) คือ ตัดสินใจว่าดีหรือไม่ดี
- 4) การทดลอง (Trial) คือ ตัดสินใจลองเอาสิ่งนั้นไปปฏิบัติ
- 5) การยอมรับปฏิบัติ (Adoption) คือ การเปลี่ยนจากวิธีเก่าไปปฏิบัติตามวิธีใหม่

วิธีการให้การศึกษที่ใช้กันอยู่ทั่วไปมีอยู่ 3 วิธีใหญ่ ๆ ซึ่งนักพัฒนาจะต้องเลือกใช้ให้เหมาะสมกับความสนใจ ความต้องการ โอกาส สถานการณ์แวดล้อม และความสามารถของผู้เรียน และนักพัฒนาเองด้วย วิธีการสอน 3 ประเภทใหญ่ ๆ คือ

- 1) การให้การศึกษโดยมุ่งให้ได้ผลถึงคนจำนวนมาก ได้แก่ การสอนผ่านทางสื่อสารมวลชน (Mass Media) เช่น วิทยุ โทรทัศน์ หนังสือพิมพ์ ภาพยนตร์ เป็นต้น
- 2) การให้การศึกษโดยผ่านกลุ่มคน ได้แก่ วิธีการประชุม การอภิปราย การสาธิต การจัดนิทรรศการ การทัศนศึกษา เป็นต้น
- 3) การให้การศึกษเป็นรายบุคคล ได้แก่ การไปเยี่ยมไร่ นา การติดต่อเป็นการแก้ปัญหา

วิธีให้การศึกษในงานพัฒนาชุมชน

วิธีการให้การศึกษที่ประเทศต่าง ๆ นำมาใช้ได้อย่างมีประสิทธิภาพและได้ผล มีวิธีการดังนี้

1. การเยี่ยมบ้านและไร่ นา (Visiting)

การเยี่ยมเยียน (Visiting) เป็นวิธีการให้การศึกษแก่ชาวบ้านที่มีประโยชน์มาก ใช้กันแพร่หลายในงานพัฒนาชุมชน งานสังคมสงเคราะห์ งานเกษตร และอนามัย การเยี่ยมเยียนเป็นวิธีการแสวงหาข้อมูลต่าง ๆ มาใช้ในงานและเป็นการสร้างความสัมพันธ์อันดีระหว่างนักพัฒนาและชาวบ้าน การสร้างความสัมพันธ์ นักพัฒนาจะต้องให้โอกาสชาวบ้านพูดตามสบาย ชาวบ้านพูดอะไรนักพัฒนาควรจะได้รับ

ฟัง เพื่อจะได้ช่วยแก้ไขปัญหาของชาวบ้านได้สำเร็จ การเยี่ยมเยียน นักพัฒนาไม่ควรใช้เวลาเนิ่นนานเกินไป ซึ่งจะทำให้ชาวบ้านเกิดความเบื่อหน่าย ลักษณะท่าทางการแสดงออก ควรจะมีลักษณะเป็นมิตรยิ้มแย้มแจ่มใส แสวงหาจุดเด่นจุดดีของชาวบ้านแล้วยกย่อง ชมเชย โดยไม่ให้เขารู้ตัว

ประโยชน์ที่ได้จากการเยี่ยมเยียน

- 1) ได้รู้ปัญหาที่แท้จริงของชาวบ้านและหมู่บ้าน จากปากคำของชาวบ้าน จะก่อให้เกิดความเชื่อมั่นและความเข้าใจซึ่งกันและกัน
- 2) สามารถทราบได้แน่นอนว่าผู้นำท้องถิ่นที่สำคัญอยู่ที่ไหน ช่วยกระตุ้นความสนใจและเพิ่มประสิทธิภาพในการทำงานแก่วิธีอื่น
- 3) สามารถเข้าถึงชาวบ้านดีกว่าวิธีอื่น
- 4) เป็นการวางพื้นฐานเพื่อนำวิธีการต่าง ๆ เข้าไปเสนอแก่ประชาชน

ข้อเสนอแนะในการเยี่ยมบ้าน ไร่นา

เพื่อให้การเยี่ยมมีประสิทธิภาพก่อนออกไปเยี่ยมจึงควรจะได้วางแผนไว้อย่างดีและในระหว่างที่เยี่ยมนี้ควรจะได้ระลึกถึงสิ่งต่อไปนี้ไว้เสมอ คือ

- 1) รักษาบรรยากาศความเป็นมิตรกับทุกคนในครอบครัวของเขาไว้ให้มากที่สุด
- 2) อย่าอยู่นานเกินควรและพยายามปฏิบัติตามวัตถุประสงค์ที่มีอยู่ให้มากที่สุด
- 3) ช่างสังเกตและสุภาพอ่อนโยน
- 4) ปฏิบัติตัว วางตัว และพูดจาให้ถูกต้องเสมอ
- 5) พยายามใช้ภาษาง่าย ๆ ภาษาถิ่น ถ้านำมาใช้ได้จะเป็นการดี หลีกเลี่ยงการใช้ศัพท์เทคนิค
- 6) จงปล่อยให้ชาวบ้านพูดมากที่สุดและอย่าพยายามขัดจังหวะ
- 7) มีความจริงใจ
- 8) ควรให้การยกย่องเมื่อชาวบ้านมีการเสนอความคิดที่ดี
- 9) มีของฝากที่เป็นประโยชน์แก่ชาวบ้านและราชการ เช่น เอกสาร พันธุ์พืชต่าง ๆ เป็นต้น
- 10) ลงจากบ้านหรือไร่นาของชาวบ้านด้วยมิตรภาพ
- 11) หากจะมาเยี่ยมเยียนอีกควรแจ้งให้ทราบล่วงหน้า
- 12) บันทึกการเยี่ยมเยียนไว้ทุกครั้งเกี่ยวกับเวลา จุดมุ่งหมาย

2. การอภิปราย (Discussion)

การอภิปราย อาจทำได้ภายหลังจากที่นักพัฒนาได้ข้อมูลความสนใจของประชาชนจากการไปเยี่ยมเยียน โดยจัดให้มีการประชุม อภิปรายในระหว่างประชาชนที่มีความสนใจเหมือน ๆ กัน สถานที่อาจได้แก่ โรงเรียน ศาลาวัด ศาลาประชาคม ที่ทำการศูนย์ต่าง ๆ หมู่บ้าน หรือที่อื่น ๆ ที่สะดวกสำหรับสมาชิกส่วนใหญ่

ข้อเสนอแนะในการจัดอภิปราย

- 1) กลุ่มอภิปรายไม่ควรใหญ่เกินไป จะทำให้ไม่ได้ผล
- 2) ถ้าเป็นไปได้ให้ประชาชนในท้องถิ่นทำการอภิปรายเอง
- 3) แจ้งจุดมุ่งหมายในการอภิปราย แก่ผู้ที่สนใจเข้าร่วมรู้ล่วงหน้า
- 4) สร้างบรรยากาศให้เป็นกันเอง
- 5) พยายามให้ทุกคนได้พูดและแสดงออก

- 6) ไม่ควรตำหนิเมื่อสมาชิกในกลุ่มแสดงความคิดเห็น
- 7) หลีกเลี่ยงการดูถูกหรือติเตียนวิธีการทำงานแบบเก่า ๆ ที่ประชาชนยังใช้อยู่
- 8) อภิปรายให้เสร็จเป็นเรื่อง ๆ ไม่ควรพิจารณาหลาย ๆ หัวข้อเรื่องพร้อมกัน
- 9) แฉงหัวข้อการประชุมอภิปรายในครั้งต่อไปให้สมาชิกทุกคนทราบ เพื่อสมาชิกทุกคนจะได้เตรียมตัว

ประโยชน์ของการอภิปราย

- 1) มติของที่ประชุมจะเป็นที่ยอมรับของสมาชิก
- 2) สามารถค้นพบผู้นำท้องถิ่น
- 3) ช่วยกระตุ้นให้ประชาชนทำงานอย่างมีแบบแผน
- 4) ส่งเสริมความร่วมมือระหว่างประชาชน
- 5) เป็นพื้นฐานในการจัดกลุ่มต่าง ๆ เป็นทางการ

3. การสาธิต (Demonstration)

การสาธิต คือ การทำการแสดงให้ชาวบ้านเรียนรู้จากการเฝ้าดู ทดลองทำดู ได้รับประสบการณ์ทางตาอย่างถูกต้องชัดเจน ถ้าให้ชาวบ้านช่วยกันสาธิตด้วย จะยิ่งทำให้มีประสบการณ์และมีความเข้าใจมากยิ่งขึ้น

ขั้นตอนของการดำเนินการสาธิต มีดังนี้ คือ

- 1) ขั้นเตรียมการ นักพัฒนาต้องเตรียมการ เช่น กำหนดจุดมุ่งหมาย เชิญวิทยากรเตรียมอุปกรณ์ สถานที่ เตรียมผู้ชม เป็นต้น
- 2) ขั้นแสดงการสาธิต ดำเนินการตามขั้นตอนแล้วหยุดให้ซักถามเพื่อความเข้าใจ พูดให้ดังเพื่อผู้ชมทุกคนได้ยิน สิ่งที่จะลืมไม่ได้ คือ ให้โอกาสผู้ชมทดลองฝึกทักษะด้วยการทำดู
- 3) ขั้นติดตามผล บันทึกชื่อ ที่อยู่ ของผู้ชมที่ต้องการอย่างจริงจังที่จะเอาไปปฏิบัติ นักพัฒนาควรติดตามผลว่าเป็นอย่างไร เพื่อจะได้แนะนำข้อบกพร่องหรือการปฏิบัติได้ผลดียิ่งขึ้น

4. การจัดนิทรรศการ (Exhibition)

นิทรรศการที่จะจัดแสดงนั้น ควรจะเป็นการแสดงด้วยตัวอย่างของสิ่งต่าง ๆ ในด้านวัตถุเพื่อให้ผู้ไม่รู้หนังสือสามารถรับรู้และเข้าใจได้ นอกจากนี้ การให้ชาวบ้านนำสิ่งของและพืชผลที่ผลิตได้มาร่วมแสดง โดยตั้งรางวัลไว้ด้วย จะช่วยให้เกิดแรงจูงใจแก่ประชาชนได้อย่างดียิ่ง

หลักการทั่ว ๆ ไปในการจัดนิทรรศการ

- 1) ให้เป็นการแสดงทางด้านวัตถุมากกว่าตัวหนังสือ
- 2) มีจุดมุ่งหมายแน่นอน
- 3) ส่วนประกอบที่นำมาแสดงควรมีคำอธิบายชัดเจน
- 4) ไม่บรรจุสิ่งที่แสดงมากเกินไป จนรกรุงรัง จะทำให้ความสนใจของผู้ชมลดลง
- 5) สิ่งที่นำมาแสดงต้องมีความดีเด่น

บทที่ 3

วิธีดำเนินการ

3.1 ขั้นตอนการวิจัย

ผู้วิจัยได้กำหนดแบบของการวิจัยเป็นแบบวิจัยและพัฒนา Research and Development ประกอบด้วยขั้นตอน (RA = Research Activity, RO = Research Outcome, DA = Development Activity, DO = Development Outcome; มีดังต่อไปนี้

ขั้นตอน R1

ศึกษาสภาพปัญหาด้านการลงทุน ด้านการผลิต ด้านการขาย ด้านการบริหารจัดการ ของวิสาหกิจชุมชน จังหวัดสมุทรสงคราม โดยใช้แบบสอบถามเพื่อต้องการทราบรายละเอียดของปัญหา (R1A)

นำข้อมูลที่ได้จากการสำรวจมาวิเคราะห์หาปัญหาและทราบรายละเอียดของปัญหา ด้านการลงทุน ด้านการผลิต ด้านการขาย ด้านการบริหารจัดการ วิสาหกิจชุมชน จังหวัดสมุทรสงคราม (R1O)

ขั้นตอน D1

นำปัญหาที่ได้จากการวิเคราะห์มาพัฒนาโดยจัดประชุม ขั้นตอน R2ศึกษาทฤษฎีและค้นหารูปแบบการสร้างชุมชนเข้มแข็งในการแก้ปัญหา ด้านการลงทุนด้านการผลิต ด้านการขาย ด้านการบริหารจัดการ ของวิสาหกิจชุมชน จังหวัดสมุทรสงคราม (R2A)

จากการศึกษาทฤษฎีได้ความรู้คือ กระบวนการมีส่วนร่วม และ กระบวน เอ-ไอ-ซี AIC. (Appreciation Influence Control) ในการแก้ปัญหา ด้านการลงทุน ด้านการผลิต ด้านการขายด้านการบริหารจัดการ ของวิสาหกิจชุมชน จังหวัดสมุทรสงคราม (R2O)

ขั้นตอน D2

เลือกใช้กระบวนการมีส่วนร่วม และ กระบวน เอ-ไอ-ซี AIC. (Appreciation InfluenceControl) ในการพัฒนาเพื่อแก้ปัญหา ด้านการลงทุน ด้านการผลิต ด้านการขาย ด้านการบริหารจัดการ ของวิสาหกิจชุมชน จังหวัดสมุทรสงคราม (D2A)

เลือกใช้กระบวนการมีส่วนร่วม และ กระบวน เอ-ไอ-ซี AIC. (AppreciationInfluence Control) ในการแก้ปัญหาทำให้ได้ รูปแบบการสร้างชุมชนเข้มแข็งด้านตลาด ของวิสาหกิจชุมชน จังหวัดสมุทรสงคราม (D2O)

ขั้นตอน R3

จัดประชุมโดยจัดกิจกรรม ร่วมกันคิด ร่วมกันแก้ปัญหา ร่วมกันพัฒนาโดยระดมทุน กันทำ และปรับปรุงการผลิต การขาย การบริหารจัดการ สินค้าจากวิสาหกิจชุมชน จังหวัดสมุทรสงคราม ให้มีคุณภาพและได้มาตรฐานขึ้น (R3A)

ใช้กระบวนการวางแผนแบบมีส่วนร่วมที่เรียกว่าเทคนิค เอ-ไอ-ซี AIC.(Appreciation Influence Control) เพื่อทราบปัญหาที่ชัดเจน ด้านการลงทุน ด้านการผลิต ด้านการขาย ด้านการบริหารจัดการ (D1A)

ประชุมโดยใช้กระบวนการ เอ-ไอ-ซี AIC. (Appreciation Influence Control) ทำให้ได้ ปัญหาที่ชัดเจน ด้านการลงทุน ด้านการผลิต ด้านการขาย ด้านการบริหารจัดการ จากวิสาหกิจชุมชน จังหวัดสมุทรสงคราม (D1O)

ขั้นตอน R2

ศึกษาทฤษฎีและค้นหารูปแบบการสร้างชุมชนเข้มแข็งในการแก้ปัญหา ด้านการลงทุนด้านการผลิต ด้านการขาย ด้านการบริหารจัดการ ของวิสาหกิจชุมชน จังหวัดสมุทรสงคราม (R2A)

จากการศึกษาทฤษฎีได้ความรู้คือ กระบวนการมีส่วนร่วม และ กระบวนการ เอ-ไอ-ซี AIC.(Appreciation Influence Control) ในการแก้ปัญหา ด้านการลงทุน ด้านการผลิต ด้านการขาย ด้านการบริหารจัดการ ของวิสาหกิจชุมชน จังหวัดสมุทรสงคราม (R2O)

ขั้นตอน D2

เลือกใช้กระบวนการมีส่วนร่วม และ กระบวนการ เอ-ไอ-ซี AIC. (Appreciation InfluenceControl) ในการพัฒนาเพื่อแก้ปัญหา ด้านการลงทุน ด้านการผลิต ด้านการขาย ด้านการบริหารจัดการ ของวิสาหกิจชุมชน จังหวัดสมุทรสงคราม (D2A)

จากการเลือกใช้กระบวนการมีส่วนร่วม และ กระบวนการ เอ-ไอ-ซี AIC. (AppreciationInfluence Control) ในการแก้ปัญหาทำให้ได้ รูปแบบการสร้างชุมชนเข้มแข็งด้านตลาด ของวิสาหกิจจังหวัดสมุทรสงคราม (D2O)

ขั้นตอน R3

จัดประชุมโดยจัดกิจกรรม ร่วมกันคิด ร่วมกันแก้ปัญหา ร่วมกันพัฒนาโดยระดมทุน กันทำ และปรับปรุงการผลิต การขาย การบริหารจัดการ วิสาหกิจชุมชน จังหวัดสมุทรสงคราม ให้มีคุณภาพ และได้มาตรฐานขึ้น (R3A)

จากการประชุมโดยจัดกิจกรรม ร่วมกันคิด ร่วมกันแก้ปัญหา ร่วมกันพัฒนา กลุ่มอาชีพผลิตภัณฑ์ของวิสาหกิจชุมชน จังหวัดสมุทรสงคราม ได้มีส่วนร่วมกันในการพัฒนารูปแบบการสร้างชุมชนเข้มแข็งด้านการตลาด (R3O)

ขั้นตอน D3

จัดประชุมโดยจัดกิจกรรมปรับปรุงรูปแบบการสร้างชุมชนเข้มแข็งด้านตลาด โดยวิธีการจัดเวที ให้ทุกคนมีส่วนร่วมกันในการคิด ในการแก้ปัญหา มีการเสวนากันถึงรูปแบบการพัฒนาสินค้าและนำรูปแบบที่ได้จากการสรุปร่วมกันไปพัฒนา (D3A)

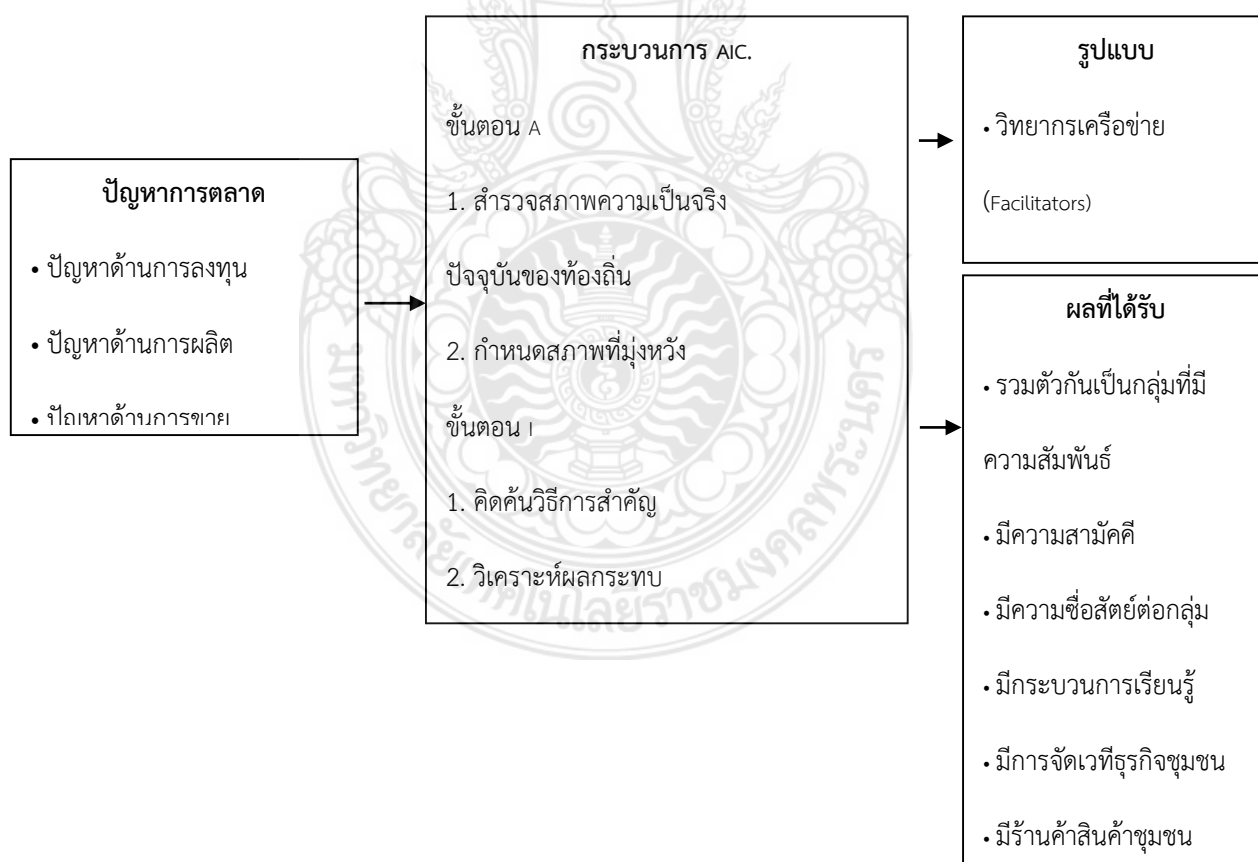
จากการจัดประชุมโดยจัดกิจกรรมปรับปรุงรูปแบบ โดยวิธีการจัดเวทีชาวบ้าน ให้ทุกคนรวมทั้ง แกนนำในชุมชน มีส่วนร่วมกันในการคิด ในการแก้ปัญหาทำให้ได้รูปแบบการสร้างชุมชนเข้มแข็งด้านการตลาด โดยการจัดเวทีชาวบ้านนั้น เป็นรูปธรรมและชัดเจนยิ่งขึ้น (D3O)

ขั้นตอน D4

วิสาหกิจชุมชน จังหวัดสมุทรสงคราม สามารถจัดกิจกรรมพัฒนารูปแบบการสร้างชุมชนเข้มแข็งด้านการตลาด (D4A)

ปัญหาด้านการตลาด ได้รับการพัฒนาดีขึ้น และมีปัญหาน้อยลง มีความเป็นอยู่แบบพอเพียง และสามารถพึ่งตนเองได้อย่างยั่งยืนมีความสุข และสามารถช่วยเหลือชุมชนอื่นได้ (D4O)

3.2 วิธีการดำเนินการทดลอง

3.3 สถานที่และระยะเวลาดำเนินการ

1. คณะเทคโนโลยีคหกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลพระนคร
168 ถนนศรีอยุธยา แขวงวชิรพยาบาล เขตดุสิต กทม. 10300
2. พื้นที่ของวิสาหกิจชุมชนทั้ง 3 อำเภอของจังหวัดสมุทรสงครามประกอบไปด้วย อำเภอเมือง อำเภอบางคนทีและอำเภออัมพวา และที่เป็นกลุ่มเป้าหมาย

3.4 ระยะเวลาดำเนินการทดลอง

การทดลองนี้เริ่มตั้งแต่ ตุลาคม 2558 – กันยายน 2559

บทที่ 4

ผลการทดลองและอภิปรายผลการทดลอง

4.1 เพื่อศึกษาปัญหาและอุปสรรคด้านการตลาดของวิสาหกิจชุมชนจังหวัดสมุทรสงคราม

การนำเสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับการวิจัย เรื่อง แนวทางการพัฒนา ศักยภาพการบริหารการผลิตกลุ่มวิสาหกิจชุมชนในจังหวัดสมุทรสงครามผลการวิเคราะห์ข้อมูลจะนำเสนอตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย ในการวิเคราะห์ข้อมูลดังนี้ ผู้วิจัยได้ดำเนินการตามขั้นตอนต่าง ๆ ดังนี้

4.1 สัญลักษณ์ที่ใช้ในการนำเสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูล

4.2 ผลการวิเคราะห์ข้อมูล

4.1 สัญลักษณ์ที่ใช้ในการนำเสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูล

\bar{X}	แทน	ค่าเฉลี่ย
S.D.	แทน	ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน
X_1, Z_{x1}	แทน	ปัจจัยการบริหารจัดการการผลิตของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนในจังหวัดสมุทรสงครามด้านการวางแผน
X_2, Z_{x2}	แทน	ปัจจัยการบริหารจัดการการผลิตของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนในจังหวัดสมุทรสงครามด้านการจัดการ
X_3, Z_{x3}	แทน	ปัจจัยการบริหารจัดการการผลิตของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนในจังหวัดสมุทรสงครามด้านการบังคับบัญชา
X_4, Z_{x4}	แทน	ปัจจัยการบริหารจัดการการผลิตของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนในจังหวัดสมุทรสงครามด้านการประสานงาน
X_5, Z_{x5}	แทน	ปัจจัยการบริหารจัดการการผลิตของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนในจังหวัดสมุทรสงครามด้านการควบคุม
X_6, Z_{x6}	แทน	ปัจจัยการบริหารจัดการการผลิตของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนในจังหวัดสมุทรสงครามด้านการตลาด
X_7, Z_{x7}	แทน	ปัจจัยการบริหารจัดการการผลิตของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนในจังหวัดสมุทรสงครามด้านการผลิต
X_8, Z_{x8}	แทน	ปัจจัยการบริหารจัดการการผลิตของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนในจังหวัดสมุทรสงครามด้านการเงินการบัญชี

Y, Z_y	แทน	ศักยภาพของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนในจังหวัดสมุทรสงคราม
R	แทน	สัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์พหุคูณ
b	แทน	สัมประสิทธิ์การถดถอยในรูปคะแนนดิบ
β	แทน	สัมประสิทธิ์การถดถอยในรูปคะแนนมาตรฐาน
$S.E._b$	แทน	ความคลาดเคลื่อนมาตรฐานของสัมประสิทธิ์การพยากรณ์ b
$S.E._{est}$	แทน	ความคลาดเคลื่อนมาตรฐานของการพยากรณ์
a	แทน	ค่าคงที่ในรูปของสมการคะแนนดิบ
t	แทน	ค่าสถิติที (t - test)
F	แทน	ค่าสถิติเอฟ (F - test)

4.2 ผลการวิเคราะห์ข้อมูล

การนำเสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับการวิจัย เรื่อง แนวทางการพัฒนาศักยภาพการบริหารการผลิตกลุ่มวิสาหกิจชุมชนในจังหวัดสมุทรสงครามผู้วิจัยได้แบ่งผลการดำเนินการศึกษาข้อมูลเป็น 3 ตอน ดังนี้

ตอนที่ 1 ระดับความคิดเห็นต่อการบริหารการผลิตกลุ่มวิสาหกิจชุมชนในสมุทรสงคราม ตารางที่ 4.1 แสดงระดับความคิดเห็นต่อการบริหารการผลิตกลุ่มวิสาหกิจชุมชนในจังหวัดสมุทรสงคราม สรุปภาพรวมการบริหารจัดการกลุ่มวิสาหกิจชุมชนในจังหวัดสมุทรสงคราม

รายด้าน	ค่าเฉลี่ย (\bar{X})	S.D.	ระดับความคิดเห็น
1. ด้านการวางแผน	3.87	0.55	มาก
2. ด้านการจัดองค์กร	3.94	0.62	มาก
3. ด้านการบังคับบัญชา	3.91	0.68	มาก
4. ด้านการประสานงาน	3.86	0.54	มาก
5. ด้านการควบคุม	3.89	0.63	มาก
6. ด้านการตลาด	3.93	0.69	มาก
7. ด้านการผลิต	3.97	0.64	มาก
8. ด้านการเงินการบัญชี	3.98	0.68	มาก
ภาพรวม	3.91	0.46	มาก

จากตารางที่ 4.1 จากการศึกษารูปแบบการบริหารจัดการการผลิตกลุ่มวิสาหกิจชุมชน โดยรวมพบว่า มีรูปแบบการบริหารจัดการการผลิตกลุ่มวิสาหกิจชุมชน อยู่ในระดับมาก เมื่อพิจารณา รายด้าน พบว่า มีด้านรูปแบบการบริหารจัดการการผลิตการเงินการบัญชี มากที่สุด รองลงมาคือ ด้าน การผลิต และด้านการประสานงาน เป็นลำดับสุดท้าย

ตารางที่ 4.2 แสดงระดับความคิดเห็นต่อการบริหารจัดการกลุ่มวิสาหกิจชุมชนในจังหวัด สมุทรสงครามด้านการวางแผน

ด้านการวางแผน	ค่าเฉลี่ย (\bar{x})	S.D.	ระดับความ คิดเห็น
1. กลุ่มมีการประชุมทำแผนร่วมกันระหว่างกรรมการและสมาชิก เพื่อกำหนดเป้าหมายและทิศทางของกลุ่มที่ชัดเจน	4.03	0.73	มาก
2. กลุ่มมีแนวทางการบริหารทุน ทั้งภายในและภายนอก อย่างเป็นระบบ	3.73	0.77	มาก
3. กลุ่มมีการวางแผนพัฒนาการผลิตภัณฑ์หรือสินค้า ใหม่ ๆ	3.82	0.83	มาก
4. กลุ่มมีการวางแผนด้านการตลาด และการจัดจำหน่าย ผลิตภัณฑ์ของกลุ่ม	3.79	0.79	มาก
5. กลุ่มมีการวางแผนด้านประชาสัมพันธ์ข้อมูลข่าวสารของ กลุ่ม	3.86	0.80	มาก
6. กลุ่มมีการวางแผนการถ่ายทอดความรู้ซึ่งแลกเปลี่ยน เรียนรู้ เพื่อสร้างความเข้าใจแก่สมาชิกให้เข้าใจในทิศทาง เดียวกัน	3.98	0.81	มาก
7. กลุ่มมีการวางแผนพัฒนาผู้นำ และสมาชิกให้ได้รับการ พัฒนา ถ่ายทอดความรู้ การฝึกอบรม จากหน่วยงานภาครัฐ และหน่วยงานภาคเอกชนอย่างทั่วถึง	4.04	0.76	มาก
8. กลุ่มมีการวางแผนถ่ายทอดความรู้และพัฒนาสมาชิกรุ่นใหม่ เพื่อสืบทอดงานกลุ่มต่อไป	3.89	0.81	มาก
9. กลุ่มมีการเก็บรวบรวมข้อมูลทั้งภายในและภายนอก ชุมชน ที่จำเป็นต่อการทำแผนการดำเนินงานของกลุ่มอย่าง เป็นระบบ และเป็นปัจจุบันพร้อมสำหรับใช้งาน	3.76	0.74	มาก
10. กลุ่มมีการจัดทำแผนปฏิบัติงานที่ชัดเจนและสามารถ นำไปปฏิบัติได้	3.87	0.75	มาก
รวม	3.87	0.56	มาก

จากตารางที่ 4.2 พบว่า การบริหารจัดการการผลิตกลุ่มวิสาหกิจชุมชน ด้านการวางแผน พบว่า มีการบริหารจัดการการผลิตกลุ่มวิสาหกิจชุมชน ด้านการวางแผน อยู่ในระดับมาก เมื่อพิจารณารายข้อ พบว่า กลุ่มมีการวางแผนพัฒนาผู้นำ และสมาชิกให้ได้รับการพัฒนา ถ่ายทอดความรู้ การฝึกอบรม จากหน่วยงานภาครัฐ และหน่วยงานภาคเอกชนอย่างทั่วถึง มากที่สุด รองลงมาคือ กลุ่มมีการประชุมทำแผนร่วมกันระหว่างกรรมการและสมาชิก เพื่อกำหนดเป้าหมาย และทิศทางของกลุ่มที่ชัดเจน และกลุ่มมีแนวทางการบริหารทุน ทั้งภายในและภายนอกอย่างเป็นระบบ เป็นลำดับสุดท้าย

ตารางที่ 4.3 แสดงระดับความคิดเห็นต่อการบริหารจัดการกลุ่มวิสาหกิจชุมชนในจังหวัดสมุทรสงครามด้านการจัดองค์กร

ด้านการจัดองค์กร	ค่าเฉลี่ย (\bar{x})	S.D.	ระดับความคิดเห็น
1. กลุ่มมีโครงสร้างบริหารองค์กร และการแบ่งฝ่ายงานตามภารกิจของกลุ่มอย่างชัดเจน	3.77	0.85	มาก
2. กลุ่มมีการกำหนดบทบาท หน้าที่ และความรับผิดชอบของสมาชิกทุกระดับ	4.00	0.81	มาก
3. กลุ่มมีข้อกำหนดการจัดสรร รายได้และผลประโยชน์แก่สมาชิกกลุ่มที่ชัดเจน	3.98	0.74	มาก
4. กลุ่มมีการเปิดเผยข้อมูลทางการเงินและข้อมูลอื่น ๆ แก่สมาชิกทราบสม่ำเสมอ	4.03	0.80	มาก
รวม	3.94	0.62	มาก

จากตารางที่ 4.3 การบริหารจัดการการผลิตกลุ่มวิสาหกิจชุมชน ด้านการจัดองค์กร พบว่า มีรูปแบบการบริหารจัดการการผลิตกลุ่มวิสาหกิจชุมชน ในด้านการจัดองค์กร อยู่ในระดับมาก เมื่อพิจารณารายข้อพบว่า กลุ่มมีการเปิดเผยข้อมูลทางการเงินและข้อมูลอื่น ๆ แก่สมาชิกทราบสม่ำเสมอ มากที่สุด รองลงมาคือ กลุ่มมีการกำหนดบทบาท หน้าที่ และความรับผิดชอบของสมาชิกทุกระดับ และกลุ่มมีโครงสร้างบริหารองค์กร และการแบ่งฝ่ายงานตามภารกิจของกลุ่มอย่างชัดเจน เป็นลำดับสุดท้าย

ตารางที่ 4.4 แสดงระดับความคิดเห็นต่อการบริหารจัดการกลุ่มวิสาหกิจชุมชนในจังหวัดสมุทรสงครามด้านการบังคับบัญชา

ด้านการบังคับบัญชา	ค่าเฉลี่ย (\bar{x})	S.D.	ระดับความคิดเห็น
1. กลุ่มมีการกำหนดสายบังคับบัญชาเกี่ยวกับการดำเนินงานกลุ่มอย่างชัดเจน	3.96	0.78	มาก
2. สมาชิกกลุ่มมีความรับผิดชอบ ปฏิบัติงานตามภารกิจและหน้าที่ที่ได้รับการมอบหมาย	3.86	0.79	มาก
3. การดำเนินของกลุ่มเกิดจากการรับฟังและการระดมความคิดเห็น แลกเปลี่ยนข้อคิดเห็น จากประธานกลุ่ม คณะกรรมการ และสมาชิก	3.96	0.86	มาก
รวม	3.92	0.68	มาก

จากตารางที่ 4.4 การบริหารจัดการการผลิตกลุ่มวิสาหกิจชุมชน ด้านการบังคับบัญชา พบว่า มีรูปแบบการบริหารจัดการการผลิตกลุ่มวิสาหกิจชุมชน ในด้านการบังคับบัญชา อยู่ในระดับมาก เมื่อพิจารณารายข้อ พบว่า กลุ่มมีการกำหนดสายบังคับบัญชาเกี่ยวกับการดำเนินงานกลุ่มอย่างชัดเจน และการดำเนินของกลุ่มเกิดจากการรับฟังและการระดมความคิดเห็น แลกเปลี่ยนข้อคิดเห็น จากประธานกลุ่ม คณะกรรมการ และสมาชิก มากที่สุด ส่วนสมาชิกกลุ่มมีความรับผิดชอบ ปฏิบัติงานตามภารกิจและหน้าที่ที่ได้รับการมอบหมาย เป็นลำดับสุดท้าย

ตารางที่ 4.5 แสดงระดับความคิดเห็นต่อการบริหารจัดการกลุ่มวิสาหกิจชุมชน ในสมุทรสงคราม ด้านการประสานงาน

ด้านการประสานงาน	ค่าเฉลี่ย (\bar{x})	S.D.	ระดับความคิดเห็น
1. กลุ่มมีการประชุมระหว่างประธาน/คณะกรรมการ/สมาชิกทุกเดือน	3.75	0.90	มาก
2. กลุ่มมีการประสานงานระหว่างผู้รับผิดชอบงานด้านต่าง ๆ ภายในกลุ่ม	3.88	0.76	มาก
3. คณะกรรมการฝ่ายต่างๆ สร้างแรงจูงใจการมีส่วนร่วมในการทำงานให้กับสมาชิก	3.83	0.75	มาก
4. กลุ่มได้รับความร่วมมือเป็นอย่างดีจากสมาชิกในการปฏิบัติงานของกลุ่มทุกครั้ง	3.89	0.76	มาก
5. กลุ่มมีการแจ้งข้อมูลข่าวสาร แก่สมาชิกอย่างสม่ำเสมอ	4.00	0.74	มาก
6. กลุ่มมีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ถ่ายทอดเทคโนโลยีให้กับสมาชิกและกลุ่มเครือข่าย	3.89	0.73	มาก
7. คณะกรรมการและสมาชิกมีการประสานงานเพื่อร่วมในการแก้ไขปัญหา	3.84	0.76	มาก
รวม	3.86	0.55	มาก

จากตารางที่ 4.5 การบริหารจัดการการผลิตกลุ่มวิสาหกิจชุมชน ด้านการประสานงานพบว่า มีรูปแบบการบริหารจัดการการผลิตกลุ่มวิสาหกิจชุมชน ในด้านการอยู่ในระดับมาก เมื่อพิจารณารายข้อ พบว่า กลุ่มมีการแจ้งข้อมูลข่าวสาร แก่สมาชิกอย่างสม่ำเสมอ มากที่สุด รองลงมาคือ กลุ่มได้รับความร่วมมือเป็นอย่างดีจากสมาชิกในการปฏิบัติงานของกลุ่มทุกครั้ง และกลุ่มมีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ถ่ายทอดเทคโนโลยีให้กับสมาชิกและกลุ่มเครือข่าย และกลุ่มมีการประชุมระหว่างประธาน/คณะกรรมการ/สมาชิกทุกเดือน เป็นลำดับสุดท้าย

ตารางที่ 4.6 แสดงระดับความคิดเห็นต่อการบริหารจัดการกลุ่มวิสาหกิจชุมชนในจังหวัดสมุทรสงครามด้านการควบคุม

ด้านการควบคุม	ค่าเฉลี่ย (\bar{x})	S.D.	ระดับความคิดเห็น
1. ประธาน/คณะกรรมการมีการดูแลควบคุมกิจกรรมที่ก่อให้เกิดรายรับ – รายจ่าย กลุ่มอย่างเป็นระบบ	3.96	0.78	มาก
2. กลุ่มมีการจัดทำบัญชี ควบคุมวัสดุ – อุปกรณ์ และวัสดุที่ใช้ในการผลิต	3.98	0.88	มาก
3. กลุ่มมีการเก็บเอกสาร หลักฐานอย่างเป็นระบบ	3.86	0.88	มาก
4. กลุ่มมีการวางระบบการควบคุม ติดตาม ตรวจสอบ การทำงานของกลุ่ม	3.76	0.81	มาก
5. คณะกรรมการฝ่ายต่างๆ มีการรายงานผลการปฏิบัติงาน ให้ประธาน/สมาชิกทราบเป็นระยะหรือตามกำหนดเวลาที่แน่นอน	3.86	0.77	มาก
6. กลุ่มมีการทบทวนผลการปฏิบัติงานระหว่างคณะกรรมการและสมาชิก เพื่อนำผลไปปรับปรุงผลการดำเนินงานกลุ่มอย่างต่อเนื่อง	3.93	0.76	มาก
รวม	3.89	0.63	มาก

จากตารางที่ 4.6 พบว่า การบริหารจัดการการผลิตกลุ่มวิสาหกิจชุมชน ด้านการควบคุมพบว่า มีรูปแบบการบริหารจัดการการผลิตกลุ่มวิสาหกิจชุมชน ในด้านการควบคุม อยู่ในระดับมาก เมื่อพิจารณารายข้อ พบว่า กลุ่มมีการจัดทำบัญชี ควบคุมวัสดุ – อุปกรณ์ และวัสดุที่ใช้ในการผลิตมากที่สุด รองลงมาคือ ประธาน/คณะกรรมการมีการดูแลควบคุมกิจกรรมที่ก่อให้เกิดรายรับ – รายจ่าย กลุ่มอย่างเป็นระบบ และกลุ่มมีการวางระบบการควบคุม ติดตาม ตรวจสอบ การทำงานของกลุ่ม เป็นลำดับสุดท้าย

ตารางที่ 4.7 แสดงระดับความคิดเห็นต่อการบริหารจัดการกลุ่มวิสาหกิจชุมชนในจังหวัดสมุทรสงครามด้านการตลาด

ด้านการตลาด	ค่าเฉลี่ย (\bar{x})	S.D.	ระดับความคิดเห็น
1. ตลาดให้การยอมรับในผลิตภัณฑ์ของกลุ่ม	3.85	0.85	มาก
2. ลูกค้าพอใจในคุณภาพของสินค้า	4.01	0.85	มาก
3. มีการพัฒนาผลิตภัณฑ์อย่างต่อเนื่อง	3.97	0.76	มาก
4. สินค้ามีความเป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัว	3.91	0.77	มาก
5. ผลิตภัณฑ์เป็นที่ต้องการของตลาด	3.92	0.81	มาก
รวม	3.93	0.69	มาก

จากตารางที่ 4.7 การบริหารจัดการการผลิตกลุ่มวิสาหกิจชุมชน ด้านการตลาด พบว่า มีรูปแบบการบริหารจัดการการผลิตกลุ่มวิสาหกิจชุมชน ในด้านการตลาด อยู่ในระดับมาก เมื่อพิจารณารายข้อ พบว่า ลูกค้าพอใจในคุณภาพของสินค้า มากที่สุด รองลงมาคือ มีการพัฒนาผลิตภัณฑ์อย่างต่อเนื่อง และตลาดให้การยอมรับในผลิตภัณฑ์ของกลุ่ม เป็นลำดับสุดท้าย

ตารางที่ 4.8 แสดงระดับความคิดเห็นต่อการบริหารจัดการกลุ่มวิสาหกิจชุมชนในจังหวัดสมุทรสงครามด้านการผลิต

ด้านการผลิต	ค่าเฉลี่ย (\bar{x})	S.D.	ระดับความคิดเห็น
1. กลุ่มมีการตรวจสอบและคัดเลือกวัตถุดิบก่อนการผลิต	3.95	0.90	มาก
2. กลุ่มมีอุปกรณ์การผลิตมีเพียงพอแก่ความต้องการ	3.86	0.82	มาก
3. สถานที่เอื้อต่อการผลิต	3.81	0.83	มาก
4. กลุ่มมีการควบคุมคุณภาพในการผลิต	4.01	0.80	มาก
5. กลุ่มสามารถผลิตได้ตามมาตรฐาน	4.10	0.72	มาก
6. ผู้บริโภคยอมรับในเรื่องฝีมือในการผลิต	4.12	0.84	มาก
รวม	3.97	0.64	มาก

จากตารางที่ 4.8 การบริหารจัดการการผลิตกลุ่มวิสาหกิจชุมชน ด้านการผลิต พบว่า มีรูปแบบการบริหารจัดการการผลิตกลุ่มวิสาหกิจชุมชน ในด้านการผลิตอยู่ในระดับมาก เมื่อพิจารณารายข้อ

พบว่า ผู้บริโภคยอมรับในเรื่องฝีมือในการผลิต มากที่สุด รองลงมาคือ กลุ่มสามารถผลิตได้ตามมาตรฐาน และสถานที่เอื้อต่อการผลิต เป็นลำดับสุดท้าย

ตารางที่ 4.9 แสดงระดับความคิดเห็นต่อการบริหารจัดการกลุ่มวิสาหกิจชุมชน ในจังหวัดสมุทรสงครามด้านการเงินการบัญชี

ด้านการเงินการบัญชี	ค่าเฉลี่ย (\bar{x})	S.D.	ระดับความคิดเห็น
1. กลุ่มมีการจัดสรรเงินทุนเพื่อใช้ในการบริหารงานอย่างเหมาะสม	4.18	0.88	มาก
2. กลุ่มมีปริมาณเงินทุนของกลุ่มมากกว่าหนี้สิน	4.07	0.89	มาก
3. กลุ่มมีการวางแผนการเงินอย่างรอบคอบ	3.74	0.91	มาก
4. กลุ่มมีการจัดทำและจดบันทึกการเงินอย่างเป็นปัจจุบัน	3.83	0.86	มาก
5. มีการจัดทำบัญชีอย่างเป็นระบบและมีความน่าเชื่อถือ	4.03	1.00	มาก
6. มีหลักฐานทางบัญชีที่ถูกต้องครบถ้วน	4.06	0.94	มาก
รวม	3.98	0.68	มาก

จากตารางที่ 4.9 การบริหารจัดการการผลิตกลุ่มวิสาหกิจชุมชน ด้านการเงินการบัญชี พบว่า มีรูปแบบการบริหารจัดการการผลิตกลุ่มวิสาหกิจชุมชน ในด้านการบัญชี อยู่ในระดับมาก เมื่อพิจารณารายชื่อ พบว่า กลุ่มมีการจัดสรรเงินทุนเพื่อใช้ในการบริหารงานอย่างเหมาะสม มากที่สุด รองลงมาคือ กลุ่มมีปริมาณเงินทุนของกลุ่มมากกว่าหนี้สิน และกลุ่มมีการวางแผนการเงินอย่างรอบคอบ เป็นลำดับสุดท้าย

ตอนที่ 2 ระดับความคิดเห็นเกี่ยวกับศักยภาพของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนในจังหวัดสมุทรสงคราม

ตารางที่ 4.10 ระดับความคิดเห็นเกี่ยวกับศักยภาพของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนในจังหวัดสมุทรสงคราม
สรุปภาพรวมระดับความคิดเห็นเกี่ยวกับศักยภาพของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนในสมุทรสงคราม

รายด้าน	ค่าเฉลี่ย (\bar{X})	S.D.	ระดับความคิดเห็น
1. ด้านบทบาทของผู้นำ	3.86	0.58	มาก
2. ด้านโครงสร้างและกระบวนการทำงาน	3.93	0.57	มาก
3. ด้านการมีส่วนร่วม	3.94	0.58	มาก
4. ด้านศักยภาพของชุมชน	3.95	0.58	มาก
5. ด้านทุนดำเนินการ	4.02	0.57	มาก
6. ด้านกระบวนการทำงาน	3.92	0.63	มาก
7. ด้านความรู้ของสมาชิก	3.96	0.63	มาก
8. ด้านการจัดหาเงินทุนและทรัพยากร	3.83	0.57	มาก
9. ด้านการพัฒนาการเรียนรู้	4.02	0.46	มาก
10. ด้านการเชื่อมโยงเครือข่าย	3.90	0.67	มาก
ภาพรวม	3.94	0.46	มาก

จากตารางที่ 4.10 จากการศึกษาปัจจัยที่ส่งผลต่อการพัฒนาศักยภาพการบริหารการผลิตกลุ่มวิสาหกิจชุมชน พบว่า ศักยภาพการบริหารการผลิตของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนในจังหวัดสมุทรสงครามโดยภาพรวมพบว่า อยู่ในระดับมาก เมื่อพิจารณารายด้าน พบว่า มีด้านทุนดำเนินการและด้านการพัฒนาการเรียนรู้มากที่สุด รองลงมาคือ ด้านความรู้ของสมาชิก และด้านการจัดหาเงินทุนและทรัพยากร เป็นลำดับสุดท้าย

ตารางที่ 4.11 แสดงระดับความคิดเห็นเกี่ยวกับศักยภาพของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนในสมุทรสงคราม
ด้านบทบาทของผู้ผู้นำ

ด้านบทบาทของผู้ผู้นำ	ค่าเฉลี่ย (\bar{x})	S.D.	ระดับความ คิดเห็น
1. กลุ่มมีการเลือกคณะกรรมการในการบริหารจัดการกลุ่ม	4.04	0.73	มาก
2. กลุ่มมีการประชุมชี้แจงผลการดำเนินงาน	3.73	0.76	มาก
3. กลุ่มมีการประชุมสมาชิกเพื่อกำหนดเกณฑ์ กติกา ระเบียบของกลุ่ม	3.87	0.84	มาก
4. กลุ่มมีส่วนร่วมของสมาชิกในด้านการผลิต การตลาดและ การบริหารจัดการ	3.86	0.80	มาก
5. กลุ่มมีการจัดประชุมสม่ำเสมอ	3.81	0.80	มาก
รวม	3.86	0.58	มาก

จากตารางที่ 4.11 ศักยภาพการบริหารการผลิตของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนในจังหวัด
สมุทรสงคราม ด้านบทบาทของผู้ผู้นำ พบว่า มีศักยภาพการบริหารการผลิตของกลุ่มวิสาหกิจชุมชน
ในจังหวัดสมุทรสงครามด้านบทบาทของผู้ผู้นำ อยู่ในระดับมาก เมื่อพิจารณารายข้อ พบว่า กลุ่ม มี
การเลือกคณะกรรมการในการบริหารจัดการกลุ่ม มากที่สุด รองลงมาคือ กลุ่มมีการประชุมสมาชิก
เพื่อกำหนดเกณฑ์ กติกา ระเบียบของกลุ่ม และกลุ่มมีการประชุมชี้แจงผลการดำเนินงาน เป็นลำดับ
สุดท้าย

ตารางที่ 4.12 แสดงระดับความคิดเห็นเกี่ยวกับศักยภาพของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนในจังหวัดสมุทรสงครามด้านโครงสร้างและกระบวนการทำงาน

ด้านโครงสร้างและกระบวนการทำงาน	ค่าเฉลี่ย (\bar{x})	S.D.	ระดับความคิดเห็น
1. กลุ่มมีคณะกรรมการในการบริหารกลุ่ม	4.04	0.83	มาก
2. กลุ่มมีการแบ่งงานอย่างชัดเจน	3.97	0.77	มาก
3. กลุ่มมีกฎระเบียบ กติกาของกลุ่มที่ชัดเจนและเป็นที่ยอมรับของสมาชิก	3.90	0.81	มาก
4. กลุ่มมีการจัดทำบัญชีอย่างเป็นระบบ	3.93	0.78	มาก
5. กลุ่มมีสถานที่ทำการกลุ่ม	3.81	0.76	มาก
รวม	3.93	0.57	มาก

จากตารางที่ 4.12 ศักยภาพการบริหารการผลิตของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนในจังหวัดสมุทรสงคราม ด้านโครงสร้างและกระบวนการทำงาน พบว่า มีศักยภาพการบริหารการผลิตของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนในจังหวัดสมุทรสงคราม ด้านโครงสร้างและกระบวนการทำงาน อยู่ในระดับมาก เมื่อพิจารณารายชื่อ พบว่า กลุ่มมีคณะกรรมการในการบริหารกลุ่ม มากที่สุด รองลงมาคือ กลุ่มมีการแบ่งงานอย่างชัดเจน และกลุ่มมีสถานที่ทำการกลุ่ม เป็นลำดับสุดท้าย

ตารางที่ 4.13 แสดงระดับความคิดเห็นเกี่ยวกับศักยภาพของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนในจังหวัดสมุทรสงครามด้านการมีส่วนร่วม

ด้านการมีส่วนร่วม	ค่าเฉลี่ย (\bar{x})	S.D.	ระดับความคิดเห็น
1. กลุ่มมีการเลือกคณะกรรมการในการบริหารจัดการกลุ่ม	3.77	0.84	มาก
2. กลุ่มมีการประชุมชี้แจงผลการดำเนินงาน	3.90	0.80	มาก
3. กลุ่มมีการประชุมสมาชิกเพื่อกำหนดเกณฑ์ กติกา ระเบียบของกลุ่ม	4.01	0.75	มาก
4. กลุ่มเปิดโอกาสให้สมาชิกมีส่วนร่วมในด้านการผลิต การตลาดและการบริหารจัดการ	4.10	0.78	มาก
5. กลุ่มมีการจัดประชุมสม่ำเสมอ	3.95	0.78	มาก
รวม	3.94	0.58	มาก

จากตารางที่ 4.13 ศักยภาพการบริหารการผลิตของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนในจังหวัดสมุทรสงคราม ด้านการมีส่วนร่วม พบว่า มีศักยภาพการบริหารการผลิตของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนในจังหวัดสมุทรสงคราม อยู่ในระดับมาก เมื่อพิจารณารายข้อ พบว่า กลุ่มเปิดโอกาสให้สมาชิกมีส่วนร่วมในด้านการผลิต การตลาดและการบริหารจัดการ มากที่สุด รองลงมาคือ กลุ่มมีการประชุมสมาชิกเพื่อกำหนดเกณฑ์ กติกา ระเบียบของกลุ่ม และกลุ่มมีการเลือกคณะกรรมการในการบริหารจัดการกลุ่ม เป็นลำดับสุดท้าย

ตารางที่ 4.14 แสดงระดับความคิดเห็นเกี่ยวกับศักยภาพของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนในจังหวัดสมุทรสงครามด้านศักยภาพของชุมชน

ด้านศักยภาพของชุมชน	ค่าเฉลี่ย (\bar{x})	S.D.	ระดับความคิดเห็น
1. กลุ่มมีการสร้างผลิตภัณฑ์บนฐานภูมิปัญญาท้องถิ่น	3.78	0.81	มาก
2. กลุ่มมีความสามัคคีกัน ช่วยเหลือกันในการผลิตสินค้า	3.95	0.85	มาก
3. กลุ่มมีความสามารถในการออกแบบผลิตภัณฑ์	3.83	0.93	มาก
4. กลุ่มมีผู้นำที่เข้มแข็ง และมีความสามารถในการบริหารจัดการกลุ่มได้	4.02	0.80	มาก
5. กลุ่มมีการยอมรับในตัวของผู้นำ	4.14	0.77	มาก
6. กลุ่มมีความภาคภูมิใจในผลิตภัณฑ์ของกลุ่มที่ผลิตขึ้นจากภูมิปัญญาของท้องถิ่น	4.03	0.78	มาก
รวม	3.95	0.58	มาก

จากตารางที่ 4.14 ศักยภาพการบริหารการผลิตของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนในจังหวัดสมุทรสงคราม ด้านศักยภาพของชุมชน พบว่า มีศักยภาพการบริหารการผลิตของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนในจังหวัดสมุทรสงคราม ด้านศักยภาพของชุมชน อยู่ในระดับมาก เมื่อพิจารณารายข้อ พบว่า กลุ่มมีการยอมรับในตัวของผู้นำ มากที่สุด รองลงมาคือ กลุ่มมีความภาคภูมิใจในผลิตภัณฑ์ของกลุ่มที่ผลิตขึ้นจากภูมิปัญญาของท้องถิ่น และกลุ่มมีการสร้างผลิตภัณฑ์บนฐานภูมิปัญญาท้องถิ่น เป็นลำดับสุดท้าย

ตารางที่ 4.15 : แสดงระดับความคิดเห็นเกี่ยวกับศักยภาพของกลุ่มวิสาหกิจชุมชน ในจังหวัดสมุทรสงครามด้านทุนดำเนินการ

ด้านทุนดำเนินการ	ค่าเฉลี่ย (\bar{x})	S.D.	ระดับความคิดเห็น
1. กลุ่มมีการประชุมเมื่อต้องการเพิ่มทุน/ขยายกิจการ	4.00	0.73	มาก
2. กลุ่มมีการระดมทุนจากสมาชิก	4.19	0.79	มาก
3. กลุ่มมีความเพียงพอของเงินทุนหมุนเวียน	3.88	0.77	มาก
รวม	4.02	0.57	มาก

จากตารางที่ 4.15 ศักยภาพการบริหารการผลิตของกลุ่มวิสาหกิจชุมชน ในจังหวัดสมุทรสงคราม ด้านทุนดำเนินการ พบว่า มีศักยภาพการบริหารการผลิตของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนในจังหวัดสมุทรสงคราม ด้านทุนดำเนินการ อยู่ในระดับมาก เมื่อพิจารณาพบว่า กลุ่มมีการระดมทุนจากสมาชิก มากที่สุด รองลงมาคือ กลุ่มมีการประชุมเมื่อต้องการเพิ่มทุน/ขยายกิจการ และกลุ่มมีความเพียงพอของเงินทุนหมุนเวียน เป็นลำดับสุดท้าย

ตารางที่ 4.16 แสดงระดับความคิดเห็นเกี่ยวกับศักยภาพของกลุ่มวิสาหกิจชุมชน ในจังหวัดสมุทรสงครามด้านกระบวนการทำงาน

ด้านกระบวนการทำงาน	ค่าเฉลี่ย (\bar{x})	S.D.	ระดับความคิดเห็น
1. กลุ่มมีคณะกรรมการในการบริหารกลุ่ม	3.90	0.80	มาก
2. กลุ่มมีการแบ่งงานอย่างชัดเจน	3.87	0.89	มาก
3. กลุ่มมีกฎระเบียบ กติกาของกลุ่มที่ชัดเจนและเป็นที่ยอมรับของสมาชิก	3.94	0.81	มาก
4. กลุ่มมีการจัดทำบัญชีอย่างเป็นระบบ	3.85	0.87	มาก
5. กลุ่มมีสถานที่ทำการกลุ่ม	4.04	0.86	มาก
รวม	3.92	0.63	มาก

จากตารางที่ 4.16 ศักยภาพการบริหารการผลิตของกลุ่มวิสาหกิจชุมชน ในจังหวัดสมุทรสงคราม ด้านกระบวนการทำงาน พบว่า มีศักยภาพการบริหารการผลิตของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนในจังหวัดสมุทรสงคราม ด้านกระบวนการทำงาน อยู่ในระดับมาก เมื่อพิจารณารายข้อ พบว่า กลุ่มมีสถานที่ทำการกลุ่ม มากที่สุด รองลงมาคือ กลุ่มมีกฎระเบียบ กติกาของกลุ่มที่ชัดเจนและเป็นที่ยอมรับของสมาชิก และกลุ่มมีการจัดทำบัญชีอย่างเป็นระบบ เป็นลำดับสุดท้าย

ตารางที่ 4.17 แสดงระดับความคิดเห็นเกี่ยวกับศักยภาพของกลุ่มวิสาหกิจชุมชน ในจังหวัดสมุทรสงครามด้านความรู้ของสมาชิก

ด้านความรู้ของสมาชิก	ค่าเฉลี่ย (\bar{x})	S.D.	ระดับความคิดเห็น
1. สมาชิกมีความมุ่งมั่นและทุ่มเทในการทำงานของสมาชิก	4.08	0.83	มาก
2. สมาชิกมีทักษะในการผลิตภัณฑ์	3.92	0.76	มาก
3. สมาชิกมีความสามารถในการพัฒนาผลิตภัณฑ์	3.85	0.85	มาก
4. สมาชิกมีความสามารถในการจำหน่ายผลิตภัณฑ์	3.99	0.83	มาก
5. สมาชิกมีความสามารถในการออกแบบผลิตภัณฑ์	3.97	0.76	มาก
รวม	3.96	0.63	มาก

จากตารางที่ 4.17 ศักยภาพการบริหารการผลิตของกลุ่มวิสาหกิจชุมชน ในจังหวัดสมุทรสงคราม ด้านความรู้ของสมาชิก พบว่า มีศักยภาพการบริหารการผลิตของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนในจังหวัดสมุทรสงคราม อยู่ในระดับมาก เมื่อพิจารณารายข้อ พบว่า สมาชิกมีความมุ่งมั่นและทุ่มเทในการทำงานของสมาชิก มากที่สุด รองลงมาคือ สมาชิกมีความสามารถในการจำหน่ายผลิตภัณฑ์ และสมาชิกมีความสามารถในการพัฒนาผลิตภัณฑ์ เป็นลำดับสุดท้าย

ตารางที่ 4.18 แสดงระดับความคิดเห็นเกี่ยวกับศักยภาพของกลุ่มวิสาหกิจชุมชน ในจังหวัดสมุทรสงครามด้านการจัดหาเงินทุนและทรัพยากร

ด้านการจัดหาเงินทุนและทรัพยากร	ค่าเฉลี่ย (\bar{x})	S.D.	ระดับความคิดเห็น
1. สมาชิกมีการใช้ทรัพยากรอย่างเหมาะสมและมีประสิทธิภาพ	3.99	0.78	มาก
2. สมาชิกมีความสามารถในการประสานงานกับหน่วยงานภาคี เพื่อขอรับการสนับสนุนด้านต่างๆ	3.92	0.81	มาก
3. สมาชิกมีความสามารถในการจัดหาเงินทุนหมุนเวียนอย่างพอเพียง	3.84	0.90	มาก
4. สมาชิกมีความสามารถในการจัดหาแหล่งเงินทุนสนับสนุนจากภายนอก	3.91	0.80	มาก
5. สมาชิกมีการได้รับงบประมาณสนับสนุนจากสถาบันการเงิน	3.73	0.85	มาก
6. สมาชิกมีการได้รับอนุมัติสินเชื่อ จากสถาบันการเงิน	3.60	0.83	มาก
รวม	3.83	0.57	มาก

จากตารางที่ 4.18 ศักยภาพการบริหารการผลิตของกลุ่มวิสาหกิจชุมชน ในจังหวัดสมุทรสงคราม ด้านการจัดหาเงินทุนและทรัพยากร พบว่า มีศักยภาพการบริหารการผลิตของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนในจังหวัดสมุทรสงคราม อยู่ในระดับมาก เมื่อพิจารณารายข้อ พบว่า สมาชิกมีการใช้ทรัพยากรอย่างเหมาะสมและมีประสิทธิภาพ มากที่สุด รองลงมาคือ สมาชิกมีความสามารถในการประสานงานกับหน่วยงานภาคี เพื่อขอรับการสนับสนุนด้านต่างๆ และสมาชิกมีการได้รับอนุมัติสินเชื่อ จากสถาบันการเงิน เป็นลำดับสุดท้าย

ตารางที่ 4.19 แสดงระดับความคิดเห็นเกี่ยวกับศักยภาพของกลุ่มวิสาหกิจชุมชน ในจังหวัดสมุทรสงครามด้านการพัฒนาการเรียนรู้

ด้านการพัฒนาการเรียนรู้	ค่าเฉลี่ย (\bar{x})	S.D.	ระดับความคิดเห็น
1. สมาชิกมีการปรับปรุงพัฒนากลุ่มโดยการใช้ภูมิปัญญาชาวบ้าน	4.22	0.71	มาก
2. สมาชิกมีการเข้าร่วมอบรมความรู้จากหน่วยงานต่างๆ	4.15	0.83	มาก
3. สมาชิกมีการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นระหว่างสมาชิก	4.09	0.88	มาก
4. สมาชิกมีการอบรมเพื่อพัฒนาทักษะการผลิตให้แก่สมาชิก	3.88	0.73	มาก
5. สมาชิกมีการศึกษาดูงานจากกลุ่มอื่นๆ	3.79	0.78	มาก
รวม	4.02	0.46	มาก

จากตารางที่ 4.19 ศักยภาพการบริหารการผลิตของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนในจังหวัดสมุทรสงคราม ด้านการพัฒนาการเรียนรู้ พบว่า มีศักยภาพการบริหารการผลิตของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนในจังหวัดสมุทรสงคราม อยู่ในระดับมาก เมื่อพิจารณารายข้อ พบว่า สมาชิกมีการปรับปรุงพัฒนากลุ่มโดยการใช้ภูมิปัญญาชาวบ้าน มากที่สุด รองลงมาคือ สมาชิกมีการเข้าร่วมอบรมความรู้จากหน่วยงานต่างๆ และสมาชิกมีการศึกษาดูงานจากกลุ่มอื่นๆ เป็นลำดับสุดท้าย

ตารางที่ 4.20 แสดงระดับความคิดเห็นเกี่ยวกับศักยภาพของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนในจังหวัดสมุทรสงครามด้านการเชื่อมโยงเครือข่าย

ด้านการเชื่อมโยงเครือข่าย	ค่าเฉลี่ย (\bar{x})	S.D.	ระดับความคิดเห็น
1. กลุ่มมีการร่วมมือกับกลุ่มอื่น ๆ ในการจำหน่ายและจัดงานแสดงสินค้า	3.96	0.77	มาก
2. กลุ่มมีส่วนร่วมในกิจกรรมของเครือข่ายทั้งในระดับจังหวัดและภูมิภาค	3.89	0.90	มาก
3. กลุ่มมีการแลกเปลี่ยนสินค้า/ผลิตภัณฑ์กับกลุ่มอื่นๆ	3.94	0.81	มาก
4. กลุ่มมีการแลกเปลี่ยนวัตถุดิบที่ใช้ในการผลิตกับกลุ่มอื่นๆ	3.85	0.87	มาก
รวม	3.90	0.67	มาก

จากตารางที่ 4.20 ศักยภาพการบริหารการผลิตของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนในจังหวัดสมุทรสงคราม ด้านการเชื่อมโยงเครือข่าย พบว่า มีศักยภาพการบริหารการผลิตของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนในจังหวัดสมุทรสงคราม อยู่ในระดับมาก เมื่อพิจารณารายชื่อ พบว่า กลุ่มมีการร่วมมือกับกลุ่ม อื่น ๆ ในการจำหน่ายและจัดงานแสดงสินค้า มากที่สุด รองลงมาคือ กลุ่มมีการแลกเปลี่ยนสินค้า/ผลิตภัณฑ์กับกลุ่มอื่นๆ และกลุ่มมีการแลกเปลี่ยนวัตถุดิบที่ใช้ในการผลิตกับกลุ่มอื่นๆ เป็นลำดับสุดท้าย

ตอนที่ 3 ผลการสร้างสมการพยากรณ์ปัจจัยที่ส่งผลต่อการพัฒนาศักยภาพการบริหารการผลิตกลุ่มวิสาหกิจในจังหวัดสมุทรสงครามอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.01

เพื่อที่จะทราบว่าปัจจัยที่ส่งผลต่อการพัฒนาศักยภาพการบริหารการผลิตกลุ่มวิสาหกิจในจังหวัดสมุทรสงครามทั้ง 8 ด้าน ซึ่งมีความสัมพันธ์กับศักยภาพของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนในจังหวัดสมุทรสงครามอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.01 นั้นมีความสัมพันธ์ในเชิงเส้นตรงหรือไม่ และตัวแปรใดบ้างที่สามารถพยากรณ์ศักยภาพของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนในจังหวัดสมุทรสงครามได้ โดยใช้การวิเคราะห์ความแปรปรวน (Analysis of Variance) และการวิเคราะห์ถดถอยพหุคูณ โดยวิธีการ Stepwise

ตารางที่ 4.21 การวิเคราะห์ความแปรปรวนของค่าตัวแปรเกณฑ์ (Y) และค่าจากตัวแปรพยากรณ์ (X)

แหล่งความแปรปรวน	ss.	df.	MS.	F Ratio	P value
ระหว่างกลุ่ม	39.094	8	4.887	954.941	0.000
ภายในกลุ่ม	0.906	177	0.005		
รวม	40.000	185			

* $P < .05$

จากตารางที่ 4.21 แสดงให้เห็นว่าความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปรเกณฑ์ (Y) และค่าจากตัวแปรพยากรณ์ (X) มีความสัมพันธ์กันในเชิงเส้นตรง อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05 ซึ่งสามารถนำไปสร้างสมการพยากรณ์ศักยภาพของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนในจังหวัดสมุทรสงคราม ดังต่อไปนี้

ตารางที่ 4.22 ผลการวิเคราะห์การถดถอยพหุคูณ โดยวิธีการ Stepwise

ตัวแปรพยากรณ์	b	β	$S.E._b$	t
X_5	0.226	0.306	0.015	15.208
X_1	0.180	0.216	0.016	11.157
X_4	0.168	0.198	0.016	10.436
X_6	0.096	0.142	0.013	7.631
X_7	0.126	0.176	0.014	8.983
X_3	0.051	0.075	0.014	3.712
X_8	0.024	0.035	0.008	3.006
X_2	0.041	0.055	0.016	2.651

* $P < .05$

$$R = 0.977 \quad S.E._{est} = 0.071$$

$$R^2 = 0.976 \quad a = 0.373$$

จากตารางที่ 4.22 ผลการวิเคราะห์ตัวแปรที่สามารถพยากรณ์ปัจจัยที่ส่งผลต่อการพัฒนา ศักยภาพการบริหารการผลิตกลุ่มวิสาหกิจชุมชนในจังหวัดสมุทรสงครามพบว่า มีตัวแปรพยากรณ์ที่ ร่วมกันพยากรณ์ศักยภาพการบริหารการผลิตกลุ่มวิสาหกิจชุมชนในจังหวัด สมุทรสงคราม ได้อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05 โดยเรียงลำดับตามความสามารถในการ พยากรณ์ คือ ด้านการควบคุม (X_5) ด้านการวางแผน (X_1) ด้านการประสานงาน (X_4) ด้าน การตลาด (X_6) ด้านการผลิต (X_7) ด้านการบังคับบัญชา (X_3) ด้านการเงินการบัญชี (X_8) ด้าน การจัดการ (X_2) โดยตัวแปรทั้ง 8 ตัวมีค่าสัมประสิทธิ์ถดถอยเป็นบวก หมายความว่า ตัว แปรพยากรณ์ทั้ง 8 ตัว มีความสัมพันธ์ทางบวกกับตัวแปรเกณฑ์หรือตัวแปรตาม (Y) กล่าวคือ เมื่อค่าของตัวแปรพยากรณ์เพิ่มขึ้น ศักยภาพการบริหารการผลิตกลุ่มวิสาหกิจชุมชนในจังหวัด สมุทรสงคราม จะเพิ่มขึ้นด้วย โดยมีค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์พหุคูณ กับตัวแปรเกณฑ์ (Y) เท่ากับ 0.976 สามารถพยากรณ์ศักยภาพการบริหารการผลิตกลุ่มวิสาหกิจชุมชนในจังหวัดสมุทรสงคราม ได้ ร้อยละ 97.60 และความคลาดเคลื่อนมาตรฐานของการพยากรณ์ เท่ากับ 0.071 จึงเขียนเป็น สมการในรูปของคะแนนดิบ (Y') และคะแนนมาตรฐาน (Z'_y) ได้ดังนี้

$$Y' = 0.373 + 0.226 X_5 + 0.180 X_1 + 0.168 X_4 + 0.096 X_6 + 0.126 X_7 + 0.051 X_3 + 0.024 X_8 + 0.041 X_2$$

$$Z'_y = 0.306 Z_{x5} + 0.216 Z_{x1} + 0.198 Z_{x4} + 0.142 Z_{x6} + 0.176 Z_{x7} + 0.075 Z_{x3} + 0.035 Z_{x8} + 0.055 Z_{x2}$$

ตอนที่ 4 ผลการศึกษาแนวทางการพัฒนาวิสาหกิจชุมชนจังหวัดสมุทรสงคราม

จากการศึกษาแนวทางการพัฒนาวิสาหกิจชุมชนจังหวัดสมุทรสงคราม โดยการทำกิจกรรมเพื่อการจัดเก็บรวบรวมข้อมูล ผู้วิจัยได้ออกแบบประเด็นการสนทนาประกอบการสนทนากลุ่มกับกลุ่มผู้ผลิตฯ จำนวน 149 กลุ่ม โดยชี้แจงผู้เข้าร่วมสนทนากลุ่มให้เข้าใจวัตถุประสงค์ของการศึกษา และขอความร่วมมือในการให้ข้อมูลรายละเอียดต่างๆ โดยทำการศึกษา

1. ผู้วิจัยดำเนินการจัดกิจกรรมสนทนากลุ่ม (Focus Group) ในประเด็นปัญหาของกลุ่มวิสาหกิจชุมชน โดยเริ่มดำเนินการวิเคราะห์ SWOT หรือ SWOT Analysis ซึ่งเป็นเครื่องมือในการประเมินสถานการณ์ขององค์กร ซึ่งจะช่วยกลุ่มวิสาหกิจกำหนดจุดแข็งและจุดอ่อนจากสภาพแวดล้อมภายใน โอกาสและอุปสรรคจากสภาพแวดล้อมภายนอก ตลอดจนผลกระทบที่มีศักยภาพจากปัจจัยเหล่านี้ต่อการดำเนินงานขององค์กร ซึ่งการวิเคราะห์ SWOT Analysis เป็นการวิเคราะห์และประเมินว่าองค์กรมีจุดแข็ง (Strengths) จุดอ่อน (Weakens) โอกาส (Opportunities) และอุปสรรค (Threats) อย่างไรก็ตามเพื่อที่จะนำไปใช้ในการวางแผนและกำหนดกลยุทธ์ ขององค์กรต่อไป โดยดำเนินการวิเคราะห์ข้อมูลของผู้ประกอบการ จำนวน 168 คน ได้ผลดังนี้

จุดแข็ง (Strengths)

1. ผลิตภัณฑ์วิสาหกิจชุมชนมีความหลากหลาย แตกต่าง และมีเอกลักษณ์เฉพาะโดดเด่น จากภูมิปัญญาและศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่นในแต่ละพื้นที่
2. ผลิตภัณฑ์มีลวดลาย สี สัน รูปแบบสวยงาม สามารถตอบสนองความต้องการของลูกค้าได้
3. มีแหล่งวัตถุดิบในพื้นที่ที่เหมาะสม ทำให้ประหยัดต้นทุนการผลิต
4. ผลิตภัณฑ์มีชื่อเสียง มีคุณภาพเป็นที่ยอมรับในระดับสากล สินค้าได้รับการรับรอง เช่น อ.ย. ม.ผ.ช. ฉลากสินค้า และได้รับการคัดสรรตามมาตรฐานสินค้า OTOP 3 - 4 ดาว
5. วิสาหกิจชุมชนมีการรวมกลุ่มกันทำงานได้อย่างเข้มแข็ง เป็นระบบ และร่วมกันรับผิดชอบ
6. เทคโนโลยีการผลิตมุ่งเน้นความเป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม (สีเขียว)
7. แรงงานมีทักษะฝีมือ มีความรู้ความชำนาญ และพัฒนาความสามารถเฉพาะทางในการผลิตสินค้าและสร้างสรรค์ผลิตภัณฑ์ใหม่ๆ ออกขายได้
8. มีกระบวนการและเทคโนโลยีการผลิตต้นทุนต่ำและมุ่งเน้นความเป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม
9. สามารถพัฒนาสินค้าตามความต้องการตลาดได้เป็นอย่างดี
10. ทำเลที่ตั้งของแหล่งผลิตอยู่ใกล้เคียงกับแหล่งท่องเที่ยว

จุดอ่อน (Weaknesses)

1. ผู้ประกอบการชุมชนขาดความรู้และความเข้าใจในการเพิ่มมูลค่าผลิตภัณฑ์
2. ขาดการโฆษณาประชาสัมพันธ์และทำตลาดเชิงรุก
3. ขาดความรู้ด้านการบริหารจัดการ การผลิต การตลาด และเทคโนโลยี โดยเฉพาะผู้ประกอบการวิสาหกิจชุมชนรายย่อย ทำให้ขาดวิสัยทัศน์ในการทำธุรกิจและการทำตลาดเชิงรุก
4. ขาดความรู้ด้านการวางแผนกลยุทธ์ทางการตลาดและสร้างมูลค่าเพิ่มให้ผลิตภัณฑ์
5. ขาดการสื่อสารการตลาดและสร้างตราสินค้าของตนเอง เป็นเพียงผู้รับจ้างผลิต (OEM)
6. ขาดเครื่องมือ เครื่องจักร และอุปกรณ์ที่ใช้ในกระบวนการผลิตที่ทันสมัย
7. การรับรู้และการยอมรับในชื่อเสียงของผลิตภัณฑ์ต่ำ
8. คุณภาพสินค้าที่ผลิตออกมามีคุณภาพแตกต่างกัน ไม่ได้มาตรฐานเดียวกัน ส่งผลกระทบต่อความเชื่อมั่นในผลิตภัณฑ์ของผู้บริโภค
9. แรงงานมีจำนวนจำกัด ขาดความรู้ และทักษะในการผลิตที่ได้มาตรฐาน
10. ขาดนวัตกรรมใหม่ๆ ในการสร้างคุณค่าให้กับผลิตภัณฑ์
11. ระบบเชื่อมทางการตลาดต่อระหว่างผู้ผลิตจนถึงลูกค้ายังไม่เข้มแข็ง
12. มีลูกค้าประจำจำนวนไม่มาก และขาดฐานลูกค้าที่ชัดเจน
13. ขาดความรู้ในการพัฒนาผลิตภัณฑ์และบรรจุภัณฑ์ของสินค้าให้มีมาตรฐานเป็นที่ยอมรับ
14. อายุของผลิตภัณฑ์มีจำกัด ส่งผลต่อการขยายปริมาณการผลิตเพิ่ม และเป็นอุปสรรคต่อการขนส่ง
15. ขาดเงินทุนหมุนเวียนภายในกลุ่ม และมีต้นทุนการขนส่งและการตลาดค่อนข้างสูง
16. ผู้ผลิตบางส่วนคำนึงถึงความอยู่รอดของธุรกิจในระยะสั้น โดยเน้นที่ปริมาณการจำหน่ายและการแข่งขันด้านราคามากกว่าการมุ่งเน้นที่คุณภาพของสินค้า
17. ผลิตภัณฑ์บางประเภทมีกำลังการผลิตไม่สม่ำเสมอ ไม่สามารถคาดการณ์กำลังการผลิตได้ รวมถึงไม่สามารถรับคำสั่งสินค้าจำนวนมากได้ เนื่องจากวัฏจักรเป็นไปตามฤดูกาล

โอกาส (Opportunities)

1. ได้รับการสนับสนุนส่งเสริม และผลักดันจากหน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้องอย่างต่อเนื่อง
2. มีการสื่อสารแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสาร ศึกษาฐานแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างกลุ่มผลิตภัณฑ์เดียวกันและต่างกลุ่มผลิตภัณฑ์มากขึ้น จากการสนับสนุนของทุกภาคส่วน
3. ภาครัฐให้การส่งเสริมวิสาหกิจชุมชนในการจัดแสดงสินค้าตามสถานที่ต่างๆ มากขึ้น
4. ผู้บริโภคชาวไทยและชาวต่างชาติให้ความสนใจในผลิตภัณฑ์ที่เกิดจากภูมิปัญญาท้องถิ่นมากขึ้น
5. มีการส่งเสริมยกระดับมาตรฐานสินค้าวิสาหกิจชุมชนที่เป็นรูปธรรมมากขึ้น
6. ผู้ประกอบการทั้งต้นน้ำ กลางน้ำ และปลายน้ำ ได้รับการส่งเสริมสนับสนุนด้านการฝึกอบรม ถ่ายทอดความรู้และเทคนิคการผลิตต่างๆ จากหน่วยงานรัฐ รวมทั้งสถาบันเฉพาะทางมากขึ้น
7. การเปิดตลาดการค้าเสรีASEAN ทำให้สามารถหาวัตถุดิบราคาถูกและมีปริมาณมากขึ้น
8. กระแสความนิยมและสนใจในผลงานที่ผลิตด้วยมือมากขึ้น
9. มีส่วนราชการที่มีหน้าที่และความรับผิดชอบในการให้คำปรึกษาเกี่ยวกับการออกแบบและยกระดับมาตรฐานผลิตภัณฑ์ที่เป็นรูปธรรม
10. การเปิดตลาดการค้าเสรีASEAN ทำให้สามารถส่งสินค้าไปจำหน่ายไปยังต่างประเทศง่ายขึ้น
11. มีการส่งเสริมการรวมกลุ่มผู้ประกอบการในรูปแบบที่หลากหลายทั้งในรูปแบบของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนเครือข่าย สหกรณ์ สมาคม และกลุ่มคลัสเตอร์มากขึ้น
12. มีศูนย์การวิจัยและพัฒนาผลิตภัณฑ์ และสถาบันการศึกษาให้คำปรึกษาในพื้นที่
13. อยู่ในพื้นที่ประตูสู่อีสานและเป็นศูนย์รวมของการขนส่งทั้งในและนอกประเทศ
14. ทำเลที่ตั้งสามารถเชื่อมต่อกันระหว่างแหล่งผลิตและแหล่งท่องเที่ยวต่างๆ ได้
15. หน่วยงานรัฐฯ มีการจัดประชุมและพัฒนาศักยภาพด้านความรู้ต่างๆ ให้อย่างต่อเนื่อง

อุปสรรค (Threats)

1. การรวมกลุ่มของผู้ประกอบการวิสาหกิจชุมชนยังขาดความเข้มแข็ง
2. แรงงานที่มีฝีมือมีอายุสูงขึ้นและไม่มีผู้สืบทอด
3. ต้นทุนวัตถุดิบที่มีอยู่ในพื้นที่มีราคาแพง คุณภาพไม่ได้ตามมาตรฐาน และไม่เพียงพอกับปริมาณความต้องการใช้ ต้องนำเข้าวัตถุดิบจากแหล่งผลิตอื่นๆ ทั้งในจังหวัดและต่างจังหวัด
4. ผู้ผลิตไม่มีอำนาจต่อรองเพราะการรวมกลุ่มวิสาหกิจชุมชนยังไม่เข้มแข็ง
5. กลุ่มวิสาหกิจชุมชนยังต้องการความช่วยเหลือและการส่งเสริมจากภาครัฐอย่างต่อเนื่อง
6. มีการแข่งขันกันสูง จากผลิตภัณฑ์ที่มีราคาถูกกว่า และดูแลรักษาง่ายกว่า
7. ประสบปัญหาวิกฤตเศรษฐกิจที่ส่งผลกระทบต่อวิสาหกิจชุมชน
8. มีผู้ประกอบการและคู่แข่งจำนวนมากในตลาด และมีสินค้าทดแทนกันมากขึ้น
9. ประสบปัญหาภัยพิบัติทางธรรมชาติ
10. ขาดความเข้าใจในการดำเนินนโยบายส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน
11. การดำเนินงานของวิสาหกิจชุมชนยังมุ่งเน้นการผลิตสินค้าตามความเคยชิน ความถนัด และไม่คำนึงถึงความต้องการของตลาด
12. การสนับสนุนส่งเสริมของภาครัฐยังไม่บูรณาการเชื่อมโยงกันอย่างเป็นเอกภาพ
13. กลุ่มวิสาหกิจมุ่งแต่คอยความช่วยเหลือและการสนับสนุนส่งเสริมจากภาครัฐ ส่งผลให้ไม่สามารถพึ่งตนเองได้
14. มีผลิตภัณฑ์ที่เหมือนกันจำนวนมากและใช้ตลาดเดียวกันในการส่งเสริมจากภาครัฐ
15. ผลิตภัณฑ์ของบางกลุ่มยังไม่ได้รับการรับรองมาตรฐานจากภาครัฐ

2. ทิศทางเชิงยุทธศาสตร์การพัฒนาวิสาหกิจชุมชน จังหวัดสมุทรสงคราม

วิสัยทัศน์ : “พัฒนาวิสาหกิจชุมชนให้เข้มแข็ง ด้วยระบบเศรษฐกิจชุมชนที่พึ่งตนเองสู่ความมั่นคงทางเศรษฐกิจ”

เป้าประสงค์ :

- A1 วิสาหกิจชุมชนมีความเข้มแข็งในการบริหารจัดการที่ดี และสามารถพึ่งตนเองได้
- A2 ผลิตภัณฑ์วิสาหกิจชุมชนได้รับการยอมรับด้านคุณภาพ และมีมาตรฐานการผลิตที่สูงขึ้น
- A3 วิสาหกิจชุมชนและเครือข่ายวิสาหกิจชุมชนได้รับการส่งเสริมสนับสนุนอย่างเป็นระบบ ด้วยความร่วมมือเชิงบูรณาการจากองค์กรทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้อง
- A4 กลุ่มวิสาหกิจชุมชนมีจำนวนที่เพิ่มขึ้นและสร้างสรรค์พัฒนาผลิตภัณฑ์ที่หลากหลาย
- A5 ช่องทางการจัดจำหน่ายผลิตภัณฑ์วิสาหกิจชุมชนมีจำนวนเพิ่มมากขึ้น

พันธกิจ :

- B1 สนับสนุนงบประมาณและบุคลากรในการพัฒนาวิสาหกิจชุมชน
- B2 พัฒนาคุณภาพผลิตภัณฑ์วิสาหกิจชุมชนให้เป็นที่ยอมรับและยกระดับมาตรฐานการผลิตให้สูงขึ้น
- B3 ส่งเสริมสนับสนุนการพัฒนาวิสาหกิจชุมชนและเครือข่ายวิสาหกิจชุมชน
- B4 สร้างความร่วมมือเชิงบูรณาการหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในการส่งเสริมสนับสนุนวิสาหกิจชุมชนอย่างเป็นระบบ
- B5 ขยายและเพิ่มช่องทางการจำหน่ายผลิตภัณฑ์วิสาหกิจชุมชนสู่ระดับประเทศและระดับภูมิภาค

ประเด็นยุทธศาสตร์ :

- C1 การเสริมสร้างขีดความสามารถในการแข่งขันและเพิ่มประสิทธิภาพในการบริหารจัดการวิสาหกิจชุมชน
- C2 การส่งเสริมสนับสนุนวิสาหกิจชุมชนและพัฒนาเครือข่ายวิสาหกิจชุมชน
- C3 ส่งเสริมการพัฒนาศักยภาพการผลิตและยกระดับมาตรฐานคุณภาพผลิตภัณฑ์สู่ระดับประเทศและระดับสากล
- C4 การขยายช่องทางการจัดจำหน่าย (Place Distribution) ไปสู่ตลาดทั้งในประเทศและต่างประเทศ
- C5 สร้างความร่วมมือเชิงบูรณาการระหว่างภาครัฐและเอกชนในการส่งเสริมวิสาหกิจชุมชนให้เข้มแข็งและพึ่งตนเอง

กลยุทธ์ :

- D1 การพัฒนาคุณภาพและยกระดับมาตรฐานผลิตภัณฑ์วิสาหกิจชุมชน
- D2 การขยายช่องทางตลาด และพัฒนาเครือข่ายทางธุรกิจเพื่อส่งเสริมการกระจายสินค้า
- D3 การส่งเสริมสนับสนุนวิสาหกิจชุมชนและพัฒนาเครือข่ายวิสาหกิจชุมชนให้เข้มแข็ง
- D4 ส่งเสริมและสนับสนุนการพัฒนาศักยภาพแรงงาน
- D5 สนับสนุนส่งเสริมการวิจัยนวัตกรรม พัฒนาผลิตภัณฑ์ และเพิ่มประสิทธิภาพการผลิต

3. การวิเคราะห์ SWOT Matrix และการกำหนดทิศทางเชิงยุทธศาสตร์

จุดแข็ง (Strengths)

- S1 ผลิตภัณฑ์วิสาหกิจชุมชนมีความหลากหลาย แตกต่าง และมีเอกลักษณ์เฉพาะโดดเด่นจากภูมิปัญญาและศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่นในแต่ละพื้นที่
- S2 มีแหล่งวัตถุดิบในพื้นที่ที่เหมาะสม ทำให้ประหยัดต้นทุนการผลิต
- S3 วิสาหกิจชุมชนมีการรวมกลุ่มกันทำงานได้อย่างเข้มแข็ง เป็นระบบ และร่วมกันรับผิดชอบ
- S4 แรงงานมีทักษะฝีมือ มีความรู้ความชำนาญ และพัฒนาความสามารถเฉพาะทางในการผลิตสินค้าและสร้างสรรค์ผลิตภัณฑ์ใหม่ๆ ออกขายได้
- S5 มีกระบวนการและเทคโนโลยีการผลิตต้นทุนต่ำและมุ่งเน้นความเป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม
- S6 ทำเลที่ตั้งของแหล่งผลิตอยู่ใกล้เคียงกับแหล่งท่องเที่ยว

จุดอ่อน (Weaknesses)

- W1 ขาดความรู้ด้านการบริหารจัดการ การผลิต การตลาด และเทคโนโลยี โดยเฉพาะผู้ประกอบการวิสาหกิจชุมชนรายย่อย ทำให้ขาดวิสัยทัศน์ในการทำธุรกิจและการตลาดเชิงรุก
- W2 ขาดความรู้ด้านการวางแผนกลยุทธ์ทางการตลาดและสร้างมูลค่าเพิ่มให้ผลิตภัณฑ์
- W3 ขาดการสื่อสารการตลาดและสร้างตราสินค้าของตนเอง
- W4 ขาดเครื่องมือ เครื่องจักร และอุปกรณ์ที่ใช้ในกระบวนการผลิตที่ทันสมัย
- W5 คุณภาพสินค้าที่ผลิตออกมามีคุณภาพแตกต่างกัน ไม่ได้มาตรฐานเดียวกัน ส่งผลกระทบต่อความเชื่อมั่นในผลิตภัณฑ์ของผู้บริโภค
- W6 แรงงานมีจำนวนจำกัด ขาดความรู้ และทักษะในการผลิตที่ได้มาตรฐาน
- W7 ขาดนวัตกรรมใหม่ๆ ในการสร้างคุณค่าให้กับผลิตภัณฑ์
- W8 มีลูกค้าประจำจำนวนไม่มาก และขาดฐานลูกค้าที่ชัดเจน
- W9 ขาดความรู้ในการพัฒนาผลิตภัณฑ์และบรรจุภัณฑ์ของสินค้าให้มีมาตรฐานเป็นที่ยอมรับ
- W10 ขาดเงินทุนหมุนเวียนภายในกลุ่ม และมีต้นทุนการขนส่งและการตลาดค่อนข้างสูง
- W11 ผู้ผลิตบางส่วนคำนึงถึงความอยู่รอดของธุรกิจในระยะสั้น โดยเน้นที่ปริมาณการจำหน่ายและการแข่งขันด้านราคามากกว่าการมุ่งเน้นที่คุณภาพของสินค้า

โอกาส (Opportunities)

- O1 ได้รับการสนับสนุนส่งเสริม และผลักดันจากหน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้องอย่างต่อเนื่อง
- O2 มีการสื่อสารแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสาร ศึกษาดูงานแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างกลุ่มผลิตภัณฑ์เดียวกันและต่างกลุ่มผลิตภัณฑ์มากขึ้น จากการสนับสนุนของทุกภาคส่วน
- O3 ผู้บริโภคชาวไทยและชาวต่างชาติให้ความสนใจในผลิตภัณฑ์ที่เกิดจากภูมิปัญญาท้องถิ่นมากขึ้น
- O4 ผู้ประกอบการทั้งต้นน้ำ กลางน้ำ และปลายน้ำ ได้รับการส่งเสริมสนับสนุนด้านการฝึกอบรม ถ่ายทอดความรู้และเทคนิคการผลิตต่างๆ จากหน่วยงานรัฐ รวมทั้งสถาบันเฉพาะทางมากขึ้น
- O5 กระแสความนิยมและสนใจในผลงานที่ผลิตด้วยมือมากขึ้น
- O6 มีส่วนราชการที่มีหน้าที่และความรับผิดชอบในการให้คำปรึกษาเกี่ยวกับการออกแบบและยกระดับมาตรฐานผลิตภัณฑ์ที่เป็นรูปธรรม
- O7 มีการส่งเสริมการรวมกลุ่มผู้ประกอบการในรูปแบบที่หลากหลายทั้งในรูปแบบของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนเครือข่าย สหกรณ์ สมาคม และกลุ่มคลัสเตอร์มากขึ้น
- O8 มีศูนย์วิจัยและพัฒนาผลิตภัณฑ์ และสถาบันการศึกษาให้คำปรึกษาในพื้นที่
- O9 ทำเลที่ตั้งสามารถเชื่อมต่อกันระหว่างแหล่งผลิตและแหล่งท่องเที่ยวต่างๆ ได้

อุปสรรค (Threats)

- T1 การรวมกลุ่มของผู้ประกอบการวิสาหกิจชุมชนบางกลุ่มยังขาดความเข้มแข็ง
- T2 แรงงานที่มีฝีมือมีอายุสูงขึ้นและไม่มีผู้สืบทอด
- T3 ต้นทุนวัตถุดิบที่มีอยู่ในพื้นที่มีราคาแพง คุณภาพไม่ได้ตามมาตรฐาน และไม่เพียงพอกับปริมาณความต้องการใช้ ต้องนำเข้าวัตถุดิบจากแหล่งผลิตอื่นๆ ทั้งในจังหวัดและต่างจังหวัด
- T4 ผู้ผลิตไม่มีอำนาจต่อรองเพราะการรวมกลุ่มวิสาหกิจชุมชนยังไม่เข้มแข็ง
- T5 มีการแข่งขันกันสูง จากผลิตภัณฑ์ที่มีราคาถูกกว่า และดูแลรักษาง่ายกว่า
- T6 มีผู้ประกอบการและคู่แข่งจำนวนมากในตลาด และมีสินค้าทดแทนกันมากขึ้น
- T7 การดำเนินงานของวิสาหกิจชุมชนยังมุ่งเน้นการผลิตสินค้าตามความเคยชิน ความถนัด และไม่คำนึงถึงความต้องการของตลาด
- T8 การสนับสนุนส่งเสริมของภาครัฐยังไม่บูรณาการเชื่อมโยงกันอย่างเป็นเอกภาพ
- T9 กลุ่มวิสาหกิจมุ่งแต่คอยความช่วยเหลือและการสนับสนุนส่งเสริมจากภาครัฐ ส่งผลให้ไม่สามารถพึ่งตนเองได้
- T10 มีผลิตภัณฑ์ที่เหมือนกันจำนวนมากและใช้ตลาดเดียวกันในการส่งเสริมจากภาครัฐ

4. โครงการนำร่อง (Pilot Project) เพื่อขับเคลื่อนยุทธศาสตร์การพัฒนาวisataหกิจชุมชนจังหวัดสมุทรสงคราม

ต้นน้ำ

1. โครงการอบรมการออกแบบและพัฒนาผลิตภัณฑ์ บรรจุภัณฑ์
2. โครงการสนับสนุนสินเชื่อเพื่อการพัฒนาวิสาหกิจชุมชน
3. โครงการอบรม/ศึกษาดูงานด้านการบริหารจัดการ การเงิน/การบัญชี การตลาด และการผลิต
4. การพัฒนาคุณภาพและยกระดับมาตรฐานผลิตภัณฑ์วิสาหกิจชุมชน
5. การพัฒนาเอกลักษณ์ผลิตภัณฑ์วิสาหกิจชุมชน จังหวัดสมุทรสงคราม

กลางน้ำ

1. การส่งเสริมการขายและขยายช่องทางการจัดจำหน่ายผลิตภัณฑ์วิสาหกิจชุมชน
2. สนับสนุนการจัดหาเครื่องจักรทันสมัยเพื่อประสิทธิภาพการผลิต
3. จัดตั้งศูนย์ทดสอบและรับรองมาตรฐานคุณภาพผลิตภัณฑ์วิสาหกิจชุมชน
4. พัฒนาการรวมกลุ่มเครือข่ายวิสาหกิจชุมชนสู่ความยั่งยืน
5. การเสริมสร้างผู้ประกอบการวิสาหกิจชุมชนรายใหม่

ปลายน้ำ

1. จัดงานแสดงสินค้าผลิตภัณฑ์วิสาหกิจชุมชนจังหวัดสมุทรสงคราม
2. สื่อสารประชาสัมพันธ์และเผยแพร่การดำเนินงานการพัฒนาวิสาหกิจชุมชนผ่านช่องทางต่างๆ
3. ส่งเสริมการเข้าร่วมงานแสดงสินค้าทั้งในและต่างประเทศ
4. โครงการพัฒนาตราสินค้าผลิตภัณฑ์วิสาหกิจชุมชน จังหวัดสมุทรสงคราม
5. พัฒนาระบบเทคโนโลยีสารสนเทศวิสาหกิจชุมชน จังหวัดสมุทรสงคราม

บทที่ 5

สรุปผลการทดลองและข้อเสนอแนะ

5.1 สรุปผล

จากการวิจัยพบว่า

1. จากการศึกษารูปแบบการบริหารจัดการการผลิตกลุ่มวิสาหกิจชุมชน โดยรวมพบว่า มีรูปแบบการบริหารจัดการการผลิตกลุ่มวิสาหกิจชุมชน อยู่ในระดับมาก เมื่อพิจารณารายด้าน พบว่า มีด้านรูปแบบการบริหารจัดการการผลิตการเงินการบัญชี มากที่สุด รองลงมาคือ ด้านการผลิต และ ด้านการประสานงาน เป็นลำดับสุดท้าย และมีผลการพิจารณาการบริหารจัดการการผลิตกลุ่มวิสาหกิจชุมชน เป็นรายด้านดังนี้

2. จากการศึกษาปัจจัยที่ส่งผลต่อการพัฒนาศักยภาพการบริหารการผลิตกลุ่มวิสาหกิจชุมชน พบว่า ศักยภาพการบริหารการผลิตของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนในจังหวัดสมุทรสงคราม โดยภาพรวม พบว่า อยู่ในระดับมาก เมื่อพิจารณารายด้าน พบว่า มีด้านทุนดำเนินการ และด้านการพัฒนาการเรียนรู้ มากที่สุด รองลงมาคือ ด้านความรู้ของสมาชิก และด้านการจัดหาเงินทุนและทรัพยากรเป็นลำดับสุดท้าย

3. จากการศึกษาแนวทางการเพิ่มศักยภาพการบริหารการผลิตกลุ่มวิสาหกิจชุมชน พบว่า ปัจจัยที่ส่งผลต่อการพัฒนาศักยภาพการบริหารการผลิตกลุ่มวิสาหกิจชุมชนในจังหวัดสมุทรสงคราม เมื่อเรียงตามลำดับพบว่า ปัจจัยด้านการควบคุม ด้านการวางแผน ด้านการประสานงาน ด้านการตลาด ด้านการผลิต ด้านการบังคับบัญชา ด้านการเงินการบัญชี ด้านการจัดองค์กร ส่งผลต่อการพัฒนาศักยภาพการบริหารการผลิตกลุ่มวิสาหกิจชุมชนในจังหวัดสมุทรสงคราม กล่าวคือ เมื่อปัจจัยการบริหารจัดการทั้ง 8 ด้านเพิ่มขึ้น จะทำให้ศักยภาพการบริหารการผลิตกลุ่มวิสาหกิจชุมชนในจังหวัดสมุทรสงคราม เพิ่มขึ้นด้วยตามลำดับ โดยมีประสิทธิภาพการพยากรณ์ศักยภาพการบริหารการผลิตกลุ่มวิสาหกิจชุมชนในจังหวัดสมุทรสงคราม ถึงร้อยละ 97.60

4. ผู้วิจัยดำเนินการจัดกิจกรรมสนทนากลุ่ม (Focus Group) ในประเด็นปัญหาของกลุ่มวิสาหกิจชุมชน โดยเริ่มดำเนินการวิเคราะห์ SWOT หรือ SWOT Analysis ซึ่งเป็นเครื่องมือในการประเมินสถานการณ์ขององค์กร ซึ่งจะช่วยกลุ่มวิสาหกิจกำหนดจุดแข็งและจุดอ่อนจากสภาพแวดล้อมภายใน โอกาส และอุปสรรคจากสภาพแวดล้อมภายนอก ตลอดจนผลกระทบที่มีศักยภาพจากปัจจัยเหล่านี้ต่อการทำงานขององค์กร และสามารถกำหนดร่างแผนพัฒนาวิสาหกิจชุมชน กลุ่มต้นน้ำ กลางน้ำ และปลายน้ำ ดังนี้

แนวทางการพัฒนากลุ่มต้นน้ำ

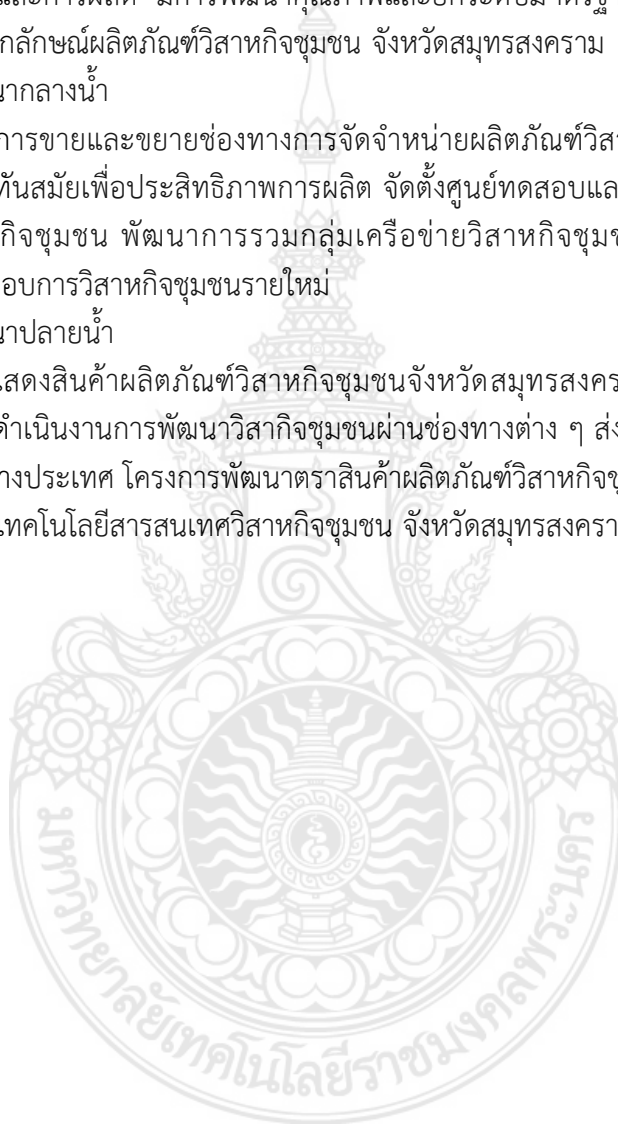
จัดทำโครงการอบรมการออกแบบและพัฒนาผลิตภัณฑ์ บรรจุกัญท์ โครงการสนับสนุนสินเชื่อเพื่อการพัฒนาวิสาหกิจชุมชน โครงการอบรม/ศึกษาดูงานด้านการบริหารจัดการ การเงิน/การบัญชี การตลาด และการผลิต มีการพัฒนาคุณภาพและยกระดับมาตรฐานผลิตภัณฑ์วิสาหกิจชุมชน และการพัฒนาเอกลักษณ์ผลิตภัณฑ์วิสาหกิจชุมชน จังหวัดสมุทรสงคราม

แนวทางการพัฒนาปลายน้ำ

ส่งเสริมการขายและขยายช่องทางการจัดจำหน่ายผลิตภัณฑ์วิสาหกิจชุมชน สนับสนุนการจัดหาเครื่องจักรทันสมัยเพื่อประสิทธิภาพการผลิต จัดตั้งศูนย์ทดสอบและรับรองมาตรฐานคุณภาพผลิตภัณฑ์วิสาหกิจชุมชน พัฒนาการรวมกลุ่มเครือข่ายวิสาหกิจชุมชนสู่ความยั่งยืน และการเสริมสร้างผู้ประกอบการวิสาหกิจชุมชนรายใหม่

แนวทางการพัฒนาปลายน้ำ

จัดงานแสดงสินค้าผลิตภัณฑ์วิสาหกิจชุมชนจังหวัดสมุทรสงคราม สื่อสารประชาสัมพันธ์ และเผยแพร่การดำเนินงานการพัฒนาวิสาหกิจชุมชนผ่านช่องทางต่าง ๆ ส่งเสริมการเข้าร่วมงานแสดงสินค้าทั้งในและต่างประเทศ โครงการพัฒนาตราสินค้าผลิตภัณฑ์วิสาหกิจชุมชน จังหวัดสมุทรสงคราม และพัฒนาระบบเทคโนโลยีสารสนเทศวิสาหกิจชุมชน จังหวัดสมุทรสงคราม

เอกสารอ้างอิง

- กาญจนา แก้วเทพ. การพัฒนาแนววัฒนธรรมชุมชน. กรุงเทพมหานคร : สภาคาทอลิกแห่งประเทศไทยเพื่อการพัฒนา, 2538.
- กาญจนา แก้วเทพ. การพึ่งตนเองศักยภาพในการพัฒนาชนบท. กรุงเทพมหานคร : รุ่งเรืองศาสน์การพิมพ์, 2530.
- คมสัน หุตะแพทย์, บรรณาธิการ. พัฒนาสังคม รวมบทความด้านการพัฒนาสังคมขององค์การพัฒนาเอกชน, ม.ป.ท., 2527.
- จิตติ มงคลชัยอรัญญา. การศึกษาชุมชนเพื่อการพัฒนา. (เอกสารประกอบการเรียนภาควิชาการพัฒนาชุมชน). กรุงเทพมหานคร : คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2540.
- จิตจำนงค์ กิติศิริติ. การพัฒนาชุมชน : การมีส่วนร่วมของประชาชนในงานพัฒนาชุมชน. กรุงเทพมหานคร, 2532.
- เจิมศักดิ์ ปิ่นทอง. การบริหารการพัฒนาชนบท. กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์, 2526.
- ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร. ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมรูปแบบใหม่. ศูนย์วิจัยและผลิตตำรา มหาวิทยาลัยเกริก, 2540.
- ชัยอนันต์ สมุทวณิช. วัฒนธรรมคือทุน. กรุงเทพมหานคร : บริษัทสุขุมและบุตร จำกัด, 2540.
- จิตยา สุวรรณภู. “ชุมชนชนบทไทย.” ใน การบริหารงานพัฒนาชุมชน. หน้า 27-30. จักรกฤษณ์ นรนิติ ผดุงการ บรรณาธิการ. กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์, 2527.
- ทองศักดิ์ คุ่มไข่น้ำ. การพัฒนาเชิงปฏิบัติ. กรุงเทพมหานคร : บพิธการพิมพ์, 2534.
- ทวีศักดิ์ นพเกษร. วิฤตสังคมไทย 2510 กับบทบาทวิทยาการกระบวนการเล่มที่ 1. กรุงเทพมหานคร : สำนักงานกองทุนเพื่อสังคม ธนาคารออมสิน, 2542.
- นักวิจัยประจำสถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยขอนแก่น. องค์การชุมชนกลไกเพื่อแก้ปัญหาและพัฒนาสังคม. กรุงเทพมหานคร : บริษัท แพลน ฟรินด์ จำกัด, 2540.
- บัณฑิต อ่อนดำ และวิริยา น้อยวงศ์ นยางค์. ยุทธศาสตร์ในการพัฒนาชนบท : ประสบการณ์ของประเทศไทย. กรุงเทพมหานคร : ภาควิชาการพัฒนารวมชน คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2533.
- ประสาร ทองภักดี. ระบบการศึกษาของพระพุทธเจ้า. กรุงเทพมหานคร : ดำรงการพิมพ์, 2520.
- ประเวศ วะสี. ศักดิ์ศรีแห่งความเป็นคน ศักยภาพแห่งความสร้างสรรค์. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์หมอชาวบ้าน, 2540.

เอกสารอ้างอิง(ต่อ)

- ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์. “การพัฒนาแนวพุทธ : ความเสมอภาคและความยุติธรรม.” ใน วิธีวิทยา
ศึกษาสังคมไทย : วิธีใหม่แห่งการพัฒนา. พิมพ์ครั้งที่ 2. จตุรงค์ บุญยรัตนสุนทร,
บรรณาธิการ. โครงการส่งเสริมองค์กรพัฒนาเอกชนไทย, เอ็ดดิสัน เพรสโปรดักส์, 2537.
- พิทยา ว่องกุล. แนวคิดฝ่าวิกฤตทุนนิยมไร้พรมแดน เศรษฐธรรมและอธิปไตยชุมชนไทย.
กรุงเทพมหานคร : บริษัท อมรินทร์ พริ้นติ้ง แอนด์ พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน), 2539.
- ไพบุลย์ เจริญทรัพย์. การส่งเสริมและการพัฒนาการมีส่วนร่วมของชุมชน. กรุงเทพมหานคร :
บริษัท นวกรณ จำกัด, 2534.
- ไพรัตน์ เตชะรินทร์. ใน ทวีทอง หงษ์วิวัฒน์, บรรณาธิการ. การมีส่วนร่วมของประชาชนในการ
พัฒนา. กรุงเทพมหานคร : ศักดิ์โสภณาการพิมพ์, 2527.
- พงษ์ แกงกอล์ฟไฮม, อคิน รพีพัฒน์ และเจิมศักดิ์ ปิ่นทอง. คู่มือพัฒนา : วิธีการทำงานกับ
เกษตรกร. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2524.
- ยงยุทธ บุราสิทธิ์. “เทคนิคการกระตุ้นชาวบ้านให้เกิดการมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชน.” วารสาร
พัฒนาชุมชน. ปีที่ 29 (ธันวาคม 2533).
- ยุวัฒน์ วุฒิเมธี. หลักการพัฒนาชุมชนและหลักการพัฒนาชนบท. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์
ไทยอนุเคราะห์, 2526.
- วีรวัฒน์ นนทบุตร. “การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาชนบท.” วารสารการพัฒนาชุมชน.
ปีที่ 30 (มี.ค. – มิ.ย. 2535.)
- วุฒิชัย จำนง. การเรียนรู้กับการฝึกอบรม. กรุงเทพมหานคร : แผนกการพิมพ์ ห้างหุ้นส่วนจำกัด
เกษมสุวรรณ, 2513.
- สนธยา พลศรี. ทฤษฎีและหลักการพัฒนาชุมชน. กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์, 2533.
- สัญญา สัญญาวิวัฒน์. การพัฒนาชุมชน. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช,
2525.
- . ทฤษฎีและกลยุทธ์การพัฒนาสังคม. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2540.
- เสรี พงศ์พิศ และคณะ. ทิศทางหมู่บ้านไทย. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์หมู่บ้าน, 2531.
- อคิน รพีพัฒน์, ม.ร.ว. “การศึกษาและวิเคราะห์ชุมชนในการวิจัยเชิงคุณภาพ.” ใน คู่มือการวิจัยเชิง
คุณภาพเพื่องานพัฒนา. อุทัย ดุลยเกษม, บรรณาธิการ. ขอนแก่น : สถาบันวิจัยและ
พัฒนา มหาวิทยาลัยขอนแก่น, 2536.

เอกสารอ้างอิง(ต่อ)

- ปัญหาการพัฒนาชนบท บทเรียนจากกรณีกกระบัตร์ โครงการพัฒนาชนบทลุ่มน้ำแม่
กลอง. ขอนแก่น : สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยขอนแก่น, 2531.
- อนุชาติ พวงสำลี และวีรบูรณ์ วิสารทสกุล. ประชาสังคม คำ ความคิด และความหมาย. พิมพ์ครั้งที่
ที่ 2. กรุงเทพมหานคร : สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา, 2541.
- อภิชัย พันธเสน. แนวคิด ทฤษฎี และภาพรวมของการพัฒนา. กรุงเทพมหานคร : บริษัท อมรินทร์
พริ้นติ้ง แอนด์ พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน), 2539.
- อริยา เสวตามร์. “นักพัฒนากับบทบาทในการสร้างความหมายใหม่ของชุมชน.” ใน เศรษฐศาสตร์
การเมือง เอ็นจีโอ 2000. ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ, บรรณาธิการ. ศูนย์เศรษฐศาสตร์
การเมือง คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2542.
- อเนก เหล่าธรรมทัศน์. ประชาสังคมในมุมมองตะวันตก อ่านและสอนที่จอห์นส์ ฮอปกินส์.
กรุงเทพมหานคร : สถาบันการเรียนรู้และพัฒนาประชาสังคม, 2542.

